

BAŞKENT
ÜNİVERSİTESİ

BÜGAM
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
Göç Araştırmaları Merkezi

IJHM

INTERNATIONAL JOURNAL OF
HUMAN MOBILITY

İNSAN HAREKETLİLİĞİ
ULUSLARARASI DERGİSİ

CİLT 2 SAYI 2 (2022): KASIM

VOLUME 2 ISSUE 2 (2022): NOVEMBER

ISSN | 2792-0461

BAŞKENT
ÜNİVERSİTESİ

I J H M

INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMAN MOBILITY
İNSAN HAREKETLİLİĞİ ULUSLARARASI DERGİSİ

SAYI | ISSUE: 2 CİLT | VOLUME: 2 KASIM 2022 ISSN | 2792-0461

SAHİBİ | OWNER

Prof. Dr. Ali Haberal (Başkent Üniversitesi, Türkiye)

BAŞ EDITÖR | EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu (Başkent Üniversitesi, Türkiye)

EDİTÖRLER | EDITORS

Doç. Dr. Günnur Ertong Attar (Mersin Üniversitesi, Türkiye)

Dr. N. Ela Gökalp Aras (Swedish Research Institute in Istanbul, Türkiye)

Dr. Olgü Karan (Başkent Üniversitesi, Türkiye)

DİL EDİTÖRLERİ | LANGUAGE EDITORS

Doç. Dr. Leyla Burcu Dünder (Türkçe) (Başkent Üniversitesi)

Doç. Dr. Deniz Örucü (İngilizce) (Başkent Üniversitesi)

KİTAP İNCELEME EDİTÖRÜ (İNGİLİZCE) | BOOK REVIEW EDITOR (ENGLISH)

Dr. Nigel Carter (Oxford Community Action, İngiltere)

EDİTÖR ASİSTANI | ASSISTANT EDITOR

Uzman Semanur Bilgiç (Başkent Üniversitesi, Türkiye)

TASARIM | DESIGN

Dr. Banu Erşanlı Taş (Başkent Üniversitesi, Türkiye)

DİZGİ | TYPOGRAPHIC/LAYOUT

Özge Yıldırım Gürses (Başkent Üniversitesi, Türkiye)

İLETİŞİM

Bağlıca Kampüsü Fatih Sultan Mahallesi Eskişehir Yolu 18.km TR 06790 Etimesgut Ankara

+90 312 246 66 66 | webmaster@baskent.edu.tr

DANIŖMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Aleksandra Ålund (Linköping University, İsveç)
- Prof. Dr. Ŗebnem Akçapar (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail Aydingün (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Nuray Bayraktar (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Michael Burawoy (Berkeley University of California, ABD)
- Prof. Dr. Okan Cem Çırakoğlu (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Münire Arzu İçağasioğlu Çoban (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Murat Erdoğan (Türk- Alman Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Adnan Gümüş (Çukurova Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Elli Heikkilä (Migration Institute of Finland, Finlandiya)
- Prof. Dr. Ahmet İçduygu (Koç Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Sibel Kalayciođlu (Orta Dođu Teknik Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ayhan Kaya (Bilgi Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Ali Kirman (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Birsen Ŗahin Kütük (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ŗebnem Ođuz (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ayşegül Özbakır (Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Wendy Pojmann (Siena College, ABD)
- Prof. Dr. Jan Rath (University of Amsterdam, Hollanda)
- Prof. Dr. İbrahim Sirkeci (International British Business School, İngiltere)
- Prof. Dr. Helga Rittersberger Tılıç (ODTÜ, Türkiye)
- Prof. Dr. Tülay Uğuzman (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Abdülkadir Varoğlu (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Özcan Yağcı (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Bezen Balamir Coşkun (TED Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Esra Dik (Mersin Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Leyla Burcu Dünder (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
Doç Dr. Ayşegül Kayaoğlu (İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Eugenia Markova (Brighton University, İngiltere)
Doç. Dr. Adam Mrozowicki (University of Wroclaw, Polonya)
Doç. Dr. Deniz Örucü (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Anna Paraskevopoulou (Anglia Ruskin University, İngiltere)
Doç. Dr. Saime Özçürümez (Bilkent Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Cenk Saraçoğlu (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Deniz Sert (Özyeğin Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ulaş Sunata (Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. A. Didem Danış Şenyüz (Galatasaray Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Burcu Şimşek (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Gül İnce Beo (University of Bari, İtalya)
Dr. Nigel Carter (Oxford Community Action, İngiltere)
Dr. Bilge Çakır (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Görkem Dağdelen (Temple University, ABD)
Dr. Bülent İlik (BÜGAM, Türkiye)
Dr. Erhan Kurtarır (Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Zeynep Şahin Mencütek (Bonn International Centre Conversion, Almanya)
Dr. Osman Özarslan (BÜGAM, Türkiye)
Dr. Neva Öztürk (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Susan Rootman (Özyeğin Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Banu Erşanlı Taş (Başkent Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Fethiye Tilbe (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye)
Dr. Besim Can Zırh (ODTÜ, Türkiye)
Aydoğan Asar (Uluslararası Göç Entegrasyonu Sınır Yönetimi Araştırmaları Merkezi Başkanı)
Arzu Fırlarer (Başkent Üniversitesi Türkiye)
Ertan Karabıyık (Kalkınma Atölyesi, Türkiye)

EDİTÖRDEN

Disiplinlerarası çalışmalara dayanan göç olgusu, zaman zaman bazı konuların daha fazla öncelik kazandığı bir alan görünümündedir. Örneğin günümüzde afet boyutuna ulaştıkları için iklim değişiklikleri ve göç olaylarının birlikte ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Daha çok insan ürünü afet olarak ortaya çıkan küresel çevre sorunlarını ele alırken, iklim değişikliği ve göç arasında bağ kuran en yakın zamandaki en önemli girişim ya da dönüm noktası, “Rebuilding and Enhancing Programs to Resettle Refugees and Planning for the Impact of Climate Change on Migration” (2021) adlı Amerikan Hükümetinin yayınladığı rapordur.

Ayrıca Birleşmiş Milletler de (The United Nations High Commissioner for Refugees: UNHCR) 2008 ile 2016 yılları arasında kuraklık, taşkın ve yangınlara yol açan iklim ya da hava değişikliğiyle ortalama her yıl 21 milyon insanın zorunlu olarak göç edeceğini duyurmuştur. Dünya Bankasına göre de, 2050 yılına kadar Dünya'nın özellikle üç bölgesinde (Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika) 150 milyona yakın insanın ülkelerinden göç edecektir.

Günümüzde artık doğal ve kültürel, küresel ve yerel gibi ikiliklere dayanan analizler risk toplumunu anlamak ve açıklamada yetersiz kalmaktadır. Aynı şekilde 1950'lerde kabul edilen Cenevre Sözleşmesi başta olmak üzere, yasal düzenlemeler de bugünün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır ve yenilenmeye ihtiyaç göstermektedirler. Ayrıca tüm ülkelerin sadece ulusal çıkarlarını gözeten sığ ve popülist görüşlerle hareket ettiklerinde kendilerinin de kayıp edenler tarafında olacağı unutulmamalıdır.

Küresel ısınmaya yol açan faktörlerin ve ortaya çıkan etkilerin sadece doğal olmamasına bağlı olarak sosyologlar da konuyla ilgilenerek kuramsal katkılarda bulunmuşlardır. Bunların başında 9 Ekim 2022 günü kaybettiğimiz çağımızın en önemli iklim bilimcisi olarak da tanınan Fransız düşünür Bruno Latour gelmektedir.

Latour'a göre, doğal ve kültürel olan arasında tartışmasız kabul edilen farkın ortadan kalktığı bir Dünya artık “risk toplumu” demektir. Risk, aynı zamanda doğal ve kültürel melez olarak birlikte olması anlamında kullanılan bir kavramdır. Giddensa göre de aslında riskler çoğu zaman insan ürünüdürler. Latour en son yazdığı iki kitapta da (“Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime” (2018) ve “Facing Gaia: Eight Lectures in the New Climate Regime) “Yeni İklim Rejimi” “New Climate Regime” kavramını kullanmıştır.

Latour, bu çalışmalarında yerel ve küresel arasında fark olmadığını savunmaktadır. Çünkü iklim konusu hem global hem de yerel bir sorundur ve yüzden birlikte vardır. Son kitabında Latour iklim hakkında felsefi tartışmalar da yapmaktadır. Hatta yeni bir jeo-politik organizasyon da önermektedir. Diğer bir ifade ile de, Yeni Dünyayı (New World) temsil edecek yeni bir kavram olarak “Terrestrial” i önermektedir. Bu Fransızcadan çevrilmiş olup “Üzerinde Yaşadığımız Dünya” (The Earth We Live On) demektir. Ona göre Dünya üzerinde sadece insanlar değil, bir çok tür yaşamaktadır. Latour bu yüzden toplumsalı yeniden toplamak istemektedir diyebiliriz. Diğer bir ifade ile toplumsal kavramını sadece insanla sınırlamadan bitki, hayvan, organik-inorganik tüm bileşenleriyle toplumu yeniden tanımlamak kaçınılmazdır. Bu girişimini, Einstein’ın katkılarıyla fiziğin Eter Kuramından kurtulmasına benzetmektedir.

İklim değişikliği konuları 1980’lerden buyana tüm Dünyanın gündeminde olsa da bu konuda daha sistematik girişimler oldukça yenidir. Örneğin Birleşmiş Milletlerde 2007 yılında konu İngiltere tarafından gündeme getirilmiş ve çok sayıda faktör üzerinde durularak hem doğal hem de insani boyutları olan holistik bir çerçevede ele alınmıştır. Bu raporun en önemli özelliği, “çevresel mülteciler” kavramını kullanmasıdır.

Kuşkusuz çevresel koşullardaki değişimlerden etkilenerek göç edenlerin yasal ve sosyal statülerinin ne olacağının belirsiz olması son derece büyük önem taşımaktadır. Örneğin iklim kaynaklı göç edenlerin mülteci olarak tanınıp tanınmayacakları, çevresel veya iklim mültecisi mi olacakları belirsizdir. Dolayısıyla, mülteci hukuki statüsüyle ilgili yapılan tanımlar, yasal koruma çerçevesini çizmekte ve hatta insani güvenlik-güvencesizlik eksenini de belirlemektedir.

1951’de kabul edilen Cenevre Sözleşmesi aslında bir mülteci tanımı yapmıştır. Bu sözleşme mültecilerin hukuki durumlarını tanımlamaktadır. Ancak bu tanımda hiç bir biçimde doğal veya kuraklık, sel baskını, çölleşme veya açlık, kıtlık, salgın gibi küresel çevre sorunlarına değinilmemektedir.

Ancak çevre ve mülteci kavramları akademik yazılarda veya sivil toplum dokümanlarında birleştirilmekte ve çevre mültecisi veya iklim mültecisi denilmektedir. Örneğin “Çevresel Mülteci kavramının bundan 47 yıl önce 1976’da World Watch Institution kurucusu Amerikalı çevreci Lester Russel Brown tarafından ilk kullanıldığı gözlenmektedir. Daha sonraki Birleşmiş Milletler çevre raporlarında (2017;2018) çevresel mülteci kavramının tanımlandığına tanıklık edilmektedir. Hatta çevresel Mülteci (Environmental Refugee) kadar EDPS (Environmental-induced-Displaced Persons) gibi kavramların da kullanıldığı bilinmektedir.

Rapora göre, çevresel mülteciler varlıklarını tehlikeye sokacak riskler yüzünden ülkelerini terk etmek zorunda kalan bireylerdir.

Bu bağlamda çevresel mülteciler genel şemsiyesi altında ikincil düzeyde tanımlanan bir kavram olarak “iklim mültecilerini” görmekteyiz. Öte yandan bu iklimden kaynaklanan yer değiştirmenin geçici-kalıcı olduğuna dair bazı sınıflamalar da bulunmaktadır. İnsanlar uluslararası mevzuatın öngöremediği risklere maruziyetten, zorunlu göç yapmakta ve mecburen yaşam alanlarını geçici veya sürekli terk etmektedirler. Cenevre Sözleşmesinde açıkça çevresel zararların sayılmaması, bu göçmenlerin yasal olarak mülteci statüsünde kabul edilmelerini engellemektedir.

Ancak hiçbir şey insan hayatından daha değerli değildir ve günümüzde bu arkaik sözleşmeden dönülmesi şarttır. Öte yandan Türkiye'nin zorunlu göç ile gelenleri bile mevzuata uymadığı için mülteci olarak kabul etmekten kaçınması gibi, birçok ülke bu göçmenlerin getireceği ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi yükümlülüklerden çekinerek gerekli girişimleri ertelemektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHRC) bile iklim mültecisi veya çevresel mülteci kavramlarının yerine EDPs (Environmentally Displaced Person) kavramını 1951 Cenevre sözleşmesi kapsamında oldukça belirsiz şekilde kullanmaktadır.

Göç konusunda kuşkusuz kalkınmacı modernite yanlısı görüşlerin de muhafazakar ideolojik kabulleri yüzünden eleştirilmesi gerekir. Çünkü kalkınmacı projeler gelişmiş Batı ülkelerinin diğer az gelişmiş ülkeleri kalkındıracak kuramsal ve teknik bilgiye sahip olduğunu varsayarak, diğer ülkeleri kendilerini bağlama hatta kolonileştirme niyeti taşırlar. Aslında Batı, “ Tek Dünya” (One World) anlayışıyla doğanın da tek bir sistem olduğunu düşünerek yanlıgı içindedir. Bu yüzden Güney'in “Evrensel” (Universal) karşısında “Puluriversal” anlayışı yenilikçidir. Başta Kolombiyalı antropolog Arturo Escobar tarafından savunulan kalkınma karşıtı görüşler, farklılıkları önemseyen, ilişkiel bakışa sahip olma açısından önem kazanmaktadır. Latin Amerikan toplumsal hareketleri, iklim göçmenlerini anlamada rasyonel yerine ilişkiel duruşları ile son derece değerlidir ve göz ardı edilemez.

Aslında Latour yazılarında , “politik ekoloji” veya “iklim aciliyetleri” (climate emergency) manifestolarının başarılı olmadığını da altını çizer. Ona göre, “Terrestrial” yani üzerinde yaşadığımız Dünya, toplum yerine, doğanın merkezi rol oynamasına izin verdiğimiz takdirde ancak yaşanabilirliğini sürdürebilir. Unutmayalım ki, çevresel hareketler de ekolojik veya modernite yanlısı başka ikiliklere de yol açmaktadır. Ekolojik hareketler yeşil savaşıçılığa kadar varırken, modernite yanlıları da daha çok insan hakları veya ekonomi lehine düşünmektedir. Latour tüm bu tür yazılarında “Sıfır Karbon Salınımı”na (Zero Co2 emission), 2050 yılına kadar varılmasına duyulan ihtiyacı belirtmiştir.

Aslında Birleşmiş Milletler Raporunun (2018) dikkat çeken önemli yönü, coğrafi ve çevresel faktörlerle ortaya çıkan iklim göçünün, ekonomik ve politik istikrarsızlıklar kadar eşitsizliklerin de artmasına katkı yapacağı yönündeki kaygılardır. Konu hem göç edenleri hem de göç edilen ülke vatandaşlarını ilgilendirdiğinden olası iskan plan ve politikalarının, göçten etkilenecek topluluklarla birlikte karar verilmesi de söz konusu raporda ele alınan noktalardır.

Sonuç olarak iklim değışiklikleri, göç ve mültecilik kavramlarının özellikle kesişimsel ve dolayısıyla ilişkisel olarak ele alan kuramsal veya ampirik interdisipliner çalışmalara Dergimizin açık oluşunu ve bu tür yazıları beklediğimizi belirtmek isterim.

Üçüncü sayımızda dergimize gelen yazılarda artış olması bizi son derece mutlu etmektedir. Öte yandan üzerimize düşeni layıkıyla yapma arzusuyla Dergimizin ulusal ve uluslararası endekslerce taranması için çaba sarfettiğimizi ve önemli aşamalar kaydettiğimizi memnuniyetle ifade etmek isterim. Bu kapsamda Dergimiz ikinci sayısından itibaren “EuroPub” ve “Directory of Research Journals Indexing” veritabanlarında taranmaya başlamıştır.

Son olarak, Merkez Müdür Yardımcımız Dr. Olgu Karan’ın Akra’da, Gana Üniversitesi tarafından Ekim 2022’de düzenlenen “Perspectives on Inequalities: Challenges and Prospects for Sustainable Development Before, During and After Covid-19” temalı uluslararası toplantıya katılımının, gerek Dergimize gerek Merkezimize yakın zamanda olumlu yansımalarını beklemekteyiz. Özellikle, Gana Üniversitesi Göç Çalışmaları Merkezi ile Başkent Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezimiz arasında ivedilikle bir protokol imzalanması dileğimizeyiz. Böylelikle Üniversitemizin uluslararasılaşma hedeflerine de hizmet etmiş olacağımızı düşünmekteyiz.

Bu sayıda da her zamanki ilgi ve desteğini esirgemeyen Kurucu Rektörümüz ve Başkent Üniversitesi Üst Kurul Başkanı seçkin bilim insanı Prof.Dr. Mehmet Haberal’a minnet ve şükranlarımızı sunarız.

Aynı şekilde Dergimizin sahibi Prof. Dr. Ali Haberal ve Rektör yardımcımız Prof. Dr. Abdülkadir Varoğlu’na da bugüne kadar gösterdikleri anlayış ve hoşgörüden dolayı teşekkür ederiz.

Ayrıca yeni Rektörümüz çok değerli bilim insanı Prof. Dr. Haldun Müderrisoğluna da, yayın hayatımıza sürdürmede bizden desteklerini esirgemeyecekleri inancıyla saygılar sunarız.

Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu

PREFACE

Recently, some issues have gained more priority in migration studies, which have an interdisciplinary feature. So much so that today, since climate changes have turned into disasters and started to cause migration, they have started to be dealt with in relation to each other.

While addressing global environmental problems, the first initiative to link climate change and migration is the report titled “Rebuilding and Enhancing Programs to Resettle Refugees and Planning for the Impact of Climate Change on Migration” prepared by the US government (2021).

According to The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), between 2008 and 2016, an average of 21 million people will migrate forcibly every year due to climate change causing drought, floods and fires. It is also predicted that by 2050, nearly 150 million people will migrate from their countries in Africa, South Asia and Latin America.

Obviously, analyzes based on dichotomies such as natural and cultural, global and local are insufficient to understand and explain the risk society. Likewise, many legal regulations, especially the Geneva Convention adopted in the 1950s, are far from meeting today’s needs. In addition, all countries will be on the side of the losers when they act with populist views that only protect their national interests.

Due to the fact that the factors and effects of global warming are not only natural, sociologists have also made theoretical contributions. It is necessary to mention here the French thinker Bruno Latour, who is also known as the most important climate scientist of our age, who passed away on October 9, 2022.

According to Latour, a world in which the differences between the natural and the cultural disappears is a risk society. Risk therefore means that the natural and the cultural coexist as a hybrid. In fact, risks are often human-made. Latour used the concept of “New Climate Regime” in his two most recent books, “Down to Earth : Politics in the New Climatic Regime” (2018) and “Facing Gaia: Eight Lectures in the New Climate Regime” (2017).

Latour mentions that there is no difference between local and global in these works. Because the issue of climate is both a global and a local problem co-exist. In his last book, Latour also makes philosophical discussions about climate. He even proposes “Terrestrial” as a new concept to represent the New World, together with a new geopolitical organization. This actually means “The Earth We Live On” in French. According to him, not only human beings but also many species live together on Earth. This is why Latour wants to reassemble the social. In other words, it is inevitable to redefine the society with all its

plant, animal, organic-inorganic components without limiting the concept of social to only human. He compares this attempt to the liberation of physics from the Ether Theory with Einstein's contributions.

Climate change issues have been on the agenda of the whole world since the 1980s. However, systematic initiatives in this regard are quite new. For example, in the United Nations in 2007, the issue was brought to the agenda by the UK and discussed in a holistic framework with both natural and human dimensions. The most important feature of this report is the use of the term "environmental refugees" for the first time.

Undoubtedly, the most important problem is the uncertainty of the legal and social status of those who migrate due to changes in environmental conditions. For example, it is unclear whether climate-related migrants will be recognized as refugees as well as environmental or climate refugees. Therefore, the definitions made about the legal status of refugees determine the human security-insecurity axis by drawing the legal protection framework.

The Geneva Convention, signed in 1951, actually defines the legal status of refugees. However, in this definition, natural or global environmental problems such as drought, flood, desertification or hunger, famine, epidemic are not mentioned in any way.

On the other hand, the concepts of environment and refugee are combined in academic writings or civil society documents and called "environmental refugee" or "climate refugee". For example, the concept of "environmental refugee" was used for the first time 46 years ago by the American environmentalist Lester Russell Brown, founder of the World Watch Institution, in 1976. Ten years later, the concept of environmental refugee was defined in the United Nations environmental report. It is observed that concepts such as induced-displaced persons are also used. In the report, environmental refugees are mentioned as individuals who have to leave their country because of risks that will endanger their existence.

In this context, we see "climate refugees" as a concept defined at a secondary level under the general title of "environmental refugees". On the other hand, there are some classifications as to whether displacement due to climate is temporary or permanent. Due to the risks not foreseen by the international legislation, people make forced migration and leave their habitats temporarily or permanently. Unfortunately, the fact that environmental damage is not explicitly listed in the Geneva Convention prevents these immigrants from being legally recognized as refugees.

However, since nothing can be more valuable than human life, this outdated convention must be abandoned. On the other hand, just as countries like Turkey avoid accepting even those who come with forced migration as refugees because they do not comply with the legislation, many nation-states are delaying the necessary initiatives by being afraid of the economic, social, cultural and political obligations that these immigrants will bring. As a matter of fact, even the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHRC) uses the concept of EDPs (Environmentally Displaced Person) instead of the concepts of climate refugee or environmental refugee, unfortunately, quite vaguely under the 1951 Geneva convention.

Undoubtedly, it is both possible and necessary to criticize developmental modernist views on migration because of conservative ideological assumptions. Because developmental projects assume that developed Western countries have the theoretical and technical knowledge to develop other less developed countries, and they even have intentions to colonize other countries. In fact, the West is wrong to think that nature is a single system with one world perspective. Therefore, the South's understanding of "Puluriversal" versus "Universal" is undoubtedly more innovative. Anti-development views, also advocated by Colombian anthropologist Arturo Escobar, are important in terms of having a relational perspective that cares about differences. Latin American social movements are extremely valuable in understanding climate migrants with their relational rather than rational stance.

In fact, Latour also stated that the "political ecology" or "climate emergency" manifestos were not successful. According to him, the "terrestrial", that is, the Earth we live on, can only survive if we allow nature to play a central role.

Unfortunately, ecological movements also give rise to other ecological or modernist dualities. While ecological movements reach as far as green militarism, modernists care more about human rights or the economy. Therefore, Latour pointed out that in all such climate writings, Zero Co2 emission should be reached by 2050. On the other hand, we should not forget that the Global South, which contributes the least to global warming caused by carbon emissions, contains the countries most affected by climate change. With a population of over 1 billion, Africa, where 15% of the world's population lives, is responsible for only 3% of the global gas emissions that triggered the climate crisis. In fact, 13 million people in Somalia, Djibouti, Ethiopia, Eritrea, South Sudan, Kenya and Uganda in the Horn of Africa are struggling with hunger and thirst due to the drought caused by climate change.

In fact, the most striking aspect of the United Nations Report is that climate migration, which is caused by geographical and environmental factors, will contribute to the increase of inequalities as well as economic and political instability. Since the issue concerns both the immigrants and the citizens of the country of immigration, it is also included in the report that possible relocation plans and policies should be decided together with the communities that will be affected by migration.

In conclusion, I would like to state that our Journal is eager to publish theoretical or empirical interdisciplinary studies that deal with the concepts of climate change, migration and refugee, especially in an intersectional and therefore relational manner.

The increase in the number of articles in our third issue motivates us. On the other hand, I would like to express that with the desire to do our part properly, we have made an effort to have our Journal included in national and international indexes, and we have made significant progress. In this context, our journal has been included in the "EuroPub" and "Directory of Research Journals Indexing" databases since its second issue.

In addition, our Deputy Center Director Dr. Olgu Karan attended the international meeting "Perspectives on Inequalities: Challenges and Prospects for Sustainable Development Before, During and After Covid-19" organized by the University of Ghana/ Accra in October 2022. On this occasion, we expect a protocol to be signed immediately between Ghana University Migration Studies Center and Başkent University Migration Research Center. In this way, our satisfaction is increasing as we will also serve the internationalization goals of our University.

We would like to thank the Founder and Chairman of the Executive Supreme Board of Başkent University, distinguished scientist Prof. Dr. Mehmet Haberal, for whom we have always received great support, by wishing his various contributions to continue.

Likewise, we would like to thank our previous Rector and the owner of our Journal, Prof. Dr. Ali Haberal, and our vice-rector, Prof. Dr Abdulkadir Varoğlu, for their understanding, tolerance and contribution to date.

We also present our respects to our new Rector, Prof .Dr. Haldun Mderrisođlu, trusting that he will continue to support us without any hesitation.

Prof. Dr. Aytul Kasapoglu

Araştırma Makalesi / Research Article

Göçün Seçilmiş İktisadi Etkileri: Pozitif ve Normatif Açından Bir Değerlendirme

Selected Economic Effects of Migration: An Assessment from Positive and Normative Perspectives

Mert Merter 139-165*Araştırma Makalesi / Research Article*

Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonuna İlişkin Ortaokul Öğretmenlerinin Deneyimleri: Osmaniye İli Örneği

Experiences of Secondary School Teachers on the Integration of Syrian Students into the Turkish Education System: The Case of Osmaniye Province

Zeynep Tekin Babuç, Canan Büyükaşık Çolak..... 166-199*Araştırma Makalesi / Research Article*

Ters Göç, Refah ve Mekân İlişkisi

Relationship of Reverse Migration, Welfare and Space

Simay Özlü Diniz, Çağıl Arslan..... 200-241*Araştırma Makalesi / Research Article*

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerdeki KOBİ İnsan Kaynakları Yönetimi Sorunları ve Uygulamaları: Kuzey Londradaki Türk KOBİler

HRM Issues and Practices in Small and Medium Size Enterprises (SMEs): Turkish SMEs in North London

Melis Korkmaz 242-269*Derleme Makale / Compilation Article*

Seyahat, Çalışma ve Boş Zamanın Kesişiminde Yeni Bir Grup: Dijital Göçebeler

A New Group at the Intersection of Travel, Work and Leisure: Digital Nomads

Melike Bozdoğan, Elif Özuz Dağdelen 270-297*Derleme Makale / Compilation Article*

Göçmenler ve Sağlık

Migrants and Health

Bayram Demir..... 298-313*Proje Tanıtımı / Project Presentation*

PIPS: Türkiye'de Entegre Koruma Hizmetlerinin Sağlanması Projesi

Provision of Integrated Protection Services (PIPS) in Türkiye

Umutcan Yüksel 314-322

Araştırma Makalesi

Göçün Seçilmiş İktisadi Etkileri: Pozitif ve Normatif Açından Bir Değerlendirme¹

Merter Mert²

Öz

Bu çalışmanın amacı, göçün seçilmiş iktisadi etkilerinin pozitif ve normatif olarak ayrıştırması gerekliliğini göstermek ve bu ikisi arasındaki seçimin nasıl yapılabileceğini tartışmaktır. Bu amaca ulaşmak için betimsel analiz yöntemi kullanılarak önce pozitif ve normatif iktisat arasındaki fark açıklanmış, sonra, pozitif ve normatif iktisadın göç ile bağlantısı kurulmuştur. Daha sonra, pozitif iktisat bağlamında; matematiksel olarak büyüme muhasebesi açıklanmış ve göçün büyüme oranı üzerindeki etkileri saptanmış, ardından, Lewis modeli ve demografik fırsat penceresi üzerinden göçün etkileri tartışılmıştır. Sonrasında, aslında pozitif iktisat kapsamındaki çalışmalardan olan Hirschman'ın (1958) ve Rybczynski'nin (1955) çalışmalarına dayanarak normatif iktisat bağlamında çıkarımlar yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, göçün pozitif iktisat bağlamındaki etkileri incelendiğinde, en azından, göç edenlerin işgücü başına sermaye büyümesi üzerindeki etkisi, göç edenlerin verimlilik büyümesi üzerindeki etkisi, göç edenlerin işgücü büyümesi üzerindeki etkisi, göç edenlerin işgücü başına sermayenin marjinal ürünü/ işgücü başına sermayenin ortalama ürünü üzerindeki etkisi, göçün sınırsız emek arzını çoğaltan etkisi ve göçün demografik fırsat penceresinin kapanma süresini geciktiren etkisi araştırılmalıdır. Bir diğer sonuca göre, göçün etkileri yalnızca göçün getirileri üzerinden pozitif bir yaklaşımla incelendiğinde, günümüzün kalkınma iktisadının temel kavramları olan insani gelişme ve kapsayıcı büyüme perspektifinden konuşulmamış olacağı için göçün etkileri pozitif ve aynı zamanda normatif olarak ele alınmalıdır. Bu doğrultuda, göçün pozitif ve normatif olarak ayırt edilen etkilerinin nasıl seçileceğinin tartışılması için Hirschman'ın çerçevesi kullanıldığında şu sonuç elde edilmiştir. Öncelikle normatif bir bakış açısından hareket edildiği takdirde, bu sayede çoğalacak olan iktisadi kaynaklar ekonominin büyümesini sağlayacak ve pozitif yaklaşımın getirisini mümkün kılacaktır. Tersine, öncelikle pozitif bir bakış açısından hareket edildiği takdirde, bu sayede ortaya çıkacak olan gelir artışı normatif yaklaşımın finansmanını mümkün hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kalkınma, Büyüme, Pozitif iktisat, Normatif iktisat.

¹ Makale Geliş Tarihi: 30.08.2022 Makale Kabul Tarihi: 25.09.2022

Bu çalışma, 1-2 Ağustos 2021'de 4th International Conference on Globalization & International Relations adlı konferansta sunulan Göçün iktisadi kalkınma ve büyüme üzerindeki arz yanlı etkisi, dünya göç raporu ve Türkiye adlı tam metin bildirinin, 23-24 Mart 2022'de 2. International Symposium Global Migration Phenomenon With Its Security, Economic, Social, Political and Cultural Dimensions adlı sempozyumda sunulan Göçün etkileri: pozitif ve normatif yaklaşımlar arasındaki seçim ve Göç, kapsayıcı büyüme ve Rybczynski teoremi adlı tam metin bildirimlerin ve Kalkınma ve Büyüme İktisadi, Nobel Yayınları, 2019 kitabında yer alan kimi kısımların gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Doç, Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Ankara, Türkiye, merter.mert@hbv.edu.tr

ORCID NO: 0000-0001-5359-1041

Research Article

Selected Economic Effects of Migration: An Assessment from Positive and Normative Perspectives

Abstract

The aim of this study is to show the necessity of separating the selected economic effects of migration as positive and normative and to discuss how the choice between the two can be made. In order to achieve this aim, using the descriptive analysis method, first, the difference between positive and normative economics is explained, and then the connection between positive and normative economics and migration is established. Then, in the context of positive economics, growth accounting is explained, and the effects of migration on the growth rate are determined mathematically. Then the effects of migration are discussed through the Lewis model and the theory of demographic transition. Afterwards, inferences were made in the context of normative economics based on the studies of Hirschman and Rybczynski, which are actually studies within the scope of positive economics. According to the results of the study, when the effects of migration in the context of positive economics are examined, at least the effect of immigrants on capital per labour growth, the effect of immigrants on productivity growth, the effect of immigrants on labour force growth, the effect of immigrants on the marginal product of capital per labour / average product of capital per labour, the effect of immigrants on increasing the unlimited labour supply and delaying the closing time of the demographic window of opportunity, should be investigated. According to another conclusion, since the basic concepts of today's development economics are normative, if the effects of migration are examined with a positive approach based on only returns of migration, the normative effects of migration will not be discussed. Accordingly, when using Hirschman's framework to discuss how to select the positive and normative effects of migration, the following result was obtained. First of all, if we act from a normative point of view, the economic resources that will increase in this way will ensure the growth of the economy and make the return of a positive economics approach possible. On the contrary, if we act from a positive point of view, the income increase that will emerge in this way will make the financing of the normative approach possible.

Keywords: Migration, Development, Growth, Positive economics, Normative economics.

1. Giriş

İlk Dünya Göç Raporu 2000 yılında sonucusu ise 2021'de Dünya Göç Raporu 2022 adıyla yayımlanmıştır (International Organization for Migration, 2000 ve 2021). İlk ve son rapor karşılaştırıldığında uluslararası göçmenler neredeyse iki katına çıkmış ve 150 milyon kişiden 281 milyon kişiye yükselmiştir. Bunların yaklaşık % 48'i kadındır. 2000 yılı raporuna göre çocuk göçmenlerin oranı % 16 iken 2022 raporunda bu oran % 14,6'dır. Diğer taraftan, yukarıdaki sayısal bilgiler raporların yayımlandığı yıl bilgilerini değil, raporda yer verilen mümkün olan son yılın bilgileridir. 2022 raporuna göre, 1970 yılında yaklaşık 85 milyon göçmen varken, bu sayı o yılki dünya nüfusunun % 2,3'üne karşılık gelmektedir, 2020 yılında yaklaşık 281 milyon göçmen vardır ve bu da o yılki dünya nüfusunun % 3,6'sıdır. 2022 raporuna göre uluslararası göçmenlerin yaklaşık % 78'i çalışma çağındadır yani 15-64 yaş aralığındadır. Türkiye 2020 yılında uluslararası göçmenlerin göç ettiği ilk yirmi hedef ülke arasında on ikinci sıradadır. 2020 yılında mültecilerin çok büyük bir kısmı Türkiye'ye gelmiştir. Hatta "2020 yılında Türkiye, çoğunluğu Suriyeliler olmak üzere 3,6 milyonu aşkın mülteci ile dünyanın en büyük ev sahibi ülkesi" olmuştur (International Organization for Migration, 2021, s. 46).

Göç olgusuyla yoğun bir şekilde karşı karşıya olan Türkiye'de göçün büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Örneğin Çılbant ve diğerleri ((2018), 1990-2016 dönemi verilerini kullanarak Avrupa Birliği ve Türkiye için göç ile toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak incelemiş ve göçün verimlilik üzerinde anlamlı bir etkiye neden olmadığı sonucunu elde etmiştir. Meçik ve Koyuncu (2020) ise 1991-2018 verilerini kullanarak Türkiye için göç ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ekonometrik olarak incelemiş ve göçten iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu hâlbuki tersine bir nedensellik ilişkisi olmadığını saptamıştır.

Diğer taraftan, göçün iktisadi kalkınma ve büyüme üzerindeki etkileri daha geniş bir çerçevede açıklanabilir. Örneğin Borjas'ın çalışmalarından hareketle göç artığı kavramı üzerinden göçün etkileri analiz edilebilir (Borjas, 1995 ve 2010). Bir başka açıdan, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar ile bağlantılı açıklamalar da yapılabilir (örneğin Davis & Weinstein, 2002; Tomohara, 2017).

Göçün iktisadi etkileri pozitif ve normatif olarak ayrıştırıldığında bunlardan hangisinin politika çıkarımı için kullanılacağı sorunu ortaya çıkar. Pozitif iktisattan hareket edildiğinde yukarıda da ifade edilen bir dizi değer yargısından bağımsız etki sayılabilir. Normatif iktisattan hareket edildiğinde ise değer yargıları ile ilişkili etkiler dikkate alınarak çözümleme yapılır.

Mevcut çalışmanın iddialarından birine göre, pozitif ve normatif yaklaşımları birlikte ve aynı anda uygulamak gerçekçi değildir; bu iki yaklaşımdan birine öncelik verilerek politika tasarlanırsa, diğer yaklaşım da uygulanabilir hale gelir. Örneğin, pozitif bir yaklaşımla yalnızca göç edenlerin ekonomiye katkısının ne olacağı araştırılıp göçmenleri kabul eden bir tutum ile göç edenlerin başlangıçtaki getirisine bakmaksızın insani güdülerle göç edenleri kabul eden bir tavrın bir arada uzlaşısı içinde uygulanabileceğini savunmak zordur. Bu iddia Albert Hirschman'ın (1958) analitik çerçevesi kullanılarak açıklanabilir. Çalışmada göçün pozitif ve normatif olarak ayrıştırılan etkilerinin Hirschman'ın bakış açısı temelinde nasıl açıklanabileceği tartışılmıştır.

Çalışmada yer alan normatif açıklamalardan bir diğeri de esasen pozitif iktisat kapsamında olan Rybczynski teoreminden hareketle yapılmıştır. Bu teorem, Rybczynski'nin 1955 yılındaki çalışmasından yola çıkılarak açıklanır. Söz konusu teoreme göre, tam istihdam koşulları altında, dış ticaret haddi sabit iken, faktörlerden yalnızca birinin arzı arttığında arzı artan faktörü yoğun olarak kullanan sektördeki üretim mutlak olarak artarken, diğerindeki yani arzı sabit olan sektördeki üretim mutlak olarak azalır. Göç de bir ülkenin emek arzını arttıran bir unsur olarak ele alındığında Rybczynski Teoremi göçün sonuçlarını incelemek için kullanılabilir (Meçik & Karabacak, 2016). Diğer taraftan, bu inceleme pozitif bir yaklaşıma dayanacaktır. Buradan normatif bir açıklamaya geçmek için kapsayıcı büyüme ve insani gelişme kavramlarına başvurulabilir. Normatif bir kavram olan kapsayıcı büyüme, büyümenin istihdamı arttıracak şekilde ve dışlanmış, dezavantajlı ve yoksul kişileri de kapsayarak gerçekleşmesidir. Bir başka normatif içeriğe sahip olan insani gelişme kavramı da bu tanımla yakından ilişkilidir. İnsani gelişme yaklaşımının içeriği, 2016 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nda yer almıştır (UNDP, 2016). Buna göre, insani gelişme yaklaşımı sonucunda kalkınmanın içeriği maddi gelişmeden ziyade insan esenliğini iyileştirmeye, geliri en çoklaştırmaktan ziyade insanın yetkinliklerini arttırmaya ve büyümeyi en iyileştirmekten ziyade özgürlükleri büyütme doğru kaymıştır. Bu çalışmada da Rybczynski teoreminin pozitif iktisat perspektifinden yorumlanan sonuçlarının normatif iktisat penceresinden yorumlanması durumunda nasıl bir sonuç elde edileceği gösterilmiştir.

Böylece, bu çalışmanın amacı göçün seçilmiş iktisadi etkilerinin pozitif ve normatif olarak ayrıştırılması gerekliliğini göstermek ve bu ikisi arasındaki seçimin nasıl yapılabileceğini tartışmaktır. Diğer taraftan, çalışmada, göçün iktisadi etkilerinin tümü ele alınmamış, çalışma seçilmiş etkilerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca, gerek pozitif olarak gerekse normatif olarak ele alınan etkiler ekonometrik bir analiz olmaksızın teorik düzeyde tartışılmıştır.

Çalışmada önce yöntem açıklanmış, ardından pozitif ve normatif iktisada ilişkin açıklama yapılmış ve bu etkiler göç ile ilişkilendirilmiştir. Daha sonra pozitif iktisat bakış açısıyla örnekler verilmiştir. Sonrasında ise normatif iktisat penceresinden örnekler verilmiştir. Sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

2. Yöntem

Çalışmanın amacına ulaşmak için kullanılan yöntem betimsel analizdir. Bu bağlamda önce pozitif ve normatif iktisat arasındaki fark açıklanarak, pozitif ve normatif iktisadın göç ile bağlantısı kurulmuştur. Ardından, pozitif iktisattan hareketle matematiksel olarak büyüme muhasebesi açıklanmış ve göçün büyüme oranı üzerindeki etkileri saptanmıştır. Bunun yanısıra pozitif iktisat kapsamında Lewis modeli ve demografik fırsat penceresine ilişkin açıklamalar yoluyla göçün etkileri tartışılmıştır. Daha sonra normatif etkilerin tartışılmasına geçilmiştir. Bu kapsamda, yine betimsel analiz yöntemi kullanılmış ve Hirschman'ın (1958) ve Rybczynski'nin (1955) çalışmalarına dayanarak çıkarımlar yapılmıştır. Normatif etkiler, insani gelişme ve kapsayıcı büyüme kavramları üzerinden açıklanmıştır.

Diğer taraftan, vurgulanmalıdır ki yukarıda sayılan etkiler kısa ve uzun dönem ayrımına tabidir. Kısa ve uzun dönem ayrımı ise iktisadi olarak ifade edilebileceği gibi kimi çalışmalarda takvim zamanı olarak da yer almıştır. Örneğin, büyüme muhasebesi ile yapılan analiz takvim zamanı olarak uzun bir dönemi kapsasa bile iktisadi olarak kısa dönemli bir analiz olacaktır. Teknolojik gelişme hızının artması sonucunda kişi başına reel gelirin daha hızlı büyümesi ise uzun dönemli bir analizdir. Buradaki uzun dönem, durağan durum dengesi koşullarının sağlandığı şartları ifade ederken, kısa dönem, durağan durum koşullarından farklı olan şartları gösterir. Bir başka örnek olarak Rybczynski Teoremi verilebilir. Bu teoremde hareket edildiğinde, tanım gereği iktisadi olarak kısa dönemdeki bir açıklamadan ziyade uzun dönem dengesinin sağlandığı koşullardaki bir anlatım gereklidir. Demografik geçiş süreci ise takvim zamanı olarak uzun bir dönemi içerir. Demografik geçişin olduğu dönemler boyunca, alt dönemlerde nüfus artış hızına ilişkin değişiklikler olur. Normatif etkileri içeren insani gelişme ve kapsayıcı büyüme kavramlarının da takvim zamanı olarak uzun bir dönemi gerektiren ısrarlı politikalar sonucunda etkili olabileceğini savunmak mümkündür.

Bu kısıtlar altında, izleyen bölümde pozitif iktisat, normatif iktisat ve göç arasındaki bağlantılara yer verilmiştir.

3. Pozitif İktisat, Normatif İktisat ve Göç

Pozitif bir bakış açısı yalnızca olan ile ilgilenen, değer yargılarını ve idealize edilmiş amaçları konu edinmeyen bir bakış açısıdır. Düşünürler tarafından bu durum çokça tartışılmış ve iktisat açısından da eskiden beri ele alınagelmıştır. Örneğin Maynard Keynes'in babası Neville Keynes çalışmasında şu soruları sormuştur (Keynes, 1891,s.31): “[Politik iktisat] fiili olanları mı yoksa idealleri mi konu edinir? [Politik iktisat] münhasıran tekdüzeliklerin araştırılması ile ilgilenen pozitif bir bilim midir yoksa eylemin tatbiki kurallarının belirlenmesini amaç edinen bir sanat mıdır?” Neville Keynes'e göre, pozitif bilim “olan ile ilgilenen sistematize bilgi kitlesi” (a.g.e., s.34) iken, normatif veya Neville Keynes'in ifadesiyle *düzenleyici* bilim “olması gerekenin kriterlerini

tartışan sistematize bilgi kitlesi”dir (a.g.e.). “O halde [normatif bilim] fiili olandan ayrı olarak ideal ile ilgilenir; [normatif bilim] verili bir amaca erişmek için [gerekli] kurallar sistemi hakkında bir sanattır.” (a.g.e., ss.34-35) Neville Keynes kendi amacını, “iktisadi tekdüzeliklerin iktisadi ideallerden bağımsız bir şekilde ve iktisadi kurallar formüle edilmeksizin tartışılmasının hem mümkün hem de arzu edilir olduğunu göstermek” (a.g.e., ss.35-36) olarak vurgulamış ve iktisadi *olan* ile ilgilenen pozitif bir bilim olarak tanımlamıştır. Daha güncel çeşitli çalışmalarda da iktisadın değer yargılarından bağımsız pozitif bir disiplin olduğu vurgulanmıştır. Örneğin, Rothschild, “iktisadın bilimselleştirilmesinin etik köklerinden de ayrılmasına” yol açtığına ve “20. yüzyıl anaakım iktisadın tamamen bu ayrımı kabul ettiğine” dikkat çekmiştir (1993,s.16). Rothschild’a göre, “iktisadi teori, iktisadi süreçlerin mekanizmasını açıklamak ve analiz etmek zorunda olan pozitif bir bilim”dir, ayrıca, -malıdır/-melidir gibi “etik değerlendirmeler iktisatçının araştırma programının bir bölümünü oluşturamaz” (a.g.e.).

Göçün iktisadi etkileri pozitif bir yaklaşım kullanılarak ele alındığında değer yargılarından arınmış bir şekilde “olan”ı anlatan çıkarımlar yapılır. Böyle bir analizde, göçün etkileri değer yargılarından bağımsız bir fayda-maliyet analizine dayanır. Örneğin göç edenlerin ülkeye getirecekleri parasal kaynaklar sayesinde finansman imkânlarının artması, göç edenlerin ucuz işçi olması durumunda üretim maliyetlerinin düşmesi, göç edenlerin vasıflı insanlar olması durumunda verimliliğin artması gibi faydalar getiri olarak hesaplanır. Diğer taraftan, göç edenlerin yaşesi için yapılacak harcamalar da bir maliyet kalemi olarak ele alınır.

İktisadın normatif bir disiplin olduğunu iddia eden çalışmalar da vardır. Örneğin Atkinson (2009)’a göre iktisat moral bir bilimdir. Atkinson (a.g.e., s.792) iktisadın moral bir bilim olmasını refah iktisadına dayandırmıştır. Ayrıca, Atkinson (a.g.e., s.793)’e göre, gerek Dünya Bankası gerekse Avrupa Birliği yayınlarında da normatif ifadeler rastlanmaktadır. Atkinson (a.g.e.) buna örnek olarak Dünya Bankası’nın Binyılın Kalkınma Hedefleri’ni ve Avrupa Birliği’nin büyüme, istihdam, sosyal katılma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarından oluşan yapısal göstergelerini vermiştir. Cochran (1974,s.186) ise iktisadın, “esasinda, her zaman için moral bir bilim” olduğunun altını çizmiştir. Cochran (a.g.e., ss.186-188), iktisadi sistemin “yalnızca, yatırımcı veya tüketicinin bireysel istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek için var olduğu” yönündeki kabulün; “sosyal refahın tek ölçütünün bireyin kendi öz çıkarı peşinden koşması” olduğunun varsayılmasının; özetle, “birey için iyi olanın toplum için de iyi olduğunun” ve “toplumun sadece bireylerin toplamında oluşan bir topluluk” olarak benimsenmesinin zaten “moral bir onaylama” veya “moral bir varsayım” olduğuna dikkat çekmiştir.

Göçün etkileri normatif olarak ele alınıp bir analiz yapılırsa, böyle bir durumda göç kavramı bir değer yargısı kümesi çerçevesinde ele alınmış olur. Bunun sonucunda da söz konusu değer yargıları çerçevesinde “olması gereken”e ilişkin çıkarımlar yapılır. Böyle bir analizde, göçün etkileri değer yargılarından başlanarak açıklanır. Örneğin göç

edenlerin yaşadıkları zorluklar; aç kalmak, korkmak, korunmasız veya korunaksız kalmak, çocukların bakımsızlığı gibi olumsuzluklar nedeniyle göç eden insanları misafir etmek ve masraflara katlanmak gerekir. Dikkat edilirse böyle bir bakış açısında, göç eden kişinin ne getireceği ve neye mal olacağı en baştan sorgulanmamakta, tersine göç edenlerin yaşadıkları zorluklar normatif bir tavırla öncelikli olarak ele alınmaktadır. Bu tavrın manevi olarak getirisinin yanı sıra ülkeler arasındaki itibarın artması sayesinde potansiyel olarak üretken kaynaklar açısından bir çekim merkezi olması gibi önemli bir getirisi de olabilecektir. Bu iddia, göçmenlerin kabulüne üretken kaynakların ülkeye akışının eşlik ettiği koşullarda geçerli olacaktır.

4. Pozitif İktisat Penceresinden Göç

Bu bölümde pozitif iktisat penceresinden göçün seçilmiş iktisadi etkileri, önce büyüme muhasebesi, ardından ise Lewis modeli ve demografik fırsat penceresi yoluyla açıklanmıştır.

4.1. Büyüme Muhasebesi ve Göç

4.1.1. Büyüme Muhasebesi

Büyüme muhasebesi kullanılarak, bir ülkedeki büyüme oranının yaklaşık belirleyicileri ayrıştırılabilir. Büyümenin yaklaşık belirleyicileri, sermaye birikimi ve verimlilik artışı olarak ikiye ayrılır.

Büyüme muhasebesi yoluyla göçün etkilerinin incelendiği çalışmalar vardır. Örneğin Kangasniemi ve diğerleri (2012), İspanya ve Birleşik Krallık için göçün verimlilik üzerindeki etkisini büyüme muhasebesi yoluyla inceleyen bir çalışmadır. Huber ve diğerleri (2010), göçmenlerin niteliği veya becerisi ile verimlilik büyümesi arasındaki ilişkiyi büyüme muhasebesi yoluyla incelemiştir. Ye ve diğerleri (2019) Çin inşaat sanayinde çalışan göçmen işçilerin toplam faktör verimliliği üzerindeki etkilerini büyüme muhasebesi yoluyla incelemiştir.

Büyüme muhasebesini açıklamak için önce üretim fonksiyonu Harrod-nötr teknolojiyi içerecek şekilde şöyle yazılır:

$$Y = F(K, AL) \quad (1)$$

Burada, Y üretim miktarını, K sermaye stokunu, L işgücünü ve A teknoloji düzeyini göstermektedir. Üretim fonksiyonu Cobb-Douglas formunda şöyle yazılır:

$$Y = K^\alpha (AL)^\beta \quad (2)$$

Ölçeğe göre sabit getiri geçerliken şunlar yazılır:

$$\alpha + \beta = 1 \quad (3)$$

$$\beta = 1 - \alpha \quad (4)$$

$$Y = K^\alpha (AL)^{1-\alpha} \quad (5)$$

Büyüme oranı cinsinden yazmak için önce doğal logaritma alınarak aşağıdaki işlemler yapılır:

$$\ln Y = \ln[K^\alpha (AL)^{1-\alpha}] \quad (6)$$

$$\ln Y = \ln K^\alpha + \ln(AL)^{1-\alpha} \quad (7)$$

$$\ln Y = \alpha \ln K + (1 - \alpha) \ln(AL) \quad (8)$$

$$\ln Y = \alpha \ln K + (1 - \alpha) \ln A + (1 - \alpha) \ln L \quad (9)$$

Her bir değişken zamanın fonksiyonu olduğu için zamana göre türev alınır:

$$\frac{d \ln Y}{dt} = \frac{d(\alpha \ln K)}{dt} + \frac{d((1-\alpha) \ln A)}{dt} + \frac{d((1-\alpha) \ln L)}{dt} \quad (10)$$

$$\frac{d \ln Y}{dt} = \left(\frac{d \ln K}{dt} \right) \alpha + \left(\frac{d \ln A}{dt} \right) (1 - \alpha) + \left(\frac{d \ln L}{dt} \right) (1 - \alpha) \quad (11)$$

$$\frac{d Y 1}{dt Y} = \frac{d K 1}{dt K} \alpha + \frac{d A 1}{dt A} (1 - \alpha) + \frac{d L 1}{dt L} (1 - \alpha) \quad (12)$$

$$\frac{d Y 1}{dt Y} = \frac{d K 1}{dt K} \alpha + \frac{d A 1}{dt A} (1 - \alpha) + \frac{d L 1}{dt L} - \frac{d L 1}{dt L} \alpha \quad (13)$$

$$\frac{d Y 1}{dt Y} = \left(\frac{d K 1}{dt K} - \frac{d L 1}{dt L} \right) \alpha + \frac{d A 1}{dt A} (1 - \alpha) + \frac{d L 1}{dt L} \quad (14)$$

$$\frac{d Y 1}{dt Y} - \frac{d L 1}{dt L} = \left(\frac{d K 1}{dt K} - \frac{d L 1}{dt L} \right) \alpha + \frac{d A 1}{dt A} (1 - \alpha) \quad (15)$$

Böylece, elde edilen son denklem büyüme muhasebesi için kullanılır.

4.1.2. Üretim Fonksiyonuna Göçün Etkilerinin Eklenmesi Durumunda Büyüme Muhasebesi

1'deki üretim fonksiyonu yeniden şöyle yazılabilir:

$$Y = F(K_1, A_1 L_1, K_2, A_2 L_2) \quad (16)$$

Burada, 1 alt indisi göç edenler dışındaki ülke içi değişkenleri, 2 alt indisi ise göç edenlere ilişkin değişkenleri göstermektedir. Üretim fonksiyonu Cobb-Douglas formunda şöyle yazılabilir:

$$Y = K_1^{\alpha_1} (A_1 L_1)^{\beta_1} K_2^{\alpha_2} (A_2 L_2)^{\beta_2} \quad (17)$$

Büyüme oranı cinsinden yazmak için önce doğal logaritma alınarak ilgili işlemler yapılır:

$$\ln Y = \alpha_1 \ln K_1 + \beta_1 \ln A_1 + \beta_1 \ln L_1 + \alpha_2 \ln K_2 + \beta_2 \ln A_2 + \beta_2 \ln L_2 \quad (18)$$

Her bir değişken zamanın fonksiyonu olduğu için zamana göre türev alınır:

$$\frac{dY_1}{dt} = \frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} \alpha_1 + \frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} \beta_1 + \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} \beta_1 + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} \alpha_1 + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2} \beta_1 + \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} \beta_1 \quad (19)$$

Ardından gerekli işlemler yapılır:

$$\frac{dY_1}{dt} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} = \left(\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} \right) \alpha_1 + \left(\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2} \right) \beta_1 + \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} (\beta_1 - 1) + \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} \beta_1 \quad (20)$$

$$\frac{dY_1}{dt} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} = \left(\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} \right) \alpha_1 + \left(\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2} \right) \beta_1 + \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} (-\alpha_1) + \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} (1 - \alpha_1) \quad (21)$$

$$\frac{dY_1}{dt} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} = \left(\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} - \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} \right) \alpha_1 + \left(\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2} \right) (1 - \alpha_1) + \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} \quad (22)$$

$$\frac{dY_1}{dt} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} - \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} = \left(\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} - \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} \right) \alpha_1 + \left(\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2} \right) (1 - \alpha_1) \quad (23)$$

Böylece, elde edilen son iki denklem büyüme muhasebesi için alternatif durumlarda kullanılır.

4.1.3. Göçün Büyüme Oranına Etkileri

4.1.3.1. İşgücü başına sermaye büyümesinin etkisi

22 ve 23 numaralı denklemler kullanılarak şu tespit yapılabilir: Eğer $\left(\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} - \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} \right) \alpha_1 > \left(\frac{dK}{dt} \frac{1}{K} - \frac{dL}{dt} \frac{1}{L} \right) \alpha$ ise göç sonucunda meydana gelen işgücü başına sermaye büyümesi işgücü başına hasıla büyümesini yükseltir. Göçten önce işgücü başına sermaye büyümesi $\frac{dK}{dt} \frac{1}{K} - \frac{dL}{dt} \frac{1}{L}$ idi. Göç ile birlikte $\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} - \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2}$ olmuştur. Buradaki $\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1}$ ülkeye göç gerçekleşmesinin ardından ülke içindeki işgücü başına sermaye büyümesidir. Göçün gerçekleşmesiyle birlikte, üretken faaliyetlere ayrılacak kaynaklar üretken olmayan alanlara göç edenlerin ihtiyaçları için ayrılabilir. Bu durumda $\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} < \frac{dK}{dt} \frac{1}{K} - \frac{dL}{dt} \frac{1}{L}$ olması muhtemeldir. Diğer taraftan, göç edenler ülkeye parasal sermaye getirmişse bunları fiziki sermaye birikimini finanse etmesi nedeniyle $\frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} - \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} > 0$ olur. Bu durumda nihai etki için $\left(\frac{dK_1}{dt} \frac{1}{K_1} - \frac{dL_1}{dt} \frac{1}{L_1} + \frac{dK_2}{dt} \frac{1}{K_2} - \frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} \right) \alpha_1$ ile $\left(\frac{dK}{dt} \frac{1}{K} - \frac{dL}{dt} \frac{1}{L} \right) \alpha$ kıyaslanır.

Diğer taraftan, burada işgücü başına cinsinden terimler kullanıldığına dikkat edilirse, göç edenlerin işgücüne katılabilecek yaşta olan kişiler olduğu kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, göç edenler aslında işgücüne katılma oranını yükselterek işgücü üzerinden üretim büyümesini etkilemektedir.

4.1.3.2. Teknolojik gelişmenin etkisi

Eğer $\left(\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2}\right) (1 - \alpha_1) > \frac{dA}{dt} \frac{1}{A} (1 - \alpha)$ ise göç sonucunda meydana gelen teknolojik gelişme veya verimlilik artışı işgücü başına hasıla büyümesini yükseltir. Göçten önce teknolojik gelişme hızı $\frac{dA}{dt} \frac{1}{A}$ idi. Göç ile birlikte $\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2}$ olmuştur. Buradaki $\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1}$ ülkeye göç gerçekleşmesinin ardından ülke içindeki teknolojik gelişme hızıdır. Göçün gerçekleşmesiyle birlikte, teknolojik gelişme hızı değişebilir. Ayrıca, ülkeye gelen göçmenlerin üretkenlik artış hızı da $\left(\frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2}\right)$ üretim büyümesini etkiler. Bu durumda nihai etki için $\left(\frac{dA_1}{dt} \frac{1}{A_1} + \frac{dA_2}{dt} \frac{1}{A_2}\right) (1 - \alpha_1)$ ile $\frac{dA}{dt} \frac{1}{A} (1 - \alpha)$ karşılaştırılır.

Üretim fonksiyonunda teknolojinin türünün Harrod-nötr olarak alındığı düşünüldüğünde, buradaki teknolojik gelişme hızı aslında işgücünün üretkenlik artış hızıdır. Böylece, göç eden işgücünün niteliği veya beceri düzeyine göre teknolojik gelişme hızı ve buna bağlı olarak da işgücü başına üretim büyümesi etkilenecektir.

4.1.3.3. İşgücü büyümesinin etkisi

Eğer denklem 22 kabul edilirse $\frac{dL_2}{dt} \frac{1}{L_2} > 0$ olduğu için işgücü başına hasıla büyümesi daha yüksek gerçekleşir.

Önceden de ifade edildiği gibi, burada işgücü büyümesine yer verildiğine dikkat edilirse, göç edenlerin işgücüne katılabilecek yaşta olan kişiler olduğu kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, göç edenler aslında işgücüne katılma oranını yükselterek işgücü üzerinden üretim büyümesini etkilemektedir.

4.1.3.4. Marjinal ürün / Ortalama ürün değişiminin etkisi

Denklem 22'deki ve 23'teki alfa parametresi işgücü başına sermayenin marjinal ürünü / işgücü başına sermayenin ortalama ürününe eşittir:

$\alpha =$ işgücü başına sermayenin marjinal ürünü / işgücü başına sermayenin ortalama ürünü

Göçün gerçekleşmesi ile birlikte alfanın yükselmesi veya düşmesi de işgücü başına hasıla büyümesini etkileyecektir.

4.2. Sanayileşmenin Sınırsız Emek Arzı Kaynağı Olarak Göç Edenler

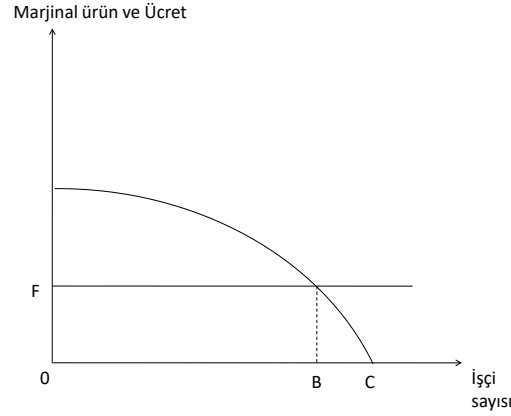
Pozitif iktisattan hareket edildiğinde, göçün iktisadi etkileri Lewis modeli üzerinden de açıklanabilir. Lewis'in açıklamaları ülke içindeki göç ile ilgili olmakla birlikte, bu model temel alınarak ülkelerarası göçe ilişkin çıkarımlar yapılması da mümkündür. Bu bağlamda önce Lewis modeli gösterildikten sonra bu modelin ülkelerarası göç ile ilişkisi açıklanacaktır.

Lewis (1954)'ün sınırsız emek arzı ile kalkınma olarak isimlendirdiği modelinde geri kalmış bir ekonomi dual veya ikili yapıya sahiptir. Dual veya ikili ekonomi iki kesimden meydana gelir. Kesimlerden biri kapitalist olmayan geçimlik sektör iken diğeri kapitalist modern sektördür. Lewis'e göre geri kalmış ülkelerin temel problemi, kapitalist olan ve olmayan iki sektörün bir arada var olması, yani geri kalmış ülkelerin dual ekonomik yapıya sahip olmalarıdır. Bu çerçevede Lewis, geri kalmış ülkelerin ikili bir ekonomik yapıdan gelişmiş modern kapitalist bir ekonomik yapıya nasıl geçilebileceğini incelemiştir.

Lewis modelindeki emek, geçimlik düzeydeki, bir başka deyişle yaşamayı ancak mümkün kılan ücret düzeyindeki emek arzının emek talebini aşması anlamında sınırsızdır (Lewis, 1966,ss.91-92). Dolayısıyla, Lewis modelinde eski sanayi kollarının genişletilmesi ya da yeni sanayilerin kurulması durumunda istihdam edilebilecek yeterli sayıda emek vardır. Lewis'e göre, sınırsız emek kaynağı şunlardan meydana gelir: çiftçiler, işportacılar, süresiz işçiler, hademeler, ev işinde çalışan kadınlar ve nüfusa yeni eklenen kişiler. Böylece, Lewis modelinde istihdam edilebilecek emek sıkıntısı çekmeksizin yeni iş olanaklarının meydana getirilmesi için yeterli sayıda emeğin var olması anlamında sınırsız emek arzı vardır. O halde, göç edenler aslında Lewis modelindeki sınırsız emek arzını meydana getiren kaynak olarak okunabilir.

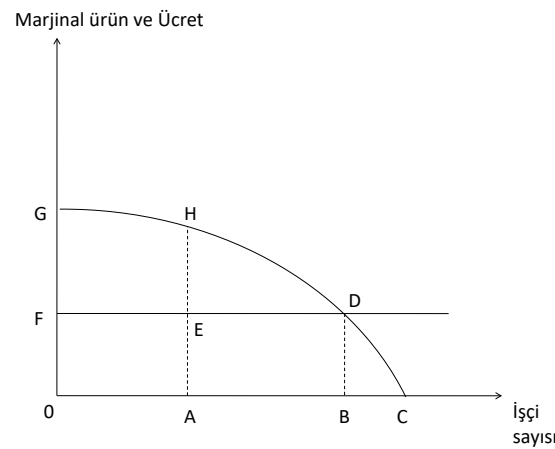
Lewis'e göre mühendis gibi nitelikli işçi açısından bir kıtlık yaşanabilirse de, sermaye sahibi veya devlet işçiye söz konusu niteliği kazandırabilecek eğitimi verecektir. O halde her ne kadar böyle bir darboğaz bir gecikme yaratabilirse de bu gecikme aşılabacaktır. Lewis, bu durumda emek faktörünü yukarıdaki anlamda sınırsız, sermaye faktörünü ise kıt olarak tespit etmiştir.

Lewis modelinde istihdam edilen kişi sayısını belirleyebilmek amacıyla Şekil 1 kullanılabilir. Yatay eksen emek miktarı dikey eksen ise emek miktarına karşılık gelen marjinal ürün ve hayatta kalma düzeyindeki ücret yani geçimlik ücret vardır. Şekildeki geçimlik ücret OF kadardır. OF'ye karşılık gelen emek miktarı ise OB kadardır. OB kadar işçi çalışırsa, son işçinin üretime katkısı OF iken aldığı ücret de OF kadardır. Böylece, kapitalist sektörde OB kadar emek istihdam edilir. Aksi durumda, OB'den daha fazla emek istihdam edildiğinde son emeğin marjinal ürünü yani üretime katkısı ona verilen ücretten küçük olacaktır. BC kadar emek geçimlik sektörde kazandığı ile yetinmek durumunda kalır.

Şekil 1. Lewis Modelinde Emeğin İstihdamı

Kaynak: Lewis (1966,s.94).

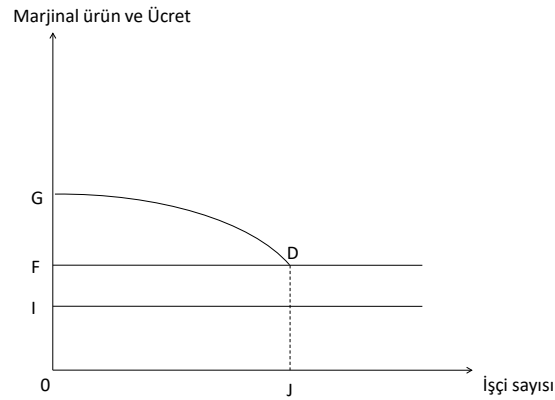
Lewis modelinde kalkınma süreci, kapitalist artığın yatırıma dönüşmesi ve bu genişlemenin sınırsız emeği kullanması ile başlar. Lewis modelinde kapitalist artık veya kar şöyle ortaya çıkar. Şekil 2'ye göre, örneğin OB arasındaki A gibi bir noktada emeğin marjinal ürünü AH iken geçimlik ücret EA kadar olur. Bir başka deyişle, $AH - AE =$ kapitalist artığı gösterir. Kapitalist artık, kapitalistin karı olarak okunabilir. Benzer şekilde, OB arasındaki emek miktarı için düşünüldüğünde uzaklıklardan meydana gelen FGD alanı elde edilir. FGD alanı kapitalistin elde ettiği toplam kardır.

Şekil 2. Lewis Modelinde Kapitalist Artık-I

Kaynak: Lewis (1966)'dan hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Lewis modelinde, kapitalist artığın yatırıma dönüşmesi durumunda ne olacağının açıklanması için Şekil 2’de bir değişikliğe gidilir (bkz. Şekil 3). Kapitalist sektördeki ücret, Lewis’e göre geçimlik düzeyin üzerindedir. Bu durumda OI geçimlik ücret iken OF kapitalist sektördeki daha yüksek olan ücrettir. Bu durumda FGD kadar kapitalist artık oluşmuştur ve bu kapitalist artık yatırıma dönüşecektir.

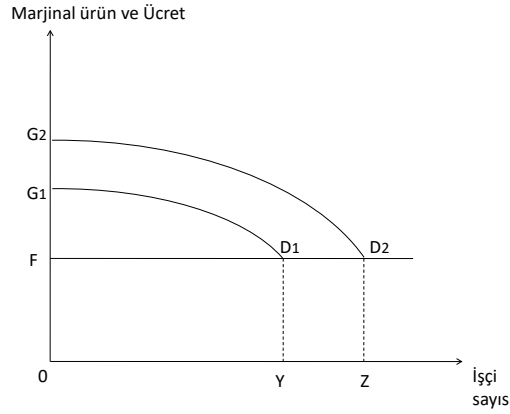
Şekil 3. Lewis Modelinde Kapitalist Artık-II

Kaynak: Lewis (1966,s.98).

Şekil 4 kullanılarak FG_1D_1 kadar kapitalist artığın yatırıma dönüştüğü durum açıklanabilir. Böyle bir durumda, daha fazla makine ile donanmış emeğin marjinal ürünü yükseleceği için marjinal ürün eğrisi yukarıya kayar. Yani, başlangıçtaki emek miktarı veri iken emeğin marjinal ürünü artmıştır. Şekil 4'ten görüldüğü gibi kapitalist sektörde yatırımların kaynağı olan kapitalist artık hacim olarak FG_2D_2 'ye yükselmiştir. FG_2D_2 kadar kapitalist artık yatırıma dönüştüğü için öncekinden daha fazla emek istihdam edilecektir. Bir başka deyişle, sınırsız emek kaynağından YZ kadar fazla emek istihdam edilecektir. Sonuçta, ekonomi kapitalist kalkınma yoluna girmiştir ve sınırsız emek tükenene kadar bu süreç işleyecektir.

Şekil 4. Lewis Modelinde Kapitalist Artığın Yatırıma Dönüşmesi

Kaynak: Lewis (1966, s.99).

Lewis modeli, gizli işsizlik kavramı üzerinden de açıklanmıştır (Ghatak, 1978,s.40). Ghatak (1978)'e göre, geçimlik sektörde emek arzının emek talebini aşması anlamında sınırsız emek arzı vardır ve bu durumun bir başka anlamı da gizli işsizliktir. Yani, örneğin sadece bir kişinin yapabileceği işi, bir kişi yerine beş kişi yapmaktadır. Diğer dört kişi bu işten ayrılrsa da üretimde bir azalma meydana gelmez. Böylece, geçimlik sektördeki temel sorun düşük verimlilik olmaktadır. Modern sektörde ise, geçimlik sektörün tersine, emek talebi emek arzını aştığı için emeğin fiyatı yani ücretler yükselme eğilimindedir. Lewis modelinde, kâr, hâsıla ile ücret farkına eşit olduğu için ücret yükselme eğilimine girince kâr azalma eğiliminde olacaktır. Kârın azalması tasarrufları, tasarrufların azalması ise yatırımları azaltacaktır. Böylece ekonomi, modern sanayi kesiminin sıfır oranda büyüyeceği durgun duruma yönelecektir.

Bu durumda, geçimlik tarım kesimindeki emek arzı fazlası yani gizli işsizler, modern sanayi kesimine transfer edilirse, tarım kesimindeki verimlilik artmaya başlayacağı için tarım kesimi geçimlik üretim yapan bir sektör olmaktan çıkar. Tarım kesimi piyasa için üretim yapan ticari bir kesime dönüşür. Sanayi kesiminde ise ücretlerin artması ve karın azalması üzerindeki baskı zayıflar ve sanayi sektörü büyümesi sürer.

Sonuçta, tarımdan veya geçimlik kesimden sanayiye veya modern sektöre fazla emeğin aktarılması, hâsıla büyümesinin sonlandığı durgun duruma ulaşılmasını önler. Yani sıra, artık emek transferi gerçekleştikçe, tarım kesimi geçimlik üretim yapan bir sektör olmaktan çıkmaya ve pazar için üretim yapan ticari bir sektör olmaya başlayacağı için ikili ekonomik yapı da ortadan kalkacaktır.

Yukarıda yapılan açıklamalar ülke içindeki göç ile ilgilidir. Diğer taraftan, ülkelerarası göç de modele dâhil edilebilir. Bir ülkeden diğerine göç, ülkenin sınırsız emek arzı kaynağını çoğaltır. Eğer ülkenin sınırsız emek arzı kaynağı ülke sanayileşme sürecinde belirli hedeflere erişmeden tükenmeye başlıyorsa, göç sayesinde bu kaynak genişleyecektir. Böylece, göç sayesinde ücretlerin yükselmesi yönündeki baskı hafifletilerek karlılığın artırılması ve bu sayede sanayi sektörünün büyümeye devam etmesi sağlanır.

4.3. Demografik Fırsat Penceresinin Kapanma Süresini Geciktiren Bir Unsur Olarak Göç Edenler

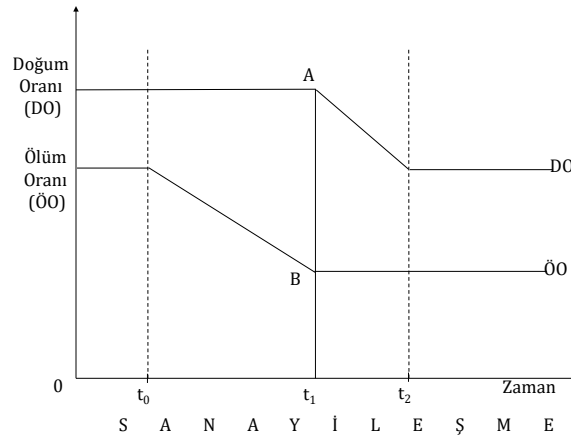
Demografik fırsat penceresini açıklamak için önce demografik geçiş teorisinden bahsetmek gerekir. Demografik geçiş teorisi Warren Thompson'ın 1929 yılında yayımlanan "Nüfus" adlı makalesinde açıklanmıştır. Thompson'ın ülkeleri A, B ve C sınıfları olmak üzere üç sınıfa ayırarak yaptığı analizden hareketle, ülkelerin sanayileşme süreci ile birlikte yüksek doğum ve ölüm oranlarından daha düşük doğum ve ölüm oranlarına doğru bir geçiş yaşadığı tespit edilmiştir. Daha sonra Landry (1934) ve Notestein (1945)'in çalışmaları ile benzer bir analiz yapılmış ve bu üç çalışmadan hareketle bugün demografik geçiş teorisi olarak ifade edilen teori açıklanmıştır (Kirk, 1996; Mert, 2021).

Şekil 5'te demografik geçiş teorisinin temsili bir gösterimi yapılmıştır. Buna göre, sanayileşme sürecinde ilerleme kaydedildikçe ve kişi başına gelir arttıkça t_1 döneminden itibaren doğum oranı ile ölüm oranı farkı ve böylece nüfus artış hızı da en yüksek olmuştur. t_1 döneminin ardından çalışma çağındaki nüfusun da artması ile birlikte yani t_1 döneminden bir süre sonra demografik fırsat penceresi açılacaktır. Bu fırsat penceresi genç nüfustan yararlanılabildiği ölçüde kalkınma sürecine hizmet edecektir. Genç nüfus, iki açıdan avantaj olabilir. Birincisi, emeğin görece bol olması, emek faktörünün görece ucuz olması bir maliyet avantajı sağlayabilir. İkinci olarak, genç nüfus eğitildiği takdirde emeğin kalitesi ve böylece verimliliğinin artması sonucunda verimlilik artışı mümkün olabilir. Dikkat edilirse, bir ülkenin demografik fırsat penceresi belirli bir süreliğine açık olacağı için bu fırsat penceresinin açık olduğu dönemlerde sağlanabilecek avantaj, daha sonra ortaya çıkamayacaktır. Eğer bir ülkede doğum oranı hızlı bir şekilde azalıyor ve ölüm oranı artıyorsa demografik fırsat penceresi hızla kapanacaktır.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından nüfus artış hızı, kaba doğum oranı ile kaba ölüm oranı farkına net göç oranının eklenmesi ile hesaplanmaktadır. Kaba doğum oranı bir yıl içinde bin kişi başına canlı doğan bebek sayısıdır. Kaba ölüm oranı ise bir yıl içinde bin kişi başına ölü sayısı olarak ifade edilir. Net göç oranı ise, bin kişi başına Türkiye'ye ülke dışından ikamet etmek amacıyla gelenlerin sayısı ile bin kişi başına Türkiye'den ülke dışına ikamet etmek amacıyla gidenlerin sayısı arasındaki fark olarak hesaplanır. Böylece, net göç oranındaki artış doğum oranındaki azalışı telafi ederek demografik fırsat penceresindeki kapanma sürecini yavaşlatacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu'na göre, adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde Türkiye sınırları içinde ikamet eden Türkiye

Cumhuriyeti vatandaşları ve yabancı uyruklu kişiler kapsamaktadır. Diğer taraftan, geçici koruma statüsüyle Türkiye’de olan Suriyeliler nüfusa dâhil edilmemiştir.

Şekil 5. Demografik Geçiş Süreci

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Eğer demografik fırsat penceresi kapanma sürecindeyse Şekil 5'teki t_1-t_2 aralığı, görece kısa bir zamanı gösterecektir. t_1-t_2 aralığını yani demografik fırsat penceresinden yararlanma süresini uzatmanın bir yolu doğum oranındaki düşüşü yavaşlatmak iken diğer bir yolu da çalışabilir çağıdaki yaş aralığındaki kişilerin ülkeye girişini ve böylece net göç oranını yükseltmektir. O halde, göç edenler demografik fırsat penceresinin kapanma süresini geciktiren bir unsur olarak ele alınabilir.

5. Normatif Bakış Açısına Geçiş

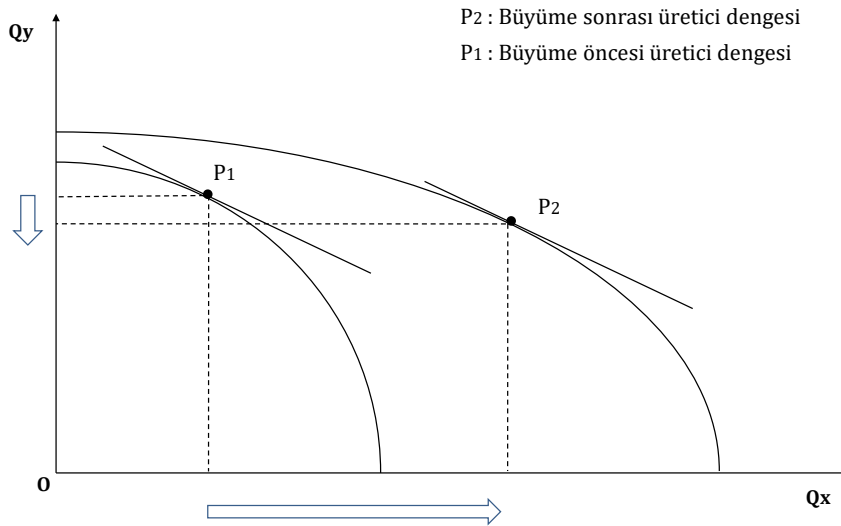
Bu bölümde göçün seçilmiş iktisadi etkileri normatif iktisat penceresinden açıklanmıştır. Bu çerçevede önce, Rybczynski (1955) teoreminden hareket edilerek kapsayıcı büyüme kavramıyla bağlantı kurularak normatif açıklamaya geçiş yapılmıştır. Daha sonra, Hirschman'ın (1958) dengesiz büyüme açıklaması uyarlanarak normatif bakış açısına ilişkin saptamalar yapılmıştır.

5.1.Rybczynski Teoremi'nden Hareketle Açıklama

5.1.1. Rybczynski Teoremi

Rybczynski (1955)'te yer alan grafiksel çözümlerden hareketle Rybczynski teoremi olarak bilinen teorem ortaya çıkmıştır. Söz konusu teoremin yaygın tanımına göre, tam istihdam koşulları altında, dış ticaret haddi sabit iken, faktörlerden yalnızca birinin arzı arttığında arzı artan faktörü yoğun olarak kullanan sektördeki üretim mutlak olarak artarken, diğerindeki yani arzı sabit olan sektördeki üretim mutlak olarak azalır. Şekil 6'da Rybczynski teoreminin grafiksel gösterimi yer almaktadır. Buna göre, yatay eksen emek yoğun mal miktarının yani pamuk miktarının dikey eksen ise sermaye yoğun mal miktarının yani çelik miktarının olduğu varsayıldığında; sermaye arzı sabitken emek arzı artarsa üretici dengesinin gösterildiği nokta şekildeki gibi değişecek ve böylece dengedeki pamuk üretimi artarken çelik üretimi azalacaktır. Bunun anlamı ekonomideki kısmi uzmanlaşmanın sermaye yoğun maldan emek yoğun mala doğru kaymasıdır. Pozitif iktisattan hareket edildiğinde yapılan bu yorum, normatif iktisattan hareket edildiğinde nasıl değişir? Bu soruya cevap vermek üzere sonraki bölümde insani gelişme ve kapsayıcı büyüme kavramları üzerinde durulmuş ve ardından gelen bölümde karşılaştırma yapılmıştır.

Şekil 6. Rybczynski Teoreminin Grafiksel Gösterimi

Kaynak: Rybczynski (1955)'ten hareketle oluşturulmuştur.

5.1.2. İnsani Gelişme ve Kapsayıcı Büyüme

Birleşmiş Milletler (BM), kalkınmanın günümüzdeki anlamını insani gelişme olarak açıklamaktadır (UNDP, 2016). İnsani gelişme kavramının içeriğini, bu kavrama ilişkin göstergelerden hareketle tespit etmek mümkündür. İnsani gelişmeye ilişkin göstergelerden biri İnsani Gelişme Endeksi'dir (İGE). İGE, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) hazırladığı İnsani Gelişme Raporları'nda ilan edilmektedir.¹ İGE; yaşam beklentisi endeksi eğitim endeksi ve gelir endeksi olmak üzere üç endeksin geometrik ortalamasıdır. İGE'yi oluşturan üç endeks, üç boyutu temsil eder. Bunlar eğitim, sağlık ve yaşam standardıdır. Eğitim boyutunun göstergeleri yıl cinsinden beklenen ve ortalama okullaşma süresi iken sağlık boyutunun göstergesi yıl cinsinden yaşam beklentisi süresidir. Yaşam standardı boyutunun göstergesi ise ABD doları cinsinden satınalma gücü paritesiyle ve belirli bir baz yılı fiyatlarıyla hesaplanmış kişi başına gayrisafi milli gelirdir.

UNDP tarafından yayınlanan 2016 İnsani Gelişme Raporu'na göre, "İnsani Gelişme Endeksi, insan gelişmesinin üç temel boyutunu birleştirir" (UNDP, 2016,s.3). Ayrıca söz konusu raporda, insani gelişmenin daha kapsamlı ölçülebilmesi için "aynı zamanda dört ayrı kompozit gösterge" sunulduğu belirtilmiştir (a.g.e). Dolayısıyla, insani gelişme İGE'nin yanı sıra şu dört ayrı birleşik gösterge ile ölçülmektedir: Eşitsizlikle Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi. Diğer taraftan, son iki raporda BM, insani gelişme ile ilişkili yeni bir endeks daha hesaplamaktadır: Gezegenel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi. Böylece insani gelişme kavramı, insani gelişme endeksi ile birlikte toplam altı endeks ile ölçülmektedir. Bir başka deyişle, insani gelişme, eşitsizliği, kadının güçlenmesini, toplumsal cinsiyet eşitliğini, yoksulluğu ve iklim koşullarını da içeren bir kavramdır. BM'e göre, insani gelişme yaklaşımı, kalkınma söylemini değiştirmiş ve kalkınmaya ilişkin çözümlenmeleri; "maddi zenginlik gütmekten insan esenliğini artırmaya", "geliri azami kılmaktan yetkinlikleri artırmaya", "büyümeyi optimize etmekten özgürlükleri genişletmeye doğru" değiştirmeye başlamıştır (UNDP, 2016,s.2). BM 2016 İnsani Gelişme Raporu'na göre, az gelişmiş ülkelerin sorunları, merkeze insani gelişmenin yerleştirildiği bir analitik çerçeve kullanılarak ele alınmalıdır. 2016 İnsani Gelişme Raporu'ndaki beş temel mesaj şunlardır (a.g.e., s.1):

Evrensellik insani gelişmenin anahtarıdır ve herkes için insani gelişme ulaşılabilir bir hedeftir. Çeşitli insan grupları hala temel yoksunluklar yaşıyor ve bunlar aşmada büyük engellerle karşı karşıya kalıyor. Herkes için insani gelişme bazı analitik sorunların ve değerlendirme perspektiflerinin odağını değiştirmeyi gerektiriyor. Eğer mevcut politika seçenekleri uygulanırsa, herkes için insani gelişmenin başarılmasına katkı yapar. Daha adil çok taraflılık içerecek şekilde küresel yönetişimde reform yapılması, herkes için insani gelişmeye ulaşılmasına katkıda bulunur.

Böylece BM, küresel büyümeye, sanayileşmeye ve hızlı teknolojik gelişmelere karşın insani şartlarda yaşayamayan milyonlarca insan olduğunu hatırlatmaktadır. BM'e göre, bu insanların sorunlarını çözmek için merkeze büyüme

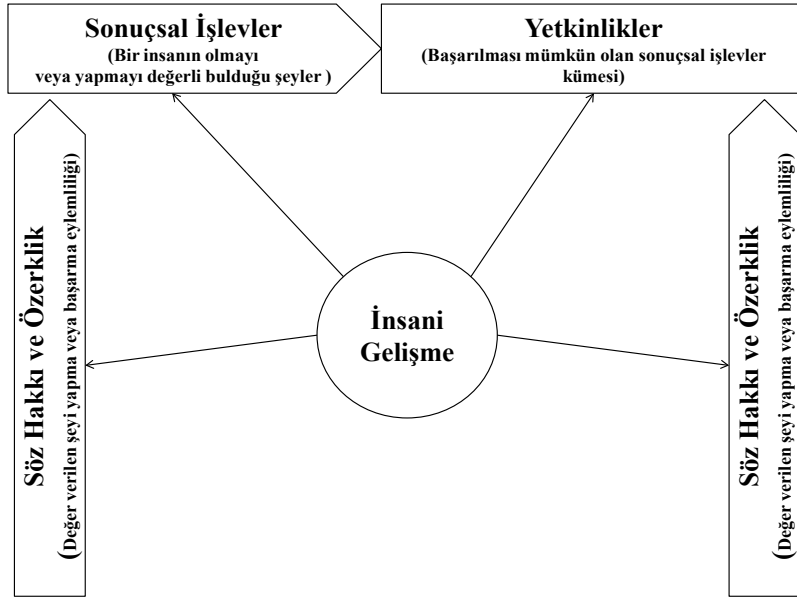
¹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanan bu raporlar kuruluşun ağ adresinden (<https://hdr.undp.org/>) edinilebilir.

ve sanayileşme değil kapsayıcı bir büyüme ve sanayileşmeyi içerecek şekilde insani gelişme yerleştirilmelidir. Burada anlatılmak istenen şey, insanların kalkınma sürecindeki sorunlarını doğrudan doğruya amaçlayan bir mekanizma meydana getirilmesi gerekliliğidir. Bu durumun da sorunları çözebilecek faillerin gönüllü işbirliği ile mümkün olduğu savunulabilir. Faillerin gönüllü işbirliği yönetim kavramıyla, bir başka deyişle devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliği ile yakından ilişkilidir. Buradaki yönetim, devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğidir. Böylece iyi bir yönetim ortamında, merkeze insani gelişmeyi yerleştirerek, insani sorunlar yaşayan toplulukların ve bireylerin sorunlarını doğrudan hedefleyen programlar ve projeler yoluyla kalkınmaya ilişkin sorunlar çözülebilir.

İnsani gelişmenin merkeze yerleştirildiği yaklaşımda, insani gelişmenin gerçekleşmesi kişinin özgürlük alanının genişletilmesine bağlıdır. Bir diğer deyişle, insani gelişme kişinin özgürlük alanının genişletilmesi ile mümkündür. BM'in tanımlamasına göre, insani gelişmede yer alan özgürlük, esenlik özgürlüğü ve eylemlilik özgürlüğüdür. Bunlardan esenlik özgürlüğü sonuçsal işlevler ve yetkinliklerden meydana gelir. Sonuçsal işlevler, bir insanın sağlıklı olmak ve yeterli beslenmek gibi olmayı değerli bulduğu şeylere, yani bir potansiyele işaret eder. Yetkinlikler ise sonuçsal işlevlerin alt kümesi olacak şekilde bu potansiyel içinde kişinin başarmasının mümkün olduğu çeşitli sonuçsal işlevlerden oluşur. Böylece esenlik özgürlüğü, insanın olmayı değerli bulduğu şeylerin ve ayrıca bunların içinden başarabileceği şeylerin var olduğuna işaret eder. Özgürlük kapsamında yer alan ikinci özgürlük, eylemlilik özgürlüğüdür. BM'e göre eylemlilik özgürlüğü söz hakkı ve özerklik olarak ifade edilmiştir. Eylemlilik bir insanın amacına yönelirken özgür olmasıdır. Sonuçta eylemlilik özgürlüğü, insanın olmayı değerli bulduğu tüm şeyleri ve bunların içinden başarabileceklerini kendi kendisine özgürce belirleyebilmesi gerektiği anlamına gelir.

BM'e göre, esenlik özgürlüğü ve eylemlilik özgürlüğünden meydana gelen özgürlük, insani gelişme için mutlak bir zorunluluktur. BM'in insani gelişmeyi merkeze koyduğu yaklaşım Şekil 7'de gösterilmiştir. Şekil 7'deki sonuçsal işlevler ve yetkinlikler esenlik özgürlüğünü ifade ederken söz hakkı ve özerklik eylemlilik özgürlüğü anlamına gelmektedir.

Şekil 7. Birleşmiş Milletler'e Göre İnsani Gelişme Yaklaşımı

Kaynak: UNDP (2016,s.2)'den hareketle oluşturulmuştur.

BM'e göre, insani gelişme bir süreç içinde gerçekleşmesinin yanı sıra, aynı zamanda bir sonuçtur (UNDP, 2016,s.2). İnsani gelişmenin bir süreç olmasının anlamı, insanın seçeneklerinin fırsatlarını artırarak gerçekleşmesini sağlamasıdır. İnsani gelişmenin bir sonuç olmasının anlamı ise kalkınmanın hedefi olarak belirlenmesidir. Bu nedenle, insani gelişme hedefine erişebilmek için insanların "kendi yaşamlarını şekillendiren süreçleri etkilemeleri" gerekmektedir (a.g.e., s.2). Böylece, iktisadi büyüme, insani gelişme için yalnızca bir araç olmaktadır. Bir başka deyişle, iktisadi büyüme kalkınmanın tek hedefi değildir. Dahası, iktisadi büyüme, günümüzdeki kalkınmanın veya insani gelişmenin meydana gelmesi için bir araçtır.

Günümüzdeki kalkınmanın anlamını içeren insani gelişme kavramı UNDP tarafından şöyle tanımlanmıştır (UNDP, 2016,s.2): "İnsani gelişme; insan yaşamını iyileştirmek yoluyla insanlar için, kendi yaşamlarını şekillendiren süreçlere aktif biçimde katılarak insanlar tarafından, insan yeteneklerini artırmak suretiyle insanların geliştirilmesidir." Böyle tanımlanan insani gelişme, kapsayıcı büyüme kavramıyla da bağlantılıdır. UNDP'ye göre, insani gelişmenin yayılması için iktisadi büyümenin kapsayıcı bir şekilde ele alınması ve bunların politikaya dönüşmesi gerekir.

O halde, tekrar vurgulamak gerekirse, insani gelişmenin gerçekleşmesi ve yayılması kapsayıcı büyümeyi gerektirir. UNDP'ye göre, kapsayıcı büyümenin içeriği dört başlık olarak şöyle ifade edilebilir:"i) İstihdamı öne alan büyüme

stratejisi oluşturmak, ii) finansal kapsayıcılığı artırmak, iii) insani gelişme önceliklerine yatırım yapmak ve iv) yüksek etkili çok boyutlu müdahaleler yapmak (kazan – kazan stratejileri)” (UNDP, 2016, s.11).

Kapsayıcı büyümenin ilk unsuru olan istihdamı öne alan büyüme stratejisi, istihdamsız büyümenin olmaması için iktisadi büyümenin istihdam olanaklarını arttırarak meydana gelmesidir. Ayrıca kapsayıcı büyüme, kayıt dışı istihdam ile mücadele politikalarını, büyük ölçekli üreticilerin küçük ölçekli üreticiler ile bağıni kuvvetlendirmeyi, yoksul insanlar hangi sektörde daha çok ise o sektöre odaklanmayı, kamusal kaynakların dağıtımında yeni iş imkânlarını çoğaltacak değişiklikler yapmayı içerir. Kapsayıcı büyümenin ikinci unsuru olan finansal kapsayıcılık, yoksul ve dezavantajlı insanların finansal kaynaklara erişebilmesini sağlamak anlamına gelir. Üçüncüsü, yani insani gelişme önceliklerine odaklanan yatırımlar, dezavantajlı ve ötekileştirilmiş insanlara, düşük maliyetli ancak kalitesi yüksek hizmet ve altyapı sağlamak olarak ifade edilebilir. Son olarak, yüksek etkili çok boyutlu müdahaleler kazan-kazan sonucunu doğurmayı amaçlayan proje ve uygulamalardır. Okullardaki yemek hizmeti programları gibi uygulamalar örnek olarak verilebilir.

5.1.3. Karşılaştırma

Rybczynski teoremi kullanılarak göç olgusunun olası sonuçları kimi çalışmalarda açıklanmıştır. Söz konusu açıklamalara göre, yurt dışından yurt içine göç olması durumunda ortaya çıkacak sonuç, kaynakların sermaye yoğun kesimden emek yoğun kesimlere doğru aktarılmasıdır. Bir başka deyişle, ülkedeki kısmi uzmanlaşma, emek yoğun kesimlere doğru kayar. Gerçekten Şekil 6 incelendiğinde bu görülebilir. Buna göre, başlangıçta P_1 olan üretici dengesi ülkeye emek göçünün olması ile birlikte P_2 'ye kayar. Bu da dikey eksenindeki sermaye yoğun malın dengedeki üretim miktarının azalmasına, yatay eksenindeki emek yoğun malın dengedeki üretim miktarının artmasına yol açar. Eğer kalkınma, sermaye birikimi ile birlikte sanayileşmenin sağlanması ve böylece katma değeri yüksek olan malların üretme yeteneğinin artması olarak tanımlanırsa göç ile ortaya çıkacak sonuç kalkınma sürecini ilerletecek bir sonuç olarak yorumlanmaz.

Diğer taraftan, Rybczynski teoreminin sonuçlarının kapsayıcı büyüme çerçevesinde yorumlanması durumunda, yani normatif bir yorum yapılması durumunda insani gelişme kavramı kapsamında çıkarımlar yapılabilecektir. Önceki başlıkta ifade edildiği gibi, kapsayıcı büyüme istihdamı öne alan bir büyüme stratejisi içerir. Aynı zamanda dezavantajlı kesimlerin gereksinimlerini gözetilen ve insani gelişme öncelikli bir kaynak tahsisi mekanizmasını vurgular. Bu durumda, eğer kalkınma geleneksel tanımıyla değil de günümüzdeki normatif içeriği ağır basan tanımıyla ele alınırsa, Rybczynski teoremine göre göçün gerçekleşmesi sonucunda emek yoğun iş kollarının gelişmesi kapsayıcı büyümeye hizmet edecektir.

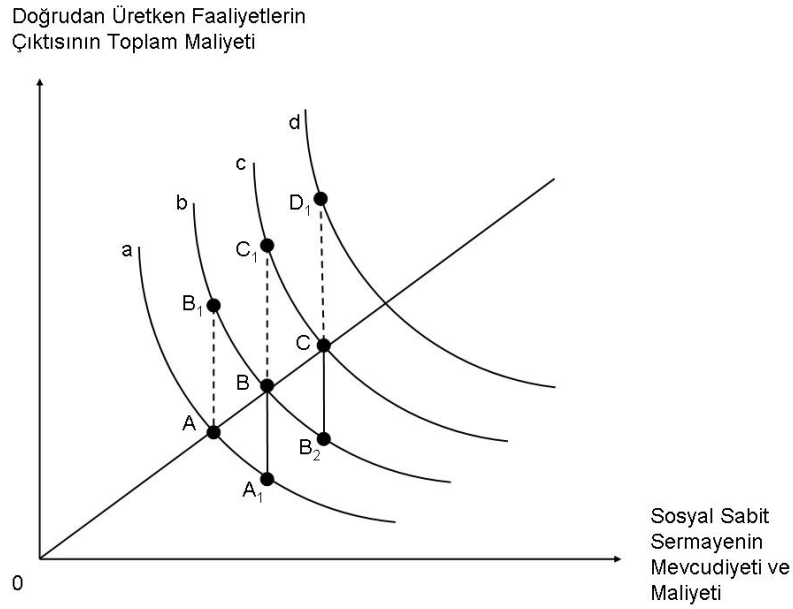
5.2.Hirschman'dan Hareketle Açıklama

5.2.1. Hirschman'ın Analizi

Albert Hirschman dengesiz büyüme stratejisini 1958 yılındaki çalışmasında açıklamıştır. Dengesiz büyüme stratejisi dengeli büyüme stratejisine karşı yapılan bir açıklama çabasıdır. Dengeli büyüme stratejisinin bir yorumuna göre, tek başına yapıldığında karlı olmayan yatırımlar birbirini tamamlayacak şekilde ve eşanlı olarak gerçekleştirilirse karlı hale gelmektedir. Albert Hirschman'a göre ise, az gelişmiş ülkeler gerek kaynak açısından gerekse teknik bilgi ve beceri açısından yetersizlikleri nedeniyle dengeli büyümeyi başaramaz, dengesiz büyümek zorundadır.

Hirschman (1958)'de yer alan açıklama Şekil 8'de gösterilmiştir. Şekil 8'deki orijinden çıkan doğru hem doğrudan üretken faaliyetlerine hem de sosyal sabit sermaye yatırımlarına eşanlı bir şekilde kaynak ayrıldığı dengeli büyüme yoludur. Hirschman (1958)'e göre, bu ülkeler hem kaynak açısından hem de teknik bilgi ve beceri açısından yetersizlikleri nedeniyle dengeli büyüme yolundan ilerleyemez. Söz konusu ülkeler ya şekilde $A_1B_2C...$ olarak gösterilen sosyal sabit sermaye fazlalığıyla veya $B_1B_1C...$ olarak gösterilen sosyal sabit sermaye kıtlığıyla büyüyebilir. Dengesiz büyüme stratejisinin buradaki anlamı, az gelişmiş bir ülkenin iki yatırım seçeneği arasında seçim yapması ve birine öncelik vermesidir. Diğer taraftan, bir seçeneğe öncelik vermek diğer seçeneği dışlamak değildir; bir seçeneğe öncelik vermek diğer seçeneğin de gerçekleşmesini mümkün kılmak anlamına gelir. Hirschman (1958) az gelişmiş ülkelerin kaynak kıtlığı ve teknik bilgi ve beceri yetersizliği nedeniyle dengeli büyümenin gerektirdiği ayrıntılı planlamayı yapamayacaklarını vurgulayarak, bu ülkelerin ya öncelikle altyapıya (sosyal sabit sermayeye) ya da öncelikle doğrudan üretken faaliyetlere kaynak ayırmaları gerektiğini açıklamıştır. Bir başka deyişle, bu ülkeler eşanlı bir yatırım hamlesi yerine bir sektöre öncelik vererek kaynak tahsisini gerçekleştirmelidir.

Şekil 8. Doğrudan Üretken Faaliyetlerin Sermayesinin ve Sosyal Sabit Sermayenin Dengeli ve Dengesiz Büyümesi

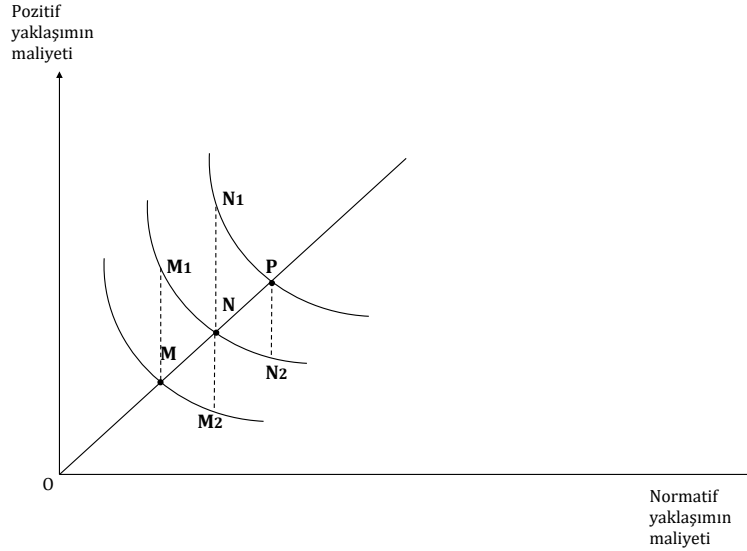

Kaynak: Hirschman (1958).

5.2.2. Hirschman'ın Analizinin Uyarlanması

Göçün iktisadi etkileri pozitif ve normatif bir yaklaşım kullanılarak ele alındığında yapılacak çıkarımlar önceki başlıklarda ele alınmıştı. Göç kabul eden bir ülke iki bakış açısı arasında seçim yapar ve birine öncelik verir. Önceki başlıkta da ifade edildiği gibi, bir seçeneğe öncelik vermek diğer seçeneği gözden çıkarmak anlamına gelmez; bir seçeneğe öncelik vermek diğer seçeneğin de gerçekleşmesini mümkün kılmak anlamına gelir. Bunu açıklamak üzere Hirschman (1958)'de yer alan şekil yeniden düzenlenerek temel alınabilir.

Şekil 9. Pozitif ve Normatif Yaklaşımlar Arasındaki Seçim

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 9'da dikey eksenle pozitif bakış açısının maliyeti yatay eksenle ise normatif bakış açısının maliyeti yer almaktadır. Yatay eksenle sağa doğru hareket göçün normatif bir yaklaşımla kabul edildiği anlamına gelir; kaynaklar göç edenlerin işleri için değer yargısına dayanan bir motivasyonla harcanmaktadır. Dikey eksenle yukarı yönlü hareket ise göçün pozitif bir yaklaşımla kabul edildiği anlamına gelir; göç edenlerin getirisine bakılarak karar verilmektedir. Konveks eğriler göçün sağladığı net gelir düzeyini temsil etmektedir. Konveks eğrinin yukarıya kayması gelir artışı olduğu anlamına gelmektedir. Orijinden çıkan doğru ise pozitif ve normatif yaklaşımların birlikte uygulandığı şekildeki MNP yolunu vermektedir.

Diğer taraftan, ülkelerin bu iki yaklaşımı birlikte uygulaması gerçekçi değildir. Örneğin, insani bir güdüyle göçmenleri kabul eden bir karar alıcı göçmenin ülkeye yapacağı katkı ile başlangıçta ilgilenmeyecektir. Tersine, ülkeye gelen göçmenin sunacağı katkıya göre eleme yapan bir otoritenin insani bir güdü ile yaklaşmadığı da ortadadır. Böylece, iki seçenek arasında birine öncelik vererek diğerinin mümkün kılınması amaçlanmaktadır. Örneğin, göç olgusuna pozitif yaklaşıldığında, göç edenlerin ülke ekonomisine katkısı dikkate alınarak göç edenler ülkeye kabul edilecektir. Böyle bir seçenek uygulandığında göç edenlerden göç sırasında bir getiri elde edildiği için konveks eğri yukarı kaymış ve M noktasından M1 noktasına gelinmiştir. Göç edenlerden getiri elde edildiği için ortaya çıkan gelir artışı sayesinde normatif yaklaşımın finansmanı mümkün hale gelmiştir. Böylece M1'den N'ye hareket edilmiştir. MM1N... ilk seçeneği açıklamaktadır. İkinci seçenekte ise öncelik normatif

yaklaşımına verilmektedir. Göç olgusuna normatif yaklaşıldığında, göç edenlerin ülke ekonomisine katkısı önemsenmeden insani kaygılarla göç edenler ülkeye kabul edilecektir. Böyle bir seçenek uygulandığında göç edenlerden göç sırasında bir getiri elde edilmediği için konveks eğri üzerinde hareket edilmiş ve M noktasından M2 noktasına gelinmiştir. Göç edenlerden getiri beklenmeksizin göçmenler kabul edildiği için diğer ülkeler arasında insani açıdan ulaşılan konum sayesinde potansiyel olarak üretken kaynaklar o ülkeye akmış ve konveks eğri yukarı kaymıştır. Bir başka deyişle, pozitif yaklaşımın getirisi mümkün hale gelmiştir. MM2N... ikinci seçeneği açıklamaktadır. Bu saptama elbette, göçmenlerin insani kaygılarla kabulü sonrasında üretken kaynakların ülkeye aktığı koşullarda geçerli olacaktır.

6. Sonuç

Göç olgusu Türkiye için güncel olarak önemli ve belirleyici bir konudur. Göçün iktisadi, sosyal, politik ve demografik açıdan neden olacağı etkilerinin, Türkiye'nin uzak olmayan geleceği için tayin edici sonuçlar yaratacağı savunulabilir. Bu çalışmada, göçün geniş bir yelpazede neden olabileceği etkiler arasında yalnızca iktisadi etkiler ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı, göçün seçilmiş iktisadi etkilerinin pozitif ve normatif olarak ayrıştırması gerekliliğini göstermek ve bu ikisi arasındaki seçimin nasıl yapılabileceğini tartışmak olarak ifade edilmişti. Bu çerçevede şu sonuçlara ulaşılmıştır.

i) Göçün pozitif iktisat bağlamındaki etkileri örneğin üretim fonksiyonuna dayanılarak incelendiğinde en azından şu etkiler araştırılmalıdır: a) Göç edenlerin işgücü başına sermaye büyümesi üzerindeki etkisi, b) Göç edenlerin verimlilik büyümesi üzerindeki etkisi, c) Göç edenlerin işgücü büyümesi üzerindeki etkisi, d) Göç edenlerin işgücü başına sermayenin marjinal ürünü / işgücü başına sermayenin ortalama ürünü üzerindeki etkisi, e) Göçün sınırsız emek arzını çoğaltan etkisi, f) Göçün demografik fırsat penceresindeki kapanmayı geciktirici etkisi. Elbette sınırlandırılmış bir çerçevede ele alınmış olan bu etkiler, başka açıklamalar yapılarak çoğaltılabilir.

ii) Diğer taraftan, göçün etkileri yalnızca getiriler üzerinden pozitif bir yaklaşımla incelendiğinde, günümüzün kalkınma iktisadının temel kavramları ile konuşulmamış olacaktır. Günümüzün kalkınma iktisadı sorunlara insani gelişme ve kapsayıcı büyüme perspektifinden bakmaktadır. Bu perspektif ise normatiftir. Böylece göçün etkileri pozitif ve aynı zamanda normatif olarak ele alınmalıdır.

iii) Çalışmada elde edilen bir diğer sonuca göre, iktisadi bir kavramın yorumlanması pozitif veya normatif yorumlara göre değişir. Göç ile ilişkili açıklamalarda da aynı durum geçerlidir. Bir başka deyişle, eğer göç olgusu

normatif bir içerikle kapsayıcı büyüme veya insani gelişme açısından ele alınırsa yapılacak yorumlar farklı, pozitif bir içerikle ele alınırsa yapılacak yorumlar farklı olacaktır. Bu yorumlardan hangisinin geçerli olacağı veya hangisinin kabul edileceği ise tartışmalı bir durumdur. İki seçenek arasındaki seçim sorununun incelenmesi ek çalışmalar gerektirmektedir.

iv) Çalışmada göçün pozitif ve normatif olarak ayırt edilen etkilerinin Albert Hirschman'ın bakış açısı temelinde nasıl izah edilebileceği incelenmiştir. Elde edilen sonuca göre, eğer öncelikle normatif bir yaklaşımdan hareket edilirse, bunun sonucunda çoğalacak olan iktisadi kaynaklar ekonominin büyümesini sağlayarak pozitif yaklaşımın getirisini mümkün kılacaktır. Tersine, eğer öncelikle pozitif bir yaklaşımdan hareket edilirse, bunun sonucunda ortaya çıkacak olan gelir artışı normatif yaklaşımın finansmanını mümkün kılacaktır. Bu sonuç, politikacıların ya bir maliyet-fayda hesabı yaparak eleme ile göçmenlerin kabulüne karar vermesi ya da böyle bir hesaplama yapmaksızın insani sorunlar yaşadığı için gelen göçmenleri kabul etmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Diğer taraftan, bu senaryonun doğrulanması için göçmenlerin insani kaygılarla kabulüne üretken kaynakların ülkeye akışının eşlik ettiği kanıtlanmalıdır.

Çalışmada, ekonometrik veya istatistiksel bir analiz yapılmaksızın sadece teorik düzeyde yukarıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Böylece, çalışmanın olası katkısı, teorik olarak yapılan mevcut analizin, doğru bir indirgeme yapıldığı takdirde ekonometrik bir tahlil için de zemin oluşturmaya aday olmasıdır. Diğer taraftan, daha önce yöntem kısmında belirtildiği gibi bir uygulama çalışmasında söz konusu etkilerin kısa ve uzun dönem ayrımı ile ele alınması gereklidir.

Kaynakça

- Atkinson, A. B. (2009). Economics as a moral science. *Economica*, 79, 791-804.
- Cochran, K. (1974). Economics as a moral science. *Review of Social Economy*, 32(2), 186-195.
- Borjas, G. J. (1995). The economic benefits from immigration. *Journal of Economic Perspectives*, 9(2), 3-22.
- Borjas, G. J. (2010). *Labor Economics*. Fifth Edition, New York: McGraw-Hill.
- Çilbant, C., Karabıyık, C. & Yalçınkaya, H. (2018). Göç ve verimlilik ilişkisi: Türkiye ve Avrupa Birliği örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 117-128 .
- Davis, D. R. & Weinstein D. E. (2002). Technological superiority and the losses from migration. *NBER Working Paper*, 8971, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w8971/w8971.pdf (Erişim tarihi: 06.12.2020).
- Ghatak, S. (1978). *Development Economics*. London: Longman Group Limited.
- Hirschman, A. O. (1958). *The Strategy of Economic Development*. USA: Yale University Press.
- Huber, P., Landesmann, M., Robinson, C., & Stehrer, R. (2010). Migrants' skills and productivity: A European perspective. *National Institute Economic Review*, 213, R20-R34.

- International Organization for Migration. (2000). World Migration Report 2000. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2000_edited_0.pdf (Erişim tarihi: 05.04.2022).
- International Organization for Migration. (2021). *World Migration Report 2022*. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (Erişim tarihi: 05.04.2022).
- Kangasniemi, M., Mas, M., Robinson, C., & Serrano, L. (2012). The economic impact of migration: Productivity analysis for Spain and the UK. *Journal of Productivity Analysis*, 38(3), 333–343.
- Keynes, J. N. (1891). *The Scope and Method of Political Economy*. London: Macmillan and Co.
- Kirk, D. (1996). Demographic transition theory. *Population Studies*, 50(3), 361-387.
- Landry, A. (1934). *La revolution demographique*. Paris.
- Lewis, A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour. *The Manchester School*, 22, 139-191.
- Lewis, A. (1966). Sınırsız emek arzı ile iktisadi kalkınma. içinde (der: M. Berk, F. Görün & S. İlkin) *İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar*. Ankara: ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi, 89-131.
- Meçik O., & Karabacak M. (2016). Türkiye ekonomisinde orta gelir tuzağı ve göç sorunsalına Rybczynski teoremi yaklaşımı. 2. *Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi, Konya, Türkiye, 23 - 25 Eylül 2016*, Bildiri Kitabı, 142-148.
- Meçik, O. & Koyuncu, T. (2020). Türkiye’de göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Toda-Yamamoto nedensellik testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2618-2635.
- Mert, M. (2021). Türkiye’de nüfus artış hızı ile kişi başına GSYH ilişkisi 1924-2018. *Avrasya Ekonometri, İstatistik ve Ampirik Ekonomi Dergisi*, 18, 78-99.
- Rothschild, K. W. (1993). *Ethics and Economic Theory*. Aldershot: Edward Elgar.
- Notestein, F. (1945). Food for the World. (Ed.) T. Schultz, Population: The long view. Chicago: University of Chicago Press.
- Rybczynski, T. M. (1955). Factor endowment and relative commodity prices. *Economica*, 22(88), 336-341.
- Thompson, W. (1929). Population, *American Journal of Sociology*, 34(6), 959-975.
- Tomohara, A. (2017). Does immigration crowd out foreign direct investment inflows? Tradeoff between contemporaneous FDI-immigration substitution and ethnic network externalities. *Economic Modelling*, 64, 40–47.
- UNDP (2016). *Özet 2016 İnsani Gelişme Raporu, Herkes İçin İnsani Gelişme*. Çeviren: Adnan Bıçaksız, UNDP.
- Ye, G., Wang, Y., Zhang, Y., Wang, L., Xie, H., Fu, Y., v& Zuo, J. (2019). Impact of migrant workers on total factor productivity in Chinese construction industry. *Sustainability*, 11(3), 926.

Araştırma Makalesi

Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonuna İlişkin Ortaokul Öğretmenlerinin Deneyimleri: Osmaniye İli Örneği¹

Zeynep Tekin Babuç², Canan Büyükaşık Çolak³

Öz

Bu çalışma, Suriyeli öğrencilerin yerleştirildiği Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda çalışmakta olan ortaokul öğretmenlerinin deneyimlerinden yola çıkarak, Suriyeli öğrencilere ilişkin eğitim ve öğretim uygulamalarında karşılaşılan eğitimsel ve sosyokültürel engelleri ve öğretmenlerin eğitime entegrasyon sürecine ilişkin beklenti ve çözüm önerilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma fenomenolojik bir bakış açısıyla yürütülmüştür ve Osmaniye ilinde (kayıtlı Suriyeli sayısının ilde yaşayan toplam kişi sayısına oranı 7.10%) Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ortaokulda çeşitli branşlarda görev yapan 8 öğretmen ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sınıfta dili etkin kullanma sorunu, sosyo-kültürel farklılıklar, akademik uyumu sağlamadaki zorluklar, öğrencilerin ekonomik açıdan dezavantajlı durumu ve kız öğrencilerin yaşadığı cinsiyet eşitsizliği, öğretmenlerin eğitime entegrasyon sürecinde karşılaştıklarını ifade ettikleri temel eğitsel engellerdendir. Bulgular ayrıca Suriyeli öğrencilerin ve yerel öğrencilerin düşük sosyal teması sahip olduklarını ve Türk vatandaşlığına sahip olmanın Suriyeli öğrencilerin deneyimledikleri önyargılı ve dışlayıcı tutumu azaltan bir faktör olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Öğretmenlerin daha etkili bir eğitime entegrasyon süreci için önerileri, Suriyeli öğrencilerin uygun sınıf düzeyinin çok boyutlu değerlendirilmesinin gerekliliğini ve çok kültürlü bir okul ortamında çalışma konusunda deneyimli uzman öğretmenlere ve destek personeline duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Geçici Koruma, Eğitime Entegrasyon, Suriyeli Öğrenciler, Ortaokul.

¹ Makale Geliş Tarihi: 07.10.2022 Makale Kabul Tarihi: 20.10.2022

² Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, zeyneptekinbabuc@gmail.com
ORCID NO: 0000-0002-2363-3236

³ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, canancolak@osmaniye.edu.tr
ORCID NO: 0000-0002-5433-2866

Research Article

Experiences of Secondary School Teachers on the Integration of Syrian Students into the Turkish Education System: The Case of Osmaniye Province

Abstract

This study aims to reveal the educational and sociocultural barriers encountered in the education practices of Syrian students and the expectations and solutions of teachers regarding the education integration process based on the experiences of secondary school teachers working in schools affiliated with the Ministry of National Education where Syrian students are placed. The study was carried out with a phenomenological perspective, and semi-structured in-depth interviews were conducted with 8 teachers working in various branches in a school affiliated with the Ministry of National Education in Osmaniye. The problem of using language effectively in the classroom, sociocultural differences, challenges to obtain academic cohesion, economically disadvantaged situation of students and gender inequality experienced by female students were the main educational barriers faced by teachers during the integration process. The findings also show that Syrian and local students have low social contact, and having Turkish citizenship is a factor that reduces this prejudiced and exclusionary attitude experienced by Syrian students. Teachers' recommendations for a more effective educational integration process highlight the need for the multidimensional assessment of the appropriate grade level of Syrian students and the need for specialised teachers and support staff experienced in working in a multicultural school environment.

Keywords: Migration, Temporary Protection, Integration Into Education, Syrian Students, Secondary School.

Giriş

Suriye iç savaşı neticesinde 2011 yılından itibaren yoğun olarak deneyimlenen Suriye'den zorunlu göç olgusu, Türkiye için tarihinde hiç karşılaşmadığı ölçüde bir göç deneyimine ve beraberinde gelen ekonomik, politik ve sosyokültürel sorunlara sebebiyet vermiştir. 2020 yılı sonu itibari ile Suriye'den zorunlu göç etmek durumunda kalan Suriyeli sığınmacıların¹ yarısından fazlası Türkiye'de bulunmaktadır ve bu durum Türkiye'nin dünyada en yoğun sığınmacı nüfusu barındıran ülke konumuna gelmesine yol açmıştır (Erdoğan, 2021). Göç sürecinin ilk dönemlerinde geçici koruma kamplarında misafir edilen ve geçici misafirler olarak görülen Suriyeli sığınmacılar, artan sayı ve geçen zamanla birlikte kentlerde yaşamaya ve yerel halkın ekonomik ve sosyo-kültürel yaşantısının içerisinde çok daha görünür hale gelmeye başlamışlardır. Başlangıçta, Suriyeli sığınmacıların akıbetine ilişkin başka bir ülkeye göç edip etmeyecekleri ya da ülkelerine geri dönüp dönmeyecekleri hususları tartışılmakta iken, geldiğimiz noktada, artık Türkiye'ye göç eden Suriyeli sığınmacıların büyük oranının burada kalıcı oldukları kabul edilen bir gerçekliğe dönüşmüştür (Erdoğan, 2019).

Geçici misafirlikten kalıcı ev arkadaşlığına doğru yaşanan bu değişim, Suriyeli sığınmacı nüfusunun büyük bir parçasını oluşturan Suriyeli çocukların eğitimi sorununu da beraberinde getirmiştir. Genel olarak bakıldığında birçok ülke yerli çocuklarını eğitmek için mücadele ederken mülteci çocukları da eğitmek zorunda kalmalarıyla birlikte, ülkelerin eğitim sistemleri ve hükümetleri üzerinde büyük bir yük oluşmaktadır (Arar vd., 2019). Türkiye'de de zorunlu okul çağında bulunan Suriyeli çocukların eğitimi, Türkiye'nin geleceğinde büyük bir Suriyeli kayıp kuşak sorununun ortaya çıkmaması ve burada kalıcı olacağı öngörülen Suriyeli nüfusun ekonomik ve sosyo-kültürel entegrasyon sorunlarının azaltılması bakımından kritik bir araç olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan, 2021). Başlangıçta kendi dilleri ve müfredatları takip edilerek Geçici Eğitim Merkezleri'nde (GEM) eğitimlerini sürdürmeleri amaçlanan Suriyeli sığınmacı çocuklara yönelik eğitim politikası, kampın dışında yoğunlaşan yaşam ve kalıcılığa doğru ilerleyen statüleri nedeniyle Türk eğitim sistemine entegrasyon yönünde bir eğilim göstermiştir (Özer vd., 2016). Eylül 2022 itibariyle, ülkemizde bulunan 3.650.000 dolayındaki Suriyeli sığınmacı nüfus içerisinde yaklaşık 1.234.000 civarında 5-18 yaş arası Suriyeli sığınmacı çocuk bulunmaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Ülkemizde 4+4+4 şeklinde tabir edilen ve 4 yıl ilköğretim, 4 yıl ortaokul ve 4 yıl lise sürecini içeren zorunlu eğitim-öğretim modelinin (İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012) hedef kitlesi içerisinde bulunan bu nüfus Türk eğitim sistemine entegrasyon politikasının da temel odağını oluşturmaktadır.

¹ 1951 Cenevre Sözleşmesinin coğrafi sınırlama şartı ile kabul edilmesinden ötürü, Türkiye yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylardan ötürü sığınma talebi ile gelenleri mülteci olarak kabul etmekte, diğer ülkelerden Türkiye'ye sığınma talebinde bulunanlar yalnızca geçici süreli sığınmacı olabilmektedir (Dost, 2014). Türkiye'ye zorunlu göç etmiş Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki hukuki statüsü 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği ile "geçici koruma" olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada ise sığınmayı bir insan hakkı olarak kabul eden ve herkesin zulüm karşısında başka bir ülkeye sığınma hakkı olduğunu ifade eden 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 14. maddesine istinaden (akt. Dost, 2014), Türkiye'de geçici koruma altında bulunan Suriyeliler için "Suriyeli sığınmacılar" ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

22.10.2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği ile Türkiye’de geçici koruma altında bulunan çocukların eğitim hizmetlerini takip eden ve yürüten kurum olarak Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) yetkili kılınmıştır. Bununla birlikte MEB, 2014 yılında yayımladığı Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri konulu genelge ile Türkiye’nin bir geçiş ülkesi konumundan hedef ülke konumuna geçmesi itibarıyla, geçici koruma altında olan, eğitim çağındaki çocukların eğitime erişim hakkının korunması ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesine yönelik standartları belirlemiştir. Bu düzenleme ağırlıklı olarak GEM’lerde yürütülen Suriyeli sığınmacılara yönelik eğitim hizmetlerine ilişkin standartlara odaklansa da, Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılar için bir hedef ülke haline geldiği vurgusu ile eğitim politikasının Suriyeli çocukların Türk Eğitim Sistemi’ne dâhil edilmesine doğru dönüşmekte olduğunun da sinyallerini vermiştir. Bu dönüşümün somutlaşması MEB ile Avrupa Birliği (AB) Türkiye Delegasyonu arasında imzalanan Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemi’ne Entegrasyonu Projesi (PIKTES) ile olmuştur. Suriyeli çocukların Türkiye’de eğitime erişimlerinin desteklenmesi ve Türk eğitim sistemine uyumlanmaları amacını taşıyan ve 2016 yılından bu yana AB tarafından “Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Programı (FRIT)” anlaşması çerçevesinde doğrudan hibe yöntemi ile fonlanan projenin Ekim 2022’de sona erecek olan süresinin uzatılması ve devam etmesi yönünde çalışmalar devam etmektedir (“PIKTES Projesi Ne Zaman Bitecek”, 2022). Proje ile yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe dil becerilerini geliştirmeye yönelik aralarında Osmaniye ilinin de bulunduğu 26 PIKTES uygulama ilinde Uyum Sınıfları Uygulaması (MEB Yabancı Öğrenciler Uyum Sınıfları Genelgesi, 2019) başlatılmıştır. Bununla birlikte yine proje kapsamında erken çocukluk eğitimi, telafi eğitimi, destekleme eğitimi, kırtasiye yardımı, ekipman desteği, mesleki ve teknik eğitim bursu, Suriyeli ailelerin eğitim hizmetleri hakkında bilgilendirilmesi, farkındalık artırma faaliyetleri, öğretmen eğitimleri, MEB yönetim kademesi ve diğer personeller için farkındalık eğitimleri, sosyal uyum faaliyetleri ve Suriyeli ailelere yönelik Türkçe dil eğitimi gibi çok boyutlu eğitime entegrasyon faaliyetleri yürütülmektedir (PIKTES, 2022). Geline nokta, MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Daire Başkanlığı’nın geçici koruma altındaki Suriyelilere ilişkin verileri içeren internet bültenine (2020) göre 2020 yılı itibarıyla 685.000 dolayında geçici koruma altındaki öğrencinin Türk eğitim sistemine erişimi sağlanmıştır ve bu öğrencilerin %50.82’si erkek, %49.18’i kız öğrencilerden oluşmaktadır. Ayrıca ilgili internet bülteninde, eğitim kademelerine göre okullaşma oranının okul öncesinde %30.77, ilkokulda %88.80, ortaokulda %70.13 ve lisede %32.55 düzeyinde olduğu belirtilmiştir.

PIKTES projesinin hayata geçirildiği 2016 yılından bu yana okul çağındaki Suriyeli çocukların okullaşma oranının artırılması ve eğitim aracılığıyla sosyo-kültürel uyumlarının kolaylaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Ancak yapılan çalışmalar, eğitime erişimi kolaylaştırma, sosyo-kültürel uyum, temas ve farkındalık oluşturma çalışmalarına rağmen, Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonu yolunda çeşitli eğitsel ve sosyokültürel bariyerlerin devam ettiğini ortaya koymaktadır (Emin, 2019; Topaloğlu & Özdemir, 2020; Yalçın & Simsar, 2022).

Eğitime entegrasyon çalışmaları, göçmenliğin temel çelişkisi olan kalıcılık ve geçicilik arasındaki gri bölgede kalan göçmen çocuklara, kayıp bir nesil olma yolundan kurtaran bir gelecek hayali sunmaktadır (Özer vd., 2016). Okullar ve bu okullarda hizmet veren eğitimciler, öncelikle dil bariyerini azaltma, eğitimde fırsat eşitliğini artırma ve bununla birlikte sosyal temasın sağlanmasını kolaylaştırma anlamında sosyal içerme ve uyumun önemli araçlarıdır. Ancak, sığınmacı çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu süreci, sistem aktörlerine yüklenen görev ve sorumlulukları da arttırmış ve bu durum özellikle dezavantajlı konumdaki öğrencilerin yoğun olduğu okullarda görev yapan öğretmenlerin karşılaştıkları mevcut eğitsel ve sosyokültürel engelleri de derinleştirmiştir (Şimşir & Dilmaç, 2018; Güven & İşleyen, 2018; Topaloğlu & Özdemir, 2020; Yalçın & Simsar, 2020). Geline nokta, eğitimde entegrasyona yönelik çalışmalar sığınmacı çocukların eğitime erişimini arttırmış olsa da eğitimlerine devam etmelerini garantileyememekte; halen yoksulluk, aile ekonomisine katkı sağlama zorunluluğu, temel ihtiyaçlara erişim zorluğu, eğitim hayatında karşılaşılan önyargı ve ayrımcılık, geleceğe ilişkin belirsizlik, ailelerin eğitim ile ilgili kararsızlığı ve eğitimin faydasına dair endişeler gibi unsurlar çocukların eğitime dahil olmalarının önünde önemli engeller olarak durmaktadır (Özer vd., 2016).

Pinson ve Arnot (2007) mülteci/sığınmacı çocukların eğitiminin yalnızca eğitime ilişkin disiplinleri ilgilendiren bir alan olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamakta ve eğitimin mültecilerin aidiyet ve kimlik algıları üzerinde etkisi olan önemli bir olgu olarak ele alınması gerektiğini değerlendirmektedir. Gerçekten de eğitim, yalnızca mülteci/sığınmacı çocukların gelecekte iş gücü piyasasında yer edinmesini sağlayan bir araç değil, bir parçası olmaya aday oldukları toplumun içerisinde edindikleri kimlikleri de şekillendiren bir süreçtir. Eğitim sistemine dahil olan Suriyeli sığınmacı çocuklar, ev sahibi ülke öğrencileri ile aynı sıraları paylaşırsalar da, yalnızca bir öğrenci kimliği ile orada değillerdir. Eğitimde fırsat eşitliğine yönelik çalışmalar, onlara kısa vadede yerel halktan öğrenciler ile eşit bir kimlik ve statü kazandırmamaktadır. Onlar, yerel akranlarından farklı olarak eğitim sistemi aktörleri tarafından bazen mağdur ve dezavantajlı, bazen risk ve sorun etiketleri ile tanımlanan bir göçmen-öğrenci konumundadır. Göçmen öğrenci kimliğinden, yalnızca öğrenci kimliğine geçiş bir süreç olmakla birlikte eğitimsel ve sosyokültürel entegrasyona yönelik mevcut sorunlar, bu sürecin henüz ilk aşamalarında olduğumuzu ortaya koymaktadır.

Okullar ve eğitimciler, eğitime erişim yönündeki politikaların gerçek yaşamdaki uygulayıcıları olarak eğitsel ve sosyokültürel engellerin aşılmasında önemli aktörler olarak ortaya çıkmaktadır (Arnot vd. 2009; Hek, 2005). Onlar, aynı zamanda makro politikaların mikro düzeydeki etkilerine tanık olan ve bu politikaların daha etkin hale getirilmesi yönünde geribildirimlerine ve önerilerine ihtiyaç duyulan en birincil deneyim sahipleridir. Ancak, Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunda ortaya çıkan dil engeli, sosyo-kültürel ve eğitsel farklılıklar gibi unsurlar dikkate alındığında bu tip bir öğrenci grubu ile çalışma deneyimi olmayan öğretmenler

için Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyon süreci çeşitli endişe ve zorlukları da beraberinde getirmektedir. Okul idareleri ve öğretmenler medyada ve toplumda bir sorun ve risk unsuru olarak yansıtılan göçmen/sığınmacı kimliğine sahip öğrenciler ile eğitim gibi önemli bir alanda erken karşılaşmaları nedeniyle önemli rollere sahiptirler (Arar vd., 2020). Bununla bağlantılı olarak, öğretmen ve okul idarecilerinden hem eğitsel hem sosyokültürel uyumu kolaylaştırmaları beklenmektedir (Pinson & Arnot, 2010). Mülteci çocuklarla okul düzeyinde erken karşılaşan sosyal aktörler oldukları için okul liderlerinin ve öğretmenlerin rolü çok önemlidir. Günümüzde çocuğa ilişkin söylem her ne kadar kendi öznel ihtiyaçları ve hakları olan öznel olarak görülen bireylere doğru evrilmiş olsa da, yetişkin bireyin değerinin toplumsal ve ekonomik yaşama kattığı artı değer ve sermaye ölçüsünde şekillendiği neo-liberal dünyada, çocuğun değeri de piyasa odaklı bakış açılarından ve politikalarından etkilenmektedir (Kjørholt & Qvortrup, 2012). Çocukluk bu bağlamda, yaşamın içerisinde yer alan bir dönemden ziyade geleceğin yatırım aracı olarak görülmekte ve bu yatırım aracının bekleneni vermesini sağlayan en önemli unsur da eğitim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada eğitim sistemi gelecek getirisi yüksek olan başarılı öğrenciye odaklanmakta, öğrenciler ekonomik sisteme artı değer katma potansiyellerine göre değerlendirilmekte ve öncelenmektedir.

Göçmen çocukların eğitim sistemine entegrasyonuna ilişkin politikalar onları ülkenin geleceğine artı değer katacak insan sermayesi olarak ele alsa da, göçmenlerin toplum tarafından ekonomik bir yük ve sosyokültürel bir gerileme unsuru olarak algılandığı durumlarda, onların eğitim sistemi içerisinde yer almalarının eğitimciler ve yerel toplum tarafından olumlu ve sevinçle karşılandığını söylemek zordur (Devine, 2013). Hatta göçmen çocukların eğitime entegrasyonuna ilişkin yatırımların ve sosyal politikaların yerel toplum tarafından ne derece onaylandığı ve destek gördüğü de tartışılması gereken önemli bir konudur. Bununla birlikte göç politikasının güncel gelişmelere göre hızlı biçimde değişebildiği bir atmosferde, Türkiye’de geçici koruma altında bulunan sığınmacıların sosyal ve yasal konumlarının ileride ne durumda olacağı belirsizliğini korurken, Suriyeli öğrencilerin eğitim sistemine adapte ve motive olmalarını sağlamak da eğitimciler açısından başka bir zorluk alanıdır.

Tüm bu hususlar, Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonunun kolay bir süreç olmadığını ve bu yolda öğretmenlerden ve okul idarelerinden beklenen eğitsel ve sosyokültürel engelleri kolaylaştırma rolünün de çeşitli güçlükleri içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Suriyeli öğrencilerin yerleştirildiği MEB’e bağlı okullarda çalışmakta olan ortaokul öğretmenlerinin deneyimlerinden yola çıkarak, Suriyeli öğrencilere ilişkin eğitim ve öğretim uygulamalarında karşılaşılan eğitimsel ve sosyokültürel engelleri keşfetmeyi ve ortaya çıkan bulguları göçmen ve sığınmacı çocukların eğitime entegrasyon süreçlerine ilişkin ulusal ve uluslararası literatür ışığında tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu temel amaca yönelik olarak çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır;

- a) Ortaokul öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonu sürecinde yaşanan eğitimsel zorluklara ilişkin deneyimleri nelerdir?
- b) Ortaokul öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonu sürecinde yaşanan sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklanan zorluklara ilişkin deneyimleri nelerdir?
- c) Ortaokul öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonu sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin beklenti ve önerileri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada, Suriyeli sığınmacı çocuklarla çalışan öğretmenlerin bu konudaki öznel deneyimlerinin ortaya konulması amacıyla istinaden, bu amaç ile örtüştüğü düşünülen fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, katılımcıların Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonuna ilişkin kendi bakış açılarını ve deneyimlerini içermektedir. Fenomenolojide amaç, “fenomenleri kendi ifadeleriyle anlamaktır; kişinin deneyimlediği şekilde o deneyimin bir tanımını yapmayı sağlamaktır” (Bentz & Shapiro, 1998, s. 96). Fenomenolojik yöntem, “bu bilme yolları hakkında kabul edilmiş varsayımları açığa çıkararak yaşanmış deneyimlerin daha derin şekilde anlaşılmasını” ve analiz yoluyla bireysel deneyimler, ortak özellikler, olaylar veya anlamların aranmasını amaç edinir (Starks & Trinidad, 2007).

Çalışma kapsamında, Osmaniye ili şehir merkezinde bulunan ve Suriyeli öğrencilerin yoğun olarak yerleştirilmiş olduğu ortaokul düzeyinde eğitim öğretim veren MEB’e bağlı bir ortaokulda çalışan ve en az iki yıl süre ile Suriyeli öğrencilerle çalışma deneyimi olan 8 öğretmenle, Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyon süreçlerine ilişkin yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında görüşme yapılan öğretmenlere nitel araştırmalarda yaygın kullanılan bir amaçlı örnekleme yöntemi olan ve ilgilenilen konu hakkında bilgili ve deneyimli bireylerin kolay ve az maliyetli bir yolla belirlenmesini amaçlayan kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır (Yağar & Dökme, 2018). Çalışma için Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 16.09.2020 toplantı tarihi, 2020/31/3 karar sayısı ile etik onay alınmıştır.

Çalışmanın saha alanı olarak belirlenen Osmaniye ili, Türkiye’de Suriyeli nüfusun yoğun olarak yaşadığı illerden olması ve Suriyeli göçmenlerin yerleştirildiği bir Geçici Barınma Merkezi’nin de ilde bulunuyor olması (Göç İdaresi Başkanlığı, 2022) itibarıyla seçilmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı’nın Eylül 2022 verilerine göre, Osmaniye’deki kayıtlı Suriyeli sayısının ilde yaşayan toplam kişi sayısına oranı 7.10%’dur (il nüfusu= 553.012, kayıtlı Suriyeli sayısı= 42.284, ilde yaşayan toplam kişi sayısı= 595.296). Çalışmanın katılımcı sayısı fenomenolojik bir çalışma için yeterli örneklem büyüklüğü önerilerine uygun olarak (Baltacı, 2018) belirlenmiştir. Amaçlı örneklem

yöntemlerinde, herhangi bir farklı veri elde edilmeyene kadar araştırmanın devam ettirilmesi olarak tanımlanan doygunluk kriteri de çalışmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde yol gösterici bir ilke olarak dikkate alınmıştır (Mason, 2010; Gentles vd., 2015).

Çalışmada yer alan katılımcıların gizliliğinin korunması adına, katılımcılar Ö1, Ö2, şeklinde kodlarla ilişkilendirilmiştir. Katılımcılara ilişkin kodlar ve çeşitli sosyodemografik bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Sosyodemografik Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Deneyim	Suriyeli Öğrencilerle Çalışma Deneyimi	Branş
Ö1	Kadın	28	4 yıl	3 yıl	İngilizce Öğretmeni
Ö2	Kadın	45	22 yıl	6 yıl	Türkçe Öğretmeni
Ö3	Kadın	40	19 yıl	4 yıl	Sosyal Bilgiler Öğretmeni
Ö4	Erkek	44	18 yıl	4 yıl	Beden Eğitimi Öğretmeni
Ö5	Kadın	48	25 yıl	4 yıl	Türkçe Öğretmeni
Ö6	Erkek	47	23 yıl	3 yıl	Türkçe Öğretmeni
Ö7	Kadın	48	23 yıl	2 yıl	Müzik Öğretmeni
Ö8	Erkek	40	17 yıl	2 yıl	Fen Bilgisi Öğretmeni

Çalışmanın nitel verileri, araştırmacı tarafından çalışmanın amaçları doğrultusunda hazırlanan yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorular içeren bir görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda, görüşme sırasında ele alınacak konular ve sorular listesi belli olsa da, gidilecek yolu katılımcının cevapları belirlemektedir (Stuckey, 2013). Çalışmada yer alan katılımcılara yönelik hazırlanmış gönüllü aydınlatılmış onam formu aracılığıyla katılımcıların yazılı ve sözlü onayları alınmış ve görüşmeler katılımcıların onayı doğrultusunda ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Araştırmanın ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınan bulguları araştırmacılar tarafından yazıya dökülerek tematik analiz süreci ile analiz edilmiştir (Braun & Clarke, 2006).

Tablo 2. Temalar ve Alt Temalar

<i>Temalar</i>	<i>Alt Temalar</i>
Eğitsel Engeller	Dil Faktörü Sosyo-kültürel Farklılıklar Akademik Uyum Ekonomik Dezavantajlılık Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği
Sosyo-Kültürel Engeller	Öğretmen - Suriyeli Öğrenci İlişkileri Suriyeli Öğrenciler - Yerel Öğrenciler arasındaki İlişkiler • Düşük Sosyal Temas ve Gruplaşma • Yardımların Arttırdığı Önyargılar • Türk Vatandaşlığı Almanın Etkisi Öğretmen - Suriyeli Veli İlişkileri
Öğretmenlerin Beklenti ve Önerileri	Suriyeli Öğrencilerin İhtiyaçlarının Çok Boyutlu Değerlendirilmesi Uzmanlaşmış Öğretmen ve Destek Personeli İhtiyacı Aile-Okul Etkileşimini Kolaylaştırmaya Yönelik Öneriler

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde, deşifre edilen görüşme materyalleri sonucunda ortaya çıkan bulgular ele alınarak literatür bulguları ışığında tartışılacaktır. Analizler sonucunda “Eğitsel Engeller”, “Sosyo-Kültürel Engeller” ve “Beklenti ve Öneriler” şeklinde üç tematik çerçeve ve bu tematik çerçevelere ilişkin alt temalar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan tematik çerçeveler ve alt temalar Tablo 2’de sunulmaktadır.

1. Eğitime Entegrasyon Sürecine İlişkin Eğitsel Zorluklar

Suriyeli çocukların eğitime entegrasyon süreçlerine ilişkin eğitsel engeller teması, katılımcıların Suriyeli öğrencilerin eğitimleri sırasında karşılaştıkları ve eğitimlerini etkilediklerini ifade ettikleri faktörler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. “Dil”, “sosyo-kültürel farklılıklar”, “akademik uyum”, “ekonomik dezavantajlılık” ve “toplumsal cinsiyet eşitsizliği” alt temaları, Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyon süreçlerinde karşılaştıkları eğitsel zorluklar olarak ele alınmıştır.

1.a. Dil Faktörü

Bir ülkede var olmaya ve tutunmaya çalışan göçmen ve sığınmacılar için sosyokültürel ve ekonomik yaşama dahil olmayı kolaylaştırmanın yolu, ev sahibi ülkede gündelik yaşamda baskın olarak kullanılan dili konuşabilmekten

geçmektedir. Benzer şekilde sığınmacı ve göçmen çocukların yeni bir ülkenin eğitim sistemine uyumlanması sürecinde de en öncelikli araç dil edinimi olarak ortaya çıkmaktadır (Hek, 2005).

Eğitim müfredatının ortak dili, ev sahibi ülke çocukları için kolaylaştırıcı bir unsur olmakla birlikte, göçmen/sığınmacı çocuklar için eğitime ulaşmanın önündeki en büyük engellerden biridir (Crul vd., 2019). Allen (2002) göçmen çocukların, eğitim ve akranlarla sosyal temas yoluyla ev sahibi ülkenin konuşma dilini diğer aile üyelerine göre oldukça erken öğrendiklerini, ancak buna rağmen eğitim yaşamı içerisinde dil etkili kullanma konusunda yerel öğrencilere göre büyük zorluk yaşadıklarını ifade etmektedir (akt. Özer vd., 2016). Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyonunda en önemli zorluk alanlarından birinin dil sorunu olduğu birçok çalışmada ile ortaya konulmuştur (Şimşir & Dilmaç, 2018; Güven & İşleyen, 2018; Topaloğlu & Özdemir, 2020; Yalçın & Simsar, 2020) Çalışma kapsamında deneyimlerine başvuran öğretmenler de Suriyeli öğrencilerin eğitimi sürecinde en büyük zorluğu dil konusunda yaşadıklarını belirtmişlerdir. Okula devam eden çocuklar, Türkçe konuşabiliyor olsalar da, bir eğitim dili olarak Türkçeyi etkin şekilde kullanmaları, müfredatı anlamaları ve yorumlamaları kolay olmamaktadır;

Ö3: Dil problemi çok büyük bir problem. En basit kelimeleri dahi anlamıyorlar, esprileri kaçırabiliyorlar. Çok istekli, başarılı öğrenciler var. Çok istiyorlar ama dil engelini aşamıyoruz. Nereden baksanız 4-5 yıldır buradalar ama ders anlatırken o hızı kavrayamıyorlar. Geriden geliyorlar ne kadar çabalasalar da.

Ö4: Dil sıkıntısı çok zor. Eğitim sadece anlatmak değil. Dili karşıya aktarabilmek, duyguları geçirebilmek. Çocuklara bunu geçiremediğinde başarmanın çok zorunu.

Sığınmacı çocuklar için dil edinimi yalnızca akademik başarı için değil, eğitim sürecine uyum, istek ve motivasyon sağlamada da çok kilit bir rolde bulunmaktadır;

Ö5: Özellikle yeni gelen öğrenciler için çok sıkıntılı. Türkçe okuma yazma bilmiyor çoğu. Düşünsenize anlamıyorsunuz konuyu ve 7 saat orada oturmak zorundasınız. Ne yaparsınız, sıkılırsınız, ya yatıp uyursunuz ya da arkadaşınızla konuşursunuz. Onlar da öyle yapıyorlar. Derse katamıyorum onları. Takip edemiyorum. Ben onların yerine koyuyorum kendimi. Ne olacağınız belli değil. Çok umursamayabilirdim ben de okulu. Değişik bir yerdesin, değişik bir ülkedesin, dilini bilmiyorsun. Çok zor bir durum.

1.b. Sosyo-kültürel Farklılıklar

Çalışmalar dil ve iletişim engelinin eğitim süreçlerinde karşılaşılan en temel sorun olduğunu koymakla birlikte (Yalçın & Simsar, 2020; Topaloğlu & Özdemir, 2020; Emin, 2019), iletişimi aktif ve etkileşimsel olarak gerçekleştirmeyi sağlayan dil kullanımının gramer öğreniminin ötesinde, sosyo-kültürel öğrenmeleri de gerektirdiğini belirtmek gerekir. Suriyeli sığınmacı öğrencilerin eğitim-öğretim süreçlerinde dilin etkileşimsel kullanımına yönelik sosyo-kültürel zorluklar da öğretmenler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir;

Ö1: Kültürel farklılıktan dolayı deyimler gibi şeyleri derste anlamadıkları şeyler oluyor. “Anlamadık hocam, açıklar mısınız?” diyorlar. Normal bu da. Genel davranışları çok saygılı, iyi öğrenciler.

Ö2: Onların gündelik yaşama bakışları, anlayışları ile bizimki çok farklı. Biz de biraz daha disiplinli sanırım oraya kıyasla. Mesela çocuk sizi bir şey soracağı zaman size öğretmeni olarak nasıl davranacağını bilemiyor. Bize duygularını ifade etmekte çok zorlanıyorlar. Mesela öğretmene sen diye hitap ediyor ama bunu saygısızlık olarak yapmıyor. Biz bunu bir saygı ifadesi olarak duymaya alışmışız.

Ö3: Kültür çok büyük problem. Bazen mesela sevgi gösterisinde bulunuyoruz. Onu dahi anlamayabiliyorlar dilden ve kültürel farklılıktan dolayı. Onu dahi geçiremeyebiliyoruz. Çocuk bazen acaba beni eleştirdi mi, kızdı mı diye algılayabiliyor. Öğretmen ne demek istedi bana diye durup bakıyor. Kendi çevremizle kurduğumuz çok basit bir duygu alışverişini dahi yaşayamıyoruz Suriyeli öğrencilerle. Bu bir öğretmen için çok yorucu. Ben o gayretini takdir ettiğimi karşı tarafa gösterebileyim, daha mutlu olsun istiyorum. Ama çocuk bir yazılı ya da ders sonunda boynu bükük kalabiliyor. Verdiğinizi alamaması öğrencinin çok üzücü ve yorucu bir şey. Bu bahsettiklerim çok başarılı ve istekli olan öğrenciler. Onun dışında da iletişim dahi kuramadığımız, çok vasat öğrenciler var. Ulaşamadığım, büyük problemler yaşadığım çok Suriyeli öğrenci var.

Ö7: Dil benim branşım da sıkıntı yaratıyor. Mesela bir erik dalı öğreteceğim. Dil etkin olmadığında o ritim duygusu da eksik oluyor. Zorlanıyorum öğretirken.

1.c. Akademik Uyum

Öğretmenlerin yaşadığı bir diğer zorluk ve endişe de Suriyeli çocukları eğitim-öğretimi için fazladan çaba harcamalarının, diğer çocukların eğitim-öğretim süreçlerini zorlaştırması sorunudur. Suriyeli öğrencilerin sınıfın düzeyini yakalamaları için gösterdikleri gayret, kısıtlı bir zaman içerisinde eğitimde fırsat eşitliğini sağlama yönünde onları ikileme bırakmaktadır;

Ö2: Her Suriyeli öğrenci de aynı değil tabi. Biri çok iyi Türkçe biliyor, biri neredeyse doğru düzgün konuşmıyor Türkçeyi. Bu tip farklılıklar biraz zaman kaybı oluyor tabi. Hem ona hitap etmeye çalışıyorsun, hem diğerine. Kime nasıl yaklaşacağına karar vermek zor oluyor. Çok karışık bir grup.

Ö8: Suriyeli çocukların eğitim-öğretim entegrasyonu önemli bir zaman kaybı oluyor diğerleri açısından. 40 dakikalık dersin, diyelim ki 30 dakikasında tam fiili bir ders ortamı gerçekleşirken, Suriyeli öğrencilerin beşten fazla olduğu sınıflarda bu iş en fazla 10 dakika oluyor. Diğer öğrenciler açısından söylüyorum. Suriyeli öğrenci entegre olurken zaman kaybı oluyor.

Göçmen/sığınmacı çocukların eğitimine ilişkin öğretmenlerin deneyimlediği bu ikilem, aynı sınıfı onlarla paylaşan yerel öğrenciler ve aileleri için de bu çocuklara yönelik bir dışlama ve istenmeme unsuru olarak ortaya çıkmaktadır (Yalçın & Simsar, 2020; Topaloğlu & Özdemir, 2020). Öğretmenlerin üzerine yüklenen bu eşitsiz yükün azaltılması ve diğer öğrencilerin eğitime erişim hakkının da korunması için göçmen/sığınmacı çocukların yoğun olduğu okullarda öğretmenleri hem eğitim hem sosyokültürel uyum açısından destekleyen, özelleşmiş birimlerin veya destek personellerinin olması önemlidir (Rutter, 2006, akt. Taylor & Sidhu, 2012). Diğer türlü, göçmen/sığınmacı çocukların varlığı diğer öğrencilerin akademik başarılarını engelleyen bir tehdit ve risk unsuru olarak görülmeye devam edecektir.

Yabancı oldukları dil, müfredat ve eğitim materyalleri ile akranlarından eşitsiz bir şekilde eğitim yaşamının içerisinde yer alan göçmen/sığınmacı çocukların kendilerine bu konuda anlayış gösteren, destekleyici öğretmenlerle temas etme fırsatı bulmaları bu engelleri aşmalarında çok etkili bir unsur olmaktadır (Hek, 2005). Öğretmenler için ise bu desteği sağlamak, eğitim müfredatını takip etmek, tüm çocuklar için aktif ve etkileşimli bir öğrenme ortamı yaratmak gibi rutin mesailerinin parçası olan görevlerine ek sorumluluklar yüklemek anlamına gelmektedir. Çalışmamıza katılan öğretmenler de Suriyeli çocukların akademik kazanımlarını ve uyumlarını arttırmak adına yoğun çaba gösterdiklerini, bu çabaların bazen olumlu sonuçlandığını, bazen de etkisiz kaldığını ifade etmektedir;

Ö2: Bir öğrencimi hatırlıyorum. Okula çok uyumlu bir öğrenciydi. Arkadaşlarından da yaşça büyüktü. Ama bayağı bir mesafe kat etti. Anne Türk aslında, baba Suriyeli. Ama Suriye'den gelmişlerdi. O yüzden Türkçesi de iyiydi. Ama yine de dil en büyük problemimizdi. Kelimeleri yazarken, cümleyi doğru kurarken zorlanıyordu. O çocukla birebir ilgilenme şansım oldu. Biz onda bayağı ilerleme kat ettik. Çocuk Türkçeyi öğrendikçe diğer derslerde de başarısı arttı. Temeli Türkçe yani çocukların başarılı olması için.

Ö5: Entegrasyon anlamında birlikte okuyorlar ama eğitim öğretimi geriletıyor bu durum. Onların seviyesine inmeye zaman ayırınca, bu sefer de diğerleri gidiyor. Biz de ne yapacağımızı şaşırдық. Üzülüyorum bu duruma.

Göç öncesi ve göç sonrasına ilişkin göçmenlik deneyimini etkileyen ekonomik, sosyokültürel ve psikolojik birçok etmen bulunmaktadır ve tüm bu etmenler çocukların psikososyal ve eğitimsel ihtiyaçlarını bireyselleştirmekte ve farklılaştırmaktadır (Taylor & Sidhu, 2012). Bu bağlamda dil öğrenimi ve eğitime entegrasyon noktasında Suriyeli çocukların ihtiyaçlarının ve motivasyonlarının da birbiri ile aynı olamayacağı dikkate alınmalıdır.

1.d. Ekonomik Dezavantajlılık

Türkiye'deki yaşamlarına ilişkin duyguları ve beklentileri, yaşadıkları ekonomik kaygılar, mevcut ve gelecekteki durumlarına ilişkin belirsizlikler gibi birçok unsur Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerine bakışlarını ve motivasyonlarını etkilemektedir. Bu unsurlar bazen buradaki yaşamlarında deneyimledikleri yoksulluk ve yaşam mücadelesi, bazen önyargı ve ayrımcılık olabildiği gibi (Yalçın & Simsar, 2022), çocukların Türkiye'ye göç etmeden önceki yaşam şartları da bugünkü kimliklerine etki etmektedir. Çok boyutlu ele alınması gereken tüm bu unsurların öğrencilerin akademik yaşamlarına ve sosyal uyumlarına etkileri, çalışmamızda yer alan öğretmenlerce de dile getirilmektedir;

Ö6: Bizim çocuklar Suriyeli diye alay ediyorlar. Çocuk diyor ki ben Suriye'de daha iyi şartlarda büyüdüm, deniz kenarında Lazkiye'de yaşadım. Gelmiş burada bu çocuk benimle alay ediyor diyor. Bunu sindirmesi zor.

Ö7: Orada iyi şartlara sahip olan, eğitilmiş aile çocukları çok bilinçli ama normal düzeydeki çocuklar maalesef öyle değil. Ailelerin maddi düzeyine çok bağlı bu durum. Babası veteriner olan bir öğrencim vardı, çok güzel melodika çalabiliyordu mesela.

Rutter (2006) mültecilere yönelik bakış açısının onları göçe zorlayan travma deneyiminden kaynaklanan mağduriyete odaklandığını ve ev sahibi ülkedeki dezavantajlı konumlarını derinleştiren izolasyon, ayrımcılık, işsizlik, yoksulluk, belirsiz bir statü gibi göç sonrası deneyimlerinin göz ardı edildiğini vurgulamaktadır (akt. Taylor & Sidhu, 2012). Zorunlu göçmenler bir mağduriyet öyküsü ile gelse de geldikleri ülkede yaşadıkları deneyimler de onları iyiye değil daha derin bir mağduriyete sürükleyebilmektedir;

Ö8: Başka yerlerdeki okullarda bulunan Suriyelileri bilmiyorum ama benim çalıştığım bölge Osmaniye'de sosyo-ekonomik olarak geride bir mahalle. Benim dersine girdiğim Suriyeli öğrenciler

yüksek oranda yoksul kesim olan Suriyeliler. O yüzden eğitime erişim anlamında biraz sıkıntıları var. Şöyle söyleyeyim, 6. sınıfta bir şubede sadece, yedi Suriyeli öğrenci varken, sadece iki tanesi sürekli okula gidip geliyor. Sonradan öğreniyoruz ki diğer beşi bir yerlerde çalışıyor veya eğitim öğretim pahalı bir iş olduğu için gönderilmiyorlar okula.

Göç ederek yaşamlarını ve geleceklerini kurtarmaya çalışmanın bedeli, kendilerini yabancı gören ve istenmedikleri bir toplumda dışlanma, ayrımcılığa maruz kalma ve hor görülme olabilmektedir. Bazen akademik olarak başarılı olmak bile, sığınmacı kimliklerinden ötürü akranları arasında bir dışlanma nedeni olabilmektedir;

Ö6: 80-100 arası Suriyeli öğrencimiz var. Sayıları oldukça yüksek. Daha başarılı oldukları için bizimkiler onları rol model alıyor. Başarılı oldukları için de dışlanıyorlar belki. Belli bir ayrımcılık var.

Benzer şekilde, Topaloğlu ve Özdemir (2020) çalışmalarında, çalışkan olarak nitelendirilen sığınmacı çocukların da akranları tarafından zorbalığa uğrayabildiğini, öğretmenlerin çocukların akademik ve sosyal uyumuna yönelik tüm çabalarına rağmen Suriyeli çocukların yerli akranlarının kötü davranışlarına ve dışlamalarına sıklıkla maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Göçmen/sığınmacı kimliğini taşıyan çocuklar yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılıkla başa çıkma aracı olarak başarılı öğrenci kimliğini edinmeye çalışsalar da, akranları tarafından gösteriş yapmakla suçlanmakta ve öteki olmaktan kurtulamamaktadır (Devine, 2013).

Eğitim sistemi içerisinde başarılı/arzu edilen öğrenci algısı, sosyokültürel pratiklerle şekillenen, değer yüklü bir kavramdır. Öğrenci-okul ilişkisi bakımından bu kimliğin değerini belirleyen öğrencinin okul başarısı, okula uyumu ve sorun çıkarmaması gibi kriterler olmakla birlikte, makro boyutta ise eğitim sektörüne ilişkin tüketimin cazip ve uyumlu bir müşterisi olma ve gelecekte ekonomi piyasasına katkı veren bir değere dönüşme potansiyeli gibi kriterler olabilir (Devine, 2013). Bununla birlikte, öğrencinin içine doğduğu ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel sermayesi, etnik ve dini kimliği, dili, göçmenlik statüsü gibi birçok toplumsal eşitsizlik unsuru da öğrenci kimliğine eklenerek, eğitim sistemi içerisinde zor, arzu edilmeyen, çaba gerektiren bir öğrenci olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu şekilde algılanan bir öğrenci kimliğine sahip olmak, yalnızca öğrencinin eğitim yaşamını değil, mevcut ve gelecekteki psikososyal yaşantısını da olumsuz etkilemektedir (Devine, 2013).

Göçmen/sığınmacı çocuklar, genellikle eğitim sektörü içerisinde değer skalasında aşağıda kalmakta ve çoğu zaman bir risk ve sorun unsuru olarak görülmektedir. Bu tabloya yoksulluk gibi bir sosyo-ekonomik değişkenin de eklenmesi ile öğrencinin değerine ilişkin bu olumsuz bakış daha da derinleşebilmektedir. Eğitim yaşamı içerisinde dezavantajlı konumda olan ve çoğu zaman bir risk ve sorun unsuru olarak görülen göçmen öğrenci

kimliği, çocuğun bireysel potansiyeli, motivasyonu, ilgi alanı gibi unsurların eğitim sistemi içerisinde fark edilmesinin önüne geçmekte ve çocuğun eğitim yaşamı içerisinde kendi yaşamını şekillendirebilen aktif bir fail olarak, göçmen kimliğinden bağımsız bir öznel kimlik edinmesini de zorlaştırmaktadır (Devine, 2013). Bu bakımdan, öğretmenler de zaman zaman Suriyeli öğrencileri, yalnızca öğrenci kimliği ile görmekte ve başarı ya da başarısızlığı onların göçmen kimliğinden bağımsız değerlendirmekte zorlanabilmektedir;

Ö8: Türkiyeli bir öğrenci gibi çok zeki, çalışkan olan da var; çok vasat, eğitim öğretim işine kendini-Suriyeli olmasından dolayı değil, kişiliğinden, yapısından dolayı- hiç entegre olamayan Suriyeliler de var. İşte bunu düşünürken, buna yaklaşıırken öğretmenler bunu kaçırıyor. Eğer Suriyeliyse ve başarısızsa işte “işe yaramaz, zaten Suriyeli” şeklinde düşünebiliyorlar.

1.e. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Suriyeli öğrencilerin eğitime erişimlerinin ve uyumlarının önündeki en büyük engellerden biri de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleridir. Çalışmamızda yer alan öğretmenlerin değerlendirmeleri, Suriyeli kız ve erkek öğrencilerin eğitime devam etme noktasında cinsiyetin önemli bir fark yarattığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar MEB verileri (2020) Suriyeli kız ve erkek öğrencilerin eğitime erişimlerinin benzer oranda olduğunu gösterse de, öğretmenlerin anlatımları ergenlik dönemi itibarıyla eğitime devam konusunda kız çocuklarının sıklıkla kültürel engellere takılı kaldığını göstermektedir;

Ö1: Kız öğrencilerin çoğu okutulmuyor. Ortaokuldan sonra erkek öğrenciler okuyor ama genelde kız öğrenciler evde bırakılıyor. Hatta evlendirilenler oluyor öğrencilerimizden. Çok nadir kız öğrenci liseyi okuyor. Erkek öğrencilerin çoğu devam ediyor.

Ö2: Suriyeli kız öğrencilerde bir evlenmek, yuva kurmak isteği var. Hele maddi durumu iyi birileri varsa aile de hemen evlendirme yoluna gidiyor. İki kız öğrencimiz mesela anne baba evlendirmek istedi. Daha küçükler, 13-14 yaşındalar. Anne babanın okuldan alıp evlendirdiğini duyduk. Çocuklar da istekliydi yani. Anne baba karışamazsınız diyor. Bir veli de kız erkek beraber okumalarını hazmedememiş ve okuldan almıştı mesela. Onlara farklı geliyor bu durum.

Ö6: Suriyeli ailelere de eğitim verilmeli. Direkt okuldan alıyorlar mesela kız çocuklarını kızın birileri ile gezdiğini duyarlarsa okulda. Ergenlik çağında çocuklar ama bunlar. Kızlar daha istekli okumaya aslında ama kızlar daha kolay okuldan alınıyor biriyle gezdi diye veya evlendirilmek için. Ben bu konuda müdahale edemem çünkü aileyle başım belaya girebilir, çocuğa bir zarar gelebilir.

Ö7: Kız ve erkek öğrenciler arasında farklılık var. Kız öğrenciler daha uyumlu ve istekli aslında okumaya. Kız öğrencileri gezi gibi etkinliklere göndermek istemiyorlar mesela. Bazı etkinlikler için istediğimiz kıyafetlere de ailem izin vermiyor bunu giymeme diyebiliyorlar.

Ö8: Suriyeli öğrencilerin sürekli devamsız olanlarının önemli bir kısmı kız öğrenciler. İleri sınıflarda bu biraz daha artıyor. Belki de aile yapılarından veya dini yapılarından kaynaklı olabilir. En fazla 13 yaşına kadar okula gelen Suriyeliler var ama sonraki yaşlarda sanki okula gönderilmiyorlar veya kendileri gelmek istemiyorlar, nedeni bilmiyorum. Öyle bir sorun var. Ama kız öğrenciler erkek öğrencilerden daha iyiler dil anlamında, akademik anlamda, uyum anlamında.

Çalışmaya katılan öğretmenler tarafından ortaya konulan bu eğitsel zorluklar, Suriyeli sığınmacıların eğitime erişim ve uyum sorununun dil, sosyo-kültürel farklılıklar, ekonomik dezavantajlılık, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve bireysel farklılıklar gibi birçok etmeni içeren çok boyutlu bir olgu olduğunu göstermektedir. Tüm bu hususlarla birlikte Suriyeli öğrencilerin okula uyum süreçlerine ilişkin sorun alanları yalnızca akademik başarı ve uyumlarını değerlendirme ile sınırlı değildir. Onların okula aidiyeti diğer öğrenciler, öğretmenler, okul yönetimi ve ailelerin tutumu gibi birçok etmenle de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, Suriyeli çocukların sosyo-kültürel entegrasyon süreçlerine ilişkin yaşanan zorluklar da eğitim-öğretime erişim ve uyum zorluklarının önemli bir ayağı olarak aşağıda tartışılmaktadır.

2. Eğitime Entegrasyon Sürecine İlişkin Sosyo-kültürel Engeller

Suriyeli çocukların eğitime entegrasyon süreçlerine ilişkin sosyokültürel engeller teması, katılımcıların Suriyeli öğrencilerin okul içerisinde öğretmenler ve diğer öğrencilerle ilişkilerinde karşılaştıkları sosyo-kültürel engeller ve Suriyeli öğrencilerin ebeveynleri ile iletişimde karşılaştıkları zorluklara ilişkin değerlendirmeleri göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

Göçmen çocukların eğitimini bir sorun alanı ve göçmen çocukların varlığını diğer çocukların akademik başarısı ve sosyalizasyonu için bir tehdit ve risk unsuru olarak gören yaklaşım, eğitime entegrasyon yolunda en büyük engellerden biridir (Pinson & Arnot, 2010). Performans odaklı eğitim sistemi içerisinde eğitsel ve sosyokültürel uyum açısından ek kaynak ve çabaya ihtiyaç duyan sığınmacı çocukların okulun kültürel çeşitliliğini zenginleştiren, çoğulculuğa katkı sağlayan bir unsur olarak görülmelerini sağlamak kolay değildir. Ancak, her çocuğun sağlıklı eğitime erişimin yanı sıra, sağlıklı psikososyal gelişim hakkı olduğunu ve bunun gerçekleşmesi için aidiyet, kabul, onaylanma, değerli görülme ve kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanması gerektiği unutulmamalıdır. Bu açıdan, göçmen çocuklar için bu ihtiyaçlarının dikkate alındığı ve kabul gördüğü bir eğitim-öğretim ortamı yasal bir zorunluluk değil, bir hak ve sosyal sorumluluk olarak görülmelidir (Özer vd., 2016).

2.a. Öğretmen – Suriyeli Öğrenci İlişkileri

Mülteci/sığınmacı çocukların eğitime entegrasyonuna yönelik önemli çalışmaları bulunan Pinson ve Arnot (2010), sığınmacı ve mülteci çocukların spesifik duygusal, sosyal ve öğrenme ihtiyaçlarını bütüncül bir şekilde ele alan, çok kültürlülüğü bir zenginlik ve kazanım olarak gören, çocuk hakları ve sosyal adalet odaklı, çocukların gerçek potansiyellerini ortaya çıkarmaya çalışan bir yaklaşım önermektedir. Bu yaklaşım, tek tip bir kategori olarak görülen göçmen/mülteci/sığınmacı öğrencilerin her birinin farklı bir yaşam öyküsüne sahip, bireysel deneyimleri ve spesifik ihtiyaçları olan bireyler olarak ele alınmasını da gerekli kılmaktadır. Bu bakışa doğru bir dönüşüm ise onlara yüklenen mağdur, sorunlu, riskli etiketlerini kenarda bırakıp, onları ait olma, saygı görme, sevilme, onaylanma ihtiyaçları olan çocuklar olarak görebilmekle mümkün olacaktır (Brannen & Joseph, 2012). Çalışma kapsamında görüşme yapılan öğretmenlerin birçoğu da Suriyeli çocukların bu keşfedilmeye açık potansiyellerine inandıklarını ve onları bir tehdit ve risk unsuru olarak görmek yerine, onları kazanmak ve önlerindeki sosyo-kültürel engelleri kaldırmak için yoğun çaba ortaya koyduklarını ifade etmişlerdir;

Ö4: Empati kuran öğretmen arkadaşımız çoğunlukta. Türk, Kürt, Suriyeli olmaları öne çıkarılmıyor. Böyle bir Suriyeli, Türk öğrenci ayrımı duymadım öğretmenler arasında.

Ö4: Bir öğrenci vardı, çok çekinik duruyordu. Ona dedim ki her gün bana selam vereceksin, ben de sana. Baktım zamanla daha kaynaştı bu şekilde.

Ö6: Bizim okul müdürümüz çok iyi bu konuda. O ayrımcılığa izin vermiyor asla. Çocuklara o farklılığı hissettirmiyor.

Arnot vd. (2009) insancıl, adaletli, umursayan ve kucaklayan bir entegrasyon politikası için öğretmenlerin karşılarındaki bireyi önce göçmen, sonra çocuk yerine; önce çocuk, sonra göçmen olarak görmelerinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Öğretmenlerin Suriyeli öğrencilere yönelik söylemleri ve tutumları onların da aslında Suriyeli öğrenci kimliğini nasıl konumlandırımları gerektiğine ilişkin kafa karışıklığı içerisinde olduklarını ortaya koymaktadır. Birebir temas ve iletişimde, Suriyeli öğrenciler onlar için yalnızca birer öğrenci olarak görülebilirler de diğer öğrencilerle iletişimlerinde sorun yaşadıkları konularda onları mağduriyet kimliği içerisinde konumlandırabildikleri ve diğer öğrencilerin de bu mağdur kimliği itibarıyla onlara anlayış ve sempati göstermesini bekledikleri görülmektedir;

Ö2: Okuldaki öğretmenlerin ve idarenin de çocuklar arasında sorun yaşanmamasında katkısı var bence. Mesela ben çocuklar Suriyeli çocuklarla ilgili şikayet ettiğinde, siz de bakın buralara göç

ederek geldiniz diyorum. Bizim çocuklar da Urfa'dan Mardin'den göç ederek Osmaniye'ye gelmiş çocuklar genelde. Hayat her zaman istediğiniz gibi olmuyor, kimse istemez yerinden yurdundan olmayı diye anlatıp ikna etmeye çalışıyorum onları.

Arnot vd. (2009) dezavantajlı ve kırılgan gruplarla çalışanların gösterdiği şefkati iki farklı boyutu ile incelemişlerdir. Bu boyutlardan biri sempati ya da merhamet şeklinde ortaya çıkabilen ilgilenme/önemseme boyutu, diğeri ise insan hakları ve eşitlik temeline dayanan adalet boyutudur. Nussbaum (2001) ilgilenme/önemseme boyutunu mağdur kimliğini onaylayan, sabitleyen ve sürdüren bir boyut olarak eleştirmekte ve adalet boyutunun ise mağdur kimliğindeki kişiyi durumsal koşulların geçici bir mağduru ve kendi yaşamı üzerinde güç ve kontrol sahibi bir fail olarak konumlandığını değerlendirmektedir (akt. Arnot vd., 2009). Bu bağlamda eğitim kurumlarında yer alan eğitimci ve idarecilerin de göçmen/sığınmacı kimliğindeki çocuklara bakarken, onları kalıcı ve geri döndürülemez bir mağduriyet kimliği ile acıma ve merhamet duyguları ile görmelerinden ziyade, dönüşen, dönüştüren, dayanıklılığı olan fail kimlikler olarak görüp insan hakları, eşitlik ve adalet temelinde bir bakışla görmeleri gerekmektedir. Türkiye'de yapılan bir çalışma, okullarda çalışan uygulayıcıların Suriyeli çocuklara sempati ve ilgi duyduklarını ifade ettiklerini, bu öğrencilerin geleceklerini kurtarmak için özen gösterdiklerini, sosyal ve kültürel faaliyetler yoluyla yerel ve Suriyeli öğrencileri uzlaştırmaya çalıştıklarını ifade ettiklerini ortaya koymuştur (Arar vd., 2020). Çocuğun başarma ve ilerleme kapasitesine inanan ve onun şimdi ve şu anda içinde bulunduğu dezavantajlı durumdan ötürü ihtiyaç duyduğu eğitsel ve psikososyal ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanan bir okul ortamı çocuğun olumlu, geleceğe umutla bakan ve dayanıklı bir kimlik edinmesini destekleyecektir.

Öğretmenlerin göçmen çocukların eğitimi ve sosyo-kültürel uyumu için gösterdikleri ek dikkat, zaman ve çaba, göçmen çocukların eğitim başarısını ve kimlik kazanımını olumlu yönde etkileyebileceği gibi, göçmen öğrenci kimliğine yönelik negatif tutumları, onların gelişimini destekleme yönündeki isteksizlikleri ve beklentisizlikleri de tam tersi bir etkiye yol açabilir. Göçmen çocuklar ve aileleri bu önyargıları hem arkadaş ortamında, hem de sosyal yaşamda hali hazırda sıkça deneyimlemeye alışkın olsalar da (Yalçın & Simsar, 2020; Topaloğlu & Özdemir, 2020); onların aileden sonra kimlik oluşumları ve sosyalizasyonları üzerinde en etkili aktör olan öğretmenleri tarafından buna maruz kalmaları çok daha olumsuz sonuçlar doğurabilir. Çalışmada yer alan bir öğretmenin anlatımları, zaman zaman önyargıların öğretmenler tarafından da taşındığını ve gösterildiğini ortaya koymaktadır;

Ö8: Dil anlamında öğretmenleriyle ve okuldaki diğer unsurlarla iletişim kuramayışlarından dolayı iki taraflı bir sıkıntı oluyor. İstedikleri şekilde kendilerini ifade edemedikleri için zaten sorun yaşıyorlar.

Diğer taraftan karşıdaki işte öğretmen olsun, idare olsun, arkadaşları olsun, diğer personel olsun, istedikleri şekilde kendilerini ifade edemediklerinde karşı taraf bu sefer gerilim yaratıyor. Buna birebir tanık oldum. Öğretmen arkadaşlardan biri kendini ifade edemediği için bir Suriyeli öğrenciye kızmıştı. Öğretmen arkadaşın da sabrı düşüktü –belki o güne has bir şeydi ama- çocuğa biraz kızarak, tafraya yaparak yaklaştı. Çocuk da anlam veremedi tabii ki. Ben biraz da Arapça bildiğim için çocukların bu tür olaylar karşısında Arapça konuşurken birbirlerine ne söylediklerini anlıyorum. Onlar da öfkeli tabii. Şu oldu, işte ben anlatmaya çalıştım kendimi ama Türkçem çok iyi değil. Bana niye kızıyor ki şeklinde bir cümle kurdu çocuk arkadaşına.

Neticede biz öğretmenler olarak, devlet memurları olarak bize gelen kim olursa olsun eşit şekilde davranmamız gerekiyor ama baktığımızda öyle olmuyor. Kişisel kaygılarımız, dünyaya bakış açımız, politik görüşlerimiz bunu şekillendiriyor. İlk geldiklerinde “Suriyeliler savaştan kaçtılar, yazık falan” gibi yaklaşımlar varken, bu iş biraz daha ilerledikçe “ne işleri var burada, neden geldiler, artık savaş birazcık da sıcaklığını yitirdi geri dönsünler. Burada bizim kazandığımız parayı da yiyorlar, bizim çocuklarımızın geleceğini de etkiliyorlar” tarzında yaklaşımlar oluyor. Ancak bizim yaş itibarıyla hitap ettiğimiz kesim bunun çok dışında, 9 yaşla 13-14 yaş arası çocuklar. Bu konunun çok dışındalar.

2.b. Suriyeli Öğrenciler - Yerel Öğrenciler Arasındaki İlişkiler

Suriyeli öğrenciler ve yerel öğrenciler arasındaki ilişkiler “düşük sosyal temas ve gruplaşma”, Suriyeli öğrencilere yönelik yapılan “yardımların arttırdığı önyargılar” ve “Türk vatandaşlığının etkisi” alt temaları altında ele alınmıştır.

Düşük Sosyal Temas ve Gruplaşma. Çalışmamızın bulguları yerel öğrenciler ve Suriyeli öğrenciler arasındaki fiziksel temasın sosyal temasa dönüşmesinde zorluklar yaşandığını ve aynı mekanı paylaşıyorlar da iki grubun sosyal etkileşimlerinin düşük olduğunu da ortaya koymaktadır. Sosyal temastan kaçınma ve mekânsal ayrışma, yalnızca zorunlu öğrenim çağındaki yerel ve Suriyeli çocuklar arasında değil, yükseköğretimde de deneyimlenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertong-Attar & Küçükşen, 2019). Mekansal ayrışmaya ve sosyal kaçınmaya ilişkin bu gözlem, çalışmaya katılan öğretmenler tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir;

Ö1: İlk geldiklerinde de sonrasında da genelde hep kendi Suriyeli grupları ile takılıyorlar. Kendi anadillerini çok konuşuyorlar. Türkçeyi de iyi bilir buradaki öğrencilerimiz, hatta Türk öğrencilerden daha başarılı çoğu ama kendi aralarında Arapça konuşuyorlar. Kendi aralarında takılmaları, kendi dillerini konuşmaları. Buraya adapte olsalar da o devam ediyor. Hatta biz mümkün mertebe, arkadaşlarınızı dışlamadan onları aranızda alın, beraber oynayın diye söylüyoruz ama o gruplaşma oluyor yine de.

Ö2: Bence biz onlara alışmadık, onlar da bize alışmadı. Alışmış gibi görünüyoruz karşılıklı ama bence birbirinize görünürde sahip çıkıyoruz. Gerçekte kopuğuz. Birbirimize yaklaşıyoruz. Genel olarak kendi gruplarıyla arkadaşlık ediyorlar. Belki bir iki nesil sonra bu tip gruplaşmalar kalmayabilir.

Öğrenciler arasındaki bu ayrışma ve gruplaşma, yerel öğrencilerin Suriyeli öğrencileri tanımlama biçimlerinde de kendini göstermektedir. Öğrenciler için onlar halen öğrenci kimliğinden önce Suriyeli kimlikleri ile aynı sıraları paylaştıkları, bir nevi yabancı konumundaki akranlarıdır;

Ö3: İlk yıllarda Türk öğrenciler hiç kabullenmiyorlardı ama artık daha kabullenmiş görüyorum. Ama halen Suriyeli diyorlar onlara. Bana da biri sürekli Türkiyeli dese hoşlanmazdım ben de. Ha bizler de çoğu zaman kullanıyoruz bunu ama çocuklar için hoş bir şey olduğunu düşünmüyorum. Onlar da bu soğukluğun ve ayrımın farkındalar bence. Onlara yönelik bir nefret ve dışlama yok ama hepimiz farkındayız bu ayrılığın.

Ö6: Bu çocukların en hoşuna gitmeyen şey kendilerine Suriyeli denmesi. En büyük ayrımcılık aslında o. Suriyeli de demiyor “Suri, Suri, Suri” diye bağıyorlar arkalarından.

Suriyeli öğrenciler ve yerel öğrencilerin okul içerisindeki sosyal ve mekânsal olarak ayrılmış konumlarının azaltılması, yine öğretmenlerin, okul idarecilerinin ve sosyal teması arttırmaya yönelik çalışmaların sonucunda mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin bu yöndeki çabaların olumlu sonuçlarına ilişkin söylemleri, sosyal temas ve bütünleşmenin sabır, emek ve istikrarı içeren bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır;

Ö1: Farklı kültürdeki öğrencilerin entegrasyonu hakkında bir e-twinning projesi yaptık burada. Çocukları ayrı ayrı gruplara ayırmıştık. Kendi kültürlerindeki bir yemek olsun, bir aile figürü olsun onu resimleyip sunuyorduk. Birlikte resimler yaptılar. Çocuklar daha mutluydular, özel olduklarını hissediyorlardı.

Ö5: Gruplaşma oluyor. Ben herkesle konuşun diyorum ama teneffüslerde hemen birbirlerini bulup öbekleşiyorlar doğal olarak. Ben derslerde aynı yerlere oturtmamaya dağıtmaya çalışıyorum iletişim kursunlar, dilimizi de öğrensinler diye. İlk zamanlarda ayırdığımızda küsüyorlardı, tepki veriyorlardı sessizleşerek, konuşmayarak. Ama sene sonunda daha iyi kaynaşmış oluyorlar bu şekilde.

Ö6: Karma eğitim bence iyi. Özel gereksinimli çocuklarda olduğu gibi. Onlar mesela ayrı okutulunca kendilerini daha kötü hissediyorlar. Aynı sınıfta olmak onlara nasıl iyi geliyorsa, bence Suriyeli öğrencilere de iyi geliyor. Ben de onun haklarından yararlanıyorum gibi düşünüp daha iyi hissediyorlardır diye düşünüyorum.

Yardımların Arttırdığı Önyargılar. Suriyeli öğrenciler, okul ortamında aidiyet ve kabul ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik sıkıntılar yaşarken, Suriyeli öğrencilere PIKTES projesi kapsamında verilen kırtasiye, giyim yardımı gibi çeşitli yardımlar, kendileri de birçok yönden dezavantajlı konumda olan diğer çocuklar için ayrımcılığı ve önyargıları körükleyebilmektedir. Çalışmamızda yer alan öğretmenlerin görüşleri, bahse konu olan bu yardımların Suriyeli ve yerli çocuklar arasındaki ayrışmayı ve olumsuz tutumları derinleştirici bir unsura dönüştüğünü ortaya koymaktadır;

Ö2: Onlara özel yardımlar geliyor. Çantalar, kalemler, defterler gibi. Giyim yardımı da oluyor bildiğim kadarıyla. Diğer öğrenciler de görüyor bunları sonuçta. Bir keresinde mesela çok güzel hikaye kitapları gelmişti kuşe kağıda basılmış, pırıl pırıl kitaplar. Bizim öğrenciler de benim niye bunlardan yok diye üzülüyor haliyle. Çantası olmadığı için poşetle kitaplarını getiren öğrencilerimiz var bizim. Bunlar da zengin çocukları değil yani. O gelen yardımı diğer öğrencilere de dağıtma şansımız yok. Üstlerinde amblemler var zaten hep. Suriyeli çocuklar hemen fark eder öyle bir şey olsa ve bize geldi onlar derler.

Ö5: Çok Doğulu öğrencimiz var burada çöp toplayan. Ayaklarında yırtık ayakkabılarla geliyorlar okula. Onlara bakıyorlar Adidas, Nike eşofman takımları ile felan geliyorlar. Kıskanıyorlar. Hocam işte devlet onlara veriyor, bize vermiyor diyorlar. Biz “bakın ama onlar savaştan çıktı, zor durumdalar” diyoruz ama görüyor sonuçta çocuklar. Yiyecek ekmek bulamıyor bizim çocuklar, onlar her teneffüs neredeyse bir şeyler yiyor.

Ö6: Onlar alıyor ama ben alamıyorum hissi oluyor çocuklarda. Ama aslında bu yardımlar devletten gelmiyor. Bu çocuklar paranın devletten değil başka fonlardan geldiğini bilemiyor. Aslında o sayede bu çocuklar kitap defter kalem sahibi oluyor. Bunları devlet veriyor inancını değiştirmek zor.

Yalnızca Suriyeli öğrencilere verilmek üzere okula ulaştırılan bu yardımlar, yoksulluk ile mücadele eden çocuklar için Suriyeli öğrencileri kendilerine göre kısmen daha şanslı görmelerine ve adalet duygularının sarsılmasına yol açmaktadır. Eğitime erişim ve devam yönünden birçok engelle karşı karşıya olan bu çocuklar için, bu yardımlara erişen Suriyeli çocuklara sempati duymalarını beklemek kolay değildir. Bu bakış açısı değişimini onlara bir ödev

olarak yüklemek yerine toplumun tüm kesimleri için daha kapsayıcı, eşitlikçi, adil bir eğitim sistemini sağlamaya yönelik adımlara ihtiyaç vardır.

Türk Vatandaşlığı Almanın Etkisi. Çalışmamız, Suriyeli öğrencilerin vatandaşlık kazanımını grup dışı, öteki ve yabancı olarak algılandıkları okul ortamında önemli bir statü sembolü olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Ortak dil, kültür ve/veya tarih birlikteliği üzerine kurulu ulus-devlet vatandaşlık modeli, küreselleşme ile birlikte artan insan hareketliliği ve zorunlu göç olgusu neticesinde sosyokültürel çoğulculuğu getirerek kaçınılmaz bir değişime uğramıştır (Pinson & Arnot, 2007). Bu bağlamda, göçlerle ortaya çıkan çok kültürlü yaşam, vatandaşlık olgusunun bir ulusa aidiyetin sonucu kazanılan haklar boyutundan, insan hakları odaklı bir boyuta taşınmasını gerektirmiştir.

Ülkemizdeki Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesi hususu da yakın zamanda sıkça tartışmaya başlanılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli sığınmacıların halen çok büyük bir çoğunluğu geçici koruma kapsamında geleceği belirsiz bir statüde olmakla birlikte, 2016 yılı itibarıyla 5901 sayılı kanunun 11. Maddesinde belirtilen “5 yıl süre ile Türkiye’de kesintisiz ikamet etme” şartını taşıyan Suriyelilere belirli koşul ve kriterler çerçevesinde vatandaşlık verilmeye başlanmıştır (Tümtaş, 2018). Suriyeli sığınmacılar için vatandaşlığı kabul edilme yalnızca hukuki bir statü değişimi değil; aidiyet, kabul, sosyal dışlanma ve ayrımcılığı daha az deneyimlemenin bir yolu olarak önemli ve arzu edilen bir kazanım olarak görülmektedir (Gülyaşar, 2017). Çalışmamızda yer alan öğretmenlerin gözlemleri de vatandaşlığın Suriyeli öğrenciler için yabancı görüldükleri okul ortamına aidiyet hissetmelerini kolaylaştıran ve sosyal dışlanmanın önünü kesen bir araç niteliğinde olduğu yönündedir;

Ö3: Bazen bazı etkinlikler için Suriyeli öğrencileri topladığımız oluyor. Ben gitmek istemiyorum, ben Türk vatandaşım diyen Suriyeli öğrencilerimiz var. Kimliklerini yanlarında taşıyorlar göstermek için. Bu benim çok ilgimi çekti. Direkt arkadaşlarının yanında bunu söylemesi beni şaşırtmıştı. Belki dışlanmaya karşı bir ayrıcalık oluyor onlar için, bilemiyorum.

Ö6: Türk vatandaşlığı alan çocuklar çok gurur duyuyor. Hocam ben Suriye’den gelmedim Türk vatandaşım diyorlar. Derslerine bile yansıyor. İnsan aidiyet duygusunu mutlaka istiyor.

2.c. Öğretmen – Suriyeli Veli İlişkileri

Çalışmamızın bulguları ayrıca, Suriyeli çocukların ailelerinin de çocuklarının eğitim alması yönünde çaba gösterdiklerini ve ailelerin özenli ve destekleyici tutumunun öğretmenlerin Suriyeli öğrenci kimliğini olumlu algılamasında etkili bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır;

Ö1: Aileleri çok ilgili. Sık sık veli toplantılarına gelirler. Sorarlar çocuklarını. Bazı ailelerle dilden dolayı anlaşmakta zorlanıyoruz ama çok ilgililer. Başarı konusunda hassaslar. Ödevlerini takip ediyorlar.

Ö2: Aslında aileler bizim ailelere bakınca daha ilgili, daha özenli. Bizimkiler daha paldır küldür geliyor ama onlar anne-baba olarak daha itinalı davranıyorlar okula gelirken. Diğer veliler gıpta ederek bakıyorlar. Hatta bu inandırıcılık sorununa bile neden oluyor. Bunlar nasıl savaştan çıkmışlar, kendilerine nasıl bakıyorlar bu kadar diyorlar mesela. Bunu göstermelik de yapmıyorlar. Beceriyorlar yani bunu. Bizim öğrenciler de mesela daha dağınık kılık kıyafet olarak. Suriyeli öğrenciler daha düzgün, daha bakımlı geliyorlar okula.

Ö5: Bazı aileler çok ilgili. Onların çocuklarında o çabayı görüyorsun zaten. Bizim Türkçe konuşan çocuklar 20-30 alırken, onlardan çalışıp 50-60 alan var. Çalışınca demek ki oluyor.

Ö6: Görgü ve temizlik olarak bizim öğrencilerden daha iyiler. Aileler daha ilgili. Çocukları tertemiz gönderiyorlar. Gelip soruyorlar çocuklarını.

3. Öğretmenlerin Eğitime Entegrasyon Sürecine İlişkin Beklenti ve Önerileri

Bu bölümde, Suriyeli çocukların eğitime entegrasyon süreçlerine ilişkin öğretmenlerin beklenti ve önerileri teması “öğrencilerin ihtiyaçlarının çok boyutlu değerlendirilmesi”, “uzmanlaşmış öğretmen ve destek personeli ihtiyacı” ve “aile-okul etkileşimini kolaylaştırmaya yönelik öneriler” alt temaları altında tartışılmaktadır.

Uluslararası literatüre bakıldığında, mülteci/sığınmacı çocukların eğitime entegrasyon süreçlerinde yaşanan zorlukları azaltmaya yönelik çalışmaların öncelikli olarak müfredat dilini kazandırmaya, eğitim süreçlerine ilişkin bilgilendirme ve destek çalışmalarına ve sığınmacı çocukların eğitimsel, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve mülteci eğitimde uzmanlaşmış eğitimci desteği sunmaya odaklandığı görülmektedir (Taylor & Sidhu, 2012). Bununla birlikte, eğitime entegrasyona ilişkin çalışmalar mülteci/sığınmacı çocukların aktif failer olarak entegrasyon sürecindeki dönüştürücü ve kolaylaştırıcı rollerine, baş etme stratejilerine ve dayanıklılıklarına da vurgu yapmaktadır (Arnot vd., 2013; Tekin Babuç, 2018; Kasapoğlu, 2021).

Ülkemizde PIKTES projesi ile gerçekleştirilen çalışmaların kapsamı dikkate alındığında, Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonuna yönelik çabaların yalnızca dil engeli ve diğer eğitsel engelleri kaldırmaya odaklanmadığı, sosyokültürel teması ve entegrasyonu arttırmayı hedeflediği de söylenebilir. Ancak Türkiye için bu kadar hızlı ve artan sayıda Suriyeli öğrencinin eğitime dahil edilmesi sorununun, ulus-devlet geleneğinden

gelen ve ortak bir dil ve müfredat birlikteliği ile tek tipleştirici ve benzeştirici eğitim modeli için büyük bir sınav olduğu da açıktır. Suriyeli sığınmacı çocukların eğitim sistemine entegrasyonuna ilişkin yaşanan zorluklar Türk eğitim sisteminin ne kadar kapsayıcı ve sosyokültürel çoğulculuğu karşılamaya hazırlıklı olduğunu da sorgulatmaktadır (Ereş, 2016). Bu bağlamda, Suriyeli çocuklarla çalışma deneyimi olan öğretmenlerin mevcut eğitsel ve sosyokültürel engellere ilişkin bakış açıları ve çözüm önerileri, hazırlıksız yakalandığımız Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyonu politikasının daha etkili olma yönünde iyileştirilebilmesi bakımından son derece önemlidir.

3.a. Öğrencilerin İhtiyaçlarının Çok Boyutlu Değerlendirilmesi

Çalışmamıza katılan öğretmenlerin görüşleri, öncelikli olarak Suriyeli öğrencilerin homojen bir grup olarak görülmemesi ve her bir çocuğun dil düzeyi, akademik uyumu, bilişsel ve psikososyal ihtiyaçları çerçevesinde değerlendirilerek, uygun bir eğitim planı ile eğitim sistemine dahil edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sadece yaş etmenine göre yapılan bir düzey belirleme sistemi, hem sınıf içerisinde dengeyi ve eşitliği sağlamayı zorlaştırmakta, hem de yanlış düzeyde eğitime dahil edildikleri için Suriyeli çocukların kendilerini başarısız ve yetersiz hissetmelerine neden olabilmektedir;

Ö7: Bakanlık bize al bu çocuğu sınıfa koy diyor ama onların yapamadıklarında gözlerinde oluşan ifadeyi biz görüyoruz. Onların tamamen bir iki yıllarını bu dil sürecine ayırmaları lazım. Daha sonra kültür ve yaşam koşullarını öğrenmeleri, en son altın bilezik sağlamaya yönelik bir eğitim almaları gerekir.

Ö8: Milli eğitimin başta bir hatası oluyor: Çocukları yaşlarına göre sınıflandırıp o şekilde kademelere koyuyor. Diyelim ki bu çocuk 12 yaşında. 12 yaşındaki çocuk hangi sınıfta olmalı? Şu sınıfta. O sınıfa koyuyor. 5. sınıf gibi biraz daha Türkçe eğitiminin, Türkçe dersinin biraz daha basit olduğu ya da ne bileyim, matematiğin biraz daha basit olduğu bir yerden başlatıldığında çocuk az da olsa uyum gösteriyor ama direkt üst sınıflardan başladığında çok geride kalıyor. Hiçbir şey anlamadığı için bir süre sonra zaten gelmek istemiyor bazıları.

Öğretmenler tarafından ortaya konulan bu hususlar, yaş temelli bir sınıflandırmanın yarattığı zorlukları ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, öğretmenler çocukların gündelik dili kullanma becerilerini artırmanın yanı sıra, akademik dil becerilerinin artırılmasına da ihtiyaç olduğunu ve bu bakımdan dil eğitimine ayrılan süre ve kapsamın daha geniş tutulması gerektiğini düşünmektedir;

Ö6: Bu konuda çalışan öğretmen arkadaşların biraz daha belki dil engeli olmaması lazım. Bize

diyorlar ki mesela sen fen bilgisi öğretmenisin, ya da sosyal bilgiler öğretmenisin, öğreteceksin. Öyle olmuyor ki ama. Nasıl öğreteceksin Türkçe bilmeyen çocuğa. Bu konuda uzmanlaşmış ve dil bilen uzmanlara ihtiyaç var. Ben bu işi yapıyorsam sadece bu işi yapmalıyım. Biz hem Suriyeli çocukların öğretmeni, hem sorunlarını çözmeye çalışıyoruz. Çok zor bu şekilde her şeye yetişmek.

Ö7: İlk önce dil sorunlarını çözmemiz lazım. Dil problemi aşılmadıkça davranış sorunları da aşılamaz bence. Çünkü diğer türlü derste çocuk dediğini anlamıyor ve dersten kopuyor, arkadaşları arasında rencide ediliyor. Derslere entegre olabilmeleri için önce dersi anlayacak düzeyde dili öğrenmeleri lazım. Daha sonra psikolojik olarak desteklenmeleri lazım.

Ö8: “Diyelim ki çocuk 6. sınıf veya 5. sınıf öğrencisi, 2-3 ay Türkçe eğitimi veriyoruz. “Git, gel, kal, öğretmenim” gibi ifadeleri öğrenmesini istiyoruz. Tamam onları öğrendi; bunun matematik, fen bilimleri, sosyal bilgiler gibi derslerin içerisinde bu öğrendiği Türkçeyle o dersleri anlayacağını düşünüyoruz. 2-3 kelime öğrenen 12-13 yaşındaki bir çocuğun fen dersine tamamiyle adapte olmasını, entegre olmasını bekliyoruz. Çok büyük yanlış.”

“Bazı öğrencilerle şöyle yapıyorum ben. Diyelim ki fen bilimlerinde bir kavram var ve o an için o kavramın resmine veya videosuna ulaşamadık sınıfta, Arapçasını söylüyorum. Suriyeli öğrenciler bana alıştılar zaten şimdi. Rahatlar benim dersinde. Parmağını kaldırıp bunu anlamadığını söyleyip Arapça ifade etmemi istiyor. Ben de yapıyorum, belki de böyle bir yetkim var mı bilmiyorum ama –devlet memuru anlamında- orda önemsemiyorum fazla. Şu anda 2 yıldır eğitim verdiğim Suriyeli öğrenciler, birçok Türkiyeli öğrenciden çok daha iyiler derste. Çünkü derste hem Türkçe hem Arapçasıyla birlikte verdiğim için daha iyi anlıyorlar.”

3.b. Uzmanlaşmış Öğretmen ve Destek Personeli İhtiyacı

Çalışmamızın bulgularının da ortaya koyduğu üzere, Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerinde görev alan öğretmenlerin çoğunluğunun çok kültürlü eğitim ortamlarında çalışma ve Türkçe diliyle kolaylıkla aktardıkları konu ve kavramları, başka bir anadile ve sosyokültürel arka plana sahip çocuklara aktarma deneyimleri ve yetkinlikleri bulunmamaktadır. Ayrıca onlardan Suriyeli çocukların eğitimi dışında, psikososyal ihtiyaçlarına cevap verme konusunda da aktif rol almaları, sınıf içerisinde dengeli ve adil bir eğitim ortamını sağlamaları ve tüm bunların yanı sıra okul ortamında önyargı ve ayrımcılıkla da mücadele etmeleri beklenmektedir. Öğretmenler tüm bu ek yükler ve sorumluluklar karşısında zaman zaman çaresiz ve tükenmiş hissettiklerinden bahsetmişlerdir;

Ö2: Bizim de öğretmenler olarak biraz gönlümüzün kazanılması gerekiyor bence. Bu konuda çok yıpranıyoruz. Onlara uyum sağla deniliyor ama bunun için öğretmenleri öne sürüyorlar. Sen onlara uyum sağla deniliyor aslında. İşimiz hiç kolay değil.

Ö4: Bu çocukların diğer öğrencilerle kaynaşması iyidir belki ama eğitim gibi süreklilik arz eden bir konuda bu çok sıkıntılı. Sürekli aynı eğitim-öğretim programına tabi olmak onları da zorluyor, öğretmeni de. Belki daha kaynaştırmaya yönelik programlarda sadece bir araya getirilebilirler. Diğer türlü öğretmen için çok zor aynı sınıfta bu çocuklara da eğilebilmek.

Çalışmamızın bulguları, çok dilli ve çok kültürlü eğitim ortamlarında çalışmaya istekli ve yatkın öğretmenlerin yalnızca bu alanda uzmanlaşmalarına izin verilmesinin ve süpervizyon ve eğitici eğitimleri yoluyla bu alanda uzmanlaşmış eğitimcilerin desteklenmesinin etkili bir eğitime entegrasyon politikası açısından çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, Suriyeli sığınmacı çocukların ağırlıklı olarak yer aldığı okullarda çalışan eğitimcilerin ve idari personellerin öğretmen, öğrenci ve veli etkileşimlerinde karşılaşılabilecek önyargı ve ayrımcılık içeren durumları önleme ve müdahale etme yetkinliklerinin geliştirilmesi konusunda da desteklenmeleri gerekmektedir. Onların yeterli olamadığı ve çözüm üretmede zorlandıkları durumlar için okul düzeyinde temin edilmesi zor olsa da il ve ilçe düzeyinde uzmanlığı ile yol gösterici ve destekleyici özelleşmiş birimlerin veya destek personellerinin olması önemli katkı sağlayacaktır.

3.c. Aile-Okul Etkileşimini Kolaylaştırmaya Yönelik Öneriler

Ortaöğrenim düzeyinde eğitim-öğretime dahil olan Suriyeli çocuklar, gündelik iletişimi sağlayacak düzeyde Türkçe konuşabilmekte olsalar da, ebeveynlerin Türkçe konuşma yetkinlikleri genellikle daha düşük düzeydedir. Bu da öğretmenler için Suriyeli öğrencilerin ebeveynleri ile iletişim kurmayı oldukça zorlaştıran bir unsur olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir;

Ö2: Anne babalarla dil problemini daha çok yaşıyoruz. Anlatıyorsun o anlamıyor, onun anlattığını sen anlamıyorsun.

Ö8: Bazı Suriyeli veliler hiç Türkçe bilmiyorlar, iletişim hiç olmuyor. Bu anlamda işte hastanelerde, adliyelerde tercüman istihdamı var ama okullarda hiç yok. Böyle bir uygulama olabilir belki.

Bu deneyimler, yalnızca Suriyeli öğrencilerin değil, ebeveynlerin de dil yetkinliklerinin arttırılmasına yönelik çalışmaların önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu süreçte, öğretmen-aile-okul etkileşimini kolaylaştırmada Arapça, Kürtçe gibi farklı anadile sahip ve Türkçesi yeterli olmayan öğrenci ve velilerle iletişimi kolaylaştırıcı aktörlere de ihtiyaç olduğu görülmektedir. Dil ve eğitimsel engellerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar, Suriyeli çocukların akademik uyum ve başarılarına olumlu etki etmenin ötesinde, kendilerini güvende, kabul görür ve değerli hissettikleri bir okul ortamı deneyimlemelerine de katkı sağlayacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Suriyeli öğrencilere ilişkin eğitim ve öğretim uygulamalarında yaşanan eğitimsel ve sosyo-kültürel zorlukların, Suriyeli öğrencilerin yerleştirildiği okullarda çalışmakta olan ortaokul öğretmenlerinin deneyimlerinden yola çıkılarak ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada yer alan öğretmenlerin konuya ilişkin öznel bakış açıları fenomenolojik bir yaklaşımla keşfedilmeye çalışılmış ve analizler sonucunda ortaya çıkan bulgular “eğitsel engeller”, “sosyokültürel engeller” ve “beklenti ve öneriler” temaları altında tartışılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda yer alan öğretmenler, Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyonu önünde en büyük engel dil sorunu olduğunu, öğrencilerin gündelik yaşamda Türkçe dilini konuşma becerileri olsa da, akademik dil becerilerinin özellikle fen, matematik, sosyal bilimler gibi çok çeşitli ve soyut kavramların kazanılmasını gerektiren konular için düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında çalışmaya katılan öğretmenlerin de ana dilleri, alışık oldukları müfredat ve öğretim biçimi farklı olan Suriyeli öğrencilere, bu bilgi ve kavramları öğretme konusunda kendilerini yeterli hissetmedikleri değerlendirilmektedir. Çalışmamızın bu bulguları Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyonuna ilişkin en temel zorluklardan birinin dersleri anlayabilecek ve kendini anlatabilecek ölçüde dili etkili kullanma sorunu olduğunu belirten çalışmalarla da benzerlik göstermektedir (Şimşir & Dilmaç, 2018; Güven & İşleyen, 2018; Topaloğlu & Özdemir, 2020; Yalçın & Simsar, 2020).

Öğretmenler, kendileri için zor olan hususlardan birinin de göçmen/sığınmacı çocukların eğitsel ve psikososyal ihtiyaçlarına odaklanırken, onların diğer çocuklar tarafından daha ayrıcalıklı ve kayırılmış olarak nitelendirilmesine sebebiyet vermeyecek şekilde okul ortamı içerisindeki dengeleri gözetmeye çalışmak olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmamızın bulguları, Suriyeli çocukların eğitim sistemine entegrasyonu yönünde gösterilen çabaların bir imtiyaz gibi algılanıp, kendileri de etnik köken, yoksulluk gibi çeşitli nedenlerle birçok toplumsal eşitsizliği deneyimleyen çocuklar için yeni bir husumet ve ayrımcılık sebebine dönüşebildiği göstermektedir. Öteki ve yabancı olarak görülen öğrenciler için okulda uyumlu, başarılı bir öğrenci olmak veya iyi bir sporcu olmak dışlanma ile mücadelede bir araca dönüşebilir ancak başarılı olmak da gösteriş yapmak gibi görülüp ayrı bir dışlanma nedeni olabilmektedir (Devine, 2013). Ayrıca, çalışmada yer alan bir öğretmen tarafından belirtilen, Suriyeli öğrencilerin başarılı etiketi almasının dahi diğer çocuklar üzerinde yarattığı rahatsızlık hissi, küçük bir desteğin ne kadar kolay ayrımcılığa dönüşebileceğini ortaya koymaktadır. Yine benzer şekilde, hepsi yoksulluğun öznesi olan bu çocukların Suriyeli olanlarının çeşitli ayni yardımlarla destekleniyor olması onların kayırıldığı hissini yaratıp çocuklar arasında bir gerginlik nedeni olabilmektedir. Bu bağlamda, destekleyici ve pozitif ayrımcılık içeren politikaların mikro ve makro düzeyde etkilerinin çok boyutlu ele alınması ve yeni önyargı ve ayrımcılık unsurlarına ilişkin risklerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Eğitim politikasının uygulayıcıları ve mikro düzeyde aktörleri olan okul idareleri ve öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı sorumluluk yalnızca göçmen çocukların eğitimi ile sınırlı olmamaktadır. Göçmenlerin eğitime entegrasyonu sorunu onların varlığı ile derinleşen ekonomik, politik ve sosyal sorunlar ve ile iç içe geçmiş ve ayrımcılık, medyada olumsuz ve yanlış temsil gibi sorunlarla da derinleşmiş bir konudur (Pinson & Arnot, 2017). Ancak çalışmamıza katılan öğretmenler, kendilerinin de içinde yer aldığı tüm bu toplumsal, ekonomik, politik unsurlara rağmen, kendilerinden aynı anda hem eğitimci, hem de okul içerisinde dengeleyici, rehabilite edici ve sosyal adaleti sağlayıcı bir unsur olmalarının beklendiğini düşünmektedirler. Tüm bu misyonların etkili bir şekilde yerine getirilebilmesi için öğretmenlerin eğitimci rolünü destekleyecek ve kolaylaştıracak, çok kültürlü ve çok dilli eğitim ortamlarında çalışmaya yönelik eğitim ve uzmanlığı olan, donanımlı ve sayıca yeterli bir insan kaynağına ihtiyaç vardır. Okul psikologları ve psikolojik danışmanları, okul sosyal hizmet uzmanları, sığınmacı/göçmen/mülteci gibi gruplarla çalışma deneyimi olan öğretmenler ve idareciler, göçmen çocuklar ve aileleri ile iletişimi kolaylaştıracak çevirmenler gibi pek çok profesyonel eğitim sistemine dahil edilmeli ve öğretmenlere yüklenen rol ve sorumluluklar bir ekip çalışması ile yürütülmelidir.

Tüm bu zorluklara ve engellere rağmen, çalışmamıza katılan öğretmenlerin çoğunun Suriyeli öğrencileri pasif ve çaresiz bir mağdurdan ziyade, desteklendiği ve fırsat verildiğinde hem akademik hem sosyal yönden ileriye giden çocuklar olarak gördükleri değerlendirilmektedir. Ancak zaman zaman onlar da, diğer çocukların öfkelerini ve önyargılarını yatıştırmak için çoğu zaman acıma ve merhamet içeren bir dille onları tanımlamakta ve bu şekilde onlara sempati duymalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Öğretmenlerin, Suriyeli öğrencilere merhamet ve acıma duyguları ile yaklaşmamaları gerektiği gibi “Suriyeli başarılı öğrenci” gibi bir nitelendirmeden de kaçınması gerekmektedir. Zira, onların “Suriyeli başarılı öğrenci” değil, yalnızca “başarılı öğrenci” olmaya ve bu şekilde görülmeye ihtiyaçları vardır. Diğer türlü bir yaklaşım yine hedef gösterilmelerine ve arkadaşları arasında rol model değil bir öfke nesnesine dönüşmelerine yol açmaktadır.

Neo-liberal politikaların şekillendirdiği performans odaklı eğitim sistemi, eğitim yaşamında hangi öğrencinin değerli ve öncelikli olduğunu belirlemekte ve göçmen çocuklar gibi bu değer skalasının altında yer alan çocukların aktif failer olarak görülme, kendilerini geliştirme ve gösterme fırsatlarını ellerinden almaktadır (Kjørholt & Qvortrup, 2012; Devine, 2013). Çalışmamız da yer alan öğretmenler zaman zaman Suriyeli öğrencileri sınıf içerisinde desteklemeye zaman ayırmayı, diğer öğrencilerin akademik başarısının önünde bir engel olarak görebilmektedir. Kısıtlı imkanlar olduğunda, kimin destekleneceği, kimin ihtiyaçlarının önceleneceği noktasında öğretmenler de çocukların fail özne konumlarını destekleyen ve onların her birini eşit değer ve önemde gören pedagojik yaklaşım ile ve performans odaklı eğitim sisteminin taleplerini yerine getirme arasında çelişki ve gerilim içerisinde kalabilmektedir.

Göçmen/sığınmacı çocukların eğitime erişimi konusunun insan hakları temeline çekilebilmesi için sığınmacı çocuklar ve ailelerine yönelik medya ve kamuoyunda yanlış bilinen ve yansıtılan söylemlerin değiştirilmesine yönelik çalışmalar da önemlidir. Özellikle sığınmacı/göçmen çocuklara sunulan ayni ve nakdi desteklerin kaynağına ve eğitim yaşamında onlara çeşitli imtiyazların sunulduğuna dair yanlış bilgiler onlara yöneltilen öfke ve olumsuz tutumu arttırmaktadır (Erdoğan, 2021). Medyada ve toplum içerisinde kontrolsüzce yayılan olumsuz ve yanlış söylemlerin gerçek bilgi ile yer değiştirmesine yönelik bilinçlendirme ve farkındalık çalışmaları sığınmacı çocukların eğitime erişimlerinin artırılması çabalarına destek olacaktır. Bununla birlikte, toplumun diğer dezavantajlı kesimlerinde mağduriyet yarışına ve sığınmacılara yönelik öfkeye yol açan merhamet, mağduriyet ve acıma temelli söylemlerin yerini insan hakları, çocuk hakları, eşitlik ve adalet temelli söylemlere bırakması ve hem eğitim-öğretimde, hem de toplumun tüm kesimlerinde bu bakış açısının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Öğretmenler de toplumun bir parçası olarak zaman zaman Suriyeli sığınmacılara ilişkin medyada ve kamuoyunda kendine yer bulan bu önyargılarını taşıyor olabilir. Ancak, öğretmenlerin ve okul idarecilerinin Suriyeli öğrencilerin, onlara ve ailelerine yönelik medyada, politik alanda ve toplum içerisinde sıkça dillendirilen söylemlerin üreticisi ve sorumlusu olmadıklarını fark etmeleri, her çocuk gibi önyargı ve sosyal dışlanmanın onları örselediğini, öteki olmanın ve kabul görmemenin onların eğitime erişimlerinin önünde önemli bir engel olduğunu görmeleri gerekmektedir. Çalışmamızda yer alan öğretmenlerin çok büyük oranda Suriyeli öğrencilerin psikososyal ihtiyaçlarına ve karşılaştıkları önyargı ve ayrımcılığa yönelik empati kurmaya çalıştıkları anlaşılabilir. Öğrenciler arasında ve veli etkileşimlerinde karşılaşılabilecek sorunları önleme ve müdahale etme konusunda zaman zaman çaresiz ve desteksiz hissedebildikleri görülmektedir. Bu bağlamda Suriyeli çocukların eğitim süreçlerinde görev alan öğretmenlerin yalnızca eğitimsel sorunlara çözüm üretmede değil, onların psikososyal ihtiyaçlarına cevap verme konusunda yetkinliklerinin geliştirilmesi, çözüm üretmedikleri çatışma ve zorluklar için de bu konuda uzmanlaşmış birim ve destek personellerinden yardım alabilmeleri gerekmektedir.

Bu çalışma, Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyon sürecinde yaşanan tüm hususlar ve zorlukları ortaya koyma adına sınırlı bir örneklemeden elde edilen veriler sunmaktadır. Bununla birlikte Suriyeli sığınmacıların eğitimi hususu, okul öncesi süreçlerden yaşam boyu eğitime uzanan çok boyutlu ve çok aktörlü ele alınması gereken bir olgudur. Bu bakımdan Suriyeli sığınmacıların eğitime entegrasyonu konusunu okul öncesinden, yetişkin eğitime farklı yaş gruplarını kapsayacak şekilde ele alan ve bu süreçte aktif rol oynayan farklı aktörlerin de bakış açıları ve deneyimleri görünür hale getiren çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada ortaya konan bulgularının göçmen ve sığınmacı çocukların eğitime entegrasyonuna ilişkin ulusal ve uluslararası çalışmalarla ortaya konan hususlarla büyük oranda uyumlu bilgiler sunduğunu ve entegrasyon sürecinde okul idaresi, öğretmen, öğrenci, ebeveyn gibi mikro düzeydeki aktörlerin önemli rolü ve aktif konumuna odaklandığını söylemek mümkündür. Uzun vadede, iyi yürütülen bir eğitime entegrasyon sürecinin hem Türkiye halkının,

hem de Suriyeli çocuk ve gençlerin geleceğini olumlu etkileyeceği ve sosyal, politik ve ekonomik entegrasyon üzerindeki kolaylaştırıcı rolü açıktır. Bu bağlamda, bu çalışmanın da Suriyeli sığınmacıların Türk eğitim sistemine entegrasyonuna ilişkin yapılan bilimsel çalışmalara ve bu alanda yürütülen politikaların iyileştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

EXTENDED SUMMARY

The Syrian civil war, which started in 2011 and caused a large migration wave, especially to the countries neighbouring Syria, brought along many sociocultural, political and economic problems for the countries that migrated. For Turkey, it was at the forefront of solving the basic needs of our Syrian guests, such as shelter, food and health, at the beginning. The fact that temporary stay is turning into permanent roommate has led Turkey to change its education policy towards integrating Syrian children and youth, who are critical in social and economic cohesion, into the Turkish education system. Integration into the Turkish education system has been a mutual exit for both sides to reduce the risk of Syrian youth becoming a lost generation and to create hope for a better future. However, the integration process of Syrian students into the Turkish education system has increased the existing roles and responsibilities of teachers and school administrations, who are the important actors in this process, together with the educational and sociocultural challenges faced. In this context, this study aims to explore the educational and sociocultural barriers faced by secondary school teachers working in schools, where Syrian students are placed and to present their expectations and solutions in this regard.

The study was conducted with a phenomenological perspective, and semi-structured in-depth interviews were conducted with 8 teachers working in various branches in a school affiliated with the Ministry of National Education in Osmaniye. The data presented by the teachers participating in the study were discussed under three thematic headings: educational barriers, sociocultural barriers, and expectations and suggestions. The theme of educational barriers was created by taking into account the factors that the participants encountered during the education process of Syrian students. The problem of using language effectively in the classroom, sociocultural differences, challenges to obtain academic cohesion, economically disadvantaged situations of students and gender inequality experienced by female students were the main sub-themes discussed as educational difficulties experienced during the integration process. The theme of sociocultural barriers was created by considering the sociocultural barriers that Syrian students face in their relations with teachers and other students at school and the difficulties teachers face in communicating with Syrian parents. The results show that Syrian students and local students have low social contact, and they mostly prefer to stay in contact with their own group. Also, the stationery and clothing support given to Syrian children increases the prejudices

of Turkish students towards Syrian students. Having Turkish citizenship appears as a factor that reduces this prejudiced and exclusionary attitude experienced by Syrian students. The findings of teachers' expectations and suggestions regarding the integration processes of Syrian children into education show that there is a need for a multidimensional assessment of students and for specialised teachers and support personnel who are experienced in working in multicultural school environments and who can ease teacher, student and family interaction.

The findings of this study provide information that is largely compatible with the issues revealed by national and international studies on the integration of immigrant children into education that focus on the important role and active position of micro-level actors such as school administration, teachers, students, and parents in the integration process. This study presents data obtained from a limited sample to reveal all the issues and difficulties experienced in integrating Syrian students into the Turkish education system. However, the issue of education of Syrian refugees is a multidimensional and multi-actor phenomenon that needs to be addressed, from preschool processes to lifelong education. In this regard, there is a need for studies that deal with integrating Syrian refugees into education in a way that covers different age groups and makes the perspectives and experiences of different actors who play an active role in this process visible. In the long run, it is clear that a well-executed educational integration process will positively affect the future of both the Turkish people and Syrian children and youth, and it will play a facilitating role in social, political and economic integration. In this context, it is thought that this study will contribute to the scientific studies on integrating Syrian refugees into the Turkish education system and to improving the policies carried out in this field.

Kaynakça

- Arar, K., Brooks, J.S. & Bogotch, I. (2019). Education, Immigration and Migration: Policy, Leadership and Praxis for a Changing World, Arar, K., Brooks, J. S. and Bogotch, I. (Ed.) *Education, Immigration and Migration (Studies in Educational Administration)* içinde (1-12). Emerald Publishing Limited, <https://doi.org/10.1108/978-1-78756-044-420191003>
- Arar, K., Örucü, D. & Ak Küçükçayır, G. (2020). A holistic look at education of the Syrians under temporary protection in Turkey: policy, leadership and practice. *International Journal of Leadership in Education*, 23(1), 7-23, <https://doi.org/10.1080/13603124.2019.1603401>
- Arar, K., Örucü, D., & Waite, D. (2020). Understanding leadership for refugee education: introduction

- to the special issue. *International Journal of Leadership in Education*, 23(1), 1-6, <https://doi.org/10.1080/13603124.2019.1690958t>
- Arnot, M., Pinson, H. & Candappa, M. (2009) Compassion, caring and justice: teachers' strategies to maintain moral integrity in the face of national hostility to the "non-citizen". *Educational Review*, 61(3), 249-264, <https://doi.org/10.1080/00131910903045906>
- Arnot, M., Schneider, C., & Welply O. (2013) *Education, mobilities and migration: people, ideas and resources, Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 43(5), 567-579. <https://doi.org/10.1080/03057925.2013.822194> v.
- Babuç, Z. T. (2018). Mersin ilindeki Suriyeli çocukların aile ve sosyal ilişkilerinde yaşadıkları ambivalansın ilişkisel sosyolojik bir analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 317-355. <http://doi.org/10.18490/sosars.476192>
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bentz, V.M. & Shapiro, J.J. (1998). *Mindful Enquiry in Social Research*. Thousand Oaks, CA:Sage
- Brannen, J. & Joseph, C. (2012). Education, asylum and the 'non-citizen' child: the politics of compassion and belonging, *Race Ethnicity and Education*, 15(5), 725-728, <https://doi.org/10.1080/13613324.2012.708967>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1234/12345678>
- Crul, M., Lelie, F., Biner, Ö., Bunar, N., Keskiner, E., Kokkali, I., Schneider, J., & Shuayb, M. (2019). How the different policies and school systems affect the inclusion of Syrian refugee children in Sweden, Germany, Greece, Lebanon and Turkey. *Comparative Migration Studies*, 7(1), 1-20. <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0110-6>
- Devine, D. (2013). Value/ing children differently? Migrant children in education; *Children And Society*, 27(4), 282-294. <https://doi.org/10.1111/chso.12034>
- Dost, S. (2014). Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 27-69.
- Emin, M. N. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi*. SET Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Erdoğan, M. M. (2019). Syrian refugees in Turkey. *Konrad-Adenauer-Stiftung Report*. <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Syrian+Refugees+in+Turkey.pdf>
- Erdoğan, M. M. (2021). *Suriyeliler Barometresi-2020 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Eğiten Kitap Yayıncılık
- Ereş, F. (2016). Problems of the immigrant students' teachers: Are they ready to teach?. *International Education Studies*, 9(7), 64-71. <http://doi.org/10.5539/ies.v9n7p64>

- Ertong Attar, G., & Küçükşen, D. (2019). Somehow familiar but still a stranger: Syrian students in Turkish higher education. *Journal of International Migration and Integration*, 20(4), 1041-1053. <https://doi.org/10.1007/s12134-018-00647-8>
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014). *Resmî Gazete*. Tarih: 22/10/2014, No: 29153. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf>
- Gentles, S. J., Charles, C., Ploeg, J., & McKibbin, K.A.(2015). Sampling in qualitative research: Insights from 9 an overview of the methods literature. *The Qualitative Report*. 20(11). 1772-1789. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2015.2373>
- Göç İdaresi Başkanlığı (2022). *Geçici Koruma İstatistikleri*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve vatandaşlık: Yerel halk ve Suriyeli sığınmacılar çerçevesinde bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 678-705. <http://doi.org/10.26466/opus.341263>
- Güven, S. & İşleyen, H. (2018). Sınıf yönetiminde iletişim, iletişim engelleri ve Suriyeli öğrenciler. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(23), 1293-1308.
- Hek, R. (2005). The role of education in the settlement of young refugees in the UK: The experiences of young refugees, *Practice*, 17(3), 157-171. <https://doi.org/10.1080/09503150500285115>
- İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012) . Resmi Gazete, Erişim tarihi 25.09.2022. Erişim adresi <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>
- Kasapoğlu, A. (2021). Subaltern migrant children's tactics to leak through cracks in everyday life: An example of a neighborhood in Ankara. *International Journal of Arts, Humanities & Social Science*, 2(9), 128-146.
- Kjørholt, A.T. & Qvortrup, J. (2012). Childhood and social investments: Concluding thoughts Kjørholt, A.T. & Qvortrup, J. (Ed.). *The Modern Child and the Flexible Labour Market* içinde (s. 262-274). Palgrave Macmillan
- Mason, M. (2010). Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews. *Forum: Qualitative Social Research*, 11(3). <https://doi.org/10.17169/fqs-11.3.1428>
- MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Daire Başkanlığı İnternet Bülteni (2020). Erişim adresi https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_01/27110237_OCAK_2020internet_BulteniSunu.pdf
- MEB Yabancı Öğrenciler Uyum Sınıfları Genelgesi (2019). Erişim adresi https://ghkkizilcaoo.meb.k12.tr/icerikler/mebden-yabanci-ogrenciler-icin-uyum-sinifi-genelgesi_7709509.html
- Özer, Y. Y., Komsuoğlu, A. & Ateşok, Z. Ö. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 34-42. <http://doi.org/10.16992/asos.11696>
- PIKTES Projesi Ne Zaman Bitecek? *MEB duyurular internet sitesi*. Erişim adresi <https://www.mebduyurular.net/piktes-projesi-ne-zaman-bitecek>

- Pinson, H. & Arnot, M. (2007). Sociology of education and the wasteland of refugee education research, *British Journal of Sociology of Education*, 28(3), 399-407, <http://doi.org/10.1080/01425690701253612>
- Pinson, H. & Arnot, M. (2010). Local conceptualisations of the education of asylum-seeking and refugee students: from hostile to holistic models, *International Journal of Inclusive Education*, 14(3), 247-267, <http://doi.org/10.1080/13603110802504523>
- Starks, H. & Trinidad, S. B. (2007). Choose your method: A comparison of phenomenology, discourse analysis and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 17, 1372-1380.
- Stuckey, H. L. (2013). Three types of interviews: Qualitative research methods in social health. *Journal of Social Health and Diabetes*, 1, 56-59.
- Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES). <https://piktes.gov.tr/Home/SSS>
- Şimşir, Z. & Dilmaç, B. (2018). Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri. *İlköğretim Online*, 17(2), 1116-1134. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.419647>
- Taylor, S. & Sidhu, R. V. (2012) Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education?, *International Journal of Inclusive Education*, 16(1), 39-56, <https://doi.org/10.1080/13603110903560085>
- Topaloğlu, H. & Özdemir, M. (2020). Mültecilerin eğitime erişimleri sürecinde yaşadıkları sorunlar ve sosyal içerilme beklentileri. *Turkish Studies*, 15(3), 2033-2059. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42697>
- Tümtaş, M. S. (2018). Toplumsal dışlanmadan vatandaşlık tartışmalarına Suriyeli kent mültecileri. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 18 (37), 26-47. <http://doi.org/10.25294/aiiibfd.420796>
- Yabancılarla Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri (2014). *MEB Mevzuat*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf>
- Yağar, F. & Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem, geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Yalçın, V. & Simsar, A. (2020). Adjustment of Syrian refugee children into pre-school education in Turkey. *İlköğretim Online*, 19(3). 1214-1224. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2020.728021>

Araştırma Makalesi

Ters Göç, Refah ve Mekân İlişkisi¹

Simay Özlü Diniz², Çağıl Arslan³

Öz

Bu çalışmanın amacı genç refah göçmenlerinin göç motivasyonları, sağlık ve refah durumları, mekânsal uyum süreçleri ile gittikleri yerlerdeki sosyoekonomik değişimleri anlamaktır. Nitel yöntemle yürütülen araştırmada, internet üzerinden gerçekleştirilen mülakatlar (6), YouTube videoları (10) ve ünlülerin medyada yer alan röportajları (5) sac ayağı şeklinde veri kaynağı olarak kullanılmıştır (14 K, 12 E). Bodrum, Kuşadası, Datça, Gökçeada ve Ayvalık gibi küçük yerleşim yerlerinden toplanan veriler cinsiyet, sosyoekonomik statü, geldikleri şehir ile sağlık durumlarına göre alt kategorilere ayrılan ve emeklilikten önce büyük şehirlerden küçük yerlere göç eden kişilerden oluşmuştur. Bulguların analizi temellendirilmiş kurama göre açık kodlamalarda yer alan kavramlar doğrultusunda eksenel kodlama ile yapılmıştır. Göç sebepleri şehrin keşmekeşi ve sisteminden kaçmak olarak belirlenen göçmenlerin göç sonrası değişim temaları insan ilişkileri, vakit, doğa ilişkisi, güven, sistem, üretkenlik ve minimalizm olarak ortaya konmuştur. Ayrıca bir kısım göçmenin şehrin konforunu, sosyokültürel imkanlarını, sosyal çevresini ve altyapı olanaklarını özlediği tespit edilmiştir. İlişkisel sosyolojik olarak mekân, zamandan bağımsız değildir ve insan fiziki konum, sosyal statüler (güç) ile sürekli bir ilişki içerisindedir. Özellikle son zamanlarda gözlemlenen ters göç olgusu kent yaşamında memnuniyeti düşen bireylerin doğaya dönük, küçük, sakin yerleşim yerlerine göç etme isteğinde olduğunu göstermektedir. Genellikle emekli göçü olarak araştırılan refah göçmenliği postendüstriyel günümüzde, ekonomik kaygılardan ziyade daha az kalabalık, sağlıklı, ucuz ve kaliteli bir yaşam arayan “yaşam biçimi göçü” olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu durum kıyı kentleri, tarihsel, dağlık, kırsal ve turistik mekanlarda yoğunlaşırken bireylerin biyopsikososyal (BPS) sağlık durumunu etkilemektedir. Verilerin analizi sonucunda refah göçmenlerinin Agroeko Göçmenler, Mikro-Kentliler ve Bohemler olarak tipolojilere ayrıldığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Refah Göçü, İlişkisel Mekân, Biyopsikososyal (BPS) Model, Yaşam Memnuniyeti, Türkiye.

¹ Makale Geliş Tarihi: 10.10.2022 Makale Kabul Tarihi: 20.10.2022

² Başkent Üniversitesi, Sosyoloji Doktora Programı, simayozlu@yahoo.com, ORCID NO: 0000-0002-2856-353X

³ Başkent Üniversitesi, Sosyoloji Programı, cagil.arslan@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-7853-4799

Research Article

Relationship of Reverse Migration, Welfare and Space

Abstract

The purpose of this research is to understand the young amenity migrants' motivations, health and welfare conditions, spatial adaptation periods and the socioeconomic change they exert on places they migrate. The research, which is conducted with the qualitative method, is based on interviews conducted on internet (6), YouTube videos (10) and interviews of celebrities in the media (5). Different data sources were used in the form of triangulation (14 W, 12 M). The data collected from small places such as Bodrum, Kuşadası, Datça, Gökçeada and Ayvalık consisted of people who migrated from big cities before retirement that were chosen among subcategories based on gender, socioeconomic status, city of origin and health status. The findings were analysed with axial coding in line with the concepts included in the open coding according to the grounded theory. The reasons for migration were summarized as escaping from the chaos and system of the city. The post-migration changes of immigrants were revealed as human relations, time, nature relationships, trust, system, productivity and minimalism. In addition, it is understood that some immigrants miss the comfort, socio-cultural opportunities, social environment and infrastructure facilities of the city. According to relational sociology, space is not independent of time and is in a constant relationship with humans, physical location and social status (power). The reverse migration phenomenon, which has been observed recently, presents that individuals whose satisfaction with urban life decreases are willing to migrate to nature-oriented, small, quiet settlements. Welfare immigration, which is generally researched as retirement immigration, is also emerging as a "lifestyle immigration" seeking a less crowded, healthy, cheap and quality life rather than economic concerns in the post-industrial era. While this phenomenon is concentrated in coastal, historical, mountainous, rural and touristic places, it affects individuals' biopsychosocial (BPS) health status. The analyzed data shows that welfare immigrants are divided into typologies: Agroeco Immigrants, Micro-Urbans and Bohemians.

Keywords: Amenity Migration, Relational Space, Biopsychosocial (BPS) Model, Life Satisfaction, Turkey.

1. Giriş

Mekân kavramı 1970'lere kadar sosyal bilimlerin ilgi alanına girmemiştir. Ancak Simmel'in "Metropol ve Tinsel Hayat", "Bireysellik ve Kültür" ile "Mekân Sosyolojisi" çalışmalarında mekânı ele almasıyla sosyolojinin literatüründe yer almıştır. Simmel'in mekân sosyolojisine göre sosyal yaşam uzamsal gerçeklikle ilişkilidir (Fu, 2021). Mekân aktörler, coğrafya ve sosyal ilişkilerden meydana gelir. Ayrıca mekân ilişkiseldir çünkü söylemsel bilgiye dayanır. Sürekli değişen ilişkilerden meydana gelen bir süreçtir. Bu sebeple ilişkisel sosyolojinin alanına giren mekân kavramı sosyal yaşam, güç ve kimlik kavramlarını birbirine bağlayarak kesişimsel bir etki yaratmaktadır. Güncel bir eylem olan refah göçmenliğinin, büyük kentlerden daha kaliteli bir yaşam amacıyla küçük yerleşim birimlerine göç etme eylemi olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Mekân sosyolojisiyle ilişkili olarak modernleşme ve kentleşme sonucu bireyler büyük kentlerde yaşadıkları sorunlar sebebiyle refah göçünde bulunmaktadır. Bu bölümde refah göçüne değinildikten sonra güncel mutluluk teorileri incelenecek ve BPS model kullanılarak refah göçmenliği olgusunun mekân, sağlık ve mutluluk ile ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Bu literatürden yola çıkan çalışmanın kalanında refah göçmenliği, ilişkisel sosyolojiden faydalanılarak mekân ve mutluluk çerçevesinden incelenecektir.

Tarihsel olarak başlarda coğrafyacılar, mimarlar, şehir planlamacılar, çevre tarihçileri, çevre planlamacılar tarafından ele alınan mekân kavramı 1970'lerden itibaren sosyal bilimlerde irdelenmeye başlanmıştır (Teymur, 2004). Mimari psikologlar ve çevre psikologları, antropologlar, filozoflar ve kent sosyologları tarafından incelenmiştir. Genel olarak, mekânın sosyolojisinde coğrafi konum, fiziki yapı ile anlam ve değer kazandırılması özellikleri işlenir (David, 2004) ve bunlar iç içe örülmüştür. Yarattığımız, kullandığımız veya karşısında durduğumuz fiziki yapılar sosyal süreçlere sebep olur (Gieryn, 2000). İnsan faaliyeti olmadan yer sadece evrende bir noktadır. Bir yer sıradan insanların adlandırması, ayırması ve temsiliyeti ile mekâna dönüşebilir. Tarih, ütopya, tehlike, güvenlik veya kimlikle birlikte evrende bir nokta mekân haline gelir. Gieryn (2000), Lefebvre'ye (1991) göre mekân, uzay ve alan çalışmalarında kullanılan geometri, uzaklık, yön, ebat, şekil, hacim gibi ölçülerin ötesinde; bir şeylerin toplanma noktası, anlamlar ve değerlerin atfedildiği yer olduğunu aktarır. Mekâna kültürel bir anlam yüklenmiştir. İçinde bireyler, etkinlikler, objeler ve temsiliyetler vardır. Mekânın coğrafya, sınır ve arazi tanımlarının ötesinde tasarımcılar ve kullanıcılar ile anlamlandırılması gerekir. Üstelik sosyologların çalıştığı her alan bir şekilde mevzileştirilmiştir (emplaced). Mekân, ilişkilerde temsili bir oyuncu ve sosyal dünyada bağımsız etkiler yaratan bir aktör olarak ortaya çıkar. Ayrıca mekân bir bölge hakkında salt demografik ve ekonomik bilgiler demek değildir. Daha ziyade sokaklar, mimari, binalar, işletmeler, ortak alanlar gibi bireylerin yansımalarını taşıyan ve zamanla birlikte sürekli değişen yaşam alanlarının tümüdür (a.g.e.). Gieryn'in sözleriyle (2000), Giddens (1984) mekanların insan etkinlikleri ve kurumlar tarafından meydana geldiğini ve sosyal hayat için bir aracı konumunda olduğunu aktarır.

İlişkisel mekân teorilerinin temeli Simmel'in Mekân Sosyolojisi, Metropol ve Tinsel Hayat, Yabancı eserlerinde ele aldığı kavramlara dayanmaktadır (Gieryn, 2000). Simmel, Mekân Sosyolojisi eserinde sosyal geometri olarak tanımlanan zaman, kütle ve sayı üzerine odaklanmıştır (David, 2004). Sosyal yaşamın uzamsal bir gerçekliği vardır. Mekânın beş temel özelliği ayrıcalık, sınırlılık, sosyal yapıları etkileyen sosyal ilişkiler, bu ilişkileri belirleyen bireyler ve gruplar arası mesafe, mekân değişimi (hareket) ile sosyal ilişkilerin değişmesidir (Fu, 2021). Fu (2021) Simmel'e göre sosyal etkileşimi belirleyen dört ana başlığın şunlar olduğunu aktarır: organizasyon, otorite ve hakimiyet, sosyal bağımsızlık, merkezi olmayan ve yükselen bir soyutluk. Modern yaşamda uzamsal ve ilişkisel yaklaşımların birlikte olduğunu Simmel söyler (a.g.e.). Simmel'in kent ve modern yaşam çalışmaları ilişkisel mekân epistemolojisine uygundur. Mekân, doğası gereği aktörler, coğrafi tanıma, sosyolojik olarak yaşama süreci ile ilişkisel kabul edilir. Ayrıca mekân devamlılık gösteren karşılıklı etkileşim içindeki ilişkilerden meydana gelir; sabit bir coğrafya veya varlık değildir (a.g.e.).

İlk olarak, insanın mekanla kurduğu psikolojik ve davranışsal ilişki toplumu bir süreç olarak ele alarak mekânı yeniden yaratır. Bu yüzden mekân sürekli değişim halindedir ve ilişkisel olarak insan ürünüdür. İkinci olarak, mekânın ilişkiselliği söylemsel bilgiye dayanır (Fu, 2021). Fu'ya (2021) göre burada Foucault'nun (1966) "söylemsel güç" kavramından faydalanılmaktadır. Modern insan mekâna hapsedilerek kontrol altında tutulmaktadır. Beden kontrolü ve görsel gözetim için mekân önem taşımaktadır. Bu mekanlar sürekli değişen karmaşık güç ilişkilerinden meydana gelmektedir. Foucault'ya göre mekân, mevkilerin dinamik oluşumundan kaynaklı ortaya çıkmaktadır (a.g.e.). Mekân oluşumunda sıralama ve görecelilik önemlidir. Sıralama ise yakınlık ve mesafeye göre değişir. Bireyler arasında da tıpkı mekanlar gibi yakınlık ile sınırları belirleyen içeri ve dışarı kapıları vardır. Bireylerin mekandaki göreceli pozisyonlarına göre farklı güç alanları oluşur. Çeşitli mekân-zaman ilişkilerinde güç geometrileri ortaya çıkar (Graham & Healey, 1999). Özellikle ilk sosyal bilimciler tarafından mekân kentsel ve mimari bir olarak algılanmaktaydı (Teymur, 2004). Teymur (2004), Foucault'nun (1977) hapisane mimarisinden yola çıkarak ortaya çıkardığı mekân ve toplum ilişkisinin önemini vurguladığını aktarır. Foucault eserinde bireyle mekân arasındaki ilişkisellik ve güç alanlarını anlatır (a.g.e.).

Bourdieu da mekân kavramıyla yakından ilgilenen bir sosyologdur (Kasapoğlu, 2019). Mekanla ilgili "habitus" kavramını ortaya atan Bourdieu, kültürel alanların inşasının anlamlara dayandığını, sosyal sermaye ve ilişki ağlarının sosyal mekanların oluşturulmasında etkili olduğunu anlatmıştır. Habitus bireylerin alışkanlıkları, yetenekleri, sosyal dünyaya yükledikleri anlam ve geçmişlerinden getirdikleri birikimlerle ortaya çıkar. Ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik sermaye türleri onların sahip oldukları habituslara bağlıdır. Bu habitus, yani sosyal konum, onların hareketlerini, düşünce biçimlerini, duygularını şekillendirir. Sermayeler güç dengesi için önemlidir. Bourdieu'nun sosyolojik mekân açıklaması daha doğrusal olduğu ve derinlikten yoksun olduğu için Mohr tarafından

eleştirilmiştir (Kasapoğlu, 2019). Kasapoğlu (2019) ilişkisel bir sosyolog olarak kabul edilen Bourdieu'nun (1977) mekân tanımında sosyal süreçleri göz ardı ettiği için eleştirildiğini aktarmıştır. Mohr'a (2013) göre mekân konusunda daha diyalektik analizlere ihtiyaç vardır. Bourdieu mekanları sosyal sınıf, zevk ve ayrımlaşma doğrusal düzleminde makro olarak incelemiştir. Oysa çok boyutlu ve interaktif düzeyde ilişkilendirmeler yapılmalıdır. Örneğin yetenekler, uzmanlık ve bilgi gibi değişkenler devreye girmelidir (a.g.e.). Yine Kasapoğlu (2019), üç boyutlu değerlendirme yapmak için sosyal psikolog Kurt Lewin'in (1951) teorilerine başvurulduğunu aktarmıştır. Lewin, mekânı sosyal ortamların topolojik modeliyle açıklamıştır (a.g.e.). Mekânı Einstein'ın uzay zaman teorilerine dayandırmıştır. Mekân geometrideki gibi düzlemsel değil, zaman boyutunun da devreye girdiği çok boyutlu bir kavramdır. Bireyler içine girdikleri mekândan etkilenen boyutsuz varlıklardır. Bu anlamda topolojik açıklamalar yetersiz kalır ve hodolojik yaklaşım kullanılır. Hodolojik mekânda sürekli değişen karmaşık dinamikler, yönler mevcuttur. Mekânlar farklı zamanlarda, farklı kişileri, farklı ilişkisel boyutlarla birbirine bağlar (a.g.e.).

Mekân teorileri çoğunlukla modernleşme ile birlikte ele alınır (Fu, 2021). Kentleşme ile birlikte iş bölüşümü, uzmanlaşma, bireylerin ürettiğinden uzaklaşması (yabancılaşma) ortaya çıkar. Ayrıca tüketim odaklı modern yaşamda para ve ekonomi üzerine aşırı bir yoğunlaşma ve özellikle metropollerde yüksek sayıda insanın bir alanda yığılması olguları gözlemlenir. Mekândaki insan yoğunluğu arttıkça da salt işlevsel ilişkiler yüzeyselleşir ve zayıflar; bireylerin maruz kaldığı görüntüler sürekli değişir. İlişkisel mekân çalışmaları, uzamsal etkinlikler sonucu dünyayı tecrübe ederken özünden uzaklaşan bireyler açısından, modern yaşamda bireyin varoluşu sorunuyla ilgilendirir. Bununla birlikte, güncel teoriler, örneğin feminizm, mekânın sosyal baskı üzerindeki etkisini incelemesi bakımından kesişimsel (intersectional) kabul edilir. Uzamsal analizler kimlik, ilişkisellik, sosyal bağlam, güç ilişkileri, cinsiyet, eşitlik ve adalet gibi kavramları birbirine bağlar. Ayrıca, Witte ve Schimitz de (2021) ulusal, uluslararası ve küresel mekanlarda sosyal ve fiziksel koşulların kesişimselliğini vurgular.

Graham ve Healey (1999) kentlerin zaman mekân boyutunda ilişkisel teorilerini yerin öklid algılarıyla açıklamıştır. Çoklu zaman-mekân ilişkilerine Foucault gibi güç geometrilerini katmıştır. Bununla birlikte göçmenlerin ulusal sosyal mekanlarını incelemiştir. İlişkisel olarak düşünüldüğünde göçmenlerin kendi ülkeleri ve yeni göç ettikleri ülkeleri kıyasladıkları mekânsal bir boyut söz konusudur. Onların mekân algısı hep görecelidir. David (2004) çoğunlukla kentleşme ve yarattığı değişime odaklanan Simmel'in, "Modern Kültürde Para" (1896) makalesinde özellikle kentli kişilik üzerine yoğunlaştığını aktarmıştır. Yabancı kavramıyla ise göçmen ve diğer azınlıkların sosyal etkileşim vasıtasıyla yabancılık hissettiğini vurgulamıştır. Anlamlandırma ve yorumlamaya dayalı sosyal ilişkiler, uzamsal ilişkilerin belirlediği ilişki ve sembolik etki üzerine kurulmuştur. Simmel'in mekanların ikiliğini anlatan köprü metaforu çerçevesinde, mekânlar iletişim sayesinde göçmenler için bir geçit oluşturmaktadır (Fu, 2021). Köprü bireylerin farklı mekânlara dahil olabilmeye yetisini anlatmaktadır. Farklı mekânlar sürekli birbiriyle

etkileşim içerisinde ve ilişkisel olarak devamlı yaratım sürecindedirler. Ayrıca Fu (2021), Simmel'in (1997) metaforik olarak mekânlar arasındaki kapılardan da bahsettiğini aktarmıştır. Ona göre bireyler, farklı mekânlar arasında bu kapılar sayesinde geçiş sağlarlar. Bu kapıların oluşturduğu sınırlar dinamik ve duvar gibi geçitsiz değildir. Bireylerin oluşturduğu sayısız kapılar akışkandır, dinamik güç ilişkilerini yansıtır ve mekânın ilişkiselliğini kapsar (a.g.e.).

Mekân literatürü ele alındığında mekânın özellikle kentleşme ve göçmenler üzerinde yarattığı etkinin büyük olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın konusu olan refah göçmenleri ise toplumda ekonomik önceliklerden ziyade kaliteli yaşam arayışında olan bireylerdir. Onlar için mekân, refah sağlama bakımından önemlidir ve şehir hayatından memnun değildir; şehirde kendilerini yabancı hissederek uzaklaşmak isterler. Genellikle kırdan kente yapılan göç sonucunda büyük şehre uyumsuzluk, ekonomik zorluklar, güçlü aile bağları ve memleket özlemi ters göçe sebep olmaktadır. Refah göçmenlerinin şehirlerdeki olası psikolojik sorunları ve ruhsal refahın sağlık üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, yaşam kalitesini artırma ve ruhsal sağlığı kuvvetlendirme işleviyle doğaya dönüş ve yaşam biçimi değişimi mekân ile ilişkisel yapıda bir etkinlik olarak görünmektedir. Çalışma özellikle, kentlerden küçük yerleşim yerlerine kaliteli yaşam amacıyla göç eden refah göçmenleri üzerinde yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Refah göçmenlerine değinmeden önce Türkiye'de ters göç olgusundan bahsedilecektir.

Diğer sanayileşmiş ülkeler gibi Türkiye'de de, özellikle 1950-2000 arasında, köyden gelen göçlerle kentleşme gerçekleşmiş ve bu durum 1970'lerden itibaren çarpık kentleşme, işsizlik, yabancılaşma benzeri sorunlara sebep olmuştur (Kepenek & Uğuzman, 2018). Gelişme ve göç açısından iki taraflı bir gelişme söz konusudur (İslamoğlu vd., 2014). Ülke, bölge ve şehirlerin gelişimleri ve gelir düzeyleri birbirine yaklaştıkça göç azalmaktadır. Bununla birlikte kentlerde çekici faktörlerin yanı sıra itici etkenler de devreye girmiştir. Türkiye'de göç 1950'lerde kırsalın iticiliği, 1960-1980 arası sanayileşmeyle birlikte kentlerin çekiciliğiyle gelişmiştir. 1980'ler sonrası ise modernleşme ile birlikte iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle itici etkenler artmıştır. Ancak çarpık kentleşme, betonlaşma, kalabalık, trafik, kirlilik, gürültü, stres sebebiyle şehirde yaşayanların hayattan tatmin seviyesi düşmektedir. Bununla beraber devletin politikaları ile kırsala yatırım artmış ve köylerde sosyo-ekonomik bir dönüşüm yaşanmıştır. Kentsel etkenler çekicilikten iticiliğe dönüşüp göçte beklenen fayda sağlanamayınca kentliler yeni arayışlara yönelmişlerdir. Köylerin sosyo-ekonomik dönüşümü kırsalın yeni çekim alanları oluşturmasına sebep olmuştur. Özellikle 90'lardan sonra köylerden kentlere göç azalarak kırsal alanlara olan talep yükselişe geçmiş ve ters göç kavramı ortaya çıkmıştır (İslamoğlu vd., 2014). Kırsalın gelişmesinde sanayi alanında yeni yatırımlarla istihdam olanakları yaratılması, tarımda sürdürülebilir büyüme ve gelir artışı rol oynamıştır. Sonucunda Türkiye'de 2000'li yıllarda ters göç başlamıştır. Ayrıca 2008'de yaşanan ekonomik krizin de büyük etkisi olmuştur.

Kent ve kırsal arasındaki nüfus değişimleri incelendiğinde ters göçe, yani kentten kırsala yapılan göç türüne, sebep olan etkenlerden birinin de “refah göçü” olduğu anlaşılmaktadır. Postendüstriyel olarak tanımlanan bu dönemde yaşam biçimi göçü olarak da adlandırılan bu akım, refah düzeyi yüksek bireylerin, daha iyi bir yaşam sürmek amacıyla yaptıkları güncel bir göç türüdür (Südaş & Mutluer, 2010; Gosnell & Abrams, 2009). Bu göçler çok çeşitli olmakla birlikte genellikle kıyıları ile tarihi ve kırsal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Özellikle, turistik veya kültürel ve geleneksel değerleri yüksek olan bölgelerin nüfus aldığı ortaya konmaktadır. Refah göçü eskiden nüfus kaybeden bölgeler için önemli bir hareket teşkil etmektedir. Kentlerin nüfusunun azalmasına sebep olan ve birbiriyle etkileşim içinde olan faktörlerden en önemli üç tanesi fiziksel çevre, eğlence ve yenilenme ile kamu fonlarından oluşmaktadır (Steincke vd., 2009).

Sanayi toplumunu ve ekonomik nedenlerle yapılan göçü ele alan geleneksel göç kuramları, kaliteli yaşamı hedefleyen refah göçünü açıklamakta yetersiz kalır (Altundal & Somuncu, 2017). Bu nedenle, refahı göçü olgusu insanların akışkan olma hali ile bilgi teknolojileri ve hizmete dayalı post-endüstriyel dönem çerçevesinden açıklanmalıdır. ABD’de 1970’lerde başlayan bu akım 1990’larda hız kazanmıştır. Endüstri devrimini takip eden teknolojik gelişmeler bireyleri sanal ortamlarda kimlik arayışına iterek yeni sosyal ağlar yaratmaya, mekân ve zaman sınırlamasını ortadan kaldıran sanal mekanların yaratılmasına sebep olmuştur (Güzel, 2016). Güzel (2016), postmodern olarak da adlandırılan bu dönemde Barshkow’a (2004) göre küresel ekonomi, göçler, medya ve turizm yüzünden sınır ötesi, geçirgen yaklaşımların önem kazandığını aktarmıştır. Sınırlar artık akışkan bir yapı kazanmıştır. Kültürel sınırlar ortadan kalkarak çok katmanlı bir dönüşüm haline gelmiştir. Zaman ve mekân kavramını aşan bireyler gibi ilişkiler de akışkan hale gelmiştir. Sanal alan olarak adlandırılan ve pek çok kültürel etkinliğin gözlemlendiği çevrimiçi alanlarda gerçeklik ve kimlikler bulanıklaşmıştır. Bu dönemde teknolojinin de sayesinde hareket özgürlüğü kazanan bireyler, kaliteli yaşam için yer değiştirme ekonomik kaygıların önüne geçmektedir (Hjerpe vd., 2020). Refah göçü bireylerin yaşam kalitesini artırmak için doğal çevre ve belirleyici bir kültür ortamında bulunmasını anlatmaktadır. Bu mekanlar çoğunlukla kıyı, dağ, göl, orman gibi şehirden uzak doğal yaşam ortamlarını içermektedir (Moss & Glorioso, 2014). Bu akım kırsal kesimin kültürünü, ekonomisini ve çevresini değiştirmektedir. Üstelik, bu durum hem zengin ve gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaktadır. İnternet ve medya da bu akıma ışık tutarak dikkat çekmektedir (a.g.e.).

Refah göçmenleri büyük şehirlerden daha kaliteli bir yaşam arzusuyla göç ettikleri için davranışlarının temelinde mutluluk arayışı vardır denilebilir. Bu sebeple bireylerin modern yaşamdaki mutluluk tanımları ve sağlık ile olan ilişkisine değinmek yararlı olacaktır. Gelişen toplumla birlikte refah ve mutluluk modern sosyolojinin çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Modernleşmenin yarattığı risk ve tüketim toplumu bireyleri yabancılaşma, yalnızlaşma ve stres gibi sorunlarla mücadeleyle itmiştir (Cieslik, 2017). Güncel literature göre modern

toplumlarda kalabalık kentler, doğadan kopuk ve yalnız olma, boş vakitlerin azlığı veya niteliksizliği bireylerin mutluluk seviyelerini azaltmaktadır (Winters & Li, 2015; Pringle & Guaralda, 2018; Tampierei, 2017). Bunların sonucunda kentlerde yaşayanlar doğayla içi içe olabilecekleri sakin mekanları tercih etmeye başlamışlardır. Artık bireyler ekonomik kaygıların ötesinde bedensel, ruhsal ve sosyal olarak bütüncül bir refah arayışına girmişler ve bunun için uygun mekânları değerlendirmeye başlamışlardır (a.g.e).

Bireyleri mutluluğa götüren etkenlerin başında sağlık, yaşam koşulları, boş zaman aktiviteleri, sosyal çevre ve iş gelmektedir. Güncel mutluluk ölçümlerini özetlemek gerekirse, 1976 yılında yapılan mutluluk ve iktisat arasındaki ilişki araştırmasının sonuçlarına göre yaşam doyumu alanlarını gösteren etkenler şu şekildedir: sağlık, evlilik, aile, ulusal hükümet, dostluk, konut, iş, topluluk, inanç, kültürel ve spor etkinlikleri (boş zaman etkinlikleri) (Terzibaş, 2020). Yani yaşam biçimindeki değişiklikler refahı ve o da bireysel sağlığı etkilemektedir. Mutluluğun en önemli bileşenlerinden olan sağlık yaklaşımlarında ise güncel çalışmalara bakıldığında bütüncül teorilere yer verildiği görülmektedir. Dünya sağlık örgütünün tanımına göre sağlık, hastalığın olmayışı değil; fiziksel, sosyal ve mental olarak tam bir iyilik halidir (Arabacı vd., 2016). Yani toplumun birey üzerindeki iyilik hali önemlidir. Bütüncül ve önleyici sağlık çerçevesinde bireylerin ruhsal refahı göz önüne alınmalıdır.

Sağlık alanında en güncel teorilerden olan biyopsikososyal (BPS) model, beden-zihin düalizmine dayalı "biyomedikal" modelden ziyade bireyi, içinde yaşadığı çevreyi ve hissettiklerini ele alan bütüncül bir sistemdir (Kasapoğlu, 2008). Günümüzde sağlık, sadece bedenin fiziksel durumundan öte psikolojik ve sosyal etkenleri de içine alan bir olgudur. BPS model, egzersiz ve beslenme gibi etkinliklerle sağlıklı yaşamı artırmaya yönelik olduğu için refah çalışmalarıyla birlikte ele alınmalıdır (Korucu vd., 2021). Çoğunlukla tedavilerde bütüncül olmayan yaklaşımlar etkili olmamakta ve geçici çözümler yaratmaktadır. Oysa sosyal ilişkiler ve koşullar bireylerin psikolojisini, o da biyolojisini etkilemektedir; zihin ve beden etkileşimi önemlidir. Ayrıca bu model, bireylerin sağlık durumları üzerinde kontrolü olduğunu ve stresten uzak, doğru beslenme ile egzersiz odaklı yaşam koşulları ile bunu değiştirebilecekleri görüşüne dayanmaktadır. Hastaların yaşam tarzı psikososyal sebeplerden ötürü somatik semptomlara sebep olabilmektedir. Bu anlamda hayat tarzı ve mekânda yapılacak değişikliklerin sağlık üzerindeki etkisi BPS model ile açıklanmaktadır (a.g.e.).

Sağlık yaklaşımlarında ele alınması gereken bir diğer kavram ise Kapı Kontrol Teorisidir (KKT). Kapı teorisi, bireylerin ağrı eşiğini inceleyerek psikolojik durumun onların biyolojik durumunu nasıl etkilediğini bilimsel olarak ortaya koymaktadır (Varışoğlu & Ünlü, 2020). Koyuncu (2004), Wall ve Melzack'ın (1965) çalışmalarına göre acının omurilikten lifler vasıtasıyla bir kapıdan geçerek hissedildiğini aktarır. Ağrı uyaranları ince liflerden geçerek beyne iletilir. Kalın lifler ise kapıyı kapalı tutar ve ağırlı uyaranların geçişi engelleyerek hücrelerde

hissedilmemesini sağlar. Ancak ağrı arttığı veya uzadığı zaman ince lifler kapıyı açık tutar ve hücrelerden akım artarak uyarılar algılanır (a.g.e.). Kapıyı kontrol eden etkenler fiziksel (yaralanma), duygusal (anksiyete, kaygı, kızgınlık) ve bilişseldir (ağrıya odaklanma, can sıkıntısı ve düşük özgüven) (Karaman & Kavak, 2020). Beslenme, uyku, aktivite, stres yönetimi, duygu kontrolü, oyun ve iş dengesi, dikkat dağıtma, içsel kontrol gibi faktörler ağrı kapısını kontrol etmeye yardımcı olur. Kalın lifler dokunma duyusu ile algılanır ve bu tür etkenlerin varlığı bilince ulaşmasını engelleyerek ağrıyı hissedilmez kılar (Varışoğlu & Ünlü, 2020). Yani psikolojik faktörler de ağrı duyularını hafifletmektedir (Eroğlu & Arslan, 2018). Kapı kontrol mekanizması cilt uyarısı, zihni başka yöne çekme ve anksiyeteyi azaltma yöntemleriyle uyarılır. Güven ve kontrol duygularının artırılmasıyla ağrı giderilebilir. Bu yöntemler tamamlayıcı ve alternatif tıp (TAT) içerisinde değerlendirilmektedir (Topçu & Dişsiz, 2018). Bu teoriden yola çıkarak yaşam koşullarının anksiyeteyi azaltma, dikkati başka yöne çekme ve olumlu aktivitelerle yaşam kalitesini artırarak bireylere refah, huzur ve mutluluk sağladığını söyleyebiliriz. Özetle, küçük yerleşim yerlerine sağlık amaçlı göç eden refah göçmenlerinin de bu kitlenin içinde yer aldığı ve kapı teorisi ile BPS modele örnek olduğu düşünülmektedir.

BPS modele göre boş zaman etkinlikleri ve mekân sağlık üzerinde son derece baskın bir role sahiptir. Boş zaman bireylere özümseme, bütünleştirme ve zorluklarla başa çıkma gibi faydalar sağlamakta ve bir alan yaratmaktadır (Karaküçük vd., 2020). Ayrıca boş zaman insan hakları evrensel beyannamesinde yer alan temel haklardan biridir. Boş zaman literatürü ele alındığında açık hava, doğaya yakın etkinliklerin ve doğa içerisindeki mekanların ruhsal sağlık, stres yönetimi, rehabilitasyon gibi etkinliklerde olumlu etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Bahçeler, parklar, ormanlar ve çiçekler tarih boyunca insanların ihtiyaç duyduğu ve onların refahını artıran mekanlar olarak dikkat çekmiştir (Doğaner, 2019). Örneğin, ormanlar yeni bir terminolojiyle orman banyosu kavramıyla anılmakta ve bireyler beş duyuya hitap eden ormandaki ağaç fitonsitlerinin iyileştirici gücünden faydalanarak, bağımsızlıklarını kuvvetlendirmekte ve şehirdeki stresi azaltarak ruhsal bir terapi sağlamaktadır (Ergüven, 2019).

Özetlemek gerekirse, mekân algısı özellikle göçmenler üzerinde göç ettikleri ve geldikleri şehirleri kıyaslamaları bakımından önemlidir. Bütüncül sağlık açısından ele alındığında duygusal refah seviyesi bireylerin fiziksel ve sosyal sağlığını etkilemektedir. Bu sebeple göçmenlerin, uyum süreçlerine destek olacak ve ruhsal refahı artıracak etkinliklerde bulunmaları gereklidir. Bunun yanı sıra refah göçü, göçmenlerin boş zaman aktivitelerini verimli geçirmelerine ve duygusal refahı artırmaya yardımcı olabilecek bir olgudur. Literatürdeki güncel çalışmalar, bahçecilik gibi doğayla bağ kurulan etkinliklerin hapishanelerde, psikolojik rehabilitasyon merkezlerinde ve okullarda stresi azaltmak, özgüveni artırmak ve suça meyli düşürmek gibi işlevlerde bulunduğunu göstermektedir (Lee vd., 2021). Bu bakımdan göçmenlerin şehir yaşamından uzaklaşarak küçük yerlerde doğada vakit geçirmeleri yeni bir mekân algısı yaratarak geçmişteki zorlu yaşantılarının etkilerini azaltmayı sağlayacak ve yeni yerlerine

uyumu kolaylaştıracaktır. Birey ve bitki ilişkisi ile birey ve peyzajın mekânsal ilişkisi araştırmanın çok boyutlu incelenmesini sağlayacaktır. Güncel çalışmalar doğanın zaman kavramını değiştirerek bireyleri sakin yaşamaya, sabretmeye ve dönüşmeye yönelttiğini göstermektedir (Adevi & Martensson, 2013). Özellikle travma sonrası bahçe katılımlarında kimisi doğada huzur ve şifa bulurken kimisi de bitkilerin onları dinlediğini anlatmıştır. Postendüstriyel dönemde şehir hayatının zorluklarından kaçmak isteyen refah göçmenleri de doğa içinde sakin bir yerde yaşam kalitelerini artırabilirler. Bu yönüyle ve biyopsikososyal (BPS) modelle ele alındığında mekân değişimi ve doğaya dönüş, tıpkı kelebeğe dönüşen tırtıllarda olduğu gibi, bireyler için bir koza görevi görmektedir. Kozada geçirilen sakin sürecin bireyleri, yani bu çalışmada göçmenleri, farklı ve iyi yönde gelişmiş kimliklere dönüştürdüğü düşünülmektedir. Şehrin sıkıntılarından kaçan göçmenlerin küçük yerlerin sakin ve doğaya dönük yaşamında huzur buldukları öngörülmektedir.

1.1. Problem

Kentleşme, şehirde mutluluk, çevre sorunları ve göç literatüründen yola çıkarak bu çalışmanın temel problemi kent nüfusu yüksek olan Türkiye’de, refah göçmenlerinin şehirde mutlu olmamaları; trafik, kalabalık, kirlilik ve betonlaşma gibi sorunlarla karşılaşmaları; şehrin kontrol edilemez, kaotik, belirsiz olmasıdır. Çalışmanın odağı bu bireylerin küçük yerleşim birimlerine göç etmek istemeleri, doğa ile daha yoğun ilişkide bulunarak refah seviyelerini artırmayı amaçlamaları ve göçmen ile göç alan toplum ilişkisi doğrultusundaki değişimlerdir. Özetle bu çalışmada, ilişkisel mekân çerçevesinde refah göçmenlerinin göç ettikleri küçük yerlerdeki uğraşları ve doğayla ilişkilerinin refah seviyeleri üzerindeki etkisi ile göç ettikleri yerde aradıklarını bulup bulamadıkları incelenmiştir.

1.2. Amaç

Bütün bu bilgiler ışığında bu çalışmanın temel amacı günümüzde kentleşme oranları hızla artan Türkiye’de refah göçmenlerinin göç sebepleri ve göç ettikleri yerin özellikle sağlık üzerinde mekânsal ilişkisel rolünü ortaya koymaktır. Refah göçmenleri, toplumda doğaya daha duyarlı ve farklı bir bakış açısına sahip, ekonomik değil kaliteli yaşam öncelikleri olan bireylerdir. Duygusal refah da bütüncül sağlık bakımından önem taşımaktadır. Özellikle refah göçmenleri ucuz ve sağlıklı yaşam, beslenme, temiz hava, kaliteli boş zaman etkinlikleri ve kalabalıktan kaçınmaya önem vermektedir. Bu doğrultuda araştırma aşağıdaki sorulara yanıt bulmayı amaçlamaktadır:

- a. Göçmenlerin büyük şehirlerden göç etme sebepleri nelerdir?
- b. Göçmenlerin göç süreçleri nasıl işlemektedir?
- c. Göçmenlerin tutum ve davranışları arasında farklar var mıdır?
- d. Göçmenlerin yeni mekân algısı onları nasıl etkilemektedir?

1.3. Önem

Bütün mutluluk ve sağlık çalışmaları göstermektedir ki doğanın bireyler üzerinde iyileştirici bir gücü vardır. Diğer bir deyişle yaşam koşulları, çevre ve mekân bireylerin refahını ve dolayısıyla sağlık durumlarını etkilemektedir. BPS modelle birlikte ele alındığında doğanın ve doğal yaşam koşulları ile çevrenin bireyin yaşam kalitesini ve dolayısıyla da sağlığını olumlu yönde değiştirdiği görülmektedir. Birey ve peyzaj ilişkisini de vurguladığı için bahçe, park gibi doğal çevreler mekânsal ilişkisel sosyoloji alanında incelenmelidir. Sanayi sonrası modern yaşamda, ekonomik önceliklerle şehirlerde yaşayan bireyler post-endüstriyel dönemde ekonomik kaygılardan ziyade yaşam kalitesini artırmaya yönelik arayışlara girerek refah göçü hareketinde bulunmaktadırlar. Bu araştırmanın önemi literatürde az çalışılan bir kavram olan refah göçü üzerinde durması ve bu bağlamda sağlık yaklaşımında en güncel teorilerden olan BPS modelden faydalanmasıdır. Ayrıca ilişkisel sosyoloji çerçevesinde birey ve doğa ile mekân ilişkisi üzerinde durarak literatüre katkı sağlamaktadır. Bu çalışma ayrıca ileride, zorunlu göçmenlerin uyum ve refah sürecinde doğadan, örneğin bahçecilikten, faydalanılmasının önemini de vurgulayabilir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma büyük şehirlerden Bodrum, Datça, Ayvalık, Gökçeada ve Kuşadası gibi küçük ilçelere göç etmiş refah göçmenlerini kapsamaktadır. Örneklemin sayısının az olması bir sınırlılıktır. Araştırma, göçmenlerle yapılmış mülakatlar, çevrimiçi YouTube video kayıtları ve ünlülerin medyada yer alan röportajları olmak üzere üç farklı veri tabanından oluşmaktadır. Nitel araştırma teknikleri kullanılarak daha zengin verilere ulaşmaya çalışılmıştır. Araştırmanın çevrimiçi zoom üzerinden yapılması, YouTube ve basılı medya verilerinden faydalanılması bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu nitel desenin sınırlılıkları ise katılımcıların yaşadıkları deneyimleri olduğu şekliyle ifade etmelerinin zorluğudur. Verilerin analizinde bireylerin sahip oldukları önyargı da yer alır. Araştırmanın iki kişi tarafından yürütülmesi araştırmanın daha objektif olmasına imkân vermiştir.

1.5. Yöntem

Araştırma nitel olarak yapılandırılmış ve Temellendirilmiş Kuramdan faydalanılmıştır. Açık uçlu yarı yapılandırılmış sorular katılımcılara yöneltilmiş ve detaylı cevaplar alınmıştır. Ayrıca Youtube üzerinden içerik analizi yapılmıştır. Nitel araştırmalarda yapıldığı üzere araştırmada çalışılan durum üzerine odaklanılmıştır. Araştırmacılar olay ve olguları yakından izlemiş ve katılımcı bir tavır geliştirmiştir. Durum ve veriler üzerine empati kurularak derinlemesine betimlemeler ve yorumlar yapılmaya çalışılmıştır. Amaç aktörlerin bakış açılarını anlamaktır. Örüntü, çokluluk ve farklılıkları ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Veri toplama tekniği olarak yüz yüze (internet ve telefon üzerinden) mülakatlar, ters göç yapanların internette yayınlanmış video görüşmeleri ile ters göçte bulunan tanınmış sanatçıların gazete ve internette yayınlanmış röportajları kullanılmıştır. Bu şekilde saç ayağı (triangularion) yöntemiyle üç ayrı veri tabanından faydalanılmıştır. Araştırmadaki göçmenlere zoom görüşmeleri, video kayıtları ve medyada yer alan röportajlar aracılığıyla ulaşılmıştır. Altı kişiyle mülakat yapılmış, on adet YouTube videosu görüşmesi ve beş ünlü sanatçının medyada yer alan röportajları incelenmiştir (14 K, 12 E). Nitel araştırma kapsamında mülakatlarda refah göçmenlerine açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular sorularak katılımcılarla sohbet havasında görüşülmüştür. Mülakatlarda kartopu örnekleme kullanılmıştır (Neuman, 2007). Kartopu örnekleme bir katılımcının diğerini tavsiye etmesi veya araştırmacının çalışma sırasında diğer göçmenlere ulaşılması vesilesiyle gerçekleşmiştir.

Mülakatlarda üç Bodrum, iki Ayvalık, bir Datça olmak üzere ikisi Ankara ve dördü İstanbul'dan ters göç yapan toplam altı kişi ile Mart ve Nisan 2022 tarih aralığında görüşülmüştür. Derinlemesine görüşmeler whatsapp, zoom ve telefon üzerinden otuz dakika ile bir saat arasında sürmüştür. Beş kadın, bir erkek görüşmecinin yaş aralığı 38 ile 49 arasında değişmektedir. Göç edenlerin hepsi hala aktif olarak çalışmaktadır. Meslekler arasında doktor, editör, emlakçı, yazar, girişimci yer almaktadır. Görüşülen üç kişinin çocuğu bulunmakta diğer üç kişinin ise yoktur. Bir kişi bekar, biri kişi boşanmış, diğerleri ise evli ve eşleri ile birlikte göç etmişlerdir. İki katılımcı geniş ailesi ile birlikte şehir değiştirmiştir. Bir kişi bir buçuk sene sonunda büyük şehre geri döndüğünü, eskiden yaptığı gibi yılın bir bölümünü yazlıkta diğer bölümünü şehirde geçireceğini söylemiştir. 2004 ve 2019 yılı Eylül ayında taşınan iki katılımcı dışındakiler pandemiden sonra göç etmişlerdir. Pandemide veya öncesinde işsiz kalıp yahut işi battıktan sonra göç ettikleri yerde yeni işe girişenler olmuştur. Katılımcıların hemen hepsi daha önce göç ettikleri bölgeye yazları geldiklerini ve bölgeyi önceden bildiklerini aktarmışlardır.

Araştırmanın bir diğer veri tabanı ise ters göçmenlerin YouTube'da yayınlanmış videolarından oluşmaktadır. Veriler, YouTube platformu üzerindeki arama butonuna anahtar sözcüklerin girilmesi ile elde edilmiştir. Bu anahtar sözcükler: 'tersine göç', 'beyaz yakalı göçü', 'şehirden kaçanlar' sözcükleridir. YouTube, arama butonuna girilen sözcüklerle, benzer olan içerikleri de eşleştirmekte, dolayısıyla tek bir arama ile kullanıcıyı binlerce sonuca götürmektedir. On adet ters göç videosu incelenmiş ve analiz edilmiştir. Videolar Tekirdağ'dan Köyceğiz'e, Amerika'dan Burdur'a, İstanbul'dan Fındıklı, Gökçeada, Dalaman, Silifke ve Muğla'ya göç eden 30 yaş üzeri kişilerden oluşmaktadır. Meslek grupları arasında insan kaynakları, belediye çalışanı, akademisyen, mühendis, sanatçı, yazılımcı, yönetici gibi çeşitli kategoriler yer almaktadır. Çoğunluğu küçük yerlerde veya köylerde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Videolarda toplam altı kadın ve dokuz erkek olmak üzere onbeş kişinin verisi bulunmaktadır.

Mülakat ve YotuTube videolarının yanı sıra, şehirden küçük yerlere göç eden tanınmış sanatçıların medyada yer alan röportajları veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu göçmenler kendi içinde işini tamamen bırakan, teknolojiye ve medyadan uzak yaşayan, küçük yerde yeni işlerle uğraşan, küçük yerde yaşayıp işi oldukça şehre giden ve şehirde yaşayıp fırsat buldukça küçük yere kaçan olarak çeşitlenmektedir. Örneğin ünlü şarkıcı Özlem Tekin, işini ve medya ile ilişkisini tamamen kesip röportaj vermeyi dahi reddetmiştir. Mine Söğüt, Hayko Cepkin ve Göksel küçük şehirlerde yaşayıp işleri oldukça büyük şehre gitmektedirler. Yılmaz Erdoğan ise fırsat buldukça çiftliğinde vakit geçirmektedir. Hayko Cepkin Kuşadası'nda Varil Camping adında bir kamp alanı işletmekte, Yılmaz Erdoğan ise çiftliğinde gıda üretimi yapmaktadır. Şehirden göç eden pek çok ünlü sanatçı bulunmakla birlikte bu akıma katılanların sayısı da her geçen gün artmaktadır. Bu araştırmada incelenen beş sanatçının röportajları, ünlülerden şarkıcı Nil Karaibrahimgil, oyuncu ve yazar Yılmaz Erdoğan, şarkıcı Hayko Cepkin, yazar Mine Söğüt ve şarkıcı Göksel'e aittir. Göksel ve Nil dışındakiler pandemi öncesinde göç etmişlerdir.

Üç ayrı kaynaktan (toplam on dört kadın ve on iki erkekten) toplanan veriler birleştirilerek anahtar kelimeler kodlanarak göçmenlerin bunları kullandığı sıklık tespit edilmiş ve vurguladıkları temalar kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Bu üç kaynaktan sorulan sorular göçmenlerin demografik özelliklerinin yanı sıra göç sebepleri, kent yaşamı hakkındaki düşünceleri, yeni yaşam yerlerini nasıl algıladıkları, geri dönme hakkındaki fikirleri, burada nelerle uğraştıkları, geçimlerini neyle sağladıkları, sosyal ilişkileri, boş zaman aktiviteleri, doğa ve doğal yaşam hakkındaki görüşleri, gelecek hakkındaki düşünceleri, sağlık durumları ile hayattan memnuniyet dereceleri üzerindedir. Burada asıl ölçülmesi istenen mekân değişikliğinin göçmenlerin yaşam memnuniyeti, refahı ve sağlığı üzerindeki etkisi, göç süreçleri ile farklı göçmen tiplerinin ortaya çıkarılmasıdır. Refah göçünde bulunan bireylerin onlara göre göçten öncesi ve sonrası verileri kıyaslanarak analiz edilmiştir. Ayrıca bazı sorular şemalar ve kelime bulutları ile görselleştirilmiştir. Mülakatlarda en sık kullanılan kelimeler kelime bulutu "wordart" nitel veri analizi programı (<https://wordart.com/create>) kullanılarak çözümlenmiştir.

2. Bulgular ve Analiz

Bu çalışmada bulguların analizi temellendirilmiş kurama göre önce açık kodlamalarda yer alan kavramlar (tersine göç kararı, göç sonrası değişimler: güven, ilişkiler, vakit, doğa, sistem eleştirisi, üretkenlik, minimalizm v.b.) daha sonra da eksenel kodlama uyarınca yapılmış ve sonunda ulaşılan kategorilere ver verilmiştir.

2.1. Ters Göç Kararı

Toplanan verilerde göçmenlerin karar süreçlerinin nasıl oluştuğu bilgisi elde edilmektedir. İş haricindeki göç nedenleri arasında doğada daha çok vakit geçirmek, pandemide izole olmak, ailesinin veya eşinin isteği, aile büyüklerinin sağlık sebepleri, çocukların dışarıda ve doğada daha çok vakit geçirmesi, şehir hayatının keşmekeşi,

yoruculuğu, stresi, kalabalığı, trafiği ile kurumsal yaşamdan bıkkınlık ve hayalleri gerçekleştirmek olarak sıralanabilir. Ayrıca katılımcıların hemen hepsi şehir yaşamındaki hırs, rekabet, aç gözlülük ve doyumsuzluğu eleştirmiştir. Bu durumu çocukları için kaygı verici bulduklarını iletmişlerdir. Geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde pandemi sebebiyle göç edenlerin yanı sıra daha öncesinde göç edenler de vardır. Çoğunluğu eşi ve çekirdek ailesiyle birlikte göç etmiş, bazıları geniş ailesiyle mekân değiştirmiştir. Azınlıkta olarak, aile büyüklerinin sağlık sebebini gösterenler olmuştur. Hemen hepsi önceden gittikleri ve bildikleri yazlık yerleri tercih etmişlerdir. Katılımcıların göç etme nedenlerini, kararlarını ve bu süreci aşağıdaki alıntılarla özetleyebiliriz. Örneğin, Ankara'dan göç etme sürecini 46 yaşındaki bir çocuk annesi ve Bodrum'da yaşayan eğitimci K2 şöyle aktarıyor:

Aile baskısı (Gülüyor). Eşim ve kız kardeşim istedi gelmeyi. Bir hayaldi eşler arasında belli yaştan sonra. Konuşuluyordu. Eşim başka sektöre geçti. İşleri bozuldu. Turizmdeydi. Sahne ve ışık dekoru ses ışık sistemleri satıyordu. Pandemi ile kapandı. Kendi firması, battı. Şimdi gayrimenkul, emlakçılık yapıyor Bodrum'da. İşini buradan rahat yapacak.

On sekiz yıl önce eşyle birlikte İstanbul'dan Bodrum'a taşınan 46 yaşındaki editör K4, bu süreci ve göç etme sebeplerini şu sözlerle ifade ediyor:

Covid öncesi 2004'te taşındım. İstanbul'u çok seviyorum ama İstanbul'da yaşamak zor, yaşamda var olabilmek. Trafik ve yaşam zorluğu nedeniyle özel hayata zaman yok. Ulaşım yorucu. Şehrin metropollüğü yoruyor. Butik yaşam istedim. Kendinize vakit ayırmak için küçük yer güzel. Şehrin keşmekeşinden kaçmak iyi oluyor.

Pandemiden beri Datça'da yaşayan 49 yaşındaki İstanbullu editör K3 yaklaşık son on yıldır zaten seneni dört beş ayını orada geçirdiğini aktarıyor ve tercihini şu şekilde açıklıyor:

İstanbul'da da ben aynı yaşıyorum. Şehir hayatı yaşamıyorum 2010'dan beri. Datça kafasıyla yaşıyorum burada da. Suadiye'deyim. Tek farkı denize girememek. Evden çalışıyorum, saatlerimi ben ayarlıyorum. Teslim süresini falan. Ofis hayatım yok. Datça kafası dediğim 9-5 iş yaşantısının olmadığı hayat. Sonra zaten fiziksel bir ofise bağlı olmadan nerede olduğunun önemi yok.

Son üç yıldır Ayvalık'ta karısıyla birlikte yaşayan 44 yaşındaki K6 İstanbul'dan taşınma süreçlerini aşağıdaki gibi aktarıyor:

İstanbul'da kurumsal hayat tecrübem var 15 yıllık. Avustralya'da açıcılık yaptım. Öğrenciyken mutfakta hem okuyor hem çalışıyordum. Hayalime dönmek istedim. Annem rahatsızdı. Burada işe girdim. İstanbul'da istediğim iş olmadı. Sonra eşimle beraber yaşamak için bir yer aradık. Yeni iş kurmak İstanbul'da zor. Burada önü açık.

Beş yıldır eşiyle birlikte Kuşadası'nda yaşayan şarkıcı Hayko Cepkin ise göç etme kararlarını şöyle anlatıyor (3. Röportaj):

'Nereye taşınabiliriz?' O sırada Aslı'yla konuştuk, burada paraşütçülük yaptığımız için bu bölgeye (Selçuk) geleli yedi sene olmuş. Dedim ki, 'Burayı daha iyi tanıyoruz, eşimiz dostumuz daha çok.' İnsan nereye taşınır? İkinci en iyi bildiği yere. Aslı da dedi ki, 'Aşağıda Kuşadası var, daha şehir gibi.'

Eşi Serdar Erener ve sekiz yaşındaki oğlu ile çiftlik evlerinde yaşayan Nil Karaibrahimgil taşınmaya nasıl karar verdiklerini 2020'de Ayşe Arman'a verdiği röportajda şu sözlerle aktarıyor (1. Röportaj):

İstanbul'un ortasındaydı evimiz. Önce sadece hafta sonları gelip gitmeye başladık orman evimize. Sonra o kalmalar uzadı. Bavullar, oradan oraya taşınır oldu. O zamanlar serayı yapmaya, ekip dikmeye başlamıştık. Sonra tümünden taşındık...

2.2. Göçmen Kelime Bulutu

Verilerde en sıklıkla kullanılan kelimelerin toplamı Word Art Kelime Bulutu analiz programı ile incelenmiştir ve görsel olarak sunulmuştur. Kelime Bulutu'nda kullanılan kelimeler vakit, doğa, hava, pandemi, trafik, güven, beslenme, spor, çocuk, stres, uyku ve hırs olarak belirlenmiş ve sayılmıştır. En fazla kullanılan kelimeler doğa ve vakittir. Bu da bireylerin göç arzusundaki en büyük etkenin doğa ve kendine vakit ayırma olduğunu göstermektedir. Şehirde trafik, kalabalık ve program yoğunluğundan vakit bulamayan bireyler kendilerine boş zaman etkinlikleri yaratarak hayat kalitelerini ve refah seviyelerini artırmaya çalışmaktadır. Literatürün de gösterdiği gibi kaliteli boş zaman etkinlikleri bireylerin mutluluğunu ve dolayısıyla BSP sağlık seviyelerini artırmaktadır. Ayrıca görüşmelerde, pandemi sebebiyle kısıtlanmamak ve çocuklarının rahat etmesi ile güzel havanın olumlu etkisi için göç edildiği belirtilmiştir. Bireyler küçük yerlerde fiziksel olarak daha aktif bir hayat sürmekte, spor yapmakta, stres seviyeleri düşmekte, daha rahat uyumakta, güven duymakta ve daha sağlıklı

bir beslenme biçimine geçmektedirler. Ayrıca şehirdeki hirs ve rekabet ortamının olumsuz etkileri de en fazla yakındıkları alanlar olmuştur. Kelime bulutunun vurguladığı kelimeler verilen cevapların içeriği de göz önünde bulundurularak bir sonraki bölümde göç sonrası değişim temaları ortaya çıkarılmıştır. Yoğunlukla tekrar edilen kelimeler temaların oluşturulmasında kullanılmıştır. Aşağıda Şekil 1’de ters göç edenlerin verilerinden oluşturulan kelime bulutu görülmektedir.

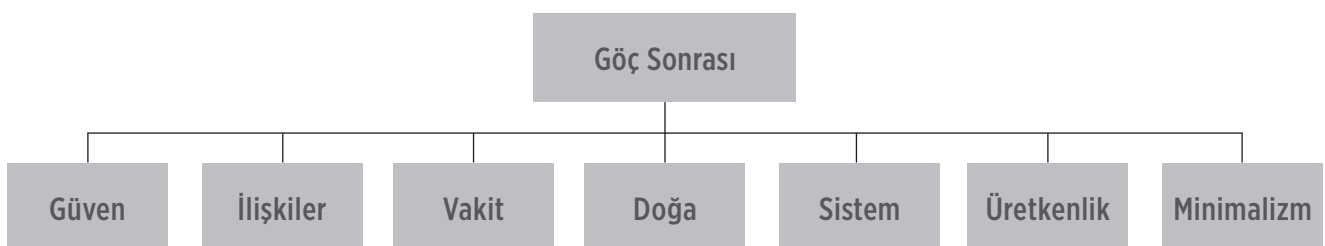
Şekil 1. Ters Göç Edenlerin Kelime Bulutu

2.3. Göç Sonrası Değişimler

Verilen yanıtlar doğrultusunda göç ettikten sonra ortaya tema olarak çıkan yaşam tarzı değişikliklerinin ortak özellikleri güven, kaliteli ilişkiler, kendine vakit ayırma, doğa, üretkenlik, sistem eleştirisi ve tüketim azlığıdır (minimalizm). Güven: “Küçük yerde büyük olma, büyük işler yapma”, ilişkiler: “kaliteli ilişkiler, rahat insanlar,”, vakit: “spor yapma, hareket etme, iyi beslenme, rahat uyuma, hobilerle uğraşma”, doğa: “deniz, temiz hava, iklim, yeşillik, park, bahçe, doğaya kendini bırakma, çevre duyarlılığı”, üretkenlik: “işlerini uzaktan yapma, tarım, sanat”, sistem eleştirisi: “şehirden kaçış, trafik, stres, kalabalık” ve minimalizm: “tasarruf, tüketim azlığı” olarak özetlenebilir. Bu temalar aşağıda Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Göç Sonrası Değişimler Şeması

a. Güven

Kosaka'nın (2007) araştırmasına göre, mutluluk daha güvenli, konforlu, anlamlı ve keyifli bir hayat sürmek ve olumsuzluklardan kaçınmak olarak özetlenebilir. Süreç, mekân ve koşulların bireyler üzerindeki etkisi göz önüne alındığında mutluluğun sosyal süreçler, toplumsal ağlar ve ilişkilerle ele alınması gereği ortaya çıkar. Özellikle modern yaşamda mutluluk ve mekân ilişkisi sosyolojinin ileri gelen teorisyenleri tarafından tartışılmıştır (Cieslik, 2017). Büyüyen şehirlerin, modern yaşamın belirsizliğinin, gideren artan tüketim ve risk toplumunun bireyleri güven duygusundan uzaklaştırdığı gözlemlenebilir. Şehirlerde güven eksikliği yaşayan bireyler küçük kasabalarda sakin, rahat, huzurlu ve mutlu insanların çevrili olduğu yerlere giderek bu açığı gidermeye çalışmaktadırlar. Fiziksel, psikolojik ve felsefi tanımlamaların yanı sıra mutluluğun sosyolojik tanımlarını da incelemek gerekir. Günümüzde kişisel refahın temelinde biyopsikososyal nedenler yer almaktadır ve bunlar bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır (Kasapoğlu, 2008; Korucu vd., 2021; Ertem, 2021). BPS modele göre egzersiz, beslenme, temiz hava ve doğal koşullar ile kendine vakit ayırmayla birlikte bireyin refahı ve dolayısıyla da sağlığı üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Mekân ilişkisiyle de ele alındığında sosyal çevredeki kişilerin olumlu yaklaşımı ve bakış açısı göçmenlerin hayata daha güvenli bakmalarına sebep olduğu düşünülmektedir.

Refah göçmenleri göç ettikleri yerdeki insanların şehirdeki gibi telaşlı olmadığını ve spontane sohbete vakit ayırdıklarını iletmişlerdir. Ayrıca buralarda komşuculuğa önem verildiğini veya yeni gelenlere yardımcı olunduğunu aktarmışlardır. Yerlilerin olumlu anlamda korumacı olduğunu ve gelenleri sahiplendikten sonra onları da koruduklarını anlatmışlardır. Yerli tanıdıklar sayesinde kendilerini daha güvende hissettiklerini de eklemişlerdir. Ayrıca burada çocuklarının daha özgüvenli olduğunu ve kendilerini de tanınmaktan ötürü daha popüler hissettiklerini söylemişlerdir.

Örneğin, şehirde olmanın hırs ve rekabeti artırarak çocuklar üzerinde olumsuz etki yarattığını söyleyen Bodrum'daki K2 on bir yaşındaki çocuğunun burada daha önemli ve mutlu hissettiğini şöyle aktarıyor:

Çocuk memnun. Kolay adapte oldu yaş olarak. Spor adamı. Çok etkinlik yapıyor. Her yer yakın. Kendisi gidip geliyor markete, denize. Kalabalık değil. Basket takımında. İyi bir basketçi. Hemen sivrildi burada. Küçük yerin büyük adamı, derler. Hızlıca popüler oldu. Önce arkadaşlarını özledi, zorlandı. Sonra Bodrum'a dönmek istedi. Ankara'dakiler fazla bencil ve hırslı. Veliler çok hırslı. Çocuklar da onlara benziyor. Ankara'da da okul takımındaydı. Torpille takıma alınan duydum. Takıma çocuğunu sokmak için başış yapanlar. Neler, neler... Buradaki hayat çok daha güzel. Rahat. Hırs yok fazla. Burada veliler daha iyiler. Az hırslı. Çocuklar mutlu. Şehirde değişmez bu zihniyet. İşlerimiz

uymasa gelemezdik. İşin el vermezse gelemezsin. Kariyer hırslı olanlar, CEO veya müdür gibi kariyeri olanlar gelemez buraya. Onlar şehirde kalıyor. Çocuklarını da öyle yetiştiriyorlar. O yüzden buradaki düşünce yapısı farklı.

38 yaşındaki gıda mühendisi K5 Ayvalık'ta eşiyle birlikte zeytinyağı işi yapıyor. Burada şehir hayatına kıyasla kendini daha güvende hissettiğini şu sözlerle anlatıyor:

Üretim anlamında kurduğumuz hayatta kaygım yok. İtalya'dan zeytin ağaçları hastalıkları gelirse korkusu var. Ormanın yok olması beni endişelendiriyor. Doğayla ilgili kaygılarım var. Bıçaklanma, hırsızlık vardı İstanbul'da. Taksiye tek binmek kaygısı vardı. Büyük şehirdeki gibi suç riski yok. ... Doğa sorunlarını burada daha çok hissettik. Yangınları gördük. Doğa olmazsa hiçbir şey yok.

Ayrıca buradaki ilişkilerin de güven yarattığını şöyle iletiyor:

Buranın güzelliklerinden biri bu. Herkesi görüyorsun dışarı çıkınca. Rahatsızlık vermiyor. Çocuk olsam belki rahatsız olabilirdim. Yetişkinler için sohbet demek. Kimsenin acelesi yok. Sana vakit ayırıyor. Beş, on dakika sohbet ediyor. Spontane sohbet çok güzel.

Konserler oluyor yazın. Hızlı ve spontane organizasyon yapabiliyorsunuz. Park yeri var hemen tiyatronun önünde. Büyük şehirdeki gibi iki hafta önce plan yapmaya gerek yok. Popüler gibi hissediyor insan kendini burada. Herkes tanıyor. Esnaf olmanın da avantajı var tabii. İstanbullu yerli gibiyiz.

On sekiz yıldır Bodrum'da yaşayan ve editörlük yapan K4 sağlığının burada iyileştiğini, bunun ilişkiler, ortam ve bakış açısıyla alakalı olduğunu şu şekilde iletiyor:

İstanbul'a oranla sağlığım çok daha iyi. Doğada, deniz kenarında, stresten uzak. Bir laf var, 'Yaşamak sakinlik ister,' diye. Burada yaşanabiliyor. Yaşamının içine ne koyduğunuzla alakalı. Yaşam size ne ifade ediyor? Kendimle zaman geçirmek. Sevdiklerimle birlikte olmak. Para kazanmak amaç değil. İlle kariyer değil. CEO olamazsınız burada. Bir GM değil. Kariyerin ne olduğunu da tanımlamak gerek. İçsel motivasyon kariyeri. En önemli kariyer bence.

Bireyler göç ettikleri küçük yerlerde büyük şehirlere kıyasla kendilerini daha güvende hissediyorlar. Bunu suç oranlarının düşüklüğü ve yerlilerin güvenilirliği ile tanıdık olmalarıyla ilişkilendiriyorlar. 2008 yılından beri Bodrum'da yaşayan yazar Mine Söğüt, buranın onda yarattığı değişimleri ve güven duygusunu Alldecor Dergisi'ne verdiği röportajda şu biçimde anlatıyor (4. Röportaj):

Bende değişen en önemli şey güvenlik duygusu oldu. 20 yıldır Beyoğlu'nda yaşıyordum. O bölgenin en hareketli, en civcivli yerlerinde oturdum hep. Eğer öyle bir yerde yaşıyorsanız kapınızı sıkı sıkı kilitlemeniz, alarm taktırmanız gerekir. ... Dünya kriminaldir, suç doludur bilgisiyle yaşadım hep. Burada benim en yadırgadığım şey doğa falan değil de o güvende hissetme duygusu oldu. Gece mandalina bahçelerinin içinde tek başıma yürürken arkamda bir ses duyduğumda bilirim ki ya inek ya da kirpidir. Ya da köylü amcadır. Hepsini de çok seviyorum ve biliyorum ki bana bir şey yapmazlar. Burada o 'her an tehlikedeyiz' duygusu yok oldu bende.

Pandemi salgını şehirde yaşayan bireylerin güvenlik duygusunu zedeleyerek kaygı seviyelerini yükseltmiştir. Bu sebeple şehirden ve kalabalıktan uzaklaşan kişilerin sayısında artış görülmüştür. Şehirlerden küçük yerlere göç eden ünlülerden şarkıcılar Göksel ve Nil Karaibrahimgil pandemiden sonra taşınmışlardır. Sevgilisiyle birlikte 2020 Mart ayında Göcek'e yerleşen Göksel'in, Hürriyet'e verdiği röportajında güven konusundaki sözleri pandemi döneminde kaygı seviyesi artan bireyleri temsil etmektedir (5. Röportaj):

Ülkemizde ilk vakanın açıklanmasıyla birlikte kendimi karantinaya aldım. İstanbul'daki evimdeki yaşamım beni aşırı kaygılı, obsesif hale getirmeye başlamıştı. Erkek arkadaşımın İstanbul'dan uzaklaşıp, doğaya yakın olup kendimizi güvende hissedeceğimiz bir yere gitmeye karar verdik.

b. İlişkiler

Sosyolojik olarak mutluluğun ölçümlerinden biri de kaliteli ve güvene dayalı ilişkilidir. Katılımcıların hemen hepsi göç ettikleri yerde şehre kıyasla çok daha rahat bir hayat sürdürdüklerini aktarmışlardır. Şehirdeki gibi rekabetçi ve hırslı bir yaşam tarzından ziyade doğadan, bitki ve hayvanlardan, havadan bahseden ve geleceğe karşı daha endişesiz olan bireylerle ilişki içinde bulundukça göçmenlerin düşünce sistemi daha olumlu hale gelmektedir. Trafik, kalabalık ve şehrin temposundan kaynaklanan kaosun olmadığını, burada yaşayanların da daha mutlu ve huzurlu olduğunu, hayatın daha stressiz yaşandığını iletmişler ve bütün bunların hayatlarında olumlu bir etki yarattığını anlatmışlardır. Vakitle ilişkili olarak özel ilişkilerine daha özen gösterdiklerini, aileleri ile kaliteli zaman geçirdiklerini, her gün yemek için alışveriş yapmaya fırsat bulduklarını, eşleriyle beraber taze yemek yaptıklarını, hatta bazıları bahçelerinde sebze, meyve yetiştirmeye başladıklarını söylemiştir.

İlişkiler ve rahatlık konusunda, 43 yaşındaki iki çocuk sahibi Bodrum'da yaşayan doktor K1 şöyle diyor: "Burası rahat, 'casual'. Resmi değil ciddiyet yok. Terlikle git gel." Ayrıca ekliyor;

Alışma süreci oldu ne nerededir diye ama uyum zor olmadı. İstanbullu çok burada. Datça, Göcek kışın köy gibi ama burası şehir gibi. Derli toplu. Daha az AVM var. Ankara'daki gibi on tane değil, iki tane. İki, üç alışveriş yeri. Hayatı kontrol etmesi daha kolay burada. Daha az dağılıyorsun.

K5 üç senedir kocasıyla birlikte Ayvalık'ta yaşıyor ve hayatından çok memnun olduğunu ve buradaki insanların rahatlığını aktarıyor:

Burada sohbetlerimiz de değişti. Kedilerden, kuzulardan bahsediyoruz arkadaşlarımızla buluşunca. Burada herkes hayvanlarla konuşuyor, baya muhabbet ediyor. Hayvanlar da anlıyor. Ben de konuşuyorum. Sadece ben zannediyordum. Şehirde değil ama burada herkese normal geliyor. İnsanlar politika konuşmuyor. Doğadan, yemekten bahsediyor.

On sekiz yıldır Bodrum'da yaşayan ve editörlük yapan 46 yaşındaki K4 buradaki ilişkilerin daha kaliteli olduğunu ve kendini özgür hissettirdiğini söylüyor:

Bodrum'un kültür seviyesi yüksek. Entelektüel insan profili. Türkiye'nin kurtarılmış, özgür bir yeri.

Kendime zaman ayırmaya ve bireysel gelişim sağladı. Doğa ve denizle vakit geçirdim. Küçük, butik yerde iyi dostluklar kurdum. Daha kalıcı, sağlam ilişkiler.

Eşi Serdar Erener ve sekiz yaşındaki oğlu ile birlikte şehir dışında bir çiftlikte yaşayan Nil Karaibrahimgil sosyal ilişkilerin önemini şu sözleriyle aktarıyor (1. Röportaj):

Ne öğrendim biliyor musun? "Acil" diye bir şey yokmuş. Acil olan tek şey, sağlık ve sevdiklerinin yanında ve iyi olmalarıymış. Gerisi, acil taklidi yapan, suni dalgalarıymış!

Hayko Cepkin şehirde vakitsizlikten zaten sevdikleriyle görüşmeye fırsat bulamadığını ve göç ettiği yerde ilişkilerine daha çok zaman ayırabildiğini aktarıyor (3. Röportaj):

Sonra düşündüm, İstanbul'dan ayrılırsam neden uzaklaşacağım? Yakınlarımı daha çok görme şansım var çünkü İstanbul'da herhangi bir iş yaptığın zaman çok yoruluyorsun. Mental olarak, beden olarak.

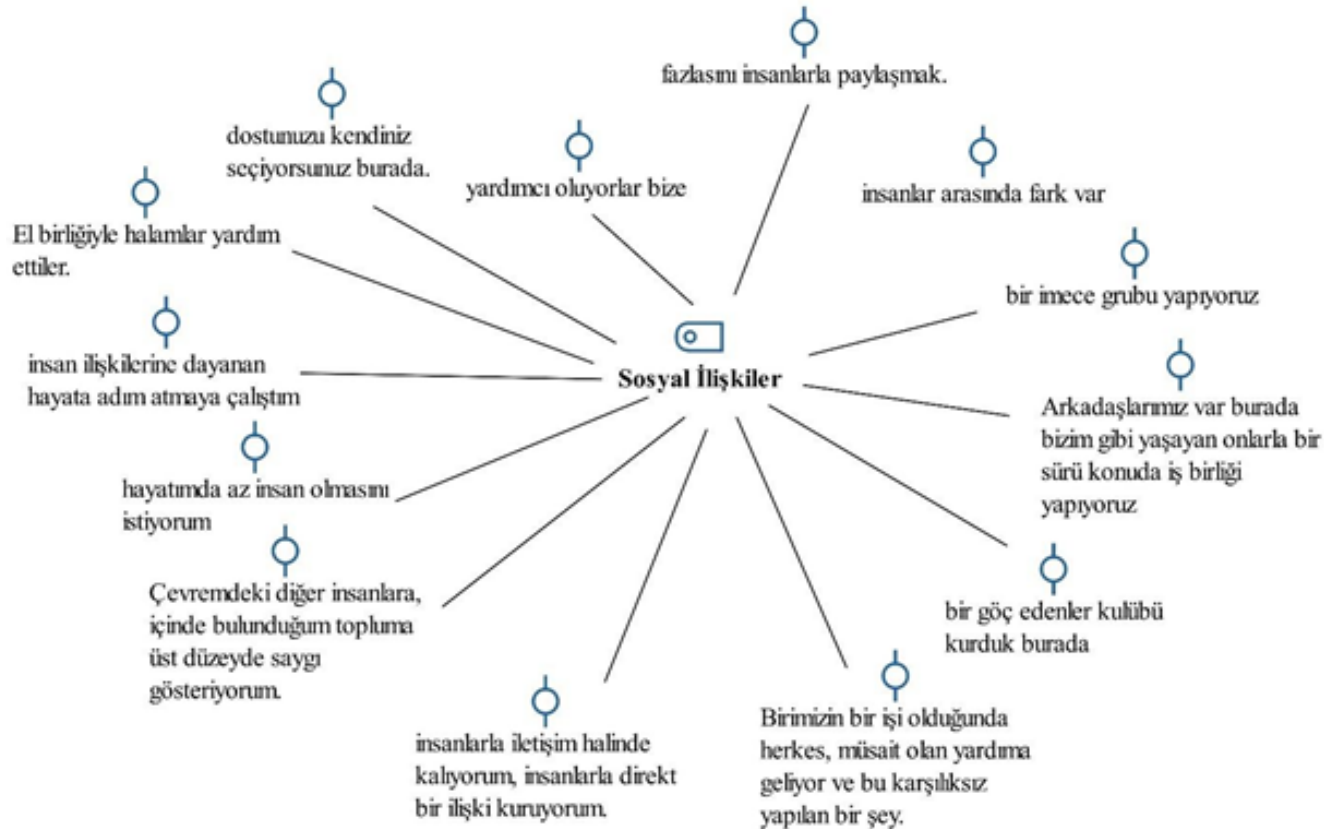
Ne yaptın peki? Hiçbir şey. Aslında çok da seni yoracak, zor bir şey değil, ruhen yoruluyorsun. Benim aylarca üç sokak ötede oturan ailemi görmemişliğim var. Şimdi buraya geldikleri zaman bir hafta kalıyorlar, yazın bir ay kalıyorlar. Kuzenlerim geçerken uğruyor, birkaç gün kalıyorlar.

YouTube videolarında da sosyal ilişkilerin şehre kıyasla çok daha sağlam olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle, paylaşmak ve dayanışma gibi değerlerin yeniden kazanıldığı görülmekte ve bunlar şehirdeki bireyselliğin yerini almaktadır.

...Ve en güzeli de dostunuzu kendiniz seçiyorsunuz burada. O insan senin arkadaşın olabileceksene oluyor, olmayacaksa olmuyor. İstanbul'da mecburen arkadaşlık yaptığımız bazı insanlar var. Ve şimdi göç eden insanla da aynı dertlerden muzdaribiz. Aynı dertlerle buraya gelmiş insanlar olduğumuz için frekanslarımız, ayarlarımız çok tutuyor. (5.Video)

Aşağıda Şekil 3'te videolardaki göçmenlerin az ama öz sayıda kaliteli sosyal ilişkide bulduklarını anlatan alıntılara yer verilmiştir.

Şekil 3. Sosyal İlişkiler

c. Vakit

İş hayatı, ekonomik durum, sağlık ve ailenin yanı sıra sosyalleşme, boş zaman aktiviteleri ve çevresel koşullar da mutluluk kriterleri arasında yer almaktadır (Ambrose vd., 2020). Üstelik boş zaman insan hakları evrensel beyannamesinde yer alan en temel haklardandır ve zorluklarla başa çıkmayı kolaylaştırır. Bireyler kendilerine vakit ayırdıkça gündelik hayatta boş zaman etkinliklerine yer vermektedirler. Boş zaman etkinlikleri kültürden kültüre değişkenlik göstermekte ve bireylerin sosyal uyumu güçlendirici bir rol oynamaktadır (Karaküçük vd., 2020). Aktif etkinliklerde bulunanlar çoğunlukla yüksek eğitilmiş, statü sahibi ve toplum hizmetine önem veren kişilerdir. Bu kişilerin yaşam kalitesi de yüksek olmaktadır. Sonuç olarak, ekonomik geliri artırmak yerine çalışma saatlerini azaltarak kendine vakit ayırmak daha etkili görünmektedir. Mutluluğun ekonomik seviyenin yanı sıra gündelik aktiviteler ve alışkanlıklarla birlikte ölçülmesi faydalıdır.

Göçmenler şehirde trafikte, park yeri arayarak veya işten eve veya kurslara koşturarak geçirdikleri vakitleri kendilerine ayırarak fiziksel etkinliklere, yürüyüşe, spora, kanoya, pikniğe, tavla, sirtaki, el işi gibi etkinliklerde bulduklarını belirtmişlerdir. Bazıları her gün, hatta yağmurda bile yürüdüklerini, deniz kıyısına indiklerini, semt pazarını gezdiklerini, hayatın dışarıda olduğunu ve TV karşısında geçirdikleri vaktin azaldığını iletmiştir. Daha temiz gıdaya ulaşma, taze yemek yapma ve hatta kendi yemeğini yetiştirmeye de vakit ayırmaktadırlar. Ayrıca beslenmelerine daha fazla dikkat ettiklerini, bazıları göç ettikten sonra diyetle başladıklarını aktarmıştır. Buraya geldikten sonra fiziksel hareket, temiz hava ve stressiz yaşamdan dolayı daha huzurlu ve rahat uyduklarını da aktarmışlardır. Burada hayatın resmiyetten uzak ve daha rahat olduğunu, hayatı kontrol etmenin daha kolay olduğunu iletmişlerdir. Şehirde özledikleri etkinlikler içerisinde bazısı AVM ve alışverişini söylerken çoğu konser, sergi, tiyatro gibi sosyo-kültürel etkinlikleri saymıştır.

Ankara'dan Bodrum'a eşi ve iki çocuğuyla yerleşen K1, kendine ayırdığı kaliteli vaktin ve boş zaman etkinliklerinin önemini şu sözleriyle anlatıyor:

(Doğaya) Düşkün değildim, bu kadar önemli olduğunu bilmiyordum. Burada doğanın değerini anladım. Ruhunu iyileştirdiğini şehirde yaşayanlar fark etmiyor. TV yerine doğada vakit geçiriyoruz. Her havada, yağmurlu bile olsa yürüyor, geziyorum dışarıda. Meditasyon yapıyorum. Çok çok iyi geldi. Çocuklar için de öyle. Henüz bunun bilincinde değil ama bahçede oynuyorlar evde olmak yerine. Onlara kalsa hep tablet telefon istiyorlar. Farklı bir nesil. Çocukları sürekli oyalanma olayı sıkıntılı bir iş.

Psikolojik olarak iyi geldi bize, bunalmıştım şehirde. Stres vardı ama fiziksel sağlık sorunu değil. Trafiğe çıkmıyoruz, on dakikada deniz gezintisi yapıyoruz. Yavaş bir süreç. Hemen olmuyor. Şehirde vakit yok parka gidecek. Parka gitmek için trafiğe girmek gerek, park yeri aramak gerek. Burada evinin önünde yürüyebilirsiniz, deniz kenarına gidebilirsiniz hemen. Kendine ayıracak vakit var. 'Wellbeing' artıyor.

44 yaşındaki eşi K6 ise Ayvalık'ta doğada geçirdiği kaliteli vaktin onun zaman algısını da değiştirdiğini ve farkındalık kazandırdığını şu sözlerle aktarıyor:

Eskiden Eymir'de koşarken müzik dinlerdim, rekabet ederdim. Şimdi rahatlamak için yapıyoruz. Doğanın değişimini izliyoruz. İlkbaharın farkını anlamıyordum. Belki vaktimiz de yoktu doğayı izlemeye. Şimdi müzik dinlemiyorum mesela. Doğayı dinliyorum. Bazı bitkilerde on bir ay diken var, bir ay çiçek açıyor. Açmasını bekliyorum, fark ediyorum.

Mülakatlardaki ve videolardaki göçmenler gibi sanatçılar da küçük yerde yaşamının kendilerine, özel hayatlarına, arkadaş ve ailelerine çok daha fazla vakit kazandırdığını iletmişlerdir. Bu şekilde daha huzurlu, telaşsız ve kaliteli vakit geçirmeye başlamışlardır. Örneğin, Nil Karaibrahimgil şehirden uzaklaştıktan sonra mekânın insanın zamanını nasıl etkilediğini daha iyi anladığını ifade ediyor. Ayrıca kaliteli ilişkilerin de önemini vurguluyor. (1. Röportaj)

İşe git- geller, spora git- geller günü yiyip bitiriyormuş meğer.

2017 yılında Kuşadası'na göç eden ve orada şarkıcılık işlerine ilaveten Varil Camping adında bir kamp alanı işleten şarkıcı Hayko Cepkin, Redbull'a verdiği röportajda büyük şehirdeki zaman ve sevdiklerine vakit ayırma konusunda şöyle söylüyor (3. Röportaj):

Bir yere vaktinde gitmek istiyorsan üç saat evvel çıkıyorsun, yolun durumuna göre bazen yarım saatte gidip iki buçuk saat orada bekliyorsun ya da geç kalıyorsun. Tam zamanında gitmek gibi bir şey söz konusu değil. Zamanımı kontrol etmeye başladım İstanbul. Ben bir şehrin değil kendimin kontrol etmesini istiyorum çünkü zaman benim zamanım.

d. Doğa

Güncel teoriler doğa ile daha sık etkileşimde bulunan ve vakit geçiren bireylerin BPS sağlık seviyelerinin yükseldiğini ve daha olumlu duygular içine girdiğini aktarmaktadır (Bhatti ve Church, 2001; Dushkova & Ingatieva, 2020). Katılımcıların cevapları bu görüşleri destekler niteliktedir. Katılımcıların hepsi göç ettikten sonra doğada çok daha fazla vakit geçirdiklerini iletmişlerdir. Doğa ile yavaşladıklarını, kontrol duygusunun azaldığını, kendi doğalarını bulduklarını, doğada daha özgür ve izole olduklarını, doğanın ritmiyle yaşadıklarını, çocuklar için faydalı olduğunu, değerini daha iyi anladıklarını söylemişlerdir. Doğada vakit geçirdikçe onunla özdeşleşen bireyler her şeyin hâkimi oldukları duygusundan uzaklaşarak egolarını törpülemektedirler. Doğanın küçük bir parçası olduklarının ayırımına vararak, ölüm sorusuna dönüşüm ve denge ile anlam bulmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında doğanın bireyler üzerinde yarattığı sağlıksal, psikolojik, fiziksel ve felsefi etkiler açıkça görülmektedir. Doğa bireylerin yaşam biçimini değiştirdiği gibi doğaya ve hayata bakış açılarını da değiştirmiştir. Ayrıca doğada vakit geçiren bireyler zaman içerisinde doğayı korumak üzere sosyal sorumluluk etkinliklerinde yer almaya başlamakta ve bundan mutluluk duymaktadırlar.

Doğanın sağlık üzerindeki olumlu etkilerinden bahseden Bodrum'daki K1, insanın doğanın bir parçası olduğunu hatırlaması gerektiğini savunuyor:

Doğanın düşündüğümüzden daha dirençli olduğunu düşünüyorum insanlara karşı. İyileştirme gücü var kendi kendini. Uzun zaman da alsın. Doğanın bir parçasıyız. Ondan ayrı olmamalıyız. Hastalığın temelinde doğadan kopuk olmak yatıyor. Doğadan uzak olmak insanın enerjisini olumsuz etkiliyor. Rutin olarak herkes doğada vakit geçirmeli.

Doğada olmanın ve doğa ile etkileşimin yaşam biçimlerini değiştirdiğini vurgulayan Ayvalık'taki K5, göç ettiği yerde daha yavaş ve rahat bir hayat tarzını benimsediğini anlatıyor:

Acayip doğadayız. Haftada üç gün birer saat koşuyoruz. Asfalt değil, patikada. Doğada keşif koşusu yapıyoruz. Küçük bostanımız var evde, hobi olarak meyve sebze yetiştiriyoruz. Eşim çiftçi oldu. Zeytinliklere bakıyor. Doğa sayesinde doğaya bakımış değişti. Zeytinlik, diğer çiftçiler beni etkiledi.

Doğayı kontrol edemezsin hayatı edemeyeceğin gibi. Sınırlı kontrolün var doğa üzerinde. Oluruna bırakıyorlar. Gübreleme, budama yapıyorsun ama ne kadar verir bilmiyorsun. Ne kadar verirse onu kabul etmelisin. Teşekkür etmelisin. Eskiden telaşlıydık, kontrol etmeye çalışıyorduk. Şimdi değiştim. Elinden geleni yap ve bırak diyorum. Buna alıştım. Yavaşladım.

Doğanın onu felsefi anlamda değiştirdiğini anlatan editör Datça'daki K3, doğa ile ilişkisini şöyle anlatıyor:

Doğa kendi doğamı bulmamı sağlıyor. Zihnin hakimiyetinden kalbin kraliyetine geçiş sağlıyor.

İnsanlar doğayı kontrol etmiyor, tüketiyor. ... Bir fren olacak sonuçta. Doğanın bir güvenlik var sistemi var bence. Ben sadece bu beden değilim. Tek bir insan değilim. Bir bütünüz. İçsel yolculukla bu anlaşılıyor. Tanrı hata yapmaz. Hiçbirimiz hata değiliz. Kendi içsel yolculuğumla farkındalık kazanıp farkındalık yaratabileceğim. Dünyaya bu katkıyı sağlayabilirim.

Ayrıca doğanın olumlu etkilerinden de sıklıkla bahsetmişlerdir. Röportajında Nil Karaibrahimgil doğanın önemini ve onunla etkileşimin sonuçlarını şu sözleriyle anlatıyor (1. Röportaj):

Şehir, yaşaması zor bir yer. Kendini, sürekli seninle şarj ediyormuş gibi. Karnından, enerjini çekiyor. Doğa ise tam tersi, "Bana bağlan, seni şarj ederim!" diyor.

(Eşi için) Doğayla bu kadar diyalog halinde olan birisiyle yaşamak çok güzel.

Evet, bir rüzgâr değirmeni koyduk bahçeye, elektriğin çoğu oradan geliyor. Güneş panellerimiz de var. Kendi kendine yeten bir dünya kurmayı hayal ediyoruz. Dünya'yla arkadaş bir sistem.

Bence Güneş'in ve toprağın zamanıyla yaşamak bedene iyi gelen.

En zor, soğuk günlerde, beni sakinleştiren, ormana dalıp derin nefesler çekmek oldu.

2014 yılından beri yazları çocuğuyla birlikte Köyceğiz'deki 100 dönümlük çiftliğinde yaşayan ve burada tarım yapan, evli ve iki çocuk sahibi oyuncu/yazar Yılmaz Erdoğan ise Hürriyet'e verdiği röportajda doğa ile tarımın yapıcı gücünü şöyle aktarıyor (2. Röportaj):

Şehir her anlamda çok sıkıştı. Sırf trafik cinneti bile uzaklaşmak için bir sebep. Tabii gidince de aldığım kararın ne kadar doğru olduğunu anladım. Toprakla ilişkisini unutan insan, aslında hiç hatırlamaması gereken bir sürü şeyi hatırlıyor. Geriye stresten başka bir şey kalmıyor. Dolayısıyla ben bu zamanın ruhunun kentten köye göç olduğunu ve bunun sadece bana has bir şey olmadığını düşünüyorum.

e. Sistem Eleştirisi

Ters göç yapmış olan beyaz yakalılar; büyük şehirlerde yoğun mesai saatleri, sınırlı izin hakları, ast-üst ilişkilerinin bireyde yarattığı kısıtlanma hissiyatı ve yapılan işe bağlı olarak yaşanan sağlık problemleri gibi nedenlerle uzmanlaşmış oldukları işleri yapmaya devam etmekte güçlük çektiklerini aktarmışlardır. İş hayatının getirdiği bu zorlukların aile yaşamlarını da zedelediğini iletmışlerdir. İş yaşamının yoğunluğunun bireyin yalnızca ailesine değil, kendisine de zaman ayıramamasına sebep olduğu görülmektedir. Bu koşullar altında yaşayan beyaz yakalılar çocuklarının da bu hayat biçimiyle şehirlerde yaşamasını istememekte; tersine göçü bir anlamda aile ilişkilerini ve çocuklarının geleceğini kurtarmak olarak görmektedirler. Sonuç olarak beyaz yakalıların daha iyi bir yaşam hayali ile tersine göç yolunu seçtikleri görülmektedir. Bu süreci 'şehirden kaçış' olarak adlandırmaktadırlar. Bu kaçış, göç kavramı kullanıldığında çoğunlukla akla gelenin aksine bir savaştan veya kıtlıktan değil, sistemden kaçışı simgelemektedir.

Ankara'daki işlerini devredip Bodrum'a taşınan eğitimci K2 şehirde yaşadığı yoğun tempoyu bıraktıktan sonra buradaki rahat hayat sayesinde stresinin azaldığını şu şekilde anlatıyor:

Benim işi bırakınca stresim azaldı. Rahatladım. Her gece düşünüyordum. Birkaç haftadır daha rahat uyuyorum. Çalışma hayatı beni çok yoruyordu.

Burada diyet yapıyorum, spora gidiyorum. Kendine vakit ayırmakla alakalı. Kendine vakit ayırıyorsun burada. Çalışsan da daha rahat oluyor. Hafif bir iş. Çalışma hayatı sonrası için ideal.

Kırk yıldır Datça'ya yazlığına giden 49 yaşındaki editör K3, pandemiden beri orada yaşıyor. Burada hayat kalitesinin arttığını ve stresinin azaldığını şöyle anlatıyor:

Daha az stresliyim burada. Doğanın ritmiyle yaşıyorum. Saatli buluşma, trafik, randevu şehirde yoruyor. Şehir trafiğinde zor oluyor yetişmek. Her an trafik değişiyor. Panik oluyorum geç kalınca. Park yeri arıyorum. Dayak yemiş gibi oluyorum. Datça'dakinde hayat rahat. Geciksem ne olur? En fazla birkaç dakika.

Şehir yaşamının zorluğu hakkında şarkıcı Göksel, İstanbul'u değil ama işini ve şarkı söylemeyi özlediğini şu sözlerle ifade etmiştir (5. Röportaj):

(İstanbul'u) İlk defa hiç özlemedim. Son yıllarda büyük şehirlerin temposu gerçekten çok yorucu bir hal aldı. Şehirleri vahşice talan ettik. Şimdi doğa bu virüsle bize önemli bir ders veriyor.

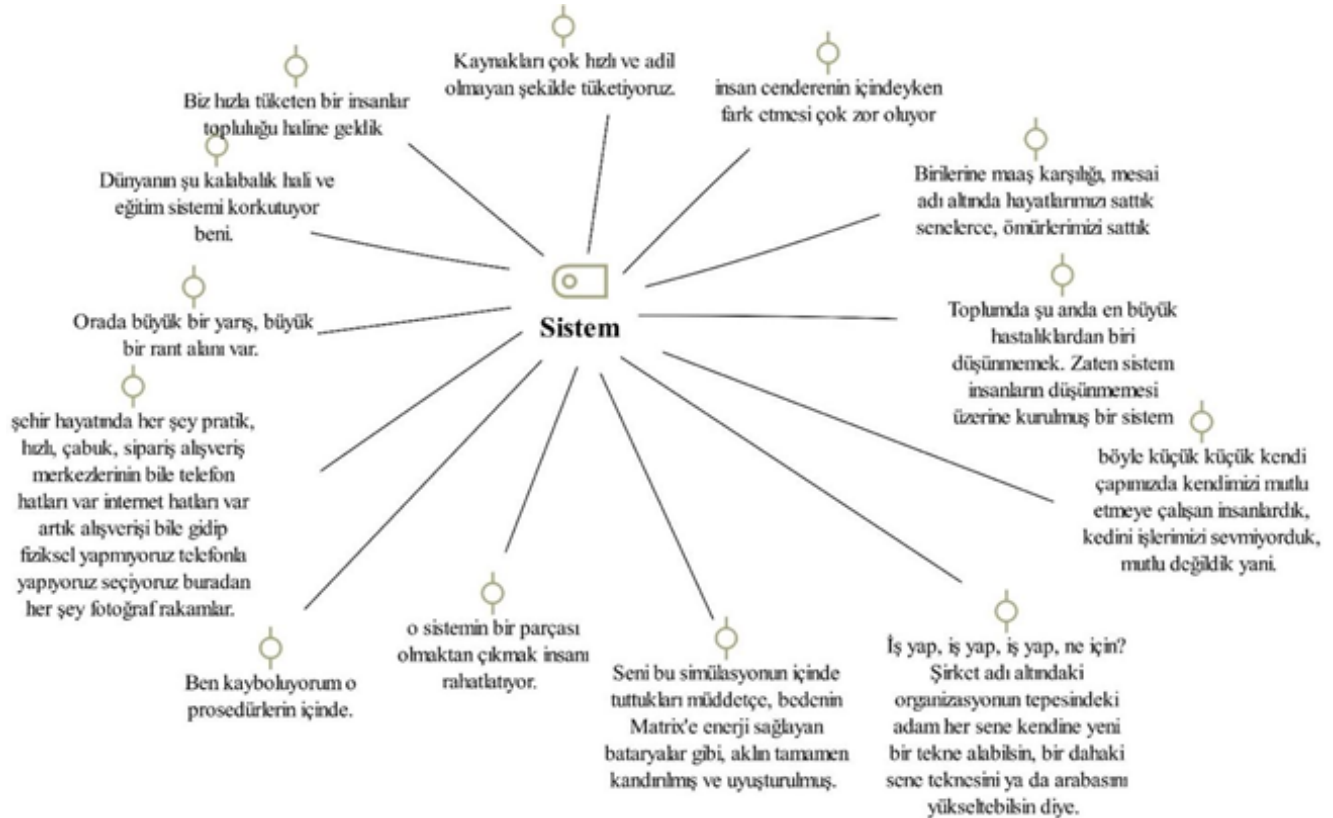
Belki iki şehirli bir hayat kurabilirim. Konserlerimi ve müzisyen arkadaşlarımı çok özledim. İstanbul'a değil ama sahneye bir an önce dönmek istiyorum.

Oyuncu ve yazar Yılmaz Erdoğan ise şehir yaşantısının çocuklar için yeterince öğretici olmadığını aşağıdaki alıntıda ifade etmiştir (2. Röportaj):

Şehirli adam her yaz tatile gittiğinde “Ya şuradan bir yer alsak” der ya... Çünkü çocuklarımızı tonla para verip okullara gönderiyoruz ama domatesin bitkisini görünce tanımıyorlar. Dolayısıyla hayattan kopuş var. Kendim için de çocuklarım için de iyi bir karar. Mesela Rodin'in de orada öğrendiği kadar okulda öğrendiğini sanmıyorum.

8. Videodan elde edilmiş bir alıntıda şu sözlere yer verilmektedir: “Seni bu simülasyonun içinde tuttukları müddetçe, bedeninin Matrix'e enerji sağlayan bataryalar gibi, aklın tamamen kandırılmış ve uyuşturulmuş. Şu an bu düzen devam ediyor mu fazlasıyla devam ediyor, benim için devam ediyor mu hayır.” Youtube videolarındaki veriler aşağıda Şekil 4'te gösterilen alıntılarla özetlenmiştir.

Şekil 4. Sistem Eleştirisi

f. Üretkenlik

Bazı göçmenler taşındıkları yerde yeni bir işe başlarken çoğunluğu gerekli olduğunda şehre gidip diğer günlerde küçük yerlerde kalmayı tercih etmektedirler. Evlerinin bir köşesini stüdyo, kütüphane veya çalışma odası yapıp üretimlerine buradan devam etmektedirler. Bu uzaktan çalışma biçimi esnek saatleri olan göçmenler için oldukça uygundur. Ayrıca kalan vakitlerinde göçmenler üretken etkinliklerde bulunmaktadır. Ayvalık'ta kocasıyla birlikte yaşayan ve orada zeytinyağı işi yapan K5, kendilerine vakit ayırmanın daha kaliteli yaşama ve verimli işler yapılmasına sebep olduğunu söylüyor:

Kürek çekiyoruz, kanoya biniyoruz. Piknik, mangal yapıyoruz. Sepetle geziyoruz. Yemek işe sepetle gidiyor. Daha çevreci oldum. Pet şişe, plastik yok. Heybe, kumaş torba, matara bardak kullanıyoruz. Çok kişi yapıyor. TEMA vakfına üyeyiz. Kompost gübre, solucan gübresi yapıyoruz. Gönüllü eğitimci olduk. STK'lara eskiden üye değildim. İstanbul'da vakit yok. Hep trafik vardı. Burada işin içine giriyoruz. Gönüllü olarak çalışıyoruz. Haftada bir saat vakit ayırmak yetiyor. Küçük yerde büyük işler yapılıyor.

Ayrıca Hayko Cepkin evinde müzik çekimleri için bir stüdyo yaptığını ve şehir dışına gittiği günleri hafta sonuna organize ettiğini anlatmıştır (3. Röportaj):

(Sabah uyanma saati erken...) Değildi, İstanbul'da kalkamıyordum. İstanbul saatim 11'di, burada 6-7 oldu. Hayvanlarımı beslerim, stüdyo işim varsa direkt stüdyoya kapanırım, hiçbir işim yoksa gerçekten zaman zaman balkonda oturabiliyorum. Yeni yeni, 'Bu kuşlar da amma bağılıyor ha!' başladı yani.

Gülçin'le (menajeri) bu manada bir sistem kurduk. Sadece cuma ve cumartesi konser alıyorum, çok spesifik bir kültür merkezi işi olmadıktan sonra asla hafta içi çalmıyoruz. Röportajları da kısaysa cuma konser önüne koyuyoruz, bir alanda çekilecekse perşembeden geliyorum. Pazara kadar istenen ne varsa o dört güne komposto ediyoruz.

Şarkıcı Göksel de evinde stüdyo kuranlardan. Doğaya yakın olmanın verimliliğini artırdığını ve yaptığı işleri etkilediğini söyleyen sanatçı bunu şu sözlerle aktarıyor (5. Röportaj):

Evin bir odasını stüdyo olarak kullanıyoruz. Çok güzel kayıtlar yaptık. Yeni hayatım çok daha ilham verici. Burada yaptığımız kayıtlar bana çok huzurlu ve sıcak geliyor.

Yazar Mine Söğüt karikatürist eşi Bahadır Baruter ile evlerinde çalıştıklarını, kendisinin bir odası olduğunu, eşinin ise salon masasında çalıştığını anlatıyor (4. Röportaj):

Benim kapandığım oda burası. Kapımı kapattım mı tüm dünya dışarıda kalır. Çalışmak değil de yalnız kalmak istediğimde gelirim daha çok. Her yerde çalışabilen, aynı anda birkaç iş yapabilen biriyim çünkü. Çorba kaynatırken roman yazabilir, bir yandan telefonda, arkadaşımın hüsrarla son bulmuş aşk hikayesini dinleyebilirim. Yatakta, yolculukta, plajda her koşulda yazabilirim; canımın istemesi yeterli. Bilgisayarım yanımda olsun yeter. Elle yazamam; okuyamam sonra... Çalışırken bana dokunulmasın, benden bir şey istenmesin yeter ama asabileşmem hiç. Bahadır öyle değildir bak. Çalışırken tam bir üretken, aksi sanatçı oluverir. O da benim gibidir; kalabalıktan rahatsız olmaz, sestten etkilenmez. Yeter ki ondan bir şey istemeyin. (Onun çalışma masası salonun bir köşesinde; insanlarla iç içe...)

Çiftliklerinde reklamcı eşi Serdar Erener ile dev bir kütüphane yaptıklarını anlatan Nil Karaibrahimgil buranın onlar için bir sığınma ve çalışma mekânı olduğunu anlatıyor (1. Röportaj):

Evet! Şehirden bu eve taşınırken, sığdırması imkânsız olacak şey, Serdar'ın on bine yakın kitabıydı. Mecburen, kümesi, kütüphaneye çevirdik. Şimdi orası, hepimizin evden kaçıp, kafa dinlediği, sessizliğe ihtiyaç olduğunda gittiği yer oldu...

Oyuncu ve yazar Yılmaz Erdoğan çiftlik işlerinden vakit kalınca orada yazarlığa devam ettiğini ve sıkılmaya vakit kalmadığını şu sözlerle aktarıyor (2. Röportaj):

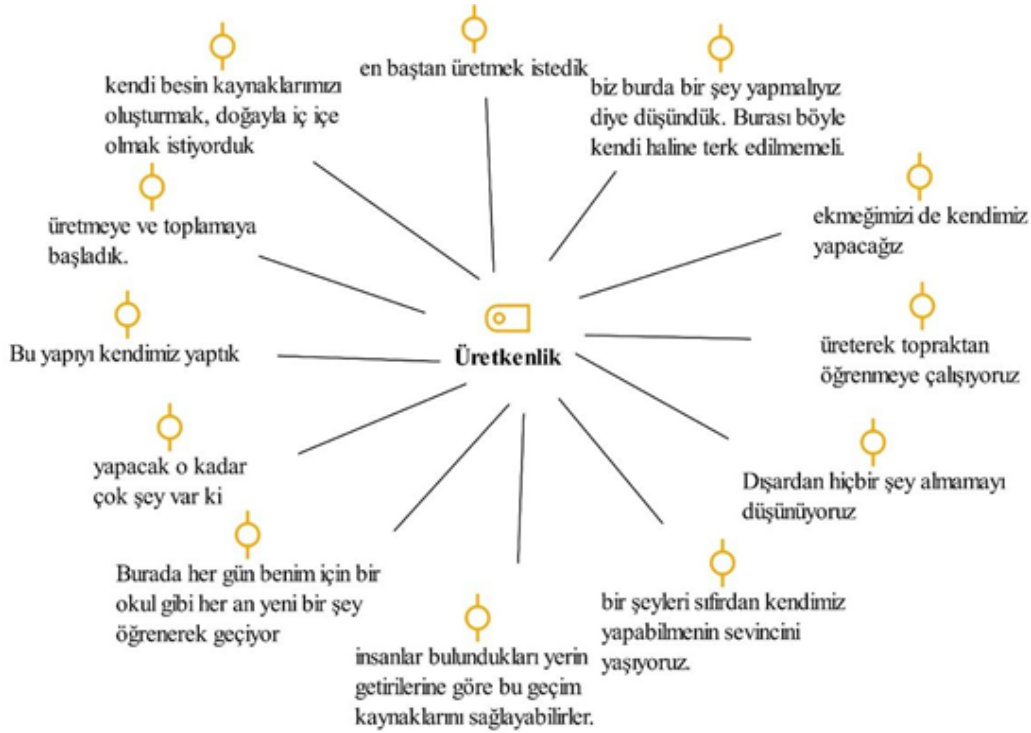
İnsanın canı neden sıkılır ya da canı sıkılınca ne yapar? AVM'de sinemaya veya yemeğe gider. Aynı insanlar, aynı yüzler. Bir araya gelip başkalarından söz eden insan grupları. Asıl sıkıcı olan bu. Köyceğiz'de hiç sıkılmıyorum. Bir de orası çiftlik. Çalışıyoruz orada, iş bitmiyor ki. Tembeller sıkılır. Çalışan adam sıkılır mı? Ayrıca ben yazarım. Boş vaktim nasıl olsun?

Özellikle bazı göçmenler yeni mekanlarında şehirdeki tüketim odaklı hayatlarının aksine sürekli bir üretim içindedirler. Üretirken aynı zamanda öğrenmekte ve kendilerini geliştirmektedirler. Doğa ve toprakla da ilişki içinde olan bireyler burada başkası için değil kendileri için çalıştıklarını vurgulamışlardır. Tarımla uğraşanlar saatlerce emek verseler de şehirdeki gibi zorlanmadıklarını aktarmışlardır. Aşağıda videolardan bir alıntı paylaşılmıştır:

...Yani ben buradan birkaç hafta uzaklaşayım, şuraya tatile gidiyim gibi bir zaman yok. Ama burada o fedakarlığı kendim için yapıyorum, bunun gerekli olduğunu düşünüyorum, bu yüzden bir şekilde buna uyum sağlıyorum, bu fedakarlığı yapmak istiyorum. Dolayısıyla bu bana eziyet olmuyor. O yüzden eski hayatımızdan tabii böyle farklılıkları var. (9.Video)

Aşağıda Şekil 5'te videolardaki göçmenlerin yeni mekanlarında edindikleri yeni uğraşlar ve üretim biçimleri alıntılarla gösterilmektedir. Özellikle tarım yapan ve toprakla uğraşan göçmenlerde üretimin yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil 5. Üretkenlik

g. Minimalizm

Minimalizm en az malzemeyle, en yoğun etkiyi yaratmayı amaçlar (Şenol, 2016). Arargüç (2016) Robert Browning'in "az çoktur" sözüyle bunu aktarır. Minimalizm, kapitalist toplumunun bireyleri daha fazla tüketmeye teşvik ettiği bir dönemde bu duruma bir tepki olarak doğmuştur (a.g.e.). Bireyler daha fazla kazanmaya ve daha fazla harcamaya yönlendirilmekte ve bir kısır döngüye hapsolmaktadırlar. Bu yüzden, mutluluk teorilerinin de gösterdiği gibi yalnızca daha fazla kazanç mutluluk getirmemektedir. Buradan yola çıkarak günümüzde bireyler daha fazla kazanmaya değil daha az harcamayla daha minimal yaşamaya yönelmektedirler. Maddiyattan

ziyade manevi yatırım ve kendine zaman ayırabilecekleri bir yaşam tarzının mutluluk getirdiği düşünülmektedir. Bu anlamda refah göçü daha yüksek bir kazanç sağlamasıyla değil sosyal etkinlik, bireysel faaliyet ve sosyal sorumluluk içeren ve harcamada daha minimal bir sistemle yaşam kalitesini artırmaktadır. Göçmenler de minimal bir yaşam tarzının önemini belirtmiş ve bunun onlara iyi geldiğini söylemişlerdir. Bu yaşam tarzı bir sosyal sorumluluk olarak düşünülebilir; üstelik ünlülerin bu mesaj kaygısında olduğu görülmektedir. Bu kaygı yazılarına, şarkılarına ve ürettikleri eserlere yansımaktadır.

Şehir yaşamıyla kıyaslandığında bazı beyaz yakalılar için tüketim anlamında fark gözlemlenmiştir. Hayatı sadeleştirmek, minimal bir hayat yaşamak, harcamaların ve tüketimin azalması ile üretkenliğin artması yaşanan önemli değişimler arasındadır. Özellikle tarım ve sanatla uğraşan bazı göçmenler için bu durum daha da öne çıkmaktadır. Şehirden uzakta yaşayan ünlüler daha az ile mutlu olduklarını, yavaşladıklarını, minimal bir hayat yaşadıklarını ve değerli ilişkilere vakit ayırdıklarını aktarmışlardır. Örneğin, fazla tüketimden ve lüksten kaçındıklarını anlatan yazar Mine Söğüt eşiyile birlikte evlerini mütevazı bir biçimde dekore ettiklerini söylüyor (4. Röportaj):

Ne sadeleşmesi, tam tersi üredim. Ben atmam, çoğalırım. Hep söylüyorum; ben artarak öleceğim, azalarak değil. Bahadır'la çöpten ev kurarız adeta, kıymetli bir şey olmaz evlerimizde. Bunların çoğu parayla satın alınmış şeyler değil; kendi uydurduklarımız. Aldıklarımız ise eskicilerden, antikacıardan falan değil. Ben bir harcama olarak görmem evi. Ekonomik davranırım o nedenle. Mümkün olduğunca basit, ucuz, uyduruk şeylerle düzerim. Bahadır da öyledir. Bit pazarı hastasıyız. Bit pazarında 20 liraya neler alabileceğinizi hayal dahi edemezsiniz.

Nil Karaibrahimgil minimal yaşam tarzının, sadeleşmenin ve kaliteli ilişkilerin önemini vurgularken telaş etmemenin olumlu taraflarını gördüğünü anlatıyor (1. Röportaj):

(Karantina günlerinde öğrendim) Telaşsız olmayı. Her sabah meditasyon ve her gün yoga yapmayı. Biz bize kalmayı. Az öz olmayı. Ama en çok telaşsız olmayı. Suçluluk duymadan yavaşlamayı.

Hiçbir şeye ve kuruma ihtiyacımız yokmuş, bir tek birbirimize ve dayanışmaya ihtiyacımız varmış.

Basit bir hayatın güzel ve öz olduğunu aktaran şarkıcı Göksel, hayatımızda yalnızca önemli olanlara yer vermemiz gerektiğini vurguluyor (5. Röportaj):

Gereksiz endişelerle kendimi çok hırpalamış olduğumu anlıyorum. Eskiden dert ettiğim pek çok şey şimdi artık çok önemsiz. İçindeyken rutinim haline gelen yaşam şeklimin beni ne kadar yorduğunu hiç fark etmemişim. Halbuki biraz dışına çıkmak, biraz da dinlenmek ne kadar kolaymış. Mutlu olmak için ihtiyaç duyduğumu düşündüğüm çok şeye aslında hiç ihtiyacım olmadığını da fark ettim. Hayat en basit haliyle çok daha güzel. Kendimi öz halime en yakın ve özgür hissediyorum.

Aşağıda minimalist ve sade yaşam tarzıyla ilişkili olan videolardan bazı alıntılar aktarılmıştır:

...Bizim özümüz toprak, özümüz doğa, özümüz doğal tarım, ekolojik tarım. Ama malesef şehirde bu kadar insanı beslemek için doğal tarım yetmiyor. (5.Video)

...Zengin değilim, param yok. Huzurum var, yeter. Toprakla saadet oluyor, karnım doyuyor. Domatesim, salatalığım, marulum, maydanozum, patlıcanım, biberim yani bir mutfak ihtiyacının hepsi zaten arkada yetişiyor. (10.Video)

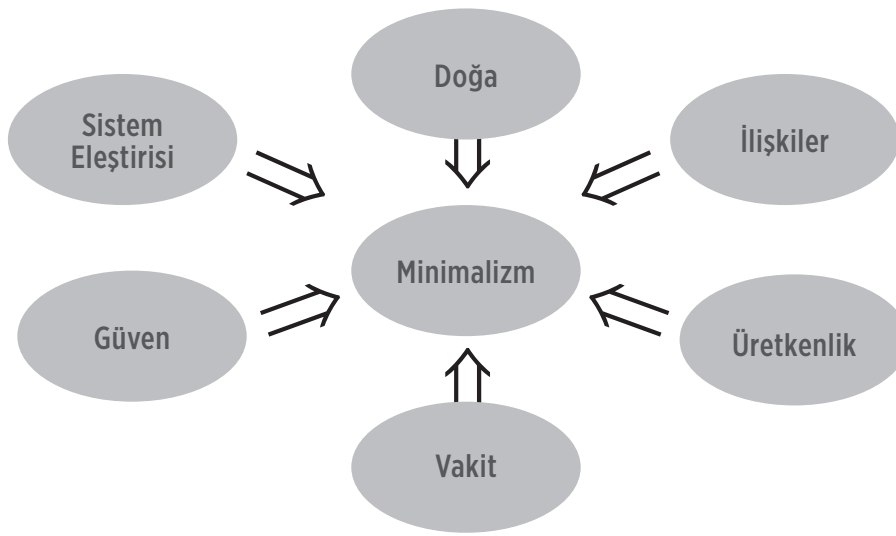
Aşağıda Şekil 6'da minimalist bir yaşamı benimseyen bireylerin geçirdikleri bu değişimi anlatan video alıntılarında yer verilmiştir.

Şekil 6. Tüketim Azlığı

Özetlemek gerekirse, ters göç hareketinde bulunan bireylerin göç sonrası geçirdiği değişimler göz önünde bulundurulduğunda doğanın etkisi, güven duygusu, kendine vakit ayırma, daha sağlam ilişkiler, üretkenlik ve sistem eleştirisi neticesinde daha minimalist bir yaşantı sürdürdükleri gözlemlenmektedir. Yani mekân değişimi bireylerin hayat tarzında da bir değişim yaratmaktadır. Özellikle bazı göçmenlerde daha yoğun olarak gözlemlenen bu değişim aşağıda Şekil 7’de gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 7. Ters Göç Sonrası Minimalist Yaşam Dönüşümü

3. Sonuç ve Öneriler

Ters göç yapanların mülakat, video ve röportajlarının verileri temellendirilmiş kuram yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yöntem bir durumun soyut şemasını yani kuramını keşfetmeye çalışır (Creswell, 2013). Bu yöntemle bireylerin birbirleriyle ve mekânla ilişkileri tespit etmek amaçlanır. Toplanan veriler sınıflandırılır, görsel olarak sunulur ve kuramsal öneriler getirilir. İç içe geçmiş karmaşık veriler arasındaki ilişkiler çözülmek istenir. Araştırmacı olguları yakından gözlemler ve katılımcıdır. Olgulardaki örüntüler, benzerlik ve farklılıklar ortaya konur. Alandan elde edilen veriler ışığında veriler bu şekilde temellendirilir. Özellikle yeni olguları açıklamak ve kavram geliştirmek için temellendirilmiş kuram faydalıdır. Örneklem için homojen bir grup seçilir ve kültürel bir çalışma yapılır. Bu yöntem bütüncül bir bakış açısı geliştirmeye yarar.

Bu çalışmadaki verileri özetlemek gerekirse, göçmenlerin göç ettikleri mekânda geçirdiği değişimler “güven, ilişkiler, vakit, doğa, sistem karşıtlığı, üretkenlik ve minimalizm” olmak üzere yedi ana tema başlığı altında incelenebileceği görülmektedir. Bütün bu temalar ise literatürün de öngördüğü gibi BPS sağlık durumunda iyileşmeye sebep olmaktadır. Bireyler güven duydukları ortamda daha az endişelenmekte, gelecek kaygıları

azalmakta, kendilerini toplumda daha önemli, değerli ve faydalı hissetmektedirler. Bunun yanı sıra şehrin stresinden uzak olmak rahatlamaya, huzurlu bir sosyal ortamda bulunmak toplumsal iyimserliğe ve bunlar da kaliteli bir uykuya sebep olmaktadır. Şehre kıyasla burada kendilerine daha çok vakit ayıran bireyler fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme, kaliteli sosyal ilişkiler ve hobileriyle hayatlarını zenginleştirmektedirler. Göçmenlerin çoğu sabah erken kalkmakta, günlerini aktif geçirmekte ve daha sağlam ilişkiler kurmaktadır. Son olarak, doğayla geçirdikleri zaman dolayısıyla felsefi anlamda bir değişim yaşayan göçmenler doğada huzur bulduklarını, doğanın onlara şifa verdiğini, farkındalık kazandırdığını aktarmışlardır. Mutluluk ölçümleri ve teorilerinden de yola çıkarak ters göç yapan bireylerin yeni yaşam biçimleri dolayısıyla yaşam doyumlarında ve BPS sağlık seviyelerinde bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

Çoğu göçmen küçük şehir hayatını beğendiğini iletse de özellikle bazı göçmenlerin göç ettikleri yerde okul, hastane, AVM, restoran, Starbucks gibi şehir imkanlarının olmasını olumlu buldukları tespit edilmiştir. Genellikle küçük şehrin avantajları öne çıkmakla beraber buralarda bir takım eksiklikler de hissedilmektedir. Küçük yerlerdeki dezavantajlar internet kesilmeleri, su kesintileri, evi ısıtmanın zorluğu, alışveriş imkanının az olması, sosyo-kültürel etkinliklerin kısıtlılığı ve uzakta kalan aile ile arkadaşlara duyulan özlem olarak ortaya çıkmaktadır. Geniş ailesi ile birlikte göç edenlerin dışındakiler ailelerini özlediklerini ve hemen hepsi eski arkadaş ortamlarını aradıklarını söylemiştir. Bir kişi özellikle pandemiden sonra yalnız kaldığı şehre dönmek istediğini iletmiştir. Kaygı sorusuna çoğunluk doğa için kaygılandıklarını, bazıları ekonomi ve ülke için üzüldüğünü ve biri de çocukları için endişe duyduklarını iletmiştir. Ancak çoğunluğu küçük yerlerde kendilerini büyük şehre göre daha güvende hissettiklerini söylemişlerdir. Bu temaların haricinde bazı göçmenlerde kendi mesleki alanlarında üretkenlik, minimal yaşam ve mesaj kaygısı öne çıkmaktadır. Buradaki hayatın üretkenliklerine katkıda bulunduğunu ve yeni mekanlarında çalışmaya, üretmeye devam ettiklerini anlatmışlardır. Sanatçılar yalnızca gerekli olduğunda şehre gidip gelerek çalışmaya etmişler ve kimisi bunun yanı sıra yeni işlere girişmişlerdir. Hepsi evlerinde bir stüdyo, çalışma odası veya kütüphane oluşturarak işlerini uzaktan yürütmüşlerdir.

3.1. Eksenel Kodlama ve Tipoloji

Mülakatlar, videolar ve röportajlardan elde edilen veriler doğrultusunda refah göçmenlerinin göç sonrası ilişkileri, yeni mekanlarındaki etkinlikleri ve yaşam ilkeleri (minimalizm) kategorileri eksenel kodlamada gruplandırılmıştır. Ters göç yapan bireylerin açık kodlaması ve seçici kodlaması her alanda ortak olan ve tekrar eden ve en çok vurgulanan yani çekirdek kod doğa kavramıdır. Doğaya yaklaşmak ve doğada daha çok vakit geçirmek isteyen bireyler refah göçünde bulunmuşlardır. Doğayla ilişkileri güçlenmiş, doğada daha çok vakit geçirdikleri etkinliklerde bulunmuşlar ve sonucunda doğayı korumak için yaşam biçimlerinde minimalistik bir değişim meydana gelmiştir. Diğer sebeplerle beraber göçmenler doğaya yakın yaşadıkları ve doğada vakit

geçirdikleri için onların yaşam memnuniyetleri artmıştır. Ayrıca doğada buldukları süre boyunca temiz hava, hareket, beslenme, rahatlama ve diğer sebeplerden dolayı BSP sağlık seviyelerinde artış olmuştur. Aşağıda Tablo 1'de eksenel kodlamanın detayları gösterilmektedir.

Tablo 1. Refah Göçü Eksenel Kodlama

	İlişkiler	Etkinlikler	İlkeler
Açık Kodlama Sentezi	Aile	Spor	Üretkenlik
	Arkadaşlar	Yemek Yapmak	Tüketim Azlığı
	Yerli Halk	Kaliteli Uyku / Rahatlama	Yavaşlamak
	Çocuklar	Sosyalleşmek	Farkındalık
	Hayvanlar	Hobiler	Minimalizm
	Kendi Bedeni	Sosyal Sorumluluk	Çevre Etkinlikleri / Dönüşüm
	Doğayla İlişki	Doğada Olmak	Doğayı Korumak

Doğa çekirdek kodu üzerinden birbirleriyle ilişkilendirilerek sınıflandırılan kategoriler *Agroeko Göçmenler*, *Mikro-kentliler* ve *Bohemler*dir. Bu kategoriler doğa ile olan ilişkileri üzerinden değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Agroeko Göçmenler daha marjinal ve işini bırakıp tamamen tarım veya hayvancılıkla uğraşan bireyleri temsil etmektedir. Onları ayırtıran anahtar kelime sistem karşıtlığıdır. Mikro-kentliler işlerine uzaktan devam eden beyaz yakalılardır. Bunlar aslında bir şehir özlemi içerisinde olup oradaki imkanları tercih etmektedirler. Agroeko Göçmenler doğayı korumak ve onunla uyumlu yaşamak isterken, Mikro-kentliler gittikleri yerde küçük bir kent yaratmakta ve kent yaşantısını buraya getirmektedirler. Bohemler ise işlerine uzaktan devam edebilen veya gittikleri yerlerde yeni meslekler edinen kesimi temsil etmektedir. Bunlar doğada bilinç kazanmakta, bu durum işlerine ve eserlerine yansımakta ve şehirde kalanlara ulaşarak bir bilinç yaratmaktadır. Onları ayırtıran en önemli özellik sosyal sorumluluktur.

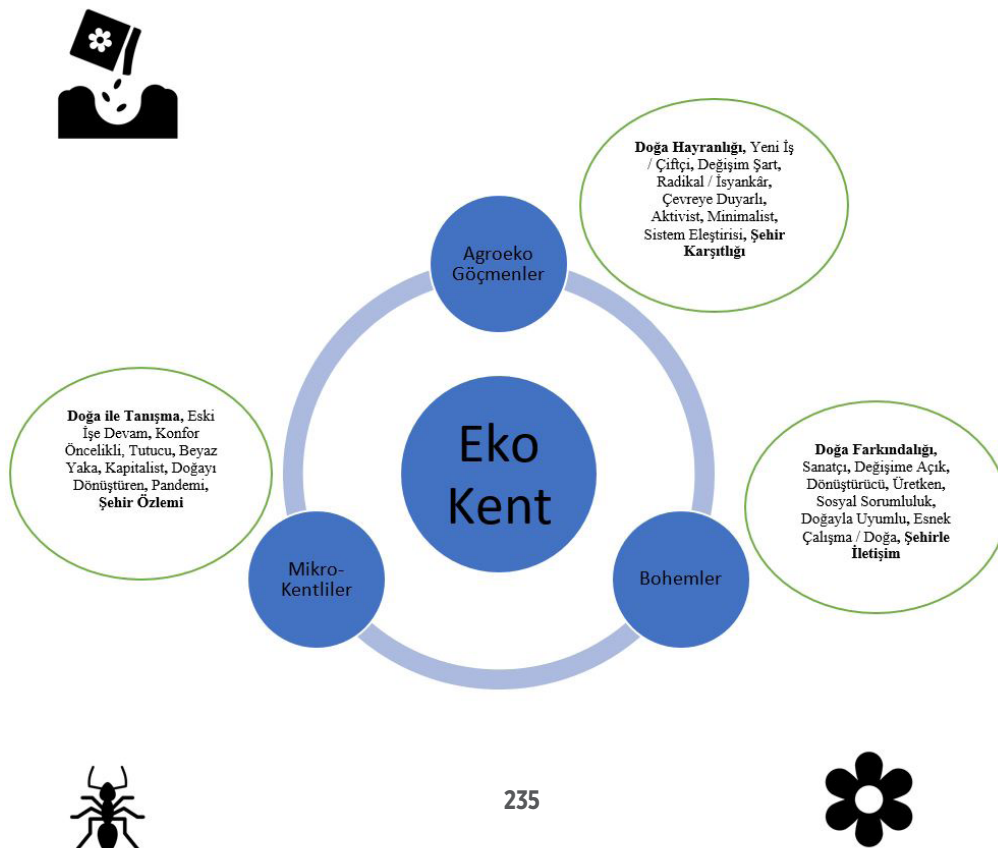
Tipolojide eski işlerini bırakıp tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar, yani Agroeko Göçmenler daha ziyade sisteme karşı olan ve tarıma dönmek isteyen bir grubu oluşturmaktadırlar. Biraz anarşik, direnişçi, kapitalizme karşı bir yapıya sahiptirler. Bazılarının video çekmelerinde böyle bir mesaj kaygısı gizli olduğu söylenebilir. Mikro-kentliler sisteme daha yakın durmaktadırlar. Aynı sistemi uzak ve doğal bir ortamdan devam ettirmek istemektedirler. Şehir yaşantısını sevmekte ve okul, hastane, AVM, restoran, Starbucks gibi olanaklarını beğenmektedirler. Burayı küçük şehir gibi düşünmekte ve mesleklerini çoğunlukla değiştirmemektedirler. Bohemler yani sanatçılar, editörler ve

yazarlar ise kendi içlerinde yeni yerlerinde bir hayat kuranlar, şehirde çalışmaya devam edip vakit buldukça küçük yerlerde yaşayanlar ve iş oldukça şehre gidenler olarak ayrılmaktadırlar. Kimisi aynı zamanda tarımla da uğraşırken bazıları Agroeko Göçmenlerden farklı olarak sadece kendi işlerini uzaktan devam ettirmektedirler. Çoğunluğu kendi işlerini bırakmadan hayatlarını farklı bir mekânda geçirmektedirler. İdeolojik olarak daha barışçıl ve yapıcı ve sistemi düzeltme çabasında olan bir yapıdadırlar. Agroeko Göçmenler ile Bohemler minimalist bir yaşam tarzına sahiptirler. Bohemler, Agroeko Göçmenler gibi sistemi eleştirmekle birlikte düzeni tamamen reddetmek yerine şehirden bağlarını koparmadan bu duruma dikkat çekmek ve değiştirmek için çabalamaktadırlar.

3.2. Metafor ve Hikâye

Metafor olarak cam bir faunadaki toprak (agroeko göçmenler), mikroorganizmalar (mikro-kentliler) ve bitkiler (bohemler) düşünülebilir. Bütün bu oluşum bir cam faunadaki ekosistemi anımsatmaktadır. Aslında aynı faunada birbirlerine faydaları vardır ve denge yaratıp birlikte yaşamaktadırlar. Agroeko Göçmenler tarım yapmakta, yeşil ile doğayı korumakta ve bu yüzden metafor olarak toprakla temsil edilmektedirler. Mikro-kentliler tüketim odaklıdırlar ancak teknolojiyi geliştirerek fayda sağlarlar. Bu anlamda ekosistemdeki mikroorganizmalara benzerler. Bohemler ise çevre konusunda toplumsal bilinç yaratarak üretirler. Sürekli bir üretim içerisinde olduklarından bitkilere benzemektedirler. Bütün bu durum geleceğin teknolojik eko köylerinin bir prototipi gibi görülebilir. Bu dönüşüm aşağıda Şekil 8 ile gösterilmektedir.

Şekil 8. Refah Göçmenlerinin Fauna Metaforu – Eko Kent Dönüşüm Şekli

İlişkisel sosyoloji çerçevesinde ters göç etmenin biyolojik (sağlıklı yemek, egzersiz, temiz hava, iyi uyku), psikolojik (az stres, vakit çokluğu, rahatlık, güven, doğa, rehabilitasyon) ve sosyal (küçük yer insanının rahatlığı, sağlam sosyal ilişkiler, yerlileri tanımak, sosyalleşmeye daha çok vakit, sosyal etkinlikler, aileye vakit, sosyal sorumluluk) etkilerinin BPS modele katkı sağladığı görülmektedir. Kapı kontrol teorisinde ele alındığı üzere bütün bunların sonucunda olumlu ruh hali ile stres, rekabet ve koşuşturmadan uzak olmak ve doğada vakit geçirmek olumlu bir psikoloji yaratarak sağlığı artırmaktadır. Kentleşme teorileri ise büyük kentlerin bireyi yalnızlaştırdığını ve gelecek kaygısını yükselttiğini anlatmaktadır. Şehir büyüdükçe, metropolleştikçe güven duygusu ve refah azalmaktadır. Koşurma, rekabet ve trafik artmaktadır. İlişkisel mekân teorilerinden yola çıkarak bireylerin kendilerini göreceli olarak küçük yerde güvende, önemli ve huzurlu hissettiği söylenebilir. İlişkisel sosyoloji temelinde bireylerin mekanla olan ilişkisi ele alındığında Simmel, Foucault, Bourdieu ve Lewin'in görüşleri öne çıkmaktadır. Foucault modern insanın mekâna hapsolarak kontrol edildiğini öne sürmüştür (Fu, 2021). İlişkisel mekân teorileri Simmel'in güç ilişkilerini temel alarak bireylerin mekânla, zaman ve sosyal sermaye doğrultusunda bir güç ilişkisinde olduğunu ileri sürer (a.g.e.). Bu anlamda Bourdieu'nun "habitus" kavramı bireylerin sosyal konumuna dayalı sembolik sermayelerinin hareket, düşünce ve duygularını etkilediğini öne sürmektedir (Kasapoğlu, 2019). Lewin ise bireylerin zaman ve mekanla sürekli, çok boyutlu, geometrik ve dinamik bir ilişki içerisinde olduğunu altını çizer (a.g.e.). Bu yüzden bireyler içerisinde buldukları mekânda, sosyal ortamda dinamik ilişkiler ile zamana bağlı olarak güç, güven hisseder ve ilişkilerini biçimlendirir. İlişkisel anlamda ters göç bireylerin sosyal sermayelerini ve ilişki biçimlerini değiştirerek güç ile güven duyguları üzerinde olumlu bir etki yaratmakta ve BPS sağlık seviyelerini artırmaktadır.

Bunun yanı sıra bazıları sosyal sorumluluk projelerinde bulduklarını ve bundan dolayı kendilerini iyi hissettiklerini iletmislerdir. Bu da ekonomik kriterlerden ziyade bireylerin içinde buldukları toplumsal durum, toplumdaki konumları, kaliteli ilişkiler, hobiler, sosyal sorumluluk etkinlikleriyle daha mutlu oldukları gerçeğine ışık tutmakta ve bu mutluluk literatürünü desteklemektedir. Analizlerde özellikle, doğa çekirdek kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin benzerlik ve farklılıkları göz önüne alındığında Agroeko Göçmenler, Mikro-kentliler ve Bohemler olmak üzere üç kategori ortaya çıkmaktadır. Bunlar doğa ile olan ilişkileri, tutumları ve yaşam biçimleri ve topluma sağladıkları katkı bakımından ayrılmaktadırlar. Bu sistem çerçevesinde kendi içlerinde bir denge ve döngü oluşturmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, ters göç edenlerin sistemleri geleceğin teknolojik eko köylerinin bir prototipi biçiminde olduğu düşünülebilir.

Ters göçte bulunan bireylerin buna sebep olan etkenleri, yaşam koşulları, kırılma noktaları bu kararlarında önem taşımaktadır. Ayrıca geçirdikleri süre, buraya alışmalarında etkilidir. Bazı bireyler pandemide mekân değiştirmiş sonrasında geri dönmüştür. Bazıları pandemide göç etmiştir ve yakın gelecekte yine mekân değiştirebilirler.

Daha uzun süre göç etmiş olanlar ise kararlı olup kesin göç edenlerdir. Bu anlamda ters göç sürecinin uzun vadeli incelenmesi gereklidir. Araştırma sonuçları görüşülen kişilerle sınırlıdır ve yörelere genellenemez. Bunun yanı sıra, ileride toplanacak nitel veriler ve alan araştırmaları daha genel bir yorum yapmayı sağlarken araştırmayı genişletebilir. Pilot bölgelerden elde edilecek sonuçlar diğer göçmen bölgelerinde refahın sağlık üzerindeki etkileri bakımından araştırmacılara ve sosyal hizmet uzmanlarına ışık tutabilir. Ayrıca başka çalışmalarda ortaya çıkabilecek olan yeni tipolojiler de mümkündür. Bu konuda yapılacak farklı bölgelerdeki çalışmalarla literatür zenginleşecektir.

4. Ekler

Ek 1. Mülakat Soruları

1. Demografik sorular: Yaş, cinsiyet, medeni hal, çocuk, eğitim, yaşadığı yer, geldiği şehir, ekonomik durum. Kiminle yaşıyorsunuz?
2. Büyük şehirden göç etme sebepleriniz nelerdir? Göç etmeniz Covid sonrası mı yoksa öncesi döneme mi denk geliyor? Kent yaşamı hakkında ne düşünüyorsunuz?
3. Ne kadar zamandır burada yaşıyorsunuz? Göç ettiğiniz yeni belde hakkında ne düşünüyorsunuz?
4. Göçtüğünüz yeni beldede uyum sorunu yaşadınız mı? Yerliler sizi nasıl karşıladılar?
5. Burada geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz? Ekonomik olarak memnun musunuz? Boş zamanlarınızda nelerle uğraşıyorsunuz?
6. Aradığınız özellikleri burada bulabildiniz mi? Şehir hayatında özlediğiniz şeyler var mı?
7. Burada sosyal çevreniz, etkinlikleriniz nasıl? Aileniz ile ne sıklıkla görüşüyorsunuz?
8. Doğa ile ilişkiniz nasıldır?
9. Buraya gelmeden önce ve sonra refah ve stres seviyenizi karşılaştırırsanız fark var mıdır? Başka değişim yaşadınız mı? (Beslenme, fiziksel aktivite, boş zaman vb.)
10. Buradaki yaşam sağlığını nasıl etkiliyor? Göç etmenizde sağlık sebepleri var mı? (Sağlık sorunu vb.)
11. Sizce geldiğiniz yere bir katkı sağladığınızı düşünüyor musunuz?
12. Hayatınızdan genel olarak memnun musunuz? Değiştirmek istedikleriniz var mı?
13. Gelecekte kaygı duyar mısınız? Kendinizi yaşadığınız yere ait ve özgür hissediyor musunuz?
14. Şehre geri dönmeyi düşünüyor musunuz?
15. İnsanın doğayı kontrol etmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ek 2. YouTube Videoları

Video #	Video Başlığı
1. Video	Şehirden Kaçanlar Bir Köyceğiz Hikayesi Şehirden Köye Göçen Beyaz Yakalılar https://www.youtube.com/watch?v=aXroLDQzEbU&t=3s
2. Video	Şehirden Kaçanlar: Amerika'dan Burdur'a Göç https://www.youtube.com/watch?v=vqnnhPuWaAc
3. Video	Şehirden kaçanlar: İstanbul'dan Rize, Fındıklı'ya "Keşke herkes bıraksa keşmekeşi" https://www.youtube.com/watch?v=kVEUwT9wvNQ&t=253s
4. Video	Şehirden kaçanlar: Gökçeada'da bir bilgisayar mühendisi https://www.youtube.com/watch?v=TVcNvuRpBYM&t=1s
5. Video	İstanbul'u Terkedip Dalaman'a Göçtük Tersine Göç Bizim Hikayemiz ve Sebeplerimiz https://www.youtube.com/watch?v=YUaH7omjvzs
6. Video	Köye Nasıl Göç Ettik Nasıl Para Kazanıyoruz Başımızdan Geçenler Şehirden Köye Göç 30.Bölüm https://www.youtube.com/watch?v=eW_E8mdNLyc&t=1s
7. Video	Şehirden kaçanlar: Silifke'de meyvecilik "Kırsalı istiyordum, özlediğim hayatı burada kurdum" https://www.youtube.com/watch?v=CsQUWUeAiSY&t=2s
8. Video	Şehirden Köye Minimalizm ve Minimal Yaşam Mustafa Yılmaz Özel Röportaj https://www.youtube.com/watch?v=zdv9K_GNaVo&t=4s
9. Video	Şehirden kaçanlar: Plazadan tarlaya "Modern ve doğaya saygılı tarım" https://www.youtube.com/watch?v=QeVLPWT_zBE&t=2s
10. Video	Beyaz Yakalı İşinden İstifa Etti Köye Yerleşip Çiftçi Oldu // Sevdiğin İşi Yap https://www.youtube.com/watch?v=hRUbZbYO58E

Ek 3. Röportajlar

Röportaj #	Röportaj Başlığı
1. Röportaj	<i>Ayşe Arman</i> . "Nil Karaibrahingil Artık Doğada Yaşıyor" (23 Mayıs 2020) https://www.armanayse.com/nil-karaibrahingil-artik-dogada-yasiyor/
2. Röportaj	<i>Hürriyet</i> . "Dedeme Özür Borcum Vardı" (29 Ekim 2016), https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/yilmaz-erdogan-merak-edilenleri-cengiz-semerciogluna-anlatti-40262296
3. Röportaj	<i>Redbull</i> . "O Artık Kuşadası'nın Yerlisi" (03 Temmuz 2017), https://www.redbull.com/tr-tr/hayko-cepkin-in-kusadasi-ndaki-yasami
4. Röportaj	<i>Alldecor</i> . "Kurtarılmış Cennet", https://senguldurucu.com/img/portfolio/bahad%C4%B1r-mine%20roportaj.pdf
5. Röportaj	<i>Hürriyet Kelebek Pazar</i> . "Bu Köy Benim Hayal Ürünüm, Yaşadığım Her Şey de O Rüyanın İçinde Geçiyor Sanki" (14 Haziran 2020), https://www.hurriyet.com.tr/galeri-gokselin-yeni-hayati-40209433/4

Kaynakça

- Adevi, A. A., & Martensson, F. (2013). Stress rehabilitation through garden therapy: The garden as a place in the recovery from stress. *Urban Forestry & Urban Greening*, 12, 230-237.
- Altundal Öncü, M., & Somuncu, M. (2017). Küresel bir eğilim olarak refah göçü: Dağlık alanlarda yeni mekan organizasyonunu anlamak.
- Ambrose, G., Das, K., Fan, Y., & Ramaswami, A. (2020). Is garden associated with greater happiness of urban residents? A multi-activity dynamic assessment in the twin-cities region, USA. *Landscape and Urban Planning*, 198, 103776.
- Arabacı, Z., Hasgül, E., & Serpen, A. S. (2016). Türkiye’de kadın göçmenlik ve göçün kadın sağlığı üzerine etkisi, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36, 129-144.
- Arargüç, M. F., (2016), Sanattan edebiyata minimalizm ve edebi bir uygulama: Ann Beattie’nin “The rabbit hole as likely explanation”, *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 37, 88-113.
- Bhatti, M., & Church, A. (2001). Cultivating natures: Homes and gardens in late modernity. *Sociology* 35, 365-383.
- Cieslik, M. (2017). *The Happiness Riddle and the Quest for a Good Life*, Palgrave Macmillan (Birinci Basım: 2016).
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design*. Sage (3rd Ed.).
- David, F. (2004). Georg Simmel, The Sociology of Space, *CSISS Classics, California Digital Library*.
- Doğaner, S. (2019). *Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları*. Flora Turizmi: Orman, Çiçek ve İnsan. İstanbul: Eski Babil Yayınları.
- Dushkova, D., & Ingatieva, M. (2020). New trends in urban environmental health research: from geography of diseases to therapeutic landscapes and healing gardens. *Geography, Environment, Sustainability*, 13(1), 159-171.
- Ergüven, M. H. (2019). Sağlıklı yaşamda doğal bir wellness trendi: orman banyosu, *Journal of Academic Social Science Studies*, 76, 65-73.
- Eroğlu, A., & Arslan, S. (2018). Yenidoğanda Ağrının Algılanması, Değerlendirilmesi ve Yönetimi, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 52-60.
- Ertem, M. (2021). Huzurevinde yaşayan bireylerin psikososyal ve fiziksel işlevlerinin değerlendirilmesi, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(1), 113-120.
- Fu, Y. (2021). Towards relational spatiality: Space, relation & Simmel’s modernity, *Sociology*, 1-17.
- Gieryn, T. F. (2000). A Space for Place in Sociology, *Annual Review of Sociology*, 26, 463-496.
- Gosnell, H., & Abrams, J. B. (2009). Amenity migration: Diverse conceptualizations of drivers, socioeconomic dimensions, and emerging challenges, *GeoJournal*.

- Graham, S., & Healey, P. (1999). Relational concepts of space and place: Issues for planning theory and practice, *European Planning Studies*, 7(5), 623-646.
- Güzel, E. (2016). Dijital kültür ve çevrimiçi sosyal ağlarda rekabetin aktörü: Dijital habitus, Gümüşhane Üniversitesi *İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1), 82-103.
- Hjerpe, E., Hussain, A., & Holmes, T. (2020). Amenity migration and public lands: Rise of the protected areas, *Environmental Management*, 66, 56-71.
- İslamoğlu, E., Yıldırım, S., & Abdurrahman, B. (2014). Türkiye’de tersine göç ve göçü teşvik eden uygulamalar: İstanbul ili örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*. 3(1), 68-93.
- Karaküçük, S., Ayyıldız Durhan, T., & Çakır, M. (2020). Türkiye’de geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin boş zaman davranışlarına etki eden faktörler, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 510-528.
- Karaman, H., & Kavak, G. Ç. (2020). Ağrı kliniğimizin bir yıllık olgu analizi. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 3(1), 17-22.
- Kasapoğlu, A. (2008). *Madalyonun İki Yüzü: Hastalık ve Sağlık*. Phoenix Yayınevi.
- Kasapoglu, A. (2019). A road map for applying relational sociology. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 6(1), 448-488.
- Kepek, E. B., & Uğuzman, T. (2018). Haydi köyümüze geri dönelim! Tersine göçün sosyoekonomik etkileri: Yeniol köyü örneği, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 11-36.
- Kirel, S. (2014). Erich Fromm’un Şiddete Yaklaşımı ve Bir Örnek Film, "Falling Down - Sonun Başlangıcı". *Marmara İletişim Dergisi*, 9(9), 259-284. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/442/3434>
- Korucu, S., Çalışkan Söylemez, Ş., & Oksay, A. (2021). Biyopsikososyal yaklaşım ve gelişim süreci, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(30), 689-700.
- Kosaka, K. (2007). A Sociology for Happiness: Beyond Western versus Non-Western Perspectives, *Research Article*, September 1, 56(2), 113-126, <https://doi.org/10.1177/0038022920070303>
- Koyuncu, F. M. (2004). Kronik pelvik ağrıda yönetim. *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği*.
- Lee, A-Y., Kim, S-Y., Kwon, H. J., & Park, S-A. (2021). Horticultural therapy program for mental health of prisoners: A case report, *Integrative Medicine Research*, 10, 1-8.
- Moss, L. A. G., & Glorioso, R.S. (2014). *Global Amenity Migration*. The New Ecology Press.
- Pringle, S., & Guaralda M. (2018). Images of urban happiness: a pilot study in the self-representation of happiness in urban spaces, *International Journal of the Image*, 97-122.
- Steincke, E., Cede, I. P., & Fliesser, U. P. (2009). *Development patterns of rural Depopulation areas, Demographic Impacts of Amenity Migration on Italian Peripheral Regions*, 195-214.
- Südaş, İ., & Mutluer, M. (2010). Daha iyi bir hayata doğru: Yaşam biçimi göçü. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1), 31-47.
- Şenol, N., (2018), Minimalist sanat akımının moda üzerindeki etkisine genel bir bakış, *Art-Sanat*, 9, 437-448.

- Tampieri, A. (2017). Urbanization and its effects on the happiness domains, University of Bologna.
- Terzibaş, P. (2020). *Mutluluk Ekonomisi ve Easterlin Paradoksunun Testi*. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Ekonomi ve Finans Yüksek Lisans Tezi.
- Teymur, N. (2004). "Research in Socio-Spatial Disciplines". In Evaluation of Performance in Social Sciences. Ed. İlhan Tekeli & Necdet Teymur. Ankara: UNESCO.
- Topçu, İ., & Dişsiz, M. (2018). Doğum eyleminde kullanılan manipülatif ve beden temelli tamamlayıcı- alternatif yöntemler, *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 1(2), 33-37.
- Varışoğlu, Y., & Ünlü, G. (2020). Türkiye'deki tezlerde doğum ağrısının yönetiminde kullanılan nonfarmakolojik yöntemlerin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 23(1), 45-52.
- Winters, J. V., & Li, Y. (2015). Urbanization, natural amenities, and subjective well-being: evidence from U.S. counties, *IZA Discussion Paper Series*, 8966.
- Witte, D., & Schimitz, A. (2021). Relational sociology on a global scale: Field-theoretical perspectives on cross-cultural comparison and the re-figuration of space(s), *FQS* 22(3), Art. 5.

Araştırma Makalesi

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerdeki KOBİ İnsan Kaynakları Yönetimi Sorunları ve Uygulamaları: Kuzey Londradaki Türk KOBİler¹

Melis Korkmaz²

Öz

Türk toplumu, Londra'ya göçlerini takiben yoğun olarak iş ve ticaret hayatına atılmış ancak eleman yönetimi konusunda yeterli gerekliliği ve profesyonelliği sağlayamamışlardır. Bu çalışma Kuzey Londra'da bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelerin insan kaynakları yönetimine bakış açısını ve önlerindeki potansiyel engelleri araştırmaktadır. Çalışma süresince 12 Türk firma sahibiyle söhbetsel görüşmeler yapılmış ve tümevarımsal araştırma yöntemi kullanılarak, elde edilen bulgular tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Öne çıkan belirgin sonuçlar genel olarak; finansal masraflar, sosyokültürel yapı ve potansiyel Türk insan kaynakları uzmanı eksikliğinin Kuzey Londradaki Türk işletmelerini genellikle resmi olmayan eleman yönetimine itmesidir. Daha kapsamlı bir bölgede yapılacak başka bir araştırma, örneğin bütün Birleşik Krallık yada diğer Avrupa başkentleri gibi, göçmen Türk toplumunda insan kaynakları yönetimi sorununu anlamaya daha yakından bir ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Londra, Türk/ Kürt Göçmen İşverenler, Sosyokültürel Yapı, İnsan Kaynakları Yönetimi, Eleman Yönetimi.

¹ Makale Geliş Tarihi: 25.09.2022 Makale Kabul Tarihi: 18.10.2022

² University of Greenwich, melis.london05@outlook.com, ORCID NO: 0000-0001-9406-2234

Research Article

HRM Issues and Practices in Small and Medium Size Enterprises (SMEs): Turkish SMEs in North London

Abstract

Despite massive involvement in trading and businesses since they first immigrated to the UK, Turkish Small and Medium Size Enterprises (SMEs) in London fail to comply with formalised human resources (HR) practices in their organisations. This is the study of Turkish migrants' SMEs in North London, and the purpose of this study is to investigate the barriers regarding professional formalised HR practices and the tendency of the informal approach to employee management. During the research, the inductive qualitative research method was employed through semi-structured interviews, and they were analysed by thematic analysis. This study included only Turkish SMEs in North London, with 12 participants. In fact, future comprehensive research in a greater area will be a better impact on understanding the issue, such as a study in the UK or other Europe capitals. Informal employee management is well common with Turkish SMEs in North London. Although employers are not opposed to formalising their HR practices via working with HR practitioners, financial cost and socio-cultural structure are the strongest barriers to formalised HRM.

Keywords: Turkish/ Kurdish SMEs, Socio-cultural Background, HR Practices, Employee Management, Immigrants.

1. Introduction

European Commission (EC) defined Small and Medium Size Enterprises (SMEs) as “enterprises which employ fewer than 250 persons and which have an annual turnover not exceeding EUR 50 million, and/or an annual balance sheet total not exceeding EUR 43 million” (2020, p. 3). Most economies are heavily benefitting from SMEs. In the UK, 99.3% of the total business population is made by an estimated 5.94 million small businesses employing less than fifty people (BIS, 2020 cited in Razzak et al., 2021, pp. 47-67). At the same time, the EC (2020) revealed that SMEs are having difficulties with structural barriers regarding management skills and the inability to adapt to the labour market. Altinay (2008) addressed that owners’ values, personalities, and backgrounds are a strong influence in determining employee management practices in SMEs. Employers’ direct contact with employees and their effort to maintain the family-based culture at work increase employees’ tendency to develop informal relationships with owners and favoured managers. (Biloslavo & Lombardi, 2021, pp. 1747-1774). Informal recruitment and selection process (Crowley Henry et al., 2021, pp. 145-165) via personal connections or word-of-mouth (Klepik, 2019, pp. 14–26) increase the risk of absence of a permanent HR department because employees may reject working with professionals (Marlow et al., 2010, pp. 954-966). Similarly, justice theory (Lind & Tyler, 1988 cited in Tzabbar et al., 2017, pp. 134-148) addressed that informality rules the shape and structure of small firms. For example, promoting from within in small firms might reflect favouring relatives or friends rather than the selection of the best person for the job (Tzabbar et al., 2017, pp. 134-148). These are some of the elements affecting HRM practices in SMEs (Crowley Henry et al., 2021, pp. 145-165). Poor job description and lack of job design force employees to do extra duties than originally assigned (Cardon & Stevens, 2004, pp. 295–323).

Meanwhile, migrant entrepreneurs’ structural conditions, such as their individual characteristics, ethnic resources, and cultural factors, trigger SMEs’ unfortunate circumstances (Tolciu, 2011, pp. 409-427). In terms of the Turkish/ Kurdish migrant community in London, Karan (2019) underlined that there is literature based on the Turkish community in London from the sociocultural perspective. However, their business practices are given minimal consideration, and the Turkish community in London is an under-researched area. Therefore, the aim of this study is to analyse the importance of HR implementations in Turkish SMEs in North London for better-managed HR practices, to fill the gap and contribute to a better understanding of Turkish employers’ current business and employee management approaches to formalised HRM, and possible issues and challenges related to socio-cultural background. This study will be looking for the answers for:

- What HR solutions are adopted by Turkish SMEs in North London to replace the absence of formalised HR practices?
- What are the challenges Turkish SMEs in North London face while implementing HR practices?

- What are the advantages and disadvantages of adopting particular practices?
- Does socio-cultural background affect organisational management?

This paper is organised as follows; the next chapter discusses formalised HR practices, the barriers causing Turkish SMEs in North London to avoid formalised HR practices and the approach of Turkish migrants to organisational management. Third, the methodology presented the qualitative approach adopted for the data collection and analysis. In the fourth section, findings are presented under four main themes and followed by sub-themes. Fifth concludes this research with a brief chapter. The final chapter reveals the limitations that I faced during this research.

2. Formalised HR Practices

2.1. Organisational Size

Although contingency theory argued that it is not clear how the effect size of HRM practices varies across different size companies (Delery & Doty, 1996, pp. 802-835), Nguyen and Bryant (2004 cited in Sheehan, 2014) believed that there is a positive relationship between the use of formal HRM practices and firm size. It could be a strong indicator for SMEs regarding the in-house HR department. Hence, the more an SME grows, the more formalised HRM policies they will have (Crowley Henry et al., 2021, pp. 145-165) because they move to professional and structured management with regulations and policies leading to a need to work with in-house HR department (Psychogios et al., 2016, pp. 1-38). Whilst the size restriction impact HR decisions, it is not the only element to determine HRM, but also external structural factors and internal dynamics shape HRM practices in SMEs (Harney & Dundon, 2006, pp. 48-73).

Contingency theory takes organisational size as an external contingent factor, and HR department either does not exist or is too small to put employee management pressure on department managers (Tzabbar et al., 2017, pp. 134-148). Therefore, SMEs might choose external individuals to organise HR practices, particularly within the areas they are not specialised to focus on the other core areas in which organisations need to grow the most (Irwin et al., 2018, pp. 134-140). In terms of recruitment, for instance, Dasborough and Sue Chan (2002) discovered that outsourcing gives the opportunity to SMEs to reduce their internal workforce because the recruitment agency already deals with the company's staffing. However, Wallo and Kock (2018) addressed the negative side of outsourcing HR in case a third-party agency becomes more advanced, so they might take advantage of SMEs' lack of competence and inability to handle the failure of their HR processes. Therefore, Li and Rees (2021) argued an alternative action called formalisation to help SMEs to deal with employee and management issues more effectively.

2.2. Barriers to Formalised HR Practices

Formalisation helps SMEs to avoid inadequate use of informal job evaluation (Burhan et al., 2020, pp. 1513-1529). However, financial costs, limited budget (Potgieter & Mokomane, 2020, pp. 1-11), opportunities for faster decisions, and easy communications through informal HRM (Dundon & Wilkinson, 2018, pp. 130-149) strengthen the reason why formalised HR practices are being neglected. Similarly, institution theory suggests that the organisational environment, such as organisational culture, beliefs, and thoughts, impacts formal organisational structure directly (Meyer & Rowan, 1977 cited in Mohamed, 2017, pp. 150-155). For instance, according to Ardito et al. (2021), SMEs' flat structured non-bureaucratic management style tends to give control mostly to owners, causing formal HRM policies to be absent. This might lure owners and managers into developing an ideology that informally handled HRM practices are much more effective, creating a potential risk for implementing an in-house HR department. (Burhan et al, 2020, pp. 1513-1529). As Welbourne and Cyr (1996) pointed out, in agency theory, agency (employee) cost will reduce when the owner controls the business and all the HRM functions, such as job analysis, job description and formalised employee management done by managers. However, in contrast to agency theory, when an organisation tries to save the cost of hiring a full-time HR specialist, they end up with potentially poor HR decision-making of limited-knowledge general managers (Klass et al., 2002, pp. 31-49). The argument of shortages of skilled HR professionals and lack of trained staff dispute the implementation of formalised HR practices (Potgieter & Mokomane, 2020, pp. 1-11).

2.3. Turkish SMEs Abroad

Immigrants are transforming developed Western countries at an unprecedented pace by mainly operating SMEs (Morgan et al., 2021, pp. 504-524). Ethnic minorities lead 5% of small businesses in the UK, and London is the most common area for those SMEs, which is run by 16% of ethnic minorities (Department for Business, Energy, and Industrial Strategy, 2020). The Turkish/ Kurdish community is one of the ethnic minorities which migrated to the UK and mostly settled in North London boroughs, such as Enfield, Hackney, Haringey and Islington (Karan, 2017). Erdogan's (2015) research on the UK business showed that 400.000 Turkish involved a wide range of small businesses, such as hospitality, supermarkets, cab offices and meat and catering wholesalers largely based in North London.

Arun et al. (2020) described Turkish organisational culture as a reflection of the mixture of values of Western and Eastern countries' cultures. In the meantime, Erdogan's (2015) study took a closer look at the Turkish community that immigrated to Europe in the 1960s brought their own strong traditional home culture from the perspective of sociologic and business, but this led to adaptation problems to host countries' culture and values (Stefanidis et al., 2021, pp. 626-656). According to Sen (2019 cited in Arun et al., 2020, pp. 422-440) and

Bayraktaroglu and Atay (2016), it can be risky for business management because Turkish society's collectivistic and hierarchical nature will push employers to ignore HRM as a strategic mindset. For instance, it is common in Turkey that candidates are hired through informal recruitment and selection process, and in a collectivistic culture, most of the time, individuals' connections to the organisation are more important than the knowledge, skills and ability required for the jobs (Chandrakumara & Rao, 2014, pp. 44-73). Therefore, Turkish SMEs insist on not changing their traditional personnel administration processes level (Ucanok & Karabati, 2013, pp. 89-129). Turkish SMEs in Europe employ less-skilled staff and face difficulties recruiting skilled individuals due to the absence of formalised HR practices. This inevitably brings the risk of losing the prospect of talented candidates as they choose to work with the host country's employers due to higher job security. (Aygün & Oeser, 2016, pp. 308-327).

On the other hand, the study of Arun et al. (2020) claims that this may change when people immigrate to a foreign country as migrants where national cultures are dominant. For instance, if the leader and employees share the same culture, leadership roles will be softened, and leaders will try hard to meet employees' expectations through an informal employee-employer relationship (Akin, 2021, pp. 193-211). Conversely, this might bring plenty of limitations and barriers to a professionally managed business approach. (Ucanok & Karabati, 2013, pp. 89-129). For instance, SMEs are usually family-owned in collectivist cultures. Thus, managerial positions are usually prioritised for family members to solve problems informally (Tatoglu et al., 2016, pp. 278-293).

Not having new technical or transferable skills of migrant Turkish to Europe (Panayiotopoulos, 2008, pp. 395-413), Karan (2019) explained that Turkish/ Kurdish migrants in London barely have formal education. Therefore, Turkish/ Kurdish organisations are dominant in providing a social platform for Turkish SMEs to fulfil their employee needs during recruitment, such as consulting weekly Turkish community newspapers. Based on Altınay (2008), ethnic businesses' decision to stay heavily within their community plays a major role in restricting their business growth as close communities bring low-cost capital. For Karan (2019), the main reason is that the Turkish community used to be too close to workplaces in the 1990s when working in clothing factories. Those factories were popular and the only job choice amongst Turkish migrants. This situation brought informal close employee-employer relationships and permissive negotiated wages, rewards and working hours.

3. Methodology

This study applied the case study method to answer the research questions such as “how” do Turkish SMEs’ in North London’s typical daily employee relations look like and “why” do owners tend not to use an in-house HR department? Firstly, I conducted a literature review focusing on SMEs’ nature, role in the world economy, approaches to employee management, and HRM practices in Turkish migrant SMEs. Secondly, I collected the primary data by using qualitative research methods and gathered a great deal of information about Turkish migrant SMEs’ experiences and thoughts on employee management using qualitative research methods and open question interviews. Qualitative research examines a large number of phenomena and addresses different types of research questions in a multitude of contexts (Kohler et al., 2022, pp. 183–210). Rialp (1998 cited in Larrinaga, 2016) mentioned that in business management, in particular, the qualitative method has a great potential for providing increased knowledge of organisational behaviour and in-depth information about the subject, especially when the researched area is not fully identified (Smith & Bowers Brown, 2010 cited in Podgorodnichenko et al., 2020, pp. 576-608). Indeed, this research aimed to explore a not well-known area of Turkish SMEs’ HRM practices and to discover organisations’ daily HR applications, future plans about HR, and migrants’ experience, culture and background, which may affect their HR practices. Semi-structured interviews focused on answering research questions, such as the method Turkish SMEs are using to cover HR implementations, the impact of Turkish cultural background on employee management, cost management and obstacles to building an in-house HR department in their organisations.

3.1. Data Collection and Analysis

I conducted face-to-face semi-structured interviews ranging between 20 to 30 minutes. 12 participants from various locations in North London were enough to complete this study. Except for two participants who were born and raised in London and preferred to communicate in English, the rest of the participants preferred Turkish as it is both researcher’s and participants’ first language and provided comfort. I was familiar with most of the local Turkish organisations due to my previous employment experiences with them. Hence, I approached them mostly unannounced, introduced the study and took appointments. Prior to the interviews, participants were given enough information about the study. Samples chosen randomly from Turkish migrants were catering, and meat wholesalers, supermarket chains, and cab offices, and interviewees were either directors or general managers of the organisations.

Organisation	Role in the Organisation	The Number of Employees
SME1: Catering Wholesaler	Account Manager	85
SME2: Catering Wholesaler	Owner	10
SME3: Catering Wholesaler	Owner	4
SME4: Catering Wholesaler	Owner	13
SME5: Catering Wholesaler	General Manager	70
SME6: Catering Wholesaler	Owner	90
SME7: Supermarket Chain	Owner	15
SME8: Minicab Office	Owner	10
SME9: Meat & Doner Wholesaler	Owner	8
SME10: Meat & Doner Wholesaler	Owner	15
SME11: Meat & Doner Wholesaler	Owner	10
SME12: Catering Wholesaler	HR Manager	128

3.2. Data Analysis

In this study, I was also an interpreter for translating interviews from the Turkish language to English through a credible and ethical process. Once spoken data were transcribed in written and translated into English, it was coded and interpreted to make data more manageable and meaningful. Data were analysed by thematic analysis, and patterns emerged throughout data collection for me to build themes. Identifying a theme is a stage from coding data in terms of initial or open codes (Braun & Clarke, 2006 cited in Bell et al., 2019).

4. Findings

According to the emergent codes, key and sub-themes (Figure 3) were created by integrating the codes into meanings. Four dominant themes emerged:

- Barriers to Formalised HR Practices
- Preferred Routes for HRM
- Issues that Informal HR Practices Cause
- Turkish SMEs with In-house HR Department

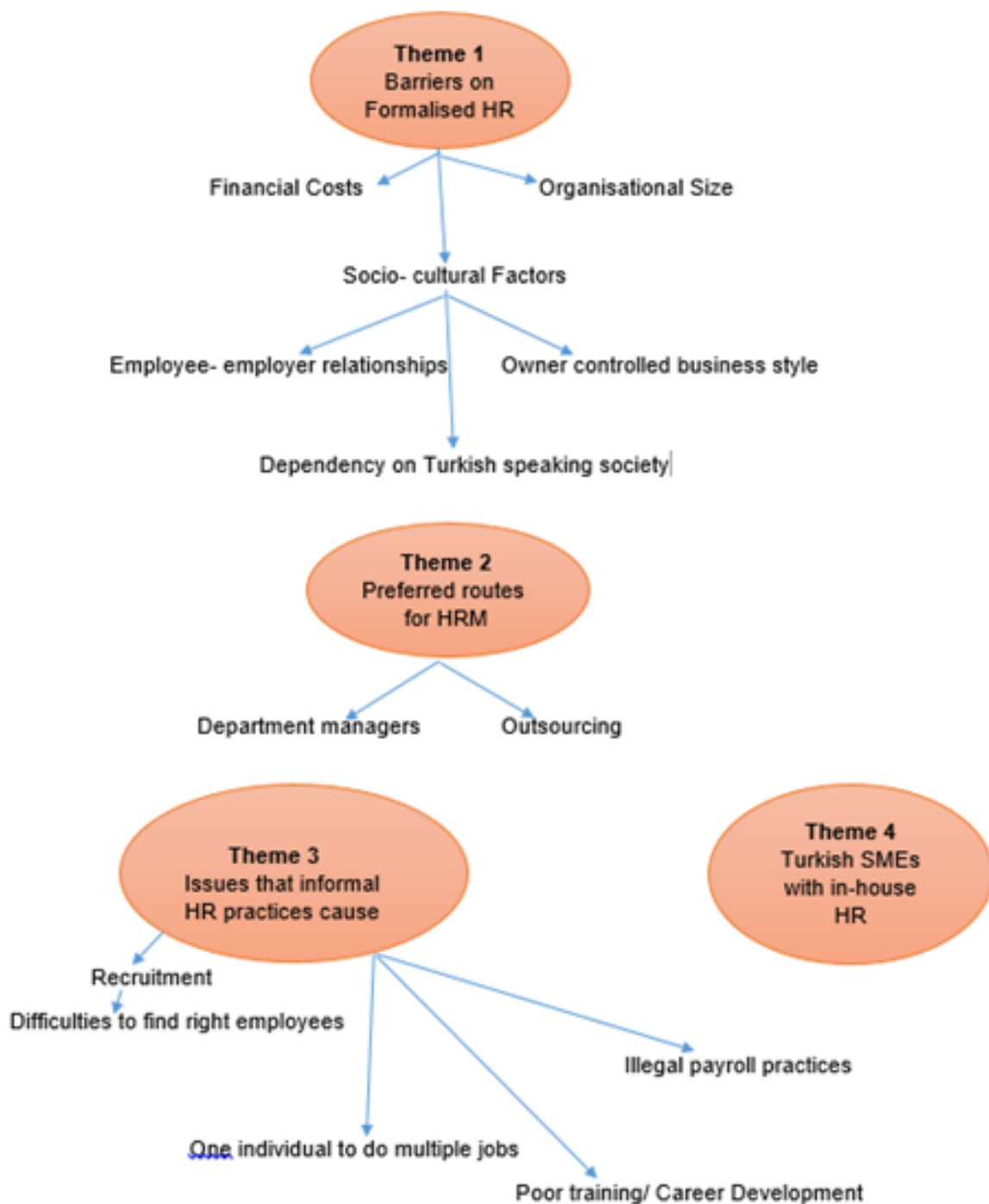

Figure 3: Research themes and sub- themes

4.1. Barriers to Formalised HR Practices

The main barriers for Turkish SMEs in London to employ HR specialists are sub-themed as costs, business size and sociocultural factors, as pointed out earlier (Potgieter & Mokomane, 2020, pp. 1-11; Crowley Henry et al., 2021, pp. 145-165; Karan, 2017). The research found employee-employer relationships, owner-controlled businesses and dependent on Turkish-speaking employees as typical socio-cultural barriers.

4.1.1. Financial Costs

Monetary costs are common issues and major obstacles for Turkish SMEs in North London to build an in-house HR department (Antonioli & Torre, 2016, pp. 311-337). Organisations are not ready to pay higher salaries asked by HR specialists (Klass et al., 2002, pp. 31-49).

I have to allot a certain budget for this department which I do not think is necessary for the moment (SME4).

We need a strong budget to employ a good number of qualified specialists in HR (SME6).

4.1.2. Organisational Size

Turkish migrants believe that the size of the business is an important factor for SMEs to implement formal HR practices (Crowley Henry et al., 2021, pp. 145-165). According to interviews, most Turkish SME owners believe in the benefit of HR specialists; however, they must expand their borders for this.

End of the day, we are not Amazon or Apple. This is a small company with 15 employees, so HR manager cannot be proactive here (SME10).

Working with HR professionals is a great idea. But, my business needs to be larger and should employ more people, then HR will help me, for instance, on performance management of employees (SME4).

Each participant had different opinions on the number of employees an organisation needs to employ an HR professional, which has no evidence of how they justify these numbers.

There must be at least 20 people for an in-house HR department (SME3).

In contrast, SME6 employs 90 employees running the business without an in-house HR department:

"What comes down is, on the business aspect, what having an HR department means in terms of cost for the company and gain for the company, and until the gain out versus the cost, the current system continues. This is the business outlook on it."

4.1.3. Socio-cultural Factors

The cultural attributes of minority migrants in developed countries are considered unchangeable because they widely ignore to adapt changes in the business. Cultural differences, therefore, lead to conflict in business practices (Karan, 2017). Turkish/ Kurdish society carried their strong traditional home culture as a migrant, which inevitably caused troubles during the adaptation period to host countries' culture and values (Stefanidis et al., 2021, pp. 626-656).

"The mindset of people growing up in Turkey is, instead of working as a collective company, to set up a business with two or three friends where one business partner looks after sales and marketing while the others look after employee management. In our society, employees have not been considered a source of human; therefore, business owners don't even know what HR department is. For them, HR department is only a huge waste of money. Formalised HR practices are not something important, and owners do their job on their own to save money. Owners act individually if a company is not a public limited company. They ignore legal papers work. Culturally, we look like Iran or Syria, where employees are treated in the same way (SME3)."

4.1.3.1. Employee and Employer Relationships

Turkish organisations' friendly relationships with staff increase employees' informal interactions with employers (Biloslavo & Lombardi, 2021, pp. 1747-1774). Informal relations are attractive for employees, but it is a risk for employers to implement formal HR departments (Marlow et al., 2010, pp. 954-966).

Even if we had an HR department, employees would come and talk to me or to my dad about their problems at work or even personal life. Because their mentality is "you gave me the job, you must deal with my problems"; hence employees would not recognise HR department. This is the challenge for family-based companies like us (SME6).

Employees are also willing to keep close relationships with owners rather than an HR professional (Storey et al., 2010, pp. 305-329).

We are a small business and close to each other culturally wise. Employees approach me directly to solve their problems (SME10).

On the other hand, employees may abuse informal employee-employer relationships causing continuous dilemmas between staff and SMEs (Dundon & Wilkinson, 2018, pp. 130–149) and it brings unprofessional HRM practices (Nyamubarwa & Chipunza, 2019, pp. 1-6), such as unrecorded, informal termination of staff.

I call one of my drivers every morning to wake him up. He is late every day. I tend to build a friendly relationship with my team but don't let them abuse me. I am tough enough. A driver hit my van, and I fired him straight away (SME4).

4.1.3.2. Dependency on Turkish-Speaking Society

Turkish/ Kurdish SME owners choose to work with the same ethnic groups because they congregated in the same workplaces when they first immigrated to London. According to Tolciu (2011), the comfort of sharing the same language, unique skills, and cultural competencies are some other reasons that attract owners to employ the same Turkish ethnicity.

If an employee is not one of us, this can be a barrier. Although I can speak English, I prefer working with Turkish-speaking people so that we can understand our jokes and traditional values (SME11).

This is not a family business, but we work like a family. We understand our language and values (SME10).

Hiring individuals from the same culture is also preferable for Turkish migrant business owners because they are confident that the job will be done without any mistakes and followed by owners' expected standards (Tolciu, 2011, pp. 409-427). Because, in Turkish culture, employees are trained to fully obey to their employers. (Chandrakumara & Rao, 2014, pp. 44-73)

We prefer Turkish employees because they are hardworking. I tried working with eastern Europeans. But they don't have enough discipline. They don't work as much as Turkish employees do. They don't look like us at all. We work hard because, culturally, Turkish people do not want to be ashamed by their employers. This is how we are as culturally. I truly trust Turkish people when I give a responsibility, I know that person will complete duty %100 (SME5).

Turkish owners often employ co-ethnics because of the poor language skills of the host country. In this case, the reliance on the ethnic workforce does not reflect owners' desires but shows the lack of other possibilities (Tolciu, 2011, pp. 409-427).

Hiring Turkish people is not a must. However, our customers are mainly Turkish/ Kurdish, so employees must be Turkish speaking for easy communication (SME1).

The above statement could also be associated with circumstances not related to language barriers. For instance, in contrast to SME5, the quality of Turkish people disappeared after illegal immigration started in the mid-1990s.

I have to hire from my community due to despair. If I had a chance, I would not employ even one single Turkish individual. After 1995, illegal immigration from East Turkey boomed. Since then, I cannot find the same quality in Turkish people as much as I used to in the '70s (SME9).

SME owners believe that individuals from external communities other than the Turkish migrant community cannot be successful as they will not be able to communicate or deal with Turkish/Kurdish-based organisations where the majority of the workforce is from Turkish minorities (Tolciu, 2011, pp. 409-427).

HR practitioners are mainly English. But, we are all from Turkey in this firm, so an English employee feels discriminated no matter how good he is at his job (SME10).

HR is not a common job among Turkish people, so I cannot find any HR professionals from my own community (SME2).

4.1.3.3. Owner-Controlled Business Style

Owners' decisions and ideologies play a strong role in losing faith in formal HRM practices in Turkish SMEs in London. Turkish owners believe that their way is the only right way for employee management (Altınay, 2008, pp.111-129; Mustafa & Elliot, 2019, pp. 281-290).

I like taking control of my own business so that I can involve more and see if my employees are doing right (SME4).

Conversely, SME2 agreed that the collectivistic and hierarchical culture that Turkish people came from made a huge impact in avoiding formal HRM practices (Bayraktaroglu & Atay, 2016) instead of drawing their own HRM practices.

We carried the same business mindset we learnt in Turkey. We are not professional enough to hire an HR specialist. Because we do not even allow managers to work comfortably. Turkish owners want their own management style to be followed, put their noses into managers' jobs and control managers all the time.

Lack of education impacts Turkish migrants' HRM practices (Karan, 2017).

Employers' lack of vision and poor education impact their employees; hence employees gain unethical habits (SME6).

4.2. Preferred Routes for HRM

Turkish organisations are reluctant to employ an in-house HR department and created their ways of dealing with employee and organisational management.

4.2.1. Department Managers

SMEs without formalised HR leave their employee management to poorly educated department managers (Klass et al., 2002, pp. 31-49), and those managers cause informality which is a potential barrier to the implementation of an in-house HR department (Burhan et al., 2020, pp. 1513-1529). Conversely, Guerrero et al. (2021) argued that not all HR professionals could equally be useful and efficient to every company. According to Guerrero et al., when department managers collaborate, the value they are adding to SMEs will be greater so that medium-sized Turkish SMEs will be satisfied.

Department managers deal with their teams' training and motivation and finalise the job descriptions they need (SME5).

Each department manager is responsible for their own recruitment and selection also training. They scrutinise their own candidates to determine if they are suitable for them or for the whole business (SME1).

4.2.2. Outsourcing

Despite its unpopularity amongst Turkish SMEs, some of the participants are using outsourced HR through consultation companies widely for recruitment. As Irwin et al. (2018) discussed, participants believe that outsourced HR firms are specialised in specific areas such as employment law, and Turkish SMEs find outsourced companies are trustable and better on recruitment activities, in particular (Dasborough & Sue- Chan, 2002, pp. 306–321).

We use a consultant company where we ask about employment law, documentation, implementation, and annual audits to make sure everything is in place (SME6).

Outsourced HR mainly deals with the recruitment and selection process and its legal side of it, such as the employee act. Because, as a manager, I am not good at that employee regulation in England (SME5).

On the other hand, some of the participants do not find outsourcing as effective. Similar to what Wallo and Kock (2018) addressed, third-party agencies may become dominant and take advantage of organisations' lack of competence and their inability towards HRM practices; Turkish SMEs complain that consulting firms are not doing the job properly and ignore organisations' need for staffing.

We used to outsource HR. But they failed to find the right candidates. They were not as sufficient as we expected (SME1).

Therefore, Irwin et al. (2018) addressed the importance of also training activities that outsourced HR firms provide because the selection of qualified employees only works when associated with training and development. Otherwise, outsourcing will decrease the performance of the firm.

Maybe the outsourcing firm supplied the right people, but it didn't answer our purposes (SME1).

4.3. Issues that Informal HRM Practices Cause

4.3.1. Recruitment

SMEs prefer informally designed recruitment activities during the employee selection process, and Turkish SMEs have no exemption (e.g. Newman & Sheikh, 2014, pp. 414–430; Chandrakumara & Rao, 2014, pp. 44-73). Recruitment is usually done through referral or from friends or family of the employers' own circle (Klepik, 2019, 14–26).

When I need staff, I ask common friends doing the same business as mine if they know anyone who is looking for a job (SME7).

However, in contrast to Nyamubarwa and Chipunza (2019), analysis which is word-of-mouth staffing is cheap and quick, it is mainly because referred candidates are more trusted and have a high chance to be more loyal to the organisation as they have prior social interaction with employers (Chandrakumara & Rao, 2014, pp. 44-73).

I prefer referral because when someone I know recommends a potential staff to work, I feel safe. They give their reference for this person (SME8).

Nonetheless, word-of-mouth is not the only route to recruitment and selection; according to OECD (2017), the use of digital technologies can also ease SMEs' access to talented individuals through social media, LinkedIn and job recruitment sites regardless of their organisational size.

When the company grew, we moved to professionalism and left word-of-mouth techniques. Because the skills we are looking for have changed. Now we are using recruitment agencies and job postings online, such as Monster. Com (SME6).

Although Turkish SMEs are trying to move to formalised recruitment practices, such as newspaper advertisement (Sameen, 2016, pp. 286-291), they still prefer to stick to people from their own minority ethnic groups. Because the paper they are using is in a Turkish-written newspaper and only addresses the Turkish community in the UK.

We used LinkedIn or Indeed.Com, but it was not to our benefit. Therefore, Turkish newspapers are the main channels, followed by word-of-mouth kind of recruitment, as readers are predominantly Turkish (SME1).

4.3.1.1. Difficulties in Finding the Right Employees

Based on Reid et al. (2002), family-owned SMEs are widely dependent on family members, and the management of HR is done informally by the owner-manager, who often lacks expertise in HR management (Dundon & Wilkinson, 2018, pp. 130–149). Furthermore, as Karan (2017) discussed, Turkish/ Kurdish SME owners did not have a good education; they did not have enough qualifications from Turkey. Therefore, their business experiences are insufficient to apply to their businesses abroad. Inevitably, they must stick to their own children who are educated in the UK.

Like most Turkish employers in London, I learnt how to be a boss from my work experiences in Turkey. I didn't go to any college or university to learn how to run a business. Therefore, I carried my previous experiences to my UK business. Being a family business is even worse. My children don't really care about the business. They trust their dad, but my potential is limited as I am now an old man. My children have no intention to grow the business (SME2).

Due to a lack of specialised HR staff, SMEs are at a disadvantage in recruiting experienced individuals (Crowley Henry et al., 2021, pp. 145-165). This is even more challenging in Turkish SMEs as they need Turkish-speaking HR professionals.

There is no HR specialist that I can trust in our community because HR is not a common job in Turkish society (SME2).

Meanwhile, Turkish SMEs' informal-based staffing strategies, usually selected owners' own networks, cause organisations to struggle to find the right employees (Jack et al., 2006, pp. 456-466).

Finding the right individuals is the biggest issue right now. If they don't have enough experience in this business, it is a challenge to bring business further (SME1).

Word-of-mouth-based recruitment and selection bring people from the same ethnic minority, and this is also a problem for Turkish organisations' candidate journey.

Customers are largely Turkish/ Kurdish, and employees need to be Turkish speaking. This really reduces the workforce, and when you don't have a large amount of workforce to choose from, you are stuck with particular communities rather than larger ones (SME6).

4.3.2. One Individual is Doing Multiple Jobs

Informal HRM practices make job descriptions unclear, causing poor job design due to employees having more duties or unrelated jobs than originally assigned (Cardon & Stevens, 2004, pp. 295–323).

*We have not earned that much money yet to build an HR department. Being in an institutional organisation is hard, then one individual must do a job equivalent to two individuals creating work intensification; furthermore, employees cannot work as efficiently as they normally do (SME6).
At the moment, we have an in-house accountant, but at the same time, he helps me deal with employee management overall (SME9).*

Employees from the same ethnic groups and family members in Turkish/ Kurdish SMEs can work on a schedule that other external communities may not accept (Tolciu, 2011, pp. 409-427).

The problem with Turkish small businesses is that they hire an accountant, but they use this person in every area of the business. When we apply business practices, we do it in whichever way we learn in Turkey. Otherwise, of course, normally, every department should be separated like account is account, HR is HR (SME2).

4.3.3. Poor Training/ Career Development

This study has found that many Turkish SMEs do not invest as much in training and development activities as they should. According to Antonioli and Torre (2016), SMEs avoid proactive training due to financial cost risking risk to voluntary turnover of trained employees.

Training is an additional cost to me. Not only financially, but I provide them with good training, and then they leave us (SME11)

Once a staff is ready and fully trained, someone else offers more money, and they prefer, of course, more wages and leave us (SME6).

Antonioli and Torre (2016) argued that training and development activities are not related to firm size and can be associated with innovation. The employees need to have new knowledge and skills to be involved in the new work system. Lack of training and development may lower employees' attitudes towards acceptance of the change.

In our culture, we are not innovative. There is one way that employees are used to working, and they don't want to change their mindset. They are not willing to try new approaches. Because they are not open to changes. Turkish employees set a boundary, a strict boundary that they don't want to leave.

On the other hand, the owner/manager in SMEs plays a crucial role in workplace learning, they are experts with the firm's specific skill requirements, and this visibly influences learning practices (Csillag et al., 2019, pp. 453-476). Some Turkish migrant organisations follow this statement, and they believe it is successful.

We prefer to bring someone who didn't work anywhere else so that I can give them training unique to our organisation, as we have our own ethics (SME6).

As Aygun and Oeser (2016) pointed out, organisations believe that there is no career development with migrant Turkish SMEs, which is why employees prefer working with larger organisations.

"In small businesses, the employee is a huge problem. Therefore they are merging now. For instance, Tesco buys Londis shops which were Indian SMEs. Inevitably, people choose to work with them, not with me. They think there is more sustainable job security with Londis as the owner is now Tesco brand (SME7)."

Turkish SMEs close the absence of the career development gap by using monetary and non-monetary reward management in their firms.

"Why people wish to work in corporate companies is because of career progression. Employees know once they are promoted, they will earn more wages. In small businesses, it doesn't work like that. So what we do then we provide a less stressful working environment. We cannot provide career progression, but we provide a warm, friendly, happy environment (SME6)."

I reward my employees' efforts with off days on their birthdays and by giving New Year presents (SME4).

4.3.4. Illegal Payroll Practices/ Tax Evasion

Interviews and findings revealed that the absence of in-house HR in Turkish migrant SMEs in North London give owners high power and priority to deal with employee management, including employees' personal issues, wages and payroll. In the UK, life expenses cost high for families and individuals. Therefore, people demand state benefits such as housing benefits and child benefits on top of their wages (Hayez & Novitz, 2021, pp. 118-141). However, a greater number of employees in Turkish SMEs abuse the UK benefits system with the help of their co-ethnic employers.

Our people here work just like in Turkey. One person from the household is working, and the woman is at home looking after the children and doing the housework. Most of the earnings go to rent. Therefore, we show full-time workers as part-time so that they can be entitled to partial benefits. Otherwise, here they earn £300-400 every week, then all money goes to rent and bills (SME5)."

On the other hand, unemployment benefits paid through Universal Credit (Sanders et al., 2021, pp. 42-65) are a dominant reason for high turnover.

Because of this, government funds like Universal Credit, housing benefits, and council tax benefits people don't want to work. They quit their job even after a polite warning for their mistake. They are not afraid of being unemployed. Because they already receive benefits while they are working anyway, and they can survive in this country without working either. (SME4)

Besides, the benefits system is an extra burden for employers because they have to deal with payslips with reduced working hours than reality, along with the extra employer tax they must pay.

The real problem is their payslips. They don't want to pay taxes as they are on benefits, so I have to cover them. I show them part-time while they actually work full-time, so I have to pay extra tax on goods. We don't only deal with employees; we also have to deal with their part-time payslips and cash wages, too (SME7).

4.4. Turkish SMEs with in-house HR

Only a few Turkish medium size enterprises in London are choosing to formalise their HR practices via an HR department. I have managed to access only one of them due to limited availability and interest from employers. The main point that participant SME12, address is how regulated policy and practices by law strengthen employee relations in the organisation through the in-house HR department.

We, as an HR department, are working under the policy and procedure that the government outlined. Those policies and procedures tell us what to and how to do in case of any issue with employees. The attendance policy, for instance, is the same for everyone without favour. Therefore, this strengthens employee relations because we work in a fair system.

We apply highly fair reward management. Job evaluation, followed by pay structure and progression, is important for both our employees and us. Otherwise, reward management would depend on owners' values. Salaries would determine depending on owners' values creating conflict and disturbance among employees such as late coming, low motivation and abuse of the system at work

5. Conclusion

This study looked for the possible HRM solutions Turkish SMEs in North London could implement in the case of the absence of formalised HR practices. Advantages, disadvantages, issues, and challenges were discussed during the adaptation of HRM practices. The study also revealed the substantial link between socio-cultural traditions and employee management of Turkish migrant SMEs in North London. I included a Turkish SME with HR department to compare how organisational culture differs if formal HR practices are in place in an organisation. Four main themes have been developed to answer research questions clearly.

Most SMEs apply informal HR practices for employee management (e.g. Tatoglu et al., 2016, pp. 278-293; Mustafa & Elliot, 2019, pp. 281-290) and findings supported by Nguyen and Bryant (2004, cited in Sheehan, 2014) that Turkish migrant SME owners had to choose informality due to high cost, and organisational size. Nonetheless, employers are not completely against an in-house HR specialist. However, until organisations reach a specific size and budget, Turkish migrant SMEs manage their HR practices through outsourced recruitment agencies or themselves with the help of department managers. In fact, owners agree that outsourcing does not always give satisfactory answers to their needs.

Institution theory argues that organisational culture, beliefs, and thoughts play a crucial role in deciding formal organisational structure (Meyer & Rowan, 1977 cited in Mohamed, 2017, pp. 150-155). Findings pointed to this theory as the majority of issues and challenges appeared from an “owner-controlled business style” mindset. As a result, Turkish communities’ socio-cultural background triggers this ideology as a huge barrier to formalised HR practices in Turkish migrants’ SMEs. Tolciu (2011) delivered the importance of individuals’ characteristics, ethnic resources, and cultural factors in employee management for ethnic groups. Findings intensified this argument as Turkish SME owners are too dependent on working with people from the same community. Because for them, it may be more comfortable to communicate within the same cultural values through the same language. Otherwise, employers assumed that they would not be able integrate nor work with the individuals from different backgrounds due to the possible conflict arising from the spoken language. Working with a group of people from the same ethnic background causes a relaxed working environment, allowing employees to abuse employers’ friendly approach. Some Turkish SMEs are willing to implement formal HR practices. However, apart from financial obstacles, owners’ preference for working with their community and having difficulties finding Turkish/ Kurdish specialists in this field show how migrants’ socio-cultural background could limit any effort to create a professional workplace in a different country (Fernando & Patriotta, 2020, pp. 1-13).

Secondly, informal HRM practices bring complicated issues to Turkish SME owners in North London. The study highlighted these issues mainly on recruitment, poorly designed job design, training and lack of job security (Cardon & Stevens, 2004, pp. 295–323). SMEs find word-of-mouth recruitment easier and, in fact, more dependable because employers know candidates through their close contacts. Organisations are trying to shift informal recruitment and selection to a more formalised process via a newspaper advertisement. However, the newspapers they choose, are the voice of Turkish community and they are only read by the same community. This proves that Turkish SMEs in North London are persistently creating their workforce from the people who come from their own society.

In contrast to the argument of Nyamubarwa and Chipunza (2019), which claims that word-of-mouth is cheaper than formalised recruitment and selection processes, Turkish SME owners are willing to pay a good amount of salary for the right candidate. However, the persistent tendency or despair to stay in a particular ethnic community limit Turkish SMEs from finding the right individuals. The inability to involve a wider candidate pool stops organisations from having a multinational workforce and, inevitably, cannot find the right employees. Turkish minorities have difficulties adapting to working with people from different nationalities, including prospective HR managers.

As Aycan (2005) stated that managers might implement HRM practices based on their assumptions about the nature of their firm and the employees, Turkish SMEs in North London suffer from inappropriate job design, which leads to work intensification (Cardon & Stevens, 2004, pp. 295–323) due to the fact that they mostly managed by owner/ managers. Cutting the number of employees to save costs forces employees from doing more jobs than what was originally agreed. Poor training and lack of career development investments in Turkish/ Kurdish migrants' organisations push employees to look for different opportunities elsewhere. Despite Turkish SMEs' efforts to retain employees in the organisations through an attractive rewarding system, employees look for job security and seek jobs in well-known companies.

This study made two important contributions. First is the comparison of Turkish SMEs working with the in-house HR department and ones with informal HR practices. The research discovered that the absence of formalised HR policies might vary depending on employees; for instance, the owner's favourite staff will be treated differently than others. Hence, there will be conflict and disturbance between employees. If there is no HR department in a company, there will not be fair rewards management; reward management will depend on owners' values, such as unfairly determining salaries. Tolerate on late comings, low motivation and abuse of the system in the workplace cause conflict and disturbance among employees. This paragraph also answered the aim of the study, which was the importance of HR implementations in Turkish SMEs in North London for better-managed HR practices.

The second contribution is that the study reveals how Turkish migrant SMEs' in North London adjust tax and state benefit systems in their favour. Law says the benefits system protects low-income people and provides extra support for them (Hayez & Novitz, 2021, pp. 118-141). However, Turkish ethnic minorities turn this benefit package into an opportunity to receive extra income, simply pretending to work low hours in pay slips despite working full time and receiving unregistered cash. On the one hand, this is an unpleasant situation for Turkish SME owners because employees do not worry about losing jobs due to being heavily dependent on state benefits which causes high turnover. It is also an extra duty for employers to amend and organise employees' paperwork and pay slips to get the intended benefits. On the other hand, employers do not pay the accurate amount of tax they owe to the government. These circumstances can be a reason for Turkish SMEs and Turkish-speaking employees to work with each other.

6. Limitations

Every research project has limitations, and this research has no exemption. This study has only included Turkish migrants' SMEs in North London and HR practices. In fact, expanded research with larger Turkish society could be more beneficial to understand Turkish migrants' employee management in depth. For instance, a comparative study of Turkish migrant SME owners in European capital cities may discover possible differences in HR practices that Turkish SME owners implement. The low number of participants and restricted time on semi-structured interviews limit this study, so a larger sampling strategy could add value to future studies. Gender inequality in male-dominated Islamic countries significantly negatively impacts females; moreover, patriarchal traditions restrict women's improvement (Koburtay et al., 2018, pp. 421–436). Concerning this argument, Turkey's male-dominant traditional structure and socio-cultural characteristics have been brought to the UK by Turkish migrants (Karan, 2017). My ability to conduct better research was affected during my study as some male employers rejected me due to this traditional socio-cultural gap. Some male employers' attitudes towards this research were underestimated due to my gender during my visits to organisations. A male colleague, as well as a female, can be helpful to minimise cultural issues in similar future research.

References

- Akin, O. (2021) 'Investigating the Role of Cultural Awareness in A Multicultural Business Environment: A Case Study Based on Turkish and British Markets', *Ege Academic Review*, 21(3), 193-211.
- Altınay, L. (2008) 'The relationship between an entrepreneur's culture and the entrepreneurial behaviour of the firm', *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(1), 111-129.
- Antonioli, D. & Torre, E.D. (2016) 'Innovation adoption and training activities in SMEs', *The International Journal of Human Resource Management*, 27(3), 311-337.
- Ardito, L., D'Angelo, V., Petruzzelli, A.M. & Peruffo, E. (2021) 'The role of human capital in the foreign market performance of US SMEs: does owner ethnicity matter?', *Journal of Intellectual Capital*, 22(7), 24-42.
- Arun, K., Gedik, N.K., Okun, O. & Sen, C. (2020) 'Impact of cultural values on leadership roles and paternalistic style from the role theory perspective', *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 17(3), 422-440.
- Aycan, Z. (2005) 'The interface between cultural and institutional/ structural contingencies in human resources management', *International Journal of Human Resources Management*, 16(7), 1083-1120.
- Aygun, T. & Oeser, G. (2016) 'Challenges and opportunities of Turkish food retail in Germany from a value chain perspective', *International Journal of Retail and Distribution Management*, 45(3), 308-327.
- Bayraktaroglu, S. & Atay, E. (2016) *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*. Istanbul: Beta.

- Bell, E., Bryman, A. & Harley, B. (2019) *Business Research Methods*. 5th eds. Oxford: Oxford University Press.
- Biloslavo, R. & Lombardi, R. (2021) 'Knowledge transferring and small and medium enterprise's (SME's) effectiveness: emerging insights and future directions', *Business Process Management Journal*, 27(6), 1747-1774.
- Burhan, M., Swailes, S., Hameed, Z. & Ali, I. (2020) 'HRM formality differences in Pakistani SMEs: a three-sector comparative study', *Employee Relations: The International Journal*, 42(6), 1513-1529.
- Cardon, M.S. & Stevens, C.E. (2004) 'Managing human resources in small organisations: What do we know?', *Human Resource Management Review*, 14(3), 295-323.
- Chandrakumara, A. & Rao, P. (2014) Effective Human Resources Practices in Small and Medium Size Enterprises: Global Perspective of the MIST (Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey) In Machado, C. & Melo, P., *Effective Human Resources Practices in Small and Medium Size Enterprises: Global Perspective Business Science References*, 44-73. USA: Business Science Reference.
- Crowley Henry, M., O'Connor, E.P. & Suarez Bilbao, B. (2021) 'What goes around comes around. Exploring how skilled migrant founder-managers of SMEs recruit and retain international talent', *Journal of Global Mobility*, 9(2), 145-165.
- Csillag, S., Csizmadia, P., Hidegh, A.L. & Karina Szászvári (2019) 'What makes small beautiful? Learning and development in small firms', *Human Resource Development International*, 22(5), 453-476.
- Dasborough, M., & Sue Chan, C. (2002) 'The role of transaction costs and institutional forces in the outsourcing of recruitment. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 40(3), 306-321.
- Delery, J.E. & Doty, D.H. (1996) 'Modes of Theorising in Strategic Human Resource Management: Tests of Universalistic, Contingency, and Configurational Performance Predictions', *The Academy of Management Journal*, 39(4), 802-835.
- Department for Business, Energy and Industrial Strategy (2020) *Longitudinal Small Business Survey: SME Employers (businesses with 1-249 employees) - UK, 2020*. Available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1045859/LSBS_2020_SME_Employers_Final_06012022_updated_January_2022.pdf (Accessed: 9th July, 2022).
- Dundon, T., & Wilkinson, A. (2018) *HRM in Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs)*. In D.G. Collings, G.T. Wood, and L.T. Szamosi (Eds.), *Human Resource Management: A Critical Introduction*, 130-149. Abingdon-on-Thames: Routledge.
- Erdogan, O. (2015) 'A Research on the Aspect of the Social-Economics Characteristics of the Turkish Population Living in London', *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 20(3), 283-306

- European Commission (2020) *User Guide to the SME definition*. Available at: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/42921> (Accessed: 4th November, 2021).
- Fernando, D. & Patriotta, G. (2020) “‘Us versus them’”: Sensemaking and identity processes in skilled migrants’ experiences of occupational downgrading’, *Journal of World Business*, 55(4), 1-13.
- Guerrero, S., Cayrat, C. & Cossette, M. (2021) ‘Human resource professionals’ human and social capital in SMEs: small firm, big impact’, *The International Journal of Human Resource Management*, 33(16), 1-23.
- Harney, B. & Dundon, T. (2006) ‘Capturing complexity: developing an integrated approach to analysing HRM in SMEs’, *Human Resource Management Journal*, 16(1), 48-73.
- Hayez, L. & Novitz, T. (2021) ‘Trade unions and economic inequality’, *Institute of Employment Rights Journal*, 4(1), 118-141.
- Irwin, K.C., Landay, K.M., Aaron, J.R., McDowell, W.C., Marino, L.D. & Geho, P.R. (2018) ‘Entrepreneurial orientation (EO) and human resources outsourcing (HRO): A “HERO” combination for SME performance’, *Journal of Business Research*, 90, 134-140.
- Jack, S., Hyman, J. & Osborne, F. (2006) ‘Small entrepreneurial ventures culture, change and the impact on HRM: a critical review’, *Human Resource Management Review*, 16(4), 456-466.
- Karan O. (2019) ‘Changing Cultural Practices, Self-Identifications and Gender Roles of Kurdish and Turkish Catering and Retail Business Owners in London’, *Problemy Zaradzania - Management Issues*, 17(1), 107-129.
- Karan, O. (2017) *Economic Survival Strategies of Turkish Migrants in London*. London: Transnational Press.
- Klass, B., McClendon, J. & Gainey, T. (2002), ‘Trust and the role of professional employer organisations: managing HR in small and medium enterprises’, *Journal of Managerial Issues*, 14(1), 31-49.
- Klepik, I. (2019) ‘Correlation of Recruitment and Selection of Human Resources and the Performance of Small and Medium Enterprises’, *Sciendo*, 65(4), 14-26.
- Koburtay, T., Syed, J. & Haloub, R. (2018) ‘Implications of Religion, Culture, and Legislation for Gender Equality at Work: Qualitative Insights from Jordan’, *Journal of Business Ethics*, 164, 421-436.
- Kohler, T., Smith, A. & Bhakoo, V. (2022) ‘Templates in Qualitative Research Methods: Origins, Limitations, and New Directions’, *Organizational Research Methods*, 25(2), 183-210.
- Larrinaga, O.V. (2016) ‘Is it desirable, necessary and possible to perform research using case studies?’, *Cuadernos de Gestión*, 17(1), 147-172.
- Li, S. & Rees, C.J. (2021) ‘Determinants of the formalisation of human resource management practices: An empirical study in SMEs in eastern and western China’, *Journal of Small Business Management*, 59(4), 735-755.
- Marlow, S., Taylor, S. & Thompson, A. (2010) ‘Informality and Formality in Medium-sized Companies: Contestation and Synchronisation’, *British Journal of Management*, 21, 954-966.

- Mohamed, I. (2017) 'Some Issues in The Institutional Theory: A Critical Analysis, *International Journal of Scientific & Technology Research*, 6(9), 150-155.
- Morgan, H.M., Sui, S. & Malhotra, S. (2021) 'No place like home: The effect of exporting to the country of origin on the financial performance of immigrant-owned SMEs', *Journal of International Business Studies*, 52, 504-524.
- Mustafa, M.J. & Elliott, C. (2019) 'The curious case of human resource development in family small to medium sized enterprises', *Human Resource Development Quarterly*, 30(3), 281-290.
- Newman, A., & Sheikh, A. Z. (2014) 'Determinants of best HR practices in Chinese SMEs.', *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 21(3), 414-430.
- Nyamubarwa, W & Chipunza, C. (2019) 'Debunking the one-size-fits-all approach to human resource management: A review of human resource practices in small and medium-sized enterprise firms', A review of human resource practices in small and medium-sized enterprise firms. *SA Journal of Human Resource Management*, 17(0), 1-6.
- OECD (2017) *Key Issues for Digital Transformation in The G20*. Available at: <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf> (Accessed: 27th June, 2022).
- Panayiotopoulos, P. I. (2008) 'Turkish immigrant entrepreneurs in the European Union: a political-institutional approach', *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 14(6), 395-413.
- Podgorodnichenko, N., Akmal, A. & Edgar, F. (2020) 'Sustainable HRM: toward addressing diverse employee roles', *Employee Relations: The International Journal*, 44(3), 576-608.
- Potgieter, I.L., & Mokomane, S.E. (2020) 'Implementation of human resource management functions in selected small manufacturing companies in Ga-Rankuwa industrial area, Gauteng, South Africa. ', *Journal of Human Resource Management*, 18(0), 1-11.
- Psychogios, A., Szamosi, L., Prouska, R., & Brewster, C. (2016) 'A three-fold framework for understanding HRM practices in South-Eastern European SMEs', *Employee Relations*, 38(3), 1-38.
- Razzak, B.M., Blackburn, R. & Saridakis, G. (2021) 'Employees' working life and performance of UK ethnic minority restaurants: a qualitative approach', *Benchmarking: An International Journal*, 29(1), 47-67.
- Reid, R., Morrow, T., Kelly, B. & McCartan, P. (2002) 'People management in SMEs: An analysis of human resource strategies in family and non-family businesses', *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 9 (3), 245-259.
- Sameen, S. (2016) 'Employee hiring through informal and formal sources of recruitment an implication for job satisfaction and intension to leave', *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 7(6), 286-291.

- Sanders, M., Briscese, G., Gallagher, R., Gyani, A., Hanes, S., Kirkman, E. & Owain, S. (2021) 'Behavioural insight and the labour market: evidence from a pilot study and a large stepped-wedge controlled trial', *Journal of Public Policy*, 41, 42–65.
- Sheehan, M. (2014) 'Human resource management and performance: Evidence from small and medium-sized firms', *International Small Business Journal*, 32(5), pp: 545–570.
- Stefanidis, A., Banai, M., Schinzel, U. & Erkuş, A. (2021) 'Ethically questionable negotiation tactics: the differential roles of national, societal and individual cultural values', *Cross Cultural & Strategic Management*, 28(30), 626-656.
- Storey, D.J., Sarikadis, G, Sukanya Sen Gupta, Paul K. Edwards, & Robert A. Blackburn (2010) 'Linking HR formality with employee job quality: The role of firm and workplace size. *Human Resource Management*, 49(2), 305–329.
- Tatoglu, E., Glaister, A.J. & Demirbag, M. (2016) 'Talent management motives and practices in an emerging market: a comparison between MNEs and local firms', *Journal of World Business*, 51(2), 278-293.
- Tolciu, A. (2011) 'Migrant entrepreneurs and social capital: A revised perspective', *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 17(4), 409-427.
- Tzabbar, D., Tzafrir, S. & Baruch, Y. (2017) 'A bridge over troubled water: Replication, integration and extension of the relationship between HRM practices and organisational performance using moderating meta-analysis', *Human Resource Management Review*, 27(2017), 134-148.
- Ucanok, B. & Karabati, S. (2013) 'The Effects of Values, Work Centrality, and Organizational Commitment on Organizational Citizenship Behaviors: Evidence from Turkish SMEs,' *Human Resource Development Quarterly*, 24(1), 89-129.
- United Nations (2012) *Policy Guidebook for SME Development In Asia And The Pacific*. Available at: https://www.unescap.org/sites/default/d8files/knowledge-products/0%20-%20Full%20Report_7.pdf (Accessed: 4th December, 2021).
- Wallo, A. & Kock, H. (2018) 'HR outsourcing in small and medium-sized enterprises: Exploring the role of human resource intermediaries', *Personnel Review*, 47(5), 1003-1018.
- Welbourne, T. M., & Cyr, L. A., (1996) 'Agency Theory Implications for Strategic Human Resource Management: Effects of CEO Ownership, Administrative HRM, and Incentive Alignment on Firm Performance, *Center for Advanced Human Resource Studies*, 96(17), 1-31.

Derleme Makale

Seyahat, Çalışma ve Boş Zamanın Kesişiminde Yeni Bir Grup: Dijital Göçebeler¹

Melike Bozdoğan², Elif Özuz Dağdelen³

Öz

İnternetin ve dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte uzaktan çalışma, ofissiz çalışma ve serbest çalışma gibi farklı çalışma deneyimleri yaygınlık kazanmıştır. Bu değişimin önemli örneklerinden biri olan dijital göçebelik ise çalışma, boş zaman ve seyahatin iç içe geçtiği bir yaşam tarzı olması sebebiyle diğer çalışma düzenlerinden farklılaşmaktadır. Fiziksel bir yere bağlı olmadan çalışma imkânı, güçlü bir internet bağlantısı olması koşuluyla, dijital göçebelerin dünyanın her yerinde çalışmasını sağlamaktadır. Bu yaşam tarzının sürdürülmesi düzenli olarak farklı destinasyonlara seyahat edilmesine bağlı olduğu için dijital göçebelik aynı zamanda bir yaşam tarzı hareketliliği olarak da değerlendirilmektedir. Bu çalışma, öncelikli olarak dijital göçebelik kavramının çalışma ve boş zaman ayrımının ötesinde sosyolojik açıdan nasıl ele alınabileceğini tartışmaktadır. Ciddi boş zaman olarak değerlendirilen dijital göçebe yaşam tarzının geleceğe dair sunduğu olanaklar tartışılırken aynı zamanda sınırlılıkları ve dijital göçebeliğe yönelik eleştiriler de vurgulanmaktadır. Bu eleştirilere ilişkin olarak dijital göçebeliğin özgür bir seçim veya neoliberal dayatmaların getirdiği ekonomik bir zorunluluk olarak mı değerlendirilebileceği sorusu ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Göçebeler, Yaşam Tarzı Hareketlilikleri, Çalışma, Boş Zaman, Ciddi Boş Zaman.

¹ Makale Geliş Tarihi: 01.09.2022 Makale Kabul Tarihi: 25.09.2022

² mbozdogan@baskent.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-8486-2529

³ elifozuz@baskent.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-6567-268X

Compilation Article

A New Group at the Intersection of Travel, Work and Leisure: Digital Nomads

Abstract

With the development of the Internet and digital technologies, new working experiences, such as remote working, working without an office, and freelancing, have become widespread. Digital nomadism, one of the significant examples of this change, differs from other working arrangements as it is a lifestyle where work, leisure, and travel are intertwined. The possibility of working without being tied to a physical place makes digital nomads work anywhere in the world, provided there is a strong Internet connection. Since maintaining this lifestyle depends on regularly travelling to different destinations, digital nomadism is also considered a form of lifestyle mobility. This study primarily discusses how the concept of digital nomadism can be handled sociologically beyond the separation of work and leisure. While discussing the future possibilities of the digital nomadic lifestyle as serious leisure, limitations and criticisms of digital nomadism are also emphasized. Regarding these criticisms, the question of whether digital nomadism should be considered a free choice or an economic necessity brought about by neoliberal impositions is discussed.

Keywords: Digital Nomads, Lifestyle Mobilities, Work, Leisure, Serious Leisure.

Giriş

Covid-19 pandemisi ve sosyal mesafenin sağlanmasına ilişkin alınan önlemler sonucunda pek çok sektörde uzaktan çalışma pratiği oldukça yaygınlaşan bir deneyim olmuştur. Pandemi öncesinde de serbest çalışanlar (freelancers) veya ofissiz çalışanlar¹ olsa da bu çalışma pratiği 2020 yılı itibariyle dünya genelinde görünürlüğü önemli ölçüde artan bir durum haline gelmiştir (Ozimek, 2020). Uzaktan çalışma kadar bilinir olmasa da uzaktan çalışma pratiğine benzer bir biçimde seyahat, boş zaman ve çalışma zamanının iç içe geçtiği bir yaşam tarzı olarak dijital göçebelikten söz etmek mümkündür. Dijital göçebelikte öne çıkan nokta bu yaşam tarzını tercih eden kişilerin işlerini sürdürebilmek için belirli bir fiziksel mekâna değil güçlü bir internet bağlantısına ihtiyaç duymalarıdır. Konumdan bağımsız çalışabilme özgürlükleri dijital göçebeleri dünyanın her yerinde çalışabilirmaktadır. Ancak bu özgürlüğün yalnızca bireylerin hedonistik kararları sonucunda mı gerçekleştiği yoksa ekonomik zorunluluklar sebebiyle mi dijital göçebe olma kararını aldıkları tartışmaya açık bir konudur.

Dijital göçebelik “uzaktan çalışma, küresel seyahat ve çoklu konut uygulamalarına (multi-residential practices) dayalı benzersiz bir yaşam tarzı oluşturmak için turizm, eğlence ve profesyonel faaliyetlerin harmanlanması” olarak tanımlanmaktadır (Mancinelli, 2020, s. 418). Dijital göçebelik bir yaşam tarzı olarak değerlendirildiğinde bu yaşam tarzının sürdürülebilmesi için bireylerin sürekli hareket halinde olmaları gerekmektedir. Bu durumda, seyahat, boş zaman ve göç kavramlarının kesişiminde bir yaşam tarzı hareketliliğinden bahsedilebilmektedir (Cohen, Duncan & Thulemark, 2015, s. 156). Dijital göçebelik, daha iyi bir yaşam tarzı arayışına yaptığı vurgu ve göçü varılan bir destinasyon değil süreç olarak ele alması sebebiyle yaşam tarzı göçü (lifestyle migration) olarak da kavramsallaştırılabilmektedir (Benson & O’Reilly, 2009, 2016). Ancak seyahat, boş zaman ve göç arasındaki akışkanlığı (Cohen vd., 2015) vurgulaması sebebiyle bu çalışmada yaşam tarzı hareketliliği kavramsallaştırması tercih edilmiştir.

Dijital göçebeler bu yaşam tarzını sürdürmenin bir sonucu olarak esnek ve güvencesiz çalışma koşulları ile karşılaşmaktadır. Ancak mevsimlik tarım işçiliği gibi yine göçebe ve güvencesiz kabul edilebilecek nitelikteki işlerden farklı olarak dijital göçebeler, internet temelli işler yapmaları ve eğitim seviyelerinin yüksek olması gibi nitelikleri bakımından farklı pratiklere sahiptirler. Dijital göçebelikte öne çıkan nokta göçün itici gücü olarak bir yaşam tarzını sürdürme motivasyonunun bulunmasıdır. Örneğin, Benson ve O’Reilly de yaşam tarzı göçünün, göçmenlerin sosyo-ekonomik özelliklerini dikkate alarak yapılan diğer göç kavramsallaştırmalarından farklı olduğunu ve bazı göçmenler için yaşam tarzının göç konusunda temel motivasyon olduğunu ifade etmektedir (2016, s. 21). Yaşam tarzı göçmenlerinin göç faaliyetleri incelendiğinde genellikle küresel kuzeyden küresel güneye

¹ Türkiye’de, aktif olarak faaliyette bulunmasalar da freelance çalışanların birbirleriyle dayanışmak amacıyla kurdukları Ofissizler Freelance Ağı: <https://ofissizler.org> ve Dünyada Mekan: <https://dunyadamekan.wordpress.com> gibi örgütlenmelerden bahsedilebilir. Konu hakkında yapılmış güncel çalışma için bkz. İlyas, Ö. (2022). *Freelance Emek: Ofissiz Çalışmanın Sınıfsallığı*. İstanbul: İletişim.

doğru bir hareketlilik yaşandığından söz edilmektedir (Hayes, 2015). Hareketliliğin bu yönde olmasının sebebi dijital göçebeler üzerinden yorumlandığında kişilerin göç destinasyonunu belirlerken hedonistik zevklerinin yanı sıra demografik ayrıcalıklarını en üst düzeye çıkarabildikleri bölgelere yöneldikleri vurgulanmaktadır (Thompson, 2019, s. 33). Hem yurt içinde hem de yurt dışında sık sık seyahat eden dijital göçebelerin gidecekleri yeri seçerken dikkate aldıkları öncelikli nokta işleri değil eğlence ve yaşam tarzı beklentilerinin karşılanması olarak öne çıkmaktadır (Thompson, 2018, s. 3).

Hannonen, dijital göçebelik konusunda yapılan çalışmaların bu olguyu iş yaşamı bakış açısına (work life perspective) ya da yaşam tarzına (lifestyle) odaklanarak açıkladıklarını ancak bu kavrama bütünsel bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (2020, s. 337). Bu çalışmada da benzer bir bütünsel bakış açısıyla dijital göçebelik konusu ele alınmaktadır. Bu amaçla ilk bölümde sosyolojik bir ayırım olarak çalışma ve boş zaman ilişkisi içerisinde dijital göçebeliğin nerede konumlandırılacağı tartışılırken ikinci bölümde dijital göçebeliğin bir yaşam tarzı hareketliliği olarak öne çıkan özellikleri değerlendirilmektedir. Son olarak ise dijital göçebelik konusunda eleştirel yaklaşımlara yer verilerek bu yaşam tarzının özgür bir tercih veya neoliberal bir zorunluluk olarak mı değerlendirilebileceği konusu ele alınmaktadır. Bu makale dijital göçebelik konusunda yapılmış mevcut ampirik çalışmalardan elde edilen bulgularla sınırlıdır.

Sosyolojik Bir Ayırım Olarak Çalışma ve Boş Zaman İkililiği

Boş zamanın anlamına, tarihsel olarak gelişimine ve nasıl araştırma konusu haline geldiğine bakıldığında, boş zamanın uzun bir süre çalışma kavramından bağımsız düşünülmediği görülmektedir. Bu durum zaman içindeki gelişmelerle boş zamanın da kendi başına araştırılacak toplumsal bir olgu haline gelmesi ile değişmiş ve boş zaman sosyolojisi çerçevesinde özel olarak ele alınan bir konu olmuştur. İki terim genellikle bir arada kullanılsa da çalışma ve boş zaman kavramları arasındaki düalist ilişki incelendiğinde, zıt ve ayırıcı özellikleri olduğu görülmektedir. Kazançlı istihdam, görev, heteronomi ve disiplin çalışma ile ilişkilendirilirken; kendi kaderini tayin, özgürlük ve rekreasyon boş zaman kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Reichenberger & Schäfer, 2016, s. 243).

Boş zaman kavramını tanımlamanın zorluğunu vurgulayan ancak bu kavramın kısaltılmış bir sözlük tanımı şeklinde ifade edilmesinin de gerekli olduğunu düşünen Stebbins şu tanımı yapmaktadır: “İnsanların yapmak istedikleri ve becerilerini ve kaynaklarını kullanarak tatmin edici veya doyurucu (veya her ikisi de) bir şekilde gerçekten yaptıkları, boş zamanlarında meşgul oldukları, zorlama olmayan ve bağlamsal çerçeveli etkinliktir” (2011, s. 2). Rojek, sosyal bilimler alanı içerisinde boş zamanın ikincil statüsünü eleştirerek bu kavramın felsefe, sosyoloji, ekonomi, siyaset ve psikolojideki teorik çalışmaları desteklemek için kullanıldığı yorumunu yapmaktadır (1997, s. 383). Stebbins ise boş zaman sosyolojisi çalışmalarının ana akım sosyolojiden uzaklaştığını söylemekte ancak

yirmi birinci yüzyılla birlikte boş zaman çalışma ile eşit statüde değerlendirildikçe ve iş-yaşam dengesi, yaşam kalitesi ve refah (well being) gibi konuların önem kazanmasıyla birlikte boş zamanın da sosyologlar tarafından önemle ele alınacak bir konu haline gelebileceği değerlendirilmiştir (2018, s. 50).

Vickerman, 1970'li yıllarda yapmış olduğu gözlemine dayanarak insanlar boş zamanı daha iyi değerlendirmeye çalıştıkça ve daha fazla boş zaman harcamasında buldukça, boş zaman faaliyetlerinin nasıl olması gerektiğiyle daha çok ilgilenilmeye başlandığı yorumunu yapmaktadır. Boş zamanın eğlence amaçlı uğraşlar için daha elverişli hale gelmesinin sebepleri olarak ev aletlerinin gelişimini, daha hızlı seyahat imkânlarının gelişmesini, daha fazla destinasyonun erişilebilir hale gelmesini, bu noktalarda harcamak için daha fazla boş zamana sahip olmayı ve gelirlerin artmasını vurgulamaktadır. Yeni boş zaman aktivitelerinin üretilmesi ve yayılmasında televizyonun yaygınlaşmasının da etkisi olduğundan bahsetmekte ve bütün bu gelişmeleri dikkate alarak boş zamanı bu temelde bir endüstri olarak nitelendirmektedir (Vickerman, 1975, s. 1). Günümüzde ise iletişim ve dijital medya teknolojilerinin gelişimi, internetin yaygınlaşması, mobil cihazların erişilebilirliği gibi unsurlar boş zamanın çok daha büyük bir endüstri hale gelmesini sağlamış, boş zamanın anlamını daha fazla değiştirmiştir. Boş zamanın dijital boş zaman (Silk, Millington, Rich & Bush, 2016) ve sanal boş zaman (Harris, 2005) gibi kavramlar kullanılarak daha geniş anlamlarda tanımlanması da bunun bir göstergesidir.

Çalışmanın yanı sıra boş zamanla birlikte kullanılan bir diğer kavram ise rekreasyondur. Boş zaman kavramıyla sıklıkla anılan ve bazen karıştırıldığı görülen rekreasyon kavramı şu şekilde boş zamandan ayrılmaktadır: Boş zaman, iş, uyku ve diğer temel ihtiyaçlar karşılandığında bireye kalan serbest zamandır. Birey bu zamanı kendi istediği şekilde değerlendirebilmektedir. Temel ihtiyaçlar arasında yemek pişirme, alışveriş, ev işleri, çocuk bakımı ve hijyenin yer aldığı ifade edilmektedir. İşten bahsedilirken ise sadece çalışılan zaman değil ayrıca işe gidiş geliş seyahat süresi de kastedilmektedir. Rekreasyon ise geniş ölçüde, insanların yüksek düzeyde bağlılık gösterdiği (fazla mesai, ikinci iş, evde çalışma ve evin etrafındaki çeşitli bakım işleri dışında) boş zamanlarda yapılan her türlü uğraşı kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır (BaudBovy & Lawson, 2002 akt. Meeras, 2010, s. 3). Vickerman ise rekreasyonun organize edilmiş faaliyetler, eğlence, spor, dışarıda yemek yemek gibi etkinlikleri karşılamak için kullanıldığını ifade etmektedir. Bu durumda piyasa ve piyasa dışı olmak üzere iki farklı rekreasyon biçimi olabileceğine değinen Vickerman, örneğin sinemaya gitmek veya parkta yürümek gibi etkinliklerin bu bağlamda birbirlerinden ayrıldığını vurgulamaktadır (1975, s. 7).

İş, boş zaman ve rekreasyon ilişkisi dijital göçebeler özelinde değerlendirildiğinde günümüz koşullarının onlara sağladığı çalışırken seyahat edebilme, istediği yerde yaşayabilme ve aslında "göçebe" olabilme imkânından ötürü bu kavramlara ilişkin mevcut ayrımların geçersiz kaldığı ve bu kavramlar üzerine tekrar düşünmenin

gerekli olduğu göze çarpmaktadır. Dijital göçebeler hem turist hem çalışan olmak gibi farklı deneyimleri aynı anda yaşadıkları için çalışma ve boş zamana ilişkin klasik ayrımlar onların durumunu açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Bir yaşam tarzı hareketliliği olarak dijital göçebelikte çalışma ve boş zaman arasındaki ayrımın sürekli bulanıklaşmakta olduğundan ve benzer bir şekilde ev ve uzakta olan yer ilişkisinin de değişmekte olduğundan bahsedilebilmektedir (Cohen vd., 2015, s. 162).

Çalışma ve boş zaman ayrımının bulanıklaşmasıyla ifade edilebilen dijital göçebelik kavramını anlamak için, bu ayrımın sosyolojik olarak gelişimine bakmak önem arz etmektedir. Boş zamanın tarihsel süreçte kavramsal olarak gelişimine bakıldığında endüstriyel toplumdan, post-endüstriyel topluma geçişin etkili olduğu görülmektedir. Modern boş zaman, ilk olarak işin modernleşmesinin bir ürünü olarak; ikinci olarak çalışma süresinin daralmasının sonucu olarak boş zamanın artması temelinde; üçüncü olarak ise boş zamanın kullanımının 'işin uzun kolu' (the long-arm of the job) olarak değerlendirilmesi bağlamında ele alınmıştır (Roberts, 2010, ss. 2-3). Endüstri devrimi ile toplumdaki iş bölümünün nasıl değiştiği ve sınıfsal olarak nasıl bir dönüşümün gerçekleştiği hakkında tartışan klasik sosyoloji teorilerine bakıldığında, endüstriyel toplumlarda boş zamanın aslında çok önemli bir gösterge olduğu görülmektedir. Bu bağlamda başta Durkheim, Marx ve Weber olmak üzere çalışma ve boş zaman hakkında tartışmaları olan önemli sosyolojik yaklaşımlardan bahsetmek gerekmektedir.

Klasik politik ekonominin çalışmayı hayatın merkezi ilgi alanı olarak tanımladığını ve boş zamana ikincil bir işlev verdiğini vurgulayan Rojek, Durkheim'in boş zamana ilişkin yorumlarının önemine değinerek onun boş zamanı ciddi yaşamla yan yana var olan dengeleme ve rahatlatma işlevi gören bir olgu olarak ele aldığını vurgulamaktadır (1997, s. 383). Georgoulas ise boş zamanın sosyal işlevinin yalnızca ciddi yaşam karşısında bir dengeleme ve rahatlama ile sınırlandırılmasının Durkheim'in teorisinin yanlış yorumlanması ile sonuçlanacağını belirtmektedir. Georgoulas'a göre boş zaman modern toplumda yeni organik dayanışmanın ayrılmaz bir parçasıdır ve diğer sosyal fenomenlerle ilişkilidir (2017, s. 378). Marx ve Weber'in teorilerine bakıldığında ise sanayileşmenin, çalışma koşullarının, toplumsal sınıfların oluşumunun temel alınarak boş zamanın bunların bir çıktısı ya da uzantısı olarak değerlendirilebileceği görülmektedir. Parker, boş zaman sosyolojisi alanının yavaş gelişiminin bir nedeni olarak boş zaman değerlerinin ve davranışlarının sosyal hayatın atık (residual) kategorileri olarak değerlendirilmesinden bahsetmektedir. Marksist tarihsel materyalizm ve Protestan etiğine dayanan yaklaşımların boş zamanı ele alırken onu daha önemli gördükleri işle ilişkilendirerek yorumladıklarından ve altyapıdan ziyade üst yapının bir parçası olarak değerlendirdiklerinden bahsetmektedir (1975, s. 92). Çalışma ve boş zaman arasındaki ilişki, çalışmanın boş zaman üzerindeki kontrol edici etkisiyle ilişkilendirilerek açıklanabilmektedir. Örneğin Roberts, boş zamanın işin uzun kolu olarak değerlendirilmesini, insanların yaptıkları işlerin yalnızca işteki yaşamlarını değil aynı zamanda "kendi" zamanlarında da ne yaptıklarını etkilemesi olarak açıklamaktadır (2010, s. 4).

Erickson, Marx'ın parasal değere dayalı mübadele ilişkilerinin geçerli olduğu üretken yaşam alanıyla, ev içi ve boş zaman gibi yaşamın üretken olmayan alanları arasında yapmış olduğu ayrımın boş zaman konusunda çalışanlar açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır (2017, s. 463). Çalışma ve boş zaman ayrımı Marx'ın endüstri devrimi ile burjuva ve proletarya sınıfı olarak nitelendirdiği iki toplumsal sınıfa ilişkin analizinde ayırıcı bir unsurdur. Kapitalizm "ihtiyaç" kavramının anlamının değişmesine sebep olmuş ve sadece hayatta kalabilmek için çalışıyor olma durumu eleştirel bir şekilde değerlendirilmeye başlanmıştır. Çalışmanın kendisinin de yaratıcı bir etkinlik olmaktan uzaklaşması ve yabancılaştırıcı boyutu önemli eleştiri noktaları olarak ön plana çıkmıştır. Marx, insanın yemek yemek, içmek, üremek gibi hayvansal işlev olarak değerlendirdiği etkinliklerinde daha insani olduğu ve işteki etkinliğine kıyasla daha özgür olduğu yorumunu yapmaktadır (Ollman, 2015, ss. 226-227). Bu durumda, proletaryanın yaratıcı etkinliği yalnızca işverenin kârını maksimize etmek için ve kendi hayvansal ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için mevcuttur. Boş zaman da bu açıdan bakıldığında sınıfsal bir gösterge haline gelmiştir. Boş zaman erken Marksist yazarlar tarafından burjuvazinin simgesi olarak değerlendirilmiştir (Vickerman, 1975, s. 5). Proletarya çalışma zamanı dışındaki zamanında daha özgür görünmekle birlikte yapabileceği etkinlikler açısından ekonomik ve sosyal olarak sınırlıdır. Benzer bir yorum olarak, 1970'li yıllarda John P. Robinson tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde boş zaman konusunda yapılmış olan çalışmayı² değerlendiren Wilson, yaş, eğitim durumu, evlilik, çocuk sahibi olma ve çalışma gibi kriterlere bağlı olarak boş zamanın hemen hemen her kıt kaynak gibi nüfus arasında eşit olmayan bir şekilde dağıldığı yorumunu yapmaktadır (1980, s. 22). Boş zamana yönelik Marksist yorumları değerlendiren Erickson, kitlesel boş zamanın bir zamanlar işin yabancılaştırıcı yönüne karşılık bir mükafat olarak görüldüğünü ancak günümüzde boş zaman etkinliklerinin işe dönüştüğü bir durumda olduğundan bahsetmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyler artık boş zamanlarında sadece kendi kişisel gelişimlerine yönelik değil aynı zamanda ekonomik performans olarak değerlendirilebilecek etkinliklerde bulunmaktadır. Erickson, bu durumun Marx'ın tartıştığı üretim ve boş zaman ayrımının aşılmış olduğu gibi bir görünüm sunduğunu ancak esasında yabancılaşmanın yoğunlaşmasıyla açıklanabileceğini vurgulamaktadır (2017, s. 469).

Weber boş zaman konusunu doğrudan ele almasa da kapitalizm ve din arasındaki ilişkiyi değerlendirirken boş zamanı çalışma ile ilişkilendirerek yorumlamaktadır. Bell'e göre, Weber'i din araştırmalarına götüren şey "rasyonel ekonomik davranışı" açıklama çabasıydı ve bu çaba onu "münzevi Protestanlığın rasyonel etiğini" sorgulamaya yönlendirdi (1996, s. 35). Çalışmanın Tanrı'ya hizmet olarak değerlendirildiği Püriten inancını ele alan Juniu, boş zamanın tembellik olarak görüldüğünü ve çalışmaya dini bir değer yüklendiğini ifade etmektedir. Ayrıca, boş zamana ilişkin bu yaklaşımın endüstriyel toplumun bir parçası haline geldiğini belirtmektedir (2000, s. 70). Weber'in, din ile ilgili çalışmaları sonucunda, kapitalizm ile Protestan etiği arasında ilişki kurmasının da boş

²Robinson'ın çalışması 1977 yılında *How Americans Use Time: A Social-psychological Analysis of Everyday Behavior* isimli kitapta yayımlanmıştır.

zaman ve çalışma ayırımına önemli bir katkı olduğu bilinmektedir. Kapitalizmin aradığı işçi profili, sadece çalışan ve ek değer üreten bir profildir. Protestan etiğinde ise öteki dünyada değerli olabilmek için çalışmak, biriktirmek ve vaktini “boş” pratikler için harcamamak, kazandığını savurmamak düşüncesi temel oluşturmaktadır. Sadece çalışmaya odaklanan bu düşünce temelinde, boş zaman pratikleri ve hatta boş zaman fikri için yer yoktur. Zamanın boşa harcanması en ölümcül günahlardan biridir. İnsan hayatı, kendisinin seçildiğinden emin olması için fazlasıyla kısa ve değerli görülmektedir. Sosyalleşmeyle, boş konuşmayla, lüksle, hatta sağlık için gerektiğinden fazla (altı en fazla sekiz saat) uykuyla kaybedilen zaman mutlak ahlaki kınama sebebi olarak görülmektedir (Weber, 2005, s. 104). Protestan etiği hakkındaki yorumlarının yanı sıra Weber’in statü gruplarına ilişkin tartışması da boş zaman ve tüketim ilişkisinin kurulması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ortak olarak paylaşılan boş zaman ilgileri ve tüketim pratiklerine dayanarak boş zamanın kendisinin bir statü göstergesi haline geldiği değerlendirilmesi yapılmaktadır (Berkers & Van Eijck, 2017, s. 412).

Klasik sosyolojik yaklaşımlardan farklı olarak Fordizmle birlikte boş zamana ilişkin bakış açısının değişmeye başladığından söz etmek mümkündür. Fordizm kapitalizmi, çok çalışmayı ve ek olarak tüketmeyi desteklese de boş zaman anlamındaki en önemli değişim, Fordizmin boş zamanı kontrol altına alınması ve düzenlenmesi gereken bir unsur olarak görmesidir. Rojek, Fordizmi yirminci yüzyılın ikinci on yılında ortaya çıkan, Frederick Taylor’ın bilimsel yönetiminden etkilenen (bir işçinin sabit bir görevi belirli aralıklarla en hızlı ve en verimli şekilde nasıl yapacağına dair, işi basit sabit parçalara bölme prensibine sahip sistem), otomatikleştirilmiş seri üretim sistemi olarak açıklamaktadır. İşçiler bir montaj hattı üretim sisteminde standartlaştırılmış, tekrarlayan iş görevlerini yerine getirmek için istihdam edilmektedir. Rojek’e göre işler mekanik ve tekrarlayan bir yapıya sahip olsa da işçilere yüksek ücretler ödeniyor olması önemli bir ayrıntıdır. Bu sayede bir tüketim kültürü oluşturulabildiğini vurgulayan Rojek, işçilerin kendi ürettikleri Model T Fords’u satın alabilmelerinin önemine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Fordizmin boş zaman tartışması açısından öne çıkan noktası şirketin istihdam ettiği sosyal çalışmacılar aracılığıyla işçileri boş zamanlarında da izlemesi olmuştur (1997, s. 389). Bu sistemde çalışma zamanı ile boş zamanı birbirinden ayırmak için güçlü bir girişim vardır (Rojek, 1995, s. 141). Fordizm yaklaşımında boş zaman, meta biriktirme ve çalışma dışı zamanlarda bunların keyfini sürme fikriyle ilişkilendirilmiştir (Rojek, 1997, s. 390). Boş zaman artık vaktini belirli şekilde geçirmek değil, bu vakit sürecinde yapılan aktiviteler ve bu aktiviteler için harcanan şeyler temelinde yani aslında tüketimle de tanımlanmaya başlanmıştır.

Gösterişçi tüketim kavramıyla birlikte genellikle boş zaman sosyolojisinin başlangıç noktası olarak kabul edilen Veblen’in (1899) Aylak Sınıf çalışmasında boş zaman ikinci planda tutulmakta ve gösterişçi tüketim etkinliklerini açıklayacak bir araç olarak değerlendirilmektedir (Stebbins, 2018, s. 44). Veblen, boş zaman ve sosyal statü arasındaki ilişkiyi yorumlayarak boş zamanın yaşam tarzı içerisinde sembolik değer yaratmasını ele almaktadır

(Rojek, 1997, s. 384). Gösterişçi tüketim teorisine göre, bireyler hiyerarşide daha yüksek noktalarda yer alan diğer kişilerin tüketim kalıplarını takip etmekte, bu süreçte toplumsal normlar, ekonomi ve toplumsal doku gelişirken değişmektedir. Kapsamlı boş zaman etkinliklerinin yanı sıra tüketim ve hizmetlere yapılan cömert harcamalar da bireyin zenginliğini göstermesinin yolu olarak tanımlanmaktadır (Trigg, 2001, ss. 99-101). Bireyin boş zamanında ne tükettiği ve ne tür harcamalar yaptığı bu anlamda sınıfsal bir gösterge halini almıştır.

Bauman ve Bourdieu, tüketim olgusuna yaptıkları vurgu sebebiyle boş zaman çalışmaları açısından iki önemli düşünür olarak değerlendirilmekte ve aslında pek çok ortak noktaları olduğu belirtilmektedir. Her iki düşünür de kendi sosyolojik bakış açılarıyla “standardizasyon, soyutlama ve Fordist seri üretim yoluyla nesnelerin (ve insan öznelerinin) rasyonelleştirilmesinin yerini kültürel farklılık, düşünümsel bireyselleşme ve tüketimcilik aracılığıyla bir rasyonalizasyon dünyasının aldığından” bahsetmektedir (Blackshaw, 2013, s. 164). Habermas’a atıfla iletişimsel ve araçsal boş zaman yaklaşımını geliştirdiğini ifade eden Spracklen, boş zamanın kamusal alanının sürdürülmesi konusunda önemli bir işlev üstlendiğini vurgulamakta ve özgür etkileşime izin vermesi sebebiyle onu iletişimsel eylemle ilişkilendirmektedir. Ancak hegemonik seçkinlerin boş zaman üzerindeki kontrolünün artması sebebiyle bu alanın iletişim kurma alanı olma özelliğinin daralmakta olduğunu vurgulamaktadır. Metalaştırılmanın araçsallığına direnmenin bir yolu olarak Bauman’ın akışkan kimlikler tartışmasına değinen Spracklen, bu bakış açısıyla internetin ve dolayısıyla dijital boş zamanın, araçsallaşmış eğlencenin yeri olduğu gibi hegemonyaya meydan okuma yeri de olabildiğini vurgulamaktadır (2015, ss. 75-77). Dolayısıyla boş zaman, tüketim temelinde statü ve gösterişle ilişkilendirilerek ele alınabileceği gibi aynı zamanda bireyin failliğinin vurgulandığı, alternatif iletişim imkânlarıyla da değerlendirilebilmektedir.

Boş zamanın tüketimle ilişkilendirilmesi konusunda en etkili çalışmalardan birini yapan teorisyen ise Pierre Bourdieu’dür. Bourdieu kültürel sermayenin, çeşitli gruplara ayırım avantajları sağladığını ve bu avantajlarla çeşitli konumlara doğrudan ulaştıklarını ve ek sermaye sahibi olduklarını belirtmektedir. Bu avantajlar, seçkin ve bayağı/avam şeklinde bir ayırma yol açmakta; bu stratejiler, ayırım stratejileri olarak tanımlanmaktadır. Bourdieu’ye göre bu stratejilerin etkili olmalarının temel sebebi ise strateji gibi gözükmemeleridir. Dolayısıyla, kültürel pratiklerle gruplar diğer gruplarla aralarına mesafe koyabilmektedir (Bourdieu, 2016, ss. 11-12). Kültürel sermaye gibi sosyal sermayenin de sosyal ağları ve grup içindeki konumu etkilediği, bireysel eylemi kolaylaştırdığı bilinmektedir. Glover ve Hemingway, sosyal ağlar ve boş zaman ilişkisini değerlendirdiklerinde, boş zamanın sosyal sermayenin üretilebileceği ve sosyal ağların güçlendirilebileceği fırsatlar sağladığını ve bu nedenle bu ilişkiyi incelemenin boş zaman araştırmacıları açısından önemli olduğunu belirtilmektedirler (2005, s. 397).

1970'li yıllardan itibaren ekonomik üretim ve tüketim kültürü üzerinde büyük değişimler yarattığı ifade edilen post-fordist ilişkiler dönemine geçildiği tartışılmaktadır. Rojek'e göre post-fordizm iş ve boş zaman arasındaki fordist ilişkiyi değiştirmiştir. Ömür boyu ücretli çalışma yerine kesintiye uğramış kariyerlerden bahsedilebilmektedir. Ayrıca post-fordizmin yeni teknolojisi evden çalışma imkânları da yaratmıştır. Bununla birlikte bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak Rojek, boş zaman deneyiminin standartlaşmış yaşam tarzı değerleriyle ilişkilendirilebilmekte olduğunu ve boş zamanın tasarımı ve deneyiminin çalışmaya daha çok benzer hale geldiğini vurgulamaktadır (1997, ss. 390-391).

Boş zaman konusunda önemli çalışmaları olan Dumazedier ise, post-endüstriyel topluma geçildiğini ve boş zamanın bu temelde ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Post-endüstriyel toplum ifadesi için kesin bir tanım vermese de bu topluma ilişkin olduğunu ifade ettiği bazı özellikler sıralamaktadır. Bu toplumun bilimsel-teknik, sibernetik, tüketim malları toplumu, evrensel eğitim gibi niteliklerle ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. Bu toplumda endüstriyel sistem, eğlence ve boş zaman açısından daha fazla zenginlik üretmektedir (Parker, 1975, ss. 97-98). Benzer bir şekilde Wilson da post-endüstriyel toplumdaki teknolojik gelişmeler sayesinde günlük uğraşlardan uzaklaşmak için benzeri görülmemiş fırsatların ortaya çıktığından bahsetmektedir. Wilson'a göre bu değişime eşlik eden kültürel gelişmelerle birlikte iş ve başarıdan ziyade statü ve zevk öne çıkmış; fayda için üretimden ziyade zevk için tüketimin egemen olduğu yeni bir ethos yaratılmıştır (1980, s. 21).

Rojek'in (1997) post fordizmle birlikte dönüşen çalışma ilişkilerine dair gözleminde vurguladığı gibi, evsel alanın çalışma alanının özelliklerini üstlenmesi ve uzaktan çalışma, farklı ülkelerde çalışma, bağımsız çalışma veya çalışılacak şirket ve kurumu seçebilme durumlarında bireyin özerk bir şekilde yaşayacağı yeri tercih etme şansı olması dijitalleşmenin bireylere sunduğu fırsatlar olarak düşünülebilmektedir. Boş zamanın dijitalleşmeden bağımsız olarak düşünülemeyeceğinin örneklerinden biri de dijital göçebeler ve onların sahip oldukları boş zaman ve rekreasyon imkânlarıdır.

Dijital göçebelerin yaşam tarzı açıklanırken çalışma ve boş zaman ayrımlarının bulanıklaşması vurgulanmakta ve bu bulanık alanın açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Stebbins'in (2011) ciddi boş zaman ve sıradan boş zaman arasında yapmış olduğu ayırım bu alanı tanımlayabilmek açısından fırsatlar sunmaktadır. Dijital göçebeliğin ciddi boş zaman olarak kavramsallaştırılması, dijital göçebelerin konuma bağımlı kariyerler yerine boş zamana öncelik veriyor olmalarıyla açıklanabilmektedir (Thompson, 2019, s. 28). Ciddi boş zaman, altı ayırıcı niteliği vurgulanarak tanımlanmaktadır: "azim; kariyer sahibi olma fırsatı; bilgi, eğitim ve beceriye dayanan kişisel çabalar; kalıcı faydalar; aktivite içinde ortaya çıkan benzersiz ethos; aktivite ile güçlü bir şekilde özdeşleşme" (Stebbins, 2011, ss. 70-73). Dijital göçebeliğin ciddi boş zaman olarak değerlendirilmesinde bir diğer önemli nokta da Stebbins

tarafından önerilen pozitif sosyoloji ve ciddi boş zaman yaklaşımlarının hoş giden etkinlik (agreeable activity) ve bireyin failliğine yaptığı vurgudur. Stebbins, sosyolojinin ağırlıklı olarak problem merkezli ana akımının karşısında konumlandığı pozitif sosyoloji yaklaşımının başlıca kaynağının büyük ölçüde boş zaman sosyolojisi olduğunu vurgulamaktadır (Stebbins, 2018, s. 51). Dolayısıyla ciddi boş zaman olarak ele aldığımız dijital göçebelik aynı zamanda Stebbins'in tanımladığı haliyle bir pozitif sosyoloji konusu gibi görünmektedir. Ancak çalışma ve boş zamanın iç içe geçtiği bir yaşam tarzı olması ve neoliberal etkilerden azade kalamayışı sebebiyle dijital göçebeliliğin hala problem merkezli ana akım sosyolojiyle ilişkilendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Stebbins tarafından geliştirilen ciddi boş zaman perspektifine göre boş zaman içerisindeki arayışlar üç şekilde karşımıza çıkmaktadır: ciddi arayışlar (ciddi boş zaman ve adanmış çalışma), sıradan boş zaman (casual leisure) ve proje tabanlı boş zaman (project-based leisure) (Elginkton & Stebbins, 2014, s. 4). Ciddi arayışlar olarak ifade edilen ciddi boş zaman ve adanmış çalışma bireylerin güçlü bağlılık hissettikleri işleri ve hobilerini geliştirmek için faaliyette bulunmalarını ifade etmektedir. Bu grup içerisinde değerlendirilen faaliyetlerde çalışma ve boş zaman iç içe geçmiş görünmektedir. Sıradan boş zaman, bireylerin zevk almak için gerçekleştirdikleri faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Proje tabanlı boş zaman ise ciddi boş zamana dönüşmeyen ancak tek seferlik de olsa planlama, çaba ve bazen beceri ya da bilgi gerektiren yaratıcı girişimler olarak tanımlanmaktadır (a.g.e., s. 4).

Yaşam tarzı olarak da değerlendirilen dijital göçebelik, bir anlamda dijital dönüş (digital turn), kırılma ile ortaya çıkan boş zaman kültürünün de bir sonucudur. Dijitalleşme ile zaman ve mekân ayrımı ortadan kalkmış, bireylerin boş zaman anlayışları değişmiş ve imkânları artmıştır. Anlık sohbet, sanal gerçeklik, boş zaman materyallerine hızlı ulaşım (yasal olmayanlar da dahil), çevrimiçi topluluklar olarak örneklendirilebilecek olan sanal boş zaman (virtual leisure) kavramıyla, dijitalleşme ile çeşitlenen boş zaman faaliyetleri anlatılmaktadır (Harris, 2005, s. 251). Bu dijital dönüşün veya kırılmanın yaşanması ve zaman-mekân ayrımının ortadan kalkmasının en önemli sonuçları seçilen kişilerle iletişim kurmak, kendilerine uygun gördükleri boş zaman ilgi alanlarını takip etmek, görmeyi arzuladıkları yerleri fiziksel ve sanal olarak ziyaret edebilmek gibi konularda bireyleri cesaretlendirmesi ve özgürleştirilmesi olarak değerlendirilmektedir (Carnicelli, McGillivray & McPherson, 2017, s. 3).

Boş zaman kavramının çalışmayla ilişkili ve çalışmadan bağımsız olarak nasıl ele alınabileceğine ilişkin yorumlar değerlendirildiğinde dijital göçebeliliğin çalışma ve boş zaman ikiliğinin ötesinde konumlandırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında dijital göçebelik, ciddi boş zamanın deneyimlendiği bir yaşam tarzı olarak değerlendirilebilmektedir. Seyahat ederek ve gittikleri yerlerde turistik faaliyetlere katılarak çalışmayı sürdürmeleri dijital göçebelerin deneyiminin ciddi boş zaman olarak ele alınması açısından önemlidir. Bununla

birlikte, Stebbins'in (2011) de vurgulamış olduğu gibi, dijital göçebeler boş zaman faaliyetlerini sürdürürken kariyerlerini geliştirmek için çaba harcamaya ve diğer dijital göçebelerle ortak davranışlar ve pratikler geliştirmeye devam etmektedir. İnternet ve dijitalleşme ile gelişen boş zaman etkinlikleri, sağladıkları mekândan bağımsız iletişim kurabilme ve eğlence imkânlarıyla dijital göçebeler açısından önemli olanaklar sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında internet, dijital göçebelerin yalnızca işlerini sürdürmelerini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda onlara sosyal ağlarını geliştirebilmeleri konusunda fırsatlar da sunmaktadır. Bu durum dijital göçebelerin hareketlilik olanaklarını arttırmakta ve onların seyahat edecekleri destinasyonları çeşitlendirebilmelerini sağlamaktadır.

Dijital Göçebelik ve Yaşam Tarzı Hareketliliği

Özellikle gençler arasında yaygın olan, sırt çantalılar (backpackers), gezginler (flashpackers) ve küresel göçebeler (global nomads) gibi isimlerle anılan pek çok hareketlilik çeşidinden bahsedilmektedir (Richards, 2015). Bu hareketlilik kategorilerini ev dışındaki alanda geçirilen süre, seyahatin amacı veya bireylerin seyahatleri sırasında boş zamanlarını nasıl geçirdiklerine bağlı olarak çoğaltmak mümkündür. Ancak internet ve sosyal medya kullanımı hareketlilik çeşitlerinin yaygın bir pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır (a.g.e.). Çalışma ve boş zaman ayrımının bulanıklaştığı ve ciddi boş zaman olarak değerlendirilebilecek bir durum olan dijital göçebelikte ise internet erişimi daha da önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, seyahat ederken dijital teknolojiyi kullanmak bir kişiyi dijital göçebe yapmak için yeterli değildir; dijital göçebelikten söz edilebilmesi için seyahat ederken işle ilgili görevlerin yapılması ve profesyonel faaliyetlerin sürdürülmesinin gerekliliğinden bahsedilmektedir (Hannonen, 2020, s. 342).

Reichenberger, medya raporları ve içerik analizlerinde dijital göçebelerin genellikle çevrimiçi ortamda çalışan ve seyahat etmeye dayalı bir yaşam tarzına sahip olan genç yetişkinler olarak tarif edildiklerini belirtmektedir (2018, s. 369). Hannonen'e göre dijital göçebe kavramı, çalışmalarını dünyanın herhangi bir bölgesinde dijital teknolojiler sayesinde uzaktan gerçekleştiren kişiler için kullanılırken; dijital göçebelik, bu bağımsız profesyonellerin yaşam tarzlarını işaret etmektedir (2020, s. 336). Dijital göçebe kavramı özellikle teknoloji alanında web tasarımı, programlama ya da çevrim içi pazarlama gibi konularda uzaktan çalışan kişiler için kullanılmaktadır (Thompson, 2019, s. 27). Ancak dijital göçebe olarak çalışılan işler çeşitlenmeye devam etmektedir. Örneğin, dijital göçebelerin, "blog yazarlığı, grafik tasarım, belgelerin tercüme edilmesi, dijital pazarlama, podcast ve YouTube videoları oluşturma" gibi işler de yapmakta oldukları belirtilmektedir (Nash, Jarrahi, Sutherland & Phillips, 2018, s. 4).

İnternet temelli teknolojide yaşanacak gelişmelere paralel olarak aile yaşamı ve çalışma kültürlerinde değişiklikler gerçekleşeceğini düşünen Hannonen, bu durumu dijital göçebeliliğin mobil teknolojilerin gündelik yaşama ve farklı çalışma ortamlarına dahil edilmesi sonucunda ortaya çıkan bir hareketlilik türü olarak ev, iş ve

hatta ulus devlete ilişkin geleneksel bağlılıkları sarsacağı şeklinde yorumlamaktadır (2020, s. 336). Diğer bir taraftan, Richards'a göre artık göçebe için yerleşimcinin karşısı demek her zaman doğru olmayacaktır çünkü internet bağlantısının kalitesi, hava durumu ve karşılaşılan insanlara bağlı olarak göçebeler zaman zaman geçici yerleşimci olmaktadır (2015, s. 349). Benzer bir şekilde Hannonen dijital göçebeliği mobil bir yaşam tarzı içerisinde yarı kalıcı çalışma hali olarak yorumlamaktadır (2020, s. 346). Farklı yerlerde bulunma, farklı şekillerde çalışma, turizmle ilgili gelişmeler, yaşam tarzının değişimi, teknolojik gelişmeler, ekonomik ilişkilerin dönüşümü gibi pek çok durum ise Green'e göre, dijital göçebeliğin parçalanma (disruption) kavramıyla ilişkisini ortaya koymakta, geçmişten bir kopuş gibi değerlendirilmesine yol açmaktadır (2020, s. 432).

Dijital göçebelerin genel anlamda yaşam tarzlarını neden değiştirmek istedikleri ya da dijital göçebeliğe neden yöneldikleri ise pek çok çalışmada farklı unsurlarla açıklanmaktadır. Mancinelli, dijital göçebelerle yapmış olduğu çalışmasında, katılımcıların dijital göçebe yaşam tarzını seçmiş olmalarının nedenini gerekçelendirirken orta kariyer grubu (32-49 yaş) olarak adlandırdığı grubun iş/yaşam dengesi kurma arzusunu vurguladıklarını ancak erken kariyer grubu (35 yaş altı) olarak tanımladığı katılımcıların özgürlük, profesyonel tatmin ve keşif arzusuyla motive olduklarını belirtmektedir (2020, s. 429). Dijital göçebelerin bu yaşam tarzını benimsemelerine ilişkin temel motivasyonları geleneksel, konuma bağlı çalışma koşullarının sınırlayıcılığından kaçma arzusu olarak öne çıkmaktadır (Reichenberger, 2018, s. 364). Geleneksel ofis ortamlarından uzaklaşabilmek için bu yaşam tarzına yöneldiklerini belirtirler de dijital göçebelerin düzenli olarak birlikte çalışabilecekleri ortak çalışma alanlarına yöneldikleri de gözlemlenmektedir (Green, 2020; Orel, 2019; Thompson, 2019).

Son yıllarda uzaktan çalışan kişiler arasında ortak çalışma alanlarının yaygınlaşması da göçebe ve güvencesiz olarak tanımlanabilecek işler konusunda önemli bir dönüşümü işaret etmektedir (Gandini, 2015). Dijital göçebelerin, çalışma ve boş zaman ayırmasına meydan okuyan çalışma stillerinin onlara çalışma alanında da kısmen sunduğu özgürlük imkânına rağmen, bir yandan bağ kurma ihtiyacının devam ettiği belirtilmektedir. Bu konuyu ele alan bir çalışmada, ortak çalışma alanlarının kullanımı için başlıca nedenlerin etkililiğinin artırılması, sosyalleşme ve izolasyon hissinin azaltılması olduğu söylenmektedir (Orel, 2019, s. 222).

Dijital göçebelik bir yaşam tarzı olmasının yanı sıra dijital göçebelerin sürekli hareket halinde olmaları sebebiyle de bir yaşam tarzı hareketliliği veya yaşam tarzı göçü olarak da değerlendirilmektedir. Dijital göçebelerin bu yaşam tarzını seçmeleri için onları motive eden noktalar aynı zamanda bu hareketliliğin de sebebi olmaktadır. Yaşam tarzı göçünün kavramsallaştırılması için katılımcılara göçün kendileri için ne anlama geldiğini soran yorumlayıcı çalışmaların önemini vurgulayan Benson ve O'Reilly bu çalışmaların yaşam tarzını göçle ilişkilendirebilmeyi sağladıklarını belirtmektedirler (2016, s. 24). Bu alanda yapılan çalışmaların bir kısmı yaşam tarzı göçünü

bireylerin failliğiyle (KayaDeniz, 2019; Reichenberger, 2018) ilişkilendirirse de bu göçün ekonomik sebepleri olduğu da vurgulanmaktadır (Hayes, 2015, s. 268).

Yaşam tarzı göçü, belirli bir göçmen grubunu tanımlamaktan ziyade bazı göç biçimlerinin kimlik oluşumunda ve nasıl yaşanacağı üzerine ahlaki değerlendirmelerde ne tür bir rol oynadığını anlamak için analitik bir çerçeve sunmaktadır (Benson & O'Reilly, 2016, s. 21). Benson ve O'Reilly yaşam tarzı göçünü küreselleşme, hareketlilik, esneklik ve zenginliğin artması ile ilişkilendirerek bu göçün özel tarihsel ve maddi koşulların sonucu olduğu çıkarımında bulunmaktadırlar. Bununla birlikte yaşam tarzı göçünün anlaşılabilmesi için göç eden kişilerin göç öncesi ve sonrasındaki yaşam tarzları arasındaki bağlantının kurulması gerektiğini ifade etmektedirler (2009, s. 620). Göç öncesi ve göç sonrası yaşam tarzları arasında bağlantı kuran bir çalışma olarak Limpangog'un (2013) çalışması örnek verilebilir. Filipinli orta sınıf profesyonel kadınların Melbourne'e göçünü inceleyen çalışmasında Limpangog, bu kişilerin göç etme sebeplerini hem orta sınıf olma pozisyonlarını kaybetmeme hem de alternatif bir yaşam tarzını keşfetme istekleri olarak belirtmektedir (2013, s. 324). Limpangog, Avusturalya'da yaşamının, göç eden kadın profesyoneller açısından Filipin'e kıyasla sosyal ve politik sorunlardan ve ekonomik kırılganlıklardan daha az etkilenecekleri bir yaşam anlamına geldiğini vurgulamaktadır (a.g.e., s. 314). Daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşmak bütün göçmen gruplar açısından ortak bir motivasyon olarak değerlendirilebilse de yaşam tarzı göçmenlerinin vatandaşlık, finansal ya da kültürel sermaye açısından sahip oldukları ayrıcalıklar onların deneyimini farklılaştırmaktadır (McGarrigle, 2022, s. 169).

Cohen ve diğerleri tarafından vurgulandığı gibi yaşam tarzı göçünden (lifestyle migration) farklı olarak yaşam tarzı hareketliliğinden (lifestyle mobilities) bahsedilebilmektedir. Yaşam tarzı hareketliliği kavramı seyahat, boş zaman ve göç arasındaki artan akışkanlığın kavranmasını sağlamaktadır. Yaşam tarzı hareketliliği günlük uygulamalarla devam ettirilen akışkan bir süreç olması bakımından geçici hareketlilikten farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, yaşam tarzı göçüyle kıyaslandığında yaşam tarzı hareketliliği genellikle daha akıcı, sürekli ve çok geçişli (multi-transitional) olarak değerlendirilmektedir (2015, ss. 155-161). Diğer bir taraftan yaşam tarzı hareketliliği geri dönme niyetinin olabileceğini varsayarak kalıcı göçten de farklılaşmaktadır. Hatta öne çıkan nokta kişinin sürekli devam etmeye istekli olması ve geri dönülebilecek tek bir yerden ziyade pek çok "ev"i olabileceğinin vurgulanmasıdır (a.g.e., s. 159).

Dijital göçebelerin hareketliliğini yaşam tarzı hareketliliği ile ilişkilendirerek onları diğer göçmenlerden ayırmak mümkündür. Benzer bir şekilde, Nash ve diğerleri tarafından vurgulandığı gibi göçebe çalışanlar işleri için seyahat ederlerken dijital göçebeler seyahat ederken bir taraftan da işlerini yapabilmeleri sebebiyle onlardan farklılaşmaktadırlar (2018, s. 6). Diğer bir ifadeyle dijital göçebelerin göç hareketliliğinin en ayırıcı

özelliği konumdan bağımsız çalışabilme özgürlükleri olarak öne çıkmaktadır (Reichenberger, 2018). Dijital göçebelik iş için yapılan gezilerden de farklılaşmaktadır. Dijital göçebelerin seyahatleri bir kurum tarafından karşılanmamakta ve dijital göçebeler seyahat noktalarını işleri için bir gereklilik olması sebebiyle değil kendi istekleri doğrultusunda belirleyebilmektedirler (Kocaman, 2021, s. 802). Bununla birlikte dijital göçebelerin alternatif yaşam düzenlemelerini deneyimleyebilmek ve daha derin bir benlik duygusu kazanabilmek adına kültürel ve kişisel deneyim kazanmaya öncelik vermeleri onları diğer uzaktan çalışan kişilerden de ayırmaktadır (Mancinelli, 2020, s. 418).

Dijital göçebeliği bir yaşam tarzı olduğu kadar turistik bir faaliyet olarak da değerlendiren yaklaşımlar da bulunmaktadır (Kocaman, 2021; Düzgün & Akın, 2022). Hatta dijital göçebelerin yeni bir turist tipolojisi olduğu ifade edilmektedir (Düzgün & Akın, 2022). Dijital göçebeler bir turist kategorisi olarak değerlendirildiği takdirde onların sürekli hareket halinde olmaları ve seyahatlerinin uzun süreli olması göz önünde bulundurulmalıdır. Dijital göçebelerin yarı kalıcı olma durumları (Hannonen, 2020) sebebiyle onların turistler ve yerliler arasındaki bir kategori olarak değerlendirilebilmeleri de mümkündür. Bununla birlikte dijital göçebeleri turistlerden ayıran en önemli nokta onların seyahatleri süresince eğlence ve çalışmayı bir arada yürütüyor olmaları ve seyahatlerinin dönemlik turistlerden farklı olarak süreklilik arz etmesidir. Bu durumda seyahat etmek iş zamanından ayrılmış bir faaliyet veya işe ara verme zamanı olarak değil çalışma ve boş zamanın iç içe geçtiği, aralarındaki ayrımın bulanıklaştığı (Cohen vd., 2015, s. 162) bir durum olarak yorumlanabilmektedir. Ayrıca, dijital göçebeler seyahat edecekleri destinasyonları belirlerken işlerini sürdürmelerini sağlayacak koşulları aradıkları için diğer turistlerden farklılaşmaktadırlar (Nash vd., 2018, s. 8).

Dijital göçebe yaşam tarzı aslında bazı bedellerle birlikte gelmektedir. Örneğin, yalnızlık ve sürekliliği devam eden bir sosyal çevrenin desteğinden mahrumiyet vurgulanmaktadır (Reichenberger, 2018, s. 376). Yapılan ampirik çalışmalarda, dijital göçebe yaşam tarzını sürdüren kişilerin aile ve arkadaşlarından oluşan yakın çevreleri tarafından anlaşılmadıklarına ilişkin gözlemlere yer verilmektedir (Thompson, 2019, s. 33). Dijital göçebeler sürekli hareket halinde olmanın getirdiği özgürlüğü vurgulasalar da yalnızlık hissettiklerinden bahsetmektedirler (Nash vd., 2018, s. 6; Orel, 2019, s. 221). Richards'a göre gezginler ve dijital göçebeler yaşam tarzlarını internet sayesinde sürdürebildikleri için onların sosyallikleri daha dijital olmakta ve dolayısıyla seyahat ettikleri yerlerdeki yerel insanlarla ilişkileri daha sınırlı olmaktadır (2015, s. 350). Düzensiz ve sık yer değiştiriyor oluşları, gittikleri ülkelerdeki dili bilmemeleri gibi durumların yarattığı engeller bir izolasyon hissi yaratabilmekte ve onları çevrimiçi ve çevrim dışı ortamlarda kendi topluluklarını oluşturmaya yönlendirmektedir (Mancinelli, 2020, ss. 431-432). Bu nedenle dijital göçebeler kendi yaşam tarzlarını daha iyi anlayacak ve karşılaştıkları zorluklarda kendilerine destek bulabilecekleri alternatif dayanışma ağlarına yönelmektedir. Dijital göçebelik konusunda bağımsızlık ve

özgür olma kavramları öne çıksa da bu yaşam tarzını sürdüren kişilerin kendi aralarında bağlantı kurmaya dönük faaliyetler içerisinde buldukları gözlenmektedir (Thompson, 2019, s. 31). Dijital göçebelerin gittikleri yerlerde çalışmak için ortak çalışma alanlarını tercih etmeleri bu destek arayışının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Orel'in çalışmasının gösterdiği gibi dijital göçebeler ortak çalışma alanları sayesinde birbirlerinden duygusal destek bulabilmekte ve sosyal ağlarını genişleterek bu sayede yeni fırsatlara ulaşabilmektedirler (2019, s. 222). Ortak çalışma alanları, serbest çalışan (freelance) kişilerin bir masa ve internet bağlantısı kiralayarak katıldıkları ve diğer bağımsız profesyonellerle birlikte çalıştıkları ortak mekânlar olarak tanımlanmaktadır (Gandini, 2015, ss. 194-195). Ancak bu alanların kullanımı yalnızca çalışma zamanını birlikte geçirmekle sınırlı kalmamaktadır. Beraber yenilen öğle yemekleri veya haftalık toplantılar gibi etkinlikler dijital göçebelerin ortak alan kullanım pratiklerine örnek olarak değerlendirilmektedir (Green, 2020, s. 436). Stebbins'in ciddi boş zamanın niteliklerinden biri olarak bahsettiği boş zaman aktivitesi içerisinde ortaya çıkan güçlü ethos, bireylerin aktivite içerisinde ortak olarak paylaştıkları tutumları ve hedefleri vurgulayan bir topluluk ruhu olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 71). Benzer bir şekilde, dijital göçebeler arasında gelişen duygusal destek ilişkileri ve ortak çalışma pratikleri bu topluluk ethosunun bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

Ortak çalışma alanları kurmaya yönelik faaliyetler veya dijital göçebeler tarafından düzenlenen konferanslar³ ve NomadList⁴ isimli web sitesi gibi platformlar bağlantı kurma çabalarını örnekleyen durumlar olarak değerlendirilebilir. Mancinelli'nin çalışmasında Chiang Mai, Ubud ve Lizbon gibi popüler destinasyonlarda bulunmuş olan dijital göçebelerin düzenlemiş oldukları toplantıların katılımcılarının "bir harekete ait olma duygusunu", "tanınma ve kabul edilme duygusunu" ve "bir devrimin parçasını oluşturmayı" vurguladıkları belirtilmektedir (2020, s. 432). Dijital göçebelerin düzenlemiş oldukları toplantılarda dayanışma ilişkileri kurulsa da bu buluşmalar aynı zamanda kendini ve işini tanıtmaya dönüştürmektedir.

Bu duruma ilişkin olarak Mancinelli, bu toplantılardaki temel belirsizliğin çalışma ve eğlence, iş ve arkadaşlık arasındaki bulanıklıktan kaynaklandığını belirtmektedir (a.g.e., s. 432). Benzer bir gözlem olarak, Türkiye'de freelance çalışan kişilerle yaptığı çalışmasında İlyas, bu kişilerin kurmuş oldukları ağların freelance çalışanların kendi güvencelerini gerçekleştirmelerine yaradıklarını ifade etmektedir. Örneğin, freelance çalışan kişiler iş bulma, projelerde yer alabilme ve ödemelerini alabilme konularında bu bağlantılarından faydalanmaktadırlar (2022, s. 64).

³ Dünya genelinde düzenlenen pek çok dijital göçebe konferansı bulunmaktadır. Bu konferanslardan bazıları: DNX Festival: The Mega Event For Digital Nomads, Online Entrepreneurs, and Holistic Lifestyle, 7in7 Digital Nomad Conference, Bansko Nomad Festival, Digital Nomad Summit.

⁴ Nomadlist.com isimli web sitesi dijital göçebelerin üye olarak katıldıkları ve birbirlerini seyahat edilebilecek destinasyonlar hakkında bilgilendirdikleri bir platformdur. Erişim tarihi 10 Ağustos 2022 <https://nomadlist.com>

Çalışma, boş zaman ve seyahatin iç içe geçtiği (Reichenberger, 2018) bir yaşam tarzını sürdüren kişiler için kullanılan dijital göçebe kavramı kavramsal bir soyutlama olmakla birlikte aynı zamanda bu kişilerin kendilerini tanımladıkları bir kimliktir. Üye olunan sosyal medya grupları veya düzenlenen dijital göçebe konferansında bütün katılımcılar olmasa da bazı kişilerin kendilerini dijital göçebe olarak tanıttıklarına ilişkin beyanları göze çarpmaktadır (Mancinelli, 2020). Kendilerini dijital göçebe olarak tanımlamaları bu grubun homojen bir yapıya sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Bu grup içerisinde özellikle toplumsal cinsiyet temelli eleştirilerin de bulunduğunu vurgulamak gerekmektedir. Örneğin, Thompson'ın çalışmasının katılımcılarından biri *7in7 ve Digital Nomad Girls* isimli konferanslardan bahsederken bu toplantılarda bir araya gelen kişilerin amacını dijital göçebe imajının teknoloji alanında çalışan 25 yaşındaki beyaz erkek olmanın ötesinde bir kapsayıcılığa ulaşmasını sağlamak ve bu alanda kadınlar ve LGBTİQ+ bireylerin görünürliğini arttırmak olarak açıklamaktadır (2019, s. 38). Bu durumla ilişkili olarak, dijital göçebe alt kültürünün erkek odaklı olması ve bu kültüre dair eleştirel yaklaşımların eksikliğinin, alternatif ağların kurulması ve alternatif dijital göçebe konferanslarının ortaya çıkmasında etkili olduğu belirtilmektedir (a.g.e., s. 40).

Çalıştıkları sektör ve elde ettikleri gelirden bağımsız olarak dijital göçebeler seyahat özgürlüğü konusunda birbirlerinden farklılaşmaktadır. Güçlü pasaporta sahip ülkelerin vatandaşları seyahat özgürlüğü konusunda daha avantajlı konumda iken diğer pasaportlara sahip olanların seyahatlerini belirli ülke ve bölgelerle sınırlandırması gerekebilmektedir. Benzer bir şekilde yaşam tarzı göçü konusunu ele alırken Benson ve O'Reilly bu göçmenlerin çoğunlukla ekonomik ayrıcalıklara sahip olan varlıklı göçmenler olduklarını ve onlara hareket kolaylığı sağlayan güçlü pasaportlara sahip olduklarını vurgulamaktadırlar (2016, s. 24).

Thompson tarafından yaşları 21-39 arasında değişen otuz sekiz dijital göçebe ile yapılmış olan bir çalışmada bu göçebelerin tamamının güçlü pasaporta sahip oldukları vurgulanmıştır. Bu kişiler içerisinde çifte vatandaşlığı bulunanların daha çok ülkeye vizesiz seyahat imkânı sunan pasaportlarını kullanmayı tercih ettikleri belirtilmiştir. Bununla birlikte bu kişilerin çoğunun yalnızca İngilizce konuşabildiği ve diğer kişilerin de ikinci dil olarak İngilizce konuştukları vurgulanmıştır (2019, s. 32).

Reichenberger ise yaşları 19-51 arasında değişen yirmi iki dijital göçebe ile görüşmüştür. Bu kişilerden sadece ikisi Arjantin ve Brezilya vatandaşıyken diğer kişiler Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinden gelmektedirler. Katılımcıların çoğunun 20'li ve 30'lu yaşlarında olmaları aile sorumluluklarının olmayışı veya bu yaş grubunun erken yaşlarda bilgi iletişim teknolojisine yakınlık geliştirmesiyle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, bu araştırmada 19 yaşındaki bir katılımcı dışında diğer bütün katılımcıların en az bir lisans derecesi bulunmaktadır (2018, ss. 369-370). Avrupa'daki dijital göçebelik deneyimine odaklanan bir çalışmada ise Ljubljana, Leipzig, Berlin

ve Prag'ta ortak çalışma alanlarını kullanan ve yaşları 21-45 arasında değişen yirmi iki kişiyle görüşülmüştür (Orel, 2019, s. 220). Reichenberger'in (2018) çalışmasından farklı olarak Orel'in (2019) çalışmasının katılımcılarından beşi lisans derecesine sahip değildir.

Green (2020) tarafından yapılan çalışmada ise dijital göçebeler arasında en popüler yerlerden biri olan Chiang Mai, Tayland'da bulunmuş olan elli iki kişi ile görüşülmüştür. Katılımcılardan sadece ikisi 40'lı yaşlarındayken diğer elli katılımcının 20 ve 30'lu yaşlarında oldukları belirtilmiştir. Green, Thompson'ın (2019) gözlemlediği gibi, kendi çalışmasında da dijital göçebelerin demografik özelliklerine bakıldığında çoğunlukla beyaz, eğitimli ve güçlü pasaporta sahip ülkelerden oldukları sonucuna varmıştır (2020, s. 434).

Çalışmasında hem etnografi hem de netnografi yöntemini uygulayan Mancinelli, iki yıla yayılan araştırma süreci boyunca hem Chiang Mai'deki dijital göçebelerle görüşmüş hem de sosyal medya gruplarındaki paylaşımlarını düzenli olarak takip etmiştir. Elli kişinin görüşme verilerini kullandığı çalışmasının katılımcılarından sadece bir tanesi Çinliken diğerlerinin Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Avrupa ülkeleri gibi ileri kapitalist ülkelerden olduklarını vurgulamıştır. Mancinelli, çevrimiçi gözlemlerine dayanarak dijital göçebelerin yalnızca batılı ülkelerle ilişkilendirilemeyeceğini ancak kendi katılımcılarının güçlü pasaportlara sahip olduklarını ve geldikleri ülkelerde rahat hayatlar sürdürmelerini sağlayan orta sınıfa mensup olduklarını belirtmektedir. Bu çalışmanın katılımcılarından biri hariç hepsi üniversite mezunudur. Görüşmeler sırasında katılımcıların seyahat ettikleri sürenin beş ay ve sekiz yıl arasında değiştiği belirtilmiştir. Katılımcıların çoğu hareketlilik tercihlerinin kalıcı olduğunu belirtirken bir kısmı ise geri dönmek veya seyahat ettikleri ülkelere yerleşmek gibi kararlar almışlardır. Mancinelli'ye göre bu durum dijital göçebelik hareketliliğinin ileride daha düşük maliyetli yerlere doğru bir göçe dönüşebileceğini göstermektedir (2020, ss. 425-427).

Dijital göçebelik konusunda yapılmış olan teorik tartışmalar ve ampirik çalışmalar dikkate alındığında, bu yaşam tarzı seyahat, çalışma ve boş zaman arasındaki sınırların ortadan kalktığı bir alanda konumlandırılabilir. Dijital göçebelerin eğitimli, orta sınıf mensubu olarak tanımlanabilecek bireyler olmaları onların hareketliliğini diğer göç biçimlerinden ayırtmaktadır. Bir yaşam tarzını sürdürebilecek şekilde gidecekleri destinasyonları belirliyor olmaları sebebiyle hareketlilikleri yaşam tarzı hareketliliği olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte yaşam tarzlarını sürdürebilmek için sürekli seyahat etmeleri ve seyahat ederken aynı zamanda çalışıyor olmaları onları geleneksel turistlerden de ayırmaktadır. Bu durumda dijital göçebe yaşam tarzının tercih edilmesi ve sürdürülmesinin sebeplerinin sorgulanması önem arz etmektedir. Bu sayede dijital göçebe yaşam tarzının ve bu yaşam tarzı hareketliliğinin daha iyi açıklanabilmesi sağlanabilecektir.

Özgür Bir Seçim veya Neoliberal Bir Zorunluluk Olarak Dijital Göçebelik

Dijital göçebelerin sürekli hareket halinde olmaları ve çalışarak yeni yerler keşfedebilecekleri bir yaşam tarzını benimsemiş olmaları onların kendi hevesleri ve zevkleri doğrultusunda yaptıkları gönüllü bir tercih olarak değerlendirilmektedir (Reichenberger, 2018; KayaDeniz, 2019; Akın, 2021). Ancak eleştirel bir perspektiften, dijital göçebelik olgusunu neoliberalizmle birlikte yorumlayarak dijital göçebeliği özgür bir tercihten ziyade ekonomik koşullarla ilişkilendiren görüşler de bulunmaktadır (Thompson, 2019). Örneğin Thompson, Amerika Birleşik Devletleri'nde kira ve öğrenci kredisi gibi masrafları zor karşılayacak bir gelire Tayland'da yaşamaya karar vermenin ekonomik olarak bir başa çıkma stratejisi olarak değerlendirilebileceği yorumunu yapmaktadır (a.g.e., s. 28). Benzer bir gözlem olarak Green'in Tayland'da yaşayan dijital göçebelerle yaptığı çalışmasının katılımcılarından olan Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen bir dijital göçebe, Chiang Mai'de kurduğu yeni işini geliştirmesini az para kazandığı süreçte bile yaşam giderlerinin düşük olması sayesinde kâr edebilmesi ile ilişkilendirmektedir (2020, s. 437).

Reichenberger yirmi iki dijital göçebe ile yaptığı çalışmasının sonucunda bütün katılımcılarının geleneksel, konuma bağlı işler bulmakta zorlandıkları için bu yaşam tarzını benimsemediklerini, aksine bu yaşam tarzını kendilerinin tercih ettiğini belirtmektedir (2018, s. 369). Ancak Reichenberger konuyu ele alırken konuma bağlı işler ve konumdan bağımsız olunabilen işler olarak sınırlandırmakta ve Thompson'ın (2019) vurguladığı işin güvencesizliği konusunu ele almamaktadır. Konuyu profesyonel özgürlük olarak değerlendiren Reichenberger, dijital göçebeliğin sağladığı esnekliği bireylere iş konusunda otonomi vermesi açısından olumlu olarak değerlendirmektedir. Bireylerin bu sayede işleri üzerinde tam kontrol sağlayabildiklerini ve işlerine karşı bağlılık duygularının arttığını ifade etmektedir (2018, ss. 371-372).

Dijital göçebelik hedonizmle ilişkilendirilerek bireylerin çalışma alanlarında keyif alma motivasyonu bu yaşam tarzına yöneldikleri ifade edilmektedir (KayaDeniz, 2019). Ayrıca dijital göçebe yaşam tarzının öne çıkan yönünün "deneyim biriktirmek ve özgürlük" olduğu vurgulanmaktadır (Akın, 2021, s. 45). Reichenberger, katılımcılarının dijital göçebe yaşam tarzını özgürlükle ilişkilendirdiklerini ve özgürlüğü farklı bağlamlarda ele aldıklarını vurgulamaktadır. Bu araştırmaya göre katılımcılar dijital göçebe olmanın onları ücretli istihdam içerisinde, lokasyondan bağımsızlaşabilme konusunda ve kendini geliştirme açısından özgür kıldığı gibi bağlamları vurgulamaktadır (2018, s. 371). Mancinelli ise dijital göçebelerle yapmış olduğu araştırmasında, katılımcılarının bu yaşam tarzını tercih ederek maddi birikim, istikrar ve konforun yerine minimalizm, belirsizlik ve risklerin olduğu yeni bir değerler sistemine geçtiklerini ifade ettiklerini belirtmektedir. Ancak yazara göre dijital göçebelerin kendileri hakkındaki bu söylemleri onların yaşam standardı, eğitim ve vize alabilme konusundaki ayrıcalıklı pozisyonlarını gizlemektedir (2020, s. 421). Dijital göçebelerin eğitim durumları, vatandaşı oldukları ülkeler

sebebiyle sahip oldukları ayrıcalıklar ve gelir durumları göz önüne alındığında bu yaşam tarzını bireylerin kendi zevkleri doğrultusunda tercih ettikleri söylenebilir. Ancak dijital göçebeliği yalnızca hedonistik bir arayış veya deneyim biriktirme faaliyeti olarak yorumlamak sınırlayıcı bir çerçeve sunmakta ve özellikle neoliberal koşulların ve güvencesiz çalışmanın etkisinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Esnek çalışma koşullarının dijital göçebelik konusundaki etkisini göz önünde bulunduran Nash ve diğerleri ise, dijital göçebeliğin bir yaşam tarzı olarak dijital çalışma, esnek çalışma (gig work), göçebe çalışma (nomadic work) ve macera & küresel seyahat olmak üzere dört temel unsur ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedirler (2018, s. 3). Bu dört temel unsur içerisinde önemle vurgulanması gereken unsurlardan biri esnek çalışma koşullarıdır. 1980'li yıllarla birlikte neoliberal bir yaklaşım olarak "emek piyasasında esneklik" politikalarının geliştirilmesini eleştirel olarak değerlendiren Standing, bu esneklik ve güvencesizlik koşullarının farklı bir sosyo-ekonomik grup olarak prekaryanın oluşmasına yol açtığını tartışmaktadır. Standing, prekarya kavramını açıklarken bu kavramın güvencesiz istihdamla eş tutulamayacağını ancak iş güvencesizliğinin prekaryanın önemli bileşenlerinden olduğunu vurgulamaktadır (2020, ss. 19-27). Esnek çalışma sürecinin çalışanlar açısından hem esneklik hem de güvencesizlik anlamına geldiğini vurgulayan Thompson, bu durumun aynı zamanda işverenlerin daha az sorumluluk almasına yol açtığını belirtmektedir (2018, s. 5).

Freelance çalışanların homojen bir grup olarak ele alınamayacağını vurgulayan İlyas, bazı kişiler işsiz kaldıkları süreçlerde serbest çalışırken bazılarının da düzenli olarak bu şekilde çalışmakta olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte bazı çalışanlar sözleşmesiz ve güvencesiz olarak çalışırken bazıları da sözleşmeli bir şekilde çalışmaktadır (2022, s. 17). Bu durum freelance çalışanların veya prekarya olarak tanımlanabilecek grupların esnek çalışma konusunda farklı deneyimler yaşamakta olduklarını belirtmektedir. Standing, prekarya mensuplarında iş temelli bir kimlik bulunmadığından ve mesleki bir gruba ait olamama durumundan bahsetmektedir (2020, s. 29). Her ne kadar dijital göçebelik altında farklı sektörlerde işler yapılabilse de benzer çalışma pratikleri, ortak mekân kullanımları ve düzenledikleri konferanslar dikkate alındığında Standing'in prekarya tartışmasından farklı olarak dijital göçebeler arasında bir gruba ait olma duygusunun geliştiğinden söz edilebilir.

Thompson, dijital göçebelerin işlerinden önce yaşam tarzlarını sürdürebilecekleri şekilde destinasyon tercihi yaptıkları vurgulanmaktadır. Ancak hayatlarının dijital göçebe olmadan önceki dönemlerinde karşılaştıkları ekonomik zorlukların da onların bu yaşam tarzını tercih etmeleri konusunda itici bir güç olduğunu belirtmektedir. Dijital göçebe konferanslarındaki konuşmacılara dikkat çeken Thompson, herkesin dijital göçebe olabileceğini ve olması gerektiğini söylediklerinden bahsetmektedir (2018, s. 23). Ancak dijital göçebeliğin risklerini almanın herkes için eşit ölçüde kolay olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bu noktada güçlü pasaporta sahip olan

ülkelerin vatandaşı olmanın, İngilizce bilmenin ve işlerin bulunması ve sürdürülmesini sağlayacak güçlü bir sosyal ağa sahip olmanın yarattığı ayrıcalıkların vurgulanması gerekmektedir.

Mancinelli'ye göre daha düşük maliyetli ülkelerde yaşamaları dijital göçebelerin girişimcilik risklerini göze alarak kendi işlerini kurmalarını veya yeni işler sayesinde gelir getirici faaliyetlerini çoğaltmalarını sağlamaktadır (2020, s. 429). Sözleşmeli ve esnek kontratlarla çalışmak çalışana kariyer fırsatları açısından bir esneklik ve seçim özgürlüğü verse de güvencesizliğin de artmasına yol açmaktadır. Nash ve diğerleri esnek çalışma koşulları içerisinde düzenli bir gelir elde etmek isteyen dijital göçebelerin düzenli olarak kendilerini ve işlerini tanıtmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar (2018, s. 5). Benzer bir şekilde İlyas, neoliberal bakış açısıyla dijital göçebelerin serbest çalışıyor olmalarının onları kendi çalışma koşullarına egemen yapıyor olarak değerlendirildiğini ve bu durumun özgürlükle eş değer kabul edildiğini söylemektedir. Ancak, İlyas serbest çalışanlar sürekli bağlantı kurma ve fırsat yaratma çabasında oldukları için bu özgürlük deneyiminin serbest çalışanlara “nefes aldırarak türden bir özgürlük” olmadığını vurgulamaktadır (2022, s. 41).

Dijital göçebe yaşam tarzının ne kadar sürdürülebileceğinin sorgulanması aynı zamanda bu yaşam tarzının zorluklarını da ortaya çıkaracaktır. Örneğin çalışma hayatından emekli oldukları zaman göçebelik pratiklerini devam ettirdiklerinde aslında çalışma ve boş zaman ikiliğinin ötesinde bu deneyimi sürdürmüş olacaklardır. Diğer bir ifadeyle göçebelik deneyimleri uzaktan çalıştıkları işlerinden bağımsızlaşacak ve belki de teknolojiye olan bağımlılıklarından da ayrılacaklardır. Diğer bir taraftan tek başına seyahat etmek veya bir aile olarak bu yaşam tarzını sürdürmek dijital göçebelerin pratiklerini farklılaştırmaktadır. Mancinelli aile olarak dijital göçebe yaşam tarzını sürdüren katılımcılarının deneyimini değerlendirirken normalde vatandaşı oldukları ülkelerde yaşasalar devlet tarafından karşılanacak olan çocukların eğitimi, tıbbi bakım ve emeklilik planlaması gibi konularda bireysel sorumluluk almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Mancinelli çocuk sahibi olan göçebelere ilişkin gözleminde, kadınların çocukların eğitiminin sorumluluğunu üstlendiğini ve erkeklerin ana gelir kaynağı olduğu bir ilişki kurulduğunu belirtmektedir (2020, s. 431).

Dijital göçebeliğin özgür bir seçim mi neoliberal bir dayatma mı olduğuna ilişkin bir başka önemli nokta da ülke seçiminin bazı şartlara göre belirleniyor olmasıdır. Thompson dijital göçebelerin mekân seçimi yaparken zevklerinin yanı sıra kendi demografik koşullarından en üst düzeyde faydalanabilecekleri yerleri tercih ettiklerini belirtmektedir. Buna ilişkin olarak sosyal medya platformlarında dijital göçebe olarak yaşanabilecek en iyi destinasyonlar hakkında bilgi paylaşımları yapıldığından bahsetmekte ve öne çıkan yerlerin Tayland, Vietnam, Bali, Kamboçya ve Portekiz vb. ülkeler olduğunu vurgulamaktadır (2019, s. 33). Dijital göçebeler tarafından rağbet gören ülkeler listesi çoğaltılabilecek olsa da bu ülkelerin ortak özelliği küresel kuzey olarak adlandırılan

bölgelerden gelen insanlar açısından yaşam masraflarının oldukça düşük olduğu ülkeler olarak ön plana çıkmalarıdır. Yaşam tarzı göçünün kuzey ve güney hattındaki akışını değerlendiren Hayes yaşam tarzı göçü konusunda farklı kavramsallaştırmalar olsa da ortaklaştıkları noktayı küresel kuzeyin “gelişmiş” ülkelerinden insanların, küresel güneyin “gelişmekte” olan ülkelere doğru yer değiştirmeleri şeklinde özetlemektedir (2015, s. 269). Ancak dijital göçebelerin hareketliliği her zaman kuzey-güney hattında gerçekleşmemektedir. Nash ve diğerleri tarafından yapılan çalışmada bazı dijital göçebelerin kış aylarını tropik bölgelerde geçirirken yaz aylarında Kuzey Avrupa’ya dönmek gibi bir mevsimlik seyahat tarzı geliştirdiklerinden bahsedilmektedir (2018, s. 7).

Yaptıkları iş internet temelli olduğu için dijital göçebelerin destinasyon seçiminde internet bağlantısının kalitesi önemli bir faktör olmaktadır (Green, 2020, s. 438). Bununla birlikte dijital göçebelerin yaşayacakları ülkeleri seçerken dikkate aldıkları noktalardan biri yaşamayı hedefledikleri ülkenin yaşam giderleri olmaktadır. NomadList’te yer alan verileri değerlendiren Kocaman “ucuz destinasyonlar” kriterinin arama kriterleri arasında üst sıralarda yer aldığını ifade etmektedir (2021, s. 807). İnternet bağlantısının kalitesi ve yaşam giderleri gibi faktörlerin yanı sıra dijital göçebelerin seyahat edecekleri yerleri belirlerken iklim koşulları ve kafa dengi insanların varlığı gibi kriterlere de dikkat ettikleri ifade edilmektedir (Mancinelli, 2020, s. 425). Bunlara ek olarak NomadList’in dijital göçebelerin pek çok farklı kriter belirleyerek destinasyonları birbirleriyle karşılaştırmalarına olanak verdiği görülmektedir⁵.

Chiang Mai’nin dijital göçebeler arasında neden gözde bir mekân olduğunu araştıran Green’e göre bu şehir dijital göçebelere çok sayıda ortak çalışma alanı sunduğu gibi sağlıklı, yerel ve uluslararası yemekler sunan kafelere de sahiptir. Hem boş zaman hem de çalışma bakımından fırsatlar sunan bu alanlar iş ve üretkenlik açısından önemlidir. Dijital göçebeler kafeleri, bilgisayarlarını düzenli şarj edebilecekleri altyapıya sahip olmaları ve güçlü bir internet bağlantısı sunmaları açısından da değerlendirmektedirler. Chiang Mai’nin bir başka güçlü yönü de kısa veya uzun süreli kiralama seçenekleri bulunan çok sayıda eşyalı stüdyo dairenin bulunmasıdır. Stüdyo dairelerin yaygınlığı ve dijital göçebeler tarafından sıklıkla tercih edilmesi aynı zamanda ortak çalışma alanlarına olan ihtiyacı da arttırmaktadır (2020, s. 435-436). Green’in değerlendirmesinden yola çıkılarak bu bölgenin dijital göçebe yaşam tarzının yaygınlaşması ve sürdürülmesi açısından fırsatlar sunan bir pazar olduğu düşünülebilir. Örneğin Orel (2021), Tayland’da dijital göçebeleri ülkeye çekebilecek şekilde bir hizmet endüstrisinin gelişmekte olduğundan bahsetmektedir. Dijital göçebelerin orta sınıf pozisyonlarını sürdürebilme motivasyonları sadece gitmelerindeki itici güç olarak değil aynı zamanda bu yaşam tarzını sürdürürken kurdukları ağların niteliği bakımından da önemli

⁵ Bütün dijital göçebeler bu kriterlere göre seçim yapmasa da filtrelenebilecek seçeneklerin sayısının oldukça fazla olması dikkat çekicidir. Erişim tarihi 08 Ağustos 2022, <https://nomadlist.com>

olmaktadır. Mancinelli'nin vurguladığı gibi dijital göçebeler arasında girişimcilik ve ekonomik başarıyla birlikte farkındalık ve öz disiplinin vurgulandığı uluslararası konferans gibi etkinliklerle büyümekte olan bir pazardan bahsedilebilmektedir (2020, s. 432).

Dijital göçbeleri kendilerine çekmek isteyen ülkeler bu amaçla özel vize prosedürlerini de hayata geçirmektedirler. Endonezya ve Tayland'dan sonra pek çok ülkenin seyahat kısıtlamalarının yaşandığı COVID-19 döneminde bile dijital göçbeleri ülkelerine çekmeye çalışmasından bahsedilmektedir. Örneğin, Haziran 2020'de Estonya tarafından işlerini telekomünikasyon teknolojisini kullanarak, konumdan bağımsız yürütebilen kişileri hedefleyen dijital göçebe vizesinin uygulanmaya başladığı vurgulanmıştır (E-residency, 2020 akt. Chevtaeva & DenizciGuillet, 2021, s. 1). Mevcut durumda Endonezya'da dijital göçbeler tarafından yapılan vize ihlallerini değerlendiren Octavia (2022), Estonya örneğinde olduğu gibi doğrudan dijital göçbeleri hedefleyen vize türlerinin olması gerektiğini savunmaktadır. Ülkelerin dijital göçbeleri kendilerine çekmek için attıkları adımlar yaptıkları işin lokasyondan bağımsız olması veya saat diliminden etkilenmeden çalışabilmeleri sebebiyle dijital göçbeler açısından çekici olmaktadır (Hermann & Paris, 2020). Vize başvurularında dijital göçbeler için özel bir başvuru türünün ortaya çıkması bu yaşam tarzı hareketliliğinin yaygınlaşmasına ilişkin kolaylaştırıcı bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Dijital göçbeler gittikleri ülkelerin vize prosedürlerine göre 3-6 ay gibi sürelerde o ülkelerde kalmaktadır. Sürekli seyahat halinde olmaları sebebiyle az eşyaya sahip, minimalist bir yaşam tarzı sürdürmektedirler (Mancinelli, 2020, s. 432). NomadList forumunda pek çok dijital göçbenin kendisini minimalist olarak tanımladığı ve yanlarında az ve kolayca taşınabilen eşyalarla seyahat ettiklerini vurguladıkları belirtilmektedir (Nash vd., 2018, s. 3). Ancak dijital göçebe yaşam tarzına ilişkin getirilebilecek bir diğer eleştiri de bu yaşam tarzını sürdürmenin ekolojik ayak izi bağlamında çevreye olumsuz etkisinin yüksek olmasıdır. Cohen ve diğerleri tarafından vurgulandığı gibi dijital göçbeler gibi sürekli hareketlilik halinde olan kişiler karbon temelli yakıtları kullanan araçlarla seyahat etmektedirler. Bu durumdan yola çıkan Cohen ve diğerleri, bu yakıt kaynaklarında yaşanacak gelişmeler sonucunda yaşam tarzı hareketliliklerinde de yavaş hareketlilik veya daha sürdürülebilir bir yaşam tarzının benimsenmesi gibi gelişmelerin yaşanıp yaşanmayacağı hakkında düşünülmesi gerektiğini önermektedirler (2015, s. 167).

Yukarıda ele alınan tartışmalardan yola çıkarak dijital göçbelik için bireylerin özgür tercihleriyle motive olan bir yaşam tarzı olduğu ancak neoliberal ilişkiler ağından bağımsız bir tercih olarak değerlendirilemeyeceği çıkarımını yapmak mümkündür. Dijital göçbelerin seyahat edecekleri yerleri ve süreleri kendilerinin belirliyor olması ve bu seçimi yaparken bir iş kontratının mekânsal bağlayıcılığıyla sınırlandırılmıyor oluşları onları bu

kararlarında özgürleştiriyor görünmektedir. Ancak bir yaşam tarzı olarak dijital göçebeliğin yaygınlaşmasını esnek ve güvensiz çalışma koşullarıyla ilişkilendirmeden ele almak bu yaşam tarzının sadece hedonistik bir boyuta indirgenmesi ve dijital göçebelerin seyahat ettikleri ülkelerdeki faaliyetlerinin de yalnızca turistik olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Bütünsel bir yaklaşım geliştirmeye çalıştığımızda vurgulanması gereken en önemli nokta dijital göçebeliğin bir yaşam tarzı hareketliliği olduğu ve bu kişilerin ekonomik ayrıcalıklarını sürdürebilecek şekilde bu hareketliliği gerçekleştirdiğidir. Bununla birlikte gözden kaçırılmaması gereken diğer önemli noktalar da dijital göçebe yaşam tarzının girişimcilik ideolojisiyle olan ilişkisi (Mancinelli, 2020) ve dünya genelinde dijital göçebe yaşam tarzı etrafında büyümekte olan bir pazarın varlığıdır.

Sonuç ve Öneriler

Dünya genelinde internet teknolojisi geliştikçe uzaktan çalışma pratiklerinin de yaygınlaşması hızlanmaktadır. Konumdan bağımsız, internet üzerinden işler yapıyor olmaları sebebiyle dijital göçebelerin de sayısının artacağı öngörülebilmektedir. Seyahat, çalışma ve boş zamanın iç içe geçtiği bir yaşam tarzı olarak kavramsallaştırılan dijital göçebeliğin, uygulanması beklenen kolay vize imkânlarıyla birlikte daha fazla yere seyahat imkânı bulan bir yaşam tarzı hareketliliği olarak dünya genelinde öne çıkan bir gündem olacağı düşünülmektedir. Ancak bu yaşam tarzı hareketliliğini gerçekleştirmek konusunda herkesin eşit ölçüde avantajlı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Dijital göçebelerin çoğunlukla 20'li ve 30'lu yaşlarda, eğitilmiş, güçlü pasaporta sahip ve orta sınıf olarak tanımlanabilecek kişilerden oluştuğu görülmektedir (Green, 2020; Reichenberger, 2018; Thompson, 2019). İnternet teknolojisi sayesinde dünyanın her yerinde çalışabilme esnekliğine sahip olan bu kişiler uzaktan çalışacakları yerleri belirlerken kendi zevk ve beğenilerini ön planda tutmaktadırlar. Dijital göçebelik çoğu zaman bireylerin zevkleri doğrultusunda gönüllü olarak tercih ettikleri bir yaşam tarzı olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu yaşam tarzının ortaya çıkmasında etkili olan ve dünya genelinde yaygınlaşmasına da katkı sağlayan sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Neoliberalizm ve esnek çalışmanın yaygınlaşmasından bağımsız değerlendirilemeyecek olan bu yaşam tarzı aslında yeni bir pazarın yaratılmasında da etkili olmaktadır. Örneğin Chiang Mai'nin dijital göçebeler arasında bu kadar öne çıkmış olması yalnızca bu yerin egzotik güzellikleriyle ilişkilendirilerek açıklanamaz. Sunduğu güçlü internet altyapısı, kısa süreli kiralama seçeneği bulunan pek çok stüdyo dairenin bulunması, hem çalışmaya hem de dinlenme ve eğlenceye olanak sağlayan kafelerin bulunması bu bölgenin gelişmekte olan bir yaşam tarzı pazarı olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dijital göçebelik konusunda bu yaygınlaşma ve ekonomik olarak gelişme potansiyelini gören diğer ülkelerin de özel vize uygulamalarıyla daha çok dijital göçebeyi kendilerine çekebilmek için rekabet edecekleri düşünülmektedir. İş verenler açısından da esnek sözleşmeler ve çalışanlara karşı daha az sorumluluk sahibi olmak gibi avantajlar sunduğu göz önünde bulundurulursa dijital göçebeliğin bir yaşam tarzı olarak daha fazla tanıtılmaya ve desteklenmeye devam edileceği öngörülebilmektedir. Böylece bir yaşam tarzı hareketliliği

olarak ele aldığımız dijital göçebeliğin hareketlilik olanaklarının da artması beklenmektedir. Yakın bir gelecekte yaşanması beklenen bu gelişmelere ilişkin olarak dört temel noktanın araştırılması gerektiği düşünülmektedir. Öncelikle, dijital göçbeleri homojen bir grup olarak değerlendirmeden toplumsal cinsiyet temelinde farklılaşan deneyimlerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. İkincisi, dijital göçbelerin esnek çalışanlar olarak yasal haklarını kullanmak ve iş verenlerle sözleşmeler konusunda yaşadıkları sorunların tartışılması gerekmektedir. Bu sayede bu yaşam tarzı yaygınlaşırken hak kayıplarının önüne geçilmesine yönelik önlemlerin alınmasının sağlanabileceği düşünülmektedir. Üçüncü olarak dijital göçbelerin hareketliliğinin çoğunlukla küresel kuzeyden küresel güneye doğru gerçekleştiği göz önünde bulundurularak dijital göçbelerin yerel ekonomi ve kültürle ilişkilerini araştırın çalışmalar yapılması önemlidir. Son olarak bütün küresel hareketlilik çeşitlerinde tartışılabilirliği gibi dijital göçbelerin yaşam tarzlarının çevreye etkisi dikkate alınarak sürdürülebilirlik çerçevesinde eleştirel olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akın, M. Ş. (2021). Dijital Göçebelik: Deneyim ve Özgürlük. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 41-52.
- Bell, D. (1996). The Protestant Ethic. *World Policy Journal*, 13(3), 35-39.
- Benson, M. & O'Reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: A critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*, 57(4), 608-625.
- Benson, M. & O'Reilly, K. (2016). From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking. *Migration Studies*, 4(1), 20-37.
- Berkers, P., & Van Eijck, K. (2017). Max Weber and Leisure. Spracklen, K., Lashua, B., Sharpe, E., Swain, S. (Der.) *The Palgrave Handbook of Leisure Theory* içinde (s. 401-416). London: Palgrave Macmillan.
- Blackshaw, T. (2013). Two Sociologists: Pierre Bourdieu and Zygmunt Bauman. Blackshaw, T. (Der.) *Routledge Handbook of Leisure Studies* içinde (s. 186-200). London: Routledge.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji Meseleleri*. (Çev. Öztürk, F, Uçar, B., Gütekin, M & Sümer, A). (2. Baskı), Ankara: Heretik Yayınları.
- Carnicelli, S., McGilivray, D. & McPherson, G. (2017). Introduction. Carnicelli, S, McGilivray, D. & McPherson, G. (Der.) *Digital Leisure Cultures: Critical Perspectives* içinde (s. 1-12). New York: Routledge.
- Chevtava, E., & DenizciGuillet, B. (2021). Digital nomads' lifestyles and coworkation. *Journal of Destination Marketing and Management*, 21, 100633.
- Cohen, S. A., Duncan, T., & Thulemark, M. (2015). Lifestyle mobilities: The crossroads of travel, leisure and migration. *Mobilities*, 10(1), 155-172.
- Düzgün, E. & Akın, A. (2022). Yeni bir turist tipolojisi önerisi: Dijital göçebelik. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 596-612.

- Elginkton, S. & Stebbins, R. A. (2014). Foundation. *The Serious Leisure Perspective: An Introduction* içinde (s. 1-52), London: Routledge.
- Erickson, B. (2017). Marx, Alienation and Dialectics Within Leisure. Spracklen, K., Lashua, B., Sharpe, E., Swain, S. (Der.) *The Palgrave Handbook of Leisure Theory* içinde (s. 457-471). London: Palgrave Macmillan.
- Gandini, A. (2015). The rise of coworking spaces: A literature review. *Ephemera Theory & Politics in Organization*, 15(1), 193-205.
- Georgoulas, S. (2017). Durkheim and Leisure. Spracklen, K., Lashua, B., Sharpe, E., Swain, S. (Der.) *The Palgrave Handbook of Leisure Theory* içinde (s. 371-384). London: Palgrave Macmillan.
- Glover, T. D. & Hemingway, J. L. (2005). Locating leisure in the social capital literature. *Journal of Leisure Research*, 37(4), 387-401.
- Green, P. (2020). Disruptions of Self, Place and Mobility: Digital Nomads in Chiang Mai, Thailand. *Mobilities*, 15(3), 431-445.
- Hannonen, O. (2020). In search of a digital nomad: Defining the phenomenon. *Information Technology & Tourism*, 22, 335-353.
- Harris, D. E. (2005). *Key Concepts in Leisure Studies*. London: SAGE Publications.
- Hayes, M. (2015). Moving South: The economic motives and structural context of North America's emigrants in Cuenca, Ecuador. *Mobilities*, 10(2), 267-284.
- Hermann, I. & Paris, C. M. (2020). Digital nomadism: The nexus of remote working and travel mobility. *Information Technology & Tourism*, 22(3), 329-334.
- İlyas, Ö. (2022). *Freelance Emek: Ofisiz Çalışmanın Sınıfsallığı*. İstanbul: İletişim.
- Juniu, S. (2000). Downshifting: regaining the essence of leisure. *Journal of Leisure Research*, 32(1), 69-73.
- KayaDeniz, A. (2019). Dijital çağın hedonist çalışanları: Dijital göçebeler. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 101-113.
- Kocaman, S. (2021). Nomadlist'de dijital göçebeler tarafından 2020'de en fazla tercih edilen destinasyonların destinasyon seçim kriterlerine göre kümelendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 799-815.
- Limpangog, C. (2013). Migration as a strategy for maintaining a middle-class identity: The case of professional filipino women in Melbourne. *ASEAS - Austrian Journal of South-East Asian Studies*, 6(2), 307-329.
- Mancinelli, F. (2020). Digital nomads: Freedom, responsibility and the neoliberal order. *Information Technology & Tourism*, 22, 417-437.
- McGarrigle, J. (2022). Lifestyle migration. Scholten, P. (Der.) *Introduction to Migration Studies: An Interactive Guide to the Literatures on Migration and Diversity* içerisinde (s. 169-177), Springer.
- Meeras, L. (2010). *Leisure and Recreation*. University of Tartu, Parnu College, Department of Tourism Studies.

- Nash, C., Jarrahi, M.H., Sutherland, W. & Phillips, G. (2018). Digital nomads beyond the buzzword: Defining digital nomadic work and use of digital technologies. Chowdhury, G., McLeod, J., Gillet, V. ve Willett, P. (Der.) *Transforming Digital Worlds iConference*, Springer, Cham, 207-217.
- Octavia, U. V. (2022). Importance of implementation of digital nomad visa in order to reduce immigration violations, *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, 5(3), 26172-26185.
- Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayış*. (Çev. Kars, A.) (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Orel, M. (2019). Coworking environments and digital nomadism: Balancing work and leisure whilst on the move. *World Leisure Journal*, 61(3), 215-227.
- Orel, M. (2021). Life is better in Flip Flops. Digital nomads and their transformational travels to Thailand. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 15(1), 3-9.
- Ozimek, A. (2020). *The Future of Remote Work*, SSRN Working Paper. Available at SSRN 3638597.
- Parker, S. (1975). The sociology of leisure: Progress and problems. *The British Journal of Sociology*, 26(1), 91-101.
- Reichenberger, I. (2018). Digital nomads – a quest for holistic freedom in work and leisure. *Annals of Leisure Research*, 21(3), 364-380.
- Reichenberger, I., ve Schäfer, M. (2016). Sociology of Leisure. Siller, H ve Zehrer, A (Der.), *Entrepreneurship und Tourismus* içerisinde (s. 243-249) Wien: Linde Verlag.
- Richards, G. (2015). The new global nomads: Youth travel in a globalizing world. *Tourism Recreation Research*, 40(3), 340-352.
- Roberts, K. (2010). *Sociology of Leisure*. Sociopedia. isa, (s. 1-13).
- Rojek, C. (1995). *Decentring leisure: Rethinking Leisure Theory*. London: SAGE.
- Rojek, C. (1997). Leisure theory: Retrospect and prospect. *Loisir et société/Society and Leisure*, 20(2), 383-400.
- Silk, M., Millington, B., Rich, E., & Bush, A. (2016). (Re-)thinking digital leisure, *Leisure Studies*, 35(6), 712-723.
- Spracklen, K. (2015). *Digital Leisure, The Internet and Popular Culture: Communities and Identities in a Digital Age*. London: Palgrave Macmillan.
- Standing, G. (2020), *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*, (6. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Stebbins, R. A. (2011). *The Idea of Leisure: First Principles*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Stebbins, R. A. (2018). The sociology of leisure: An estranged child of mainstream sociology. *International Journal of the Sociology of Leisure*, 1, 43-53.
- Thompson, B. Y. (2018). Digital nomads: Employment in the online gig economy. *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*, 1, 1-26.

- Thompson, B. Y. (2019). The digital nomad lifestyle: (Remote) Work/Leisure balance, privilege and constructed community. *International Journal of the Sociology of Leisure*, 2, 27-42.
- Trigg, A. B. (2001). Veblen, bourdieu and conspicuous consumption. *Journal of Economic Issues*, 35(1), 99-115.
- Vickerman, R. W. (1975). *Economics of Leisure and Recreation*. London: The Macmillan Press.
- Weber, M. (2005). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. London: Routledge.
- Wilson, J. (1980). Sociology of leisure. *Annual Review of Sociology*, 6, 21-40.

Derleme Makale

Göçmenler ve Sağlık¹

Bayram Demir²

Öz

Bu çalışmada göçmenler ve sağlık ilişkisi incelenmektedir. İnsanların tarih sahnesine çıktığından beri göç olgusundan söz edilebilmektedir. Modern zamanlardaki göç olgusu çok farklı problem alanlarının tartışılmasını sağlamaktadır. Bu alanların en önemlisi hiç kuşkusuz sağlıktır. Göçmenler ve sağlık ilişkisi yerel ölçekte kaynak ve hedef ülkeyi etkilemekle birlikte sonuçları açısından tüm küreyi etkilemektedir. Küreselleşmenin geldiği aşama itibarıyla sorunlar karmaşık hale gelmektedir. Sağlığın sosyal belirleyicileri ve sağlıkta eşitsizlik olguları göç olgusu ve onun sonuçları düzeyinde berraklaşmaktadır. Bu çalışmada göçmenler ve sağlık ilişkisi göçmenlerin sağlık statüsü, hedef ülkenin hastalık panoraması, göçmenlerin sağlık hizmeti kullanımında dezavantajları irdelenmiştir. Bu kavramlar, sonuçları ve olası etkileri bakımından değerlendirilmiş olup sağlık sosyolojisi çerçevesinde bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Zira göçmenler ve yerleşiklerin sağlık durumunun farklılaşmasında en önemli değişken göç sürecidir. Bunun dışında, coğrafi faktörler sabitken sağlık örüntüleri açısından farklı bir değerlendirme söz konusu olmayacaktır. Ayrıca, Türkiye’de göçmenlerin sağlık örüntüleri ele alınmıştır. Sonuç olarak, sağlıkta eşitsizliklerin giderilmesi modelleri çerçevesinde göçmenlerin sağlık durumunun iyileştirilmesi için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmenler, Sağlıkta Eşitsizlik, Sağlığın Sosyal Belirleyicileri, Türkiye.

¹ Makale Geliş Tarihi: 24.10.2022 Makale Kabul Tarihi: 26.10.2022

² Dr. Öğretim Üyesi, Batman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, bayramdemir2005@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-2547-2664

Compilation Article

Immigrants and Health

Abstract

In this study, the relationship between immigrants and health was examined. The phenomenon of migration has been mentioned since people came to the stage of history. The phenomenon of migration in modern times provides discussions for different problem areas. The most important of these areas is undoubtedly health. While the relationship between immigrants and health affects the source and destination country at a local scale, it also affects the whole globe in terms of its results. As of the stage of globalization, the problems have become more complex. Social determinants of health and health inequalities become clear at the level of migration and its consequences. In this study, the relationship between immigrants and health, the health status of immigrants, the disease panorama of the target country, and the disadvantages of immigrants in the use of health services are examined. These concepts have been evaluated in terms of their consequences and possible effects, and a perspective has been tried to be presented within the framework of the sociology of health. Because the most important variable in the differentiation of the health status of immigrants and residents is the migration process except this, there will be no different evaluation in terms of health patterns while geographical factors are constant. Also, the health patterns of immigrants in Turkey were evaluated. As a result, suggestions have been developed to improve the health status of immigrants within the framework of models for eliminating health inequalities.

Keywords: Migration, Immigrants, Inequality in Health, Social Determinants of Health, Turkey.

Giriş

Tarihin en eski dönemlerinden beri insanlar hareket veya göç halinde olmuşlardır. Geçmişten beri süregelen hareket ve göçlerde farklı motivasyonlar belirleyici olmuştur. Günümüzde, yeni iş imkânları, ekonomik olanakların artırılması, evlilik, ve eğitim gibi nedenler söz konusu motivasyon kaynakları olarak ön plana çıkmıştır. Diğer yandan çatışmalar, savaş, baskı, insan hakları sorunları, terörizm gibi nedenler de farklı unsurlar olarak göçe neden olmaktadır. Bunun yanında, doğal afetler, olumsuz çevre faktörleri ya da olumsuz iklim koşulları da bir başka ülkeye göçe sebep olabilmektedir. Kolektif veya bireysel olsun göç hareketlerinin anavatandaki yapısal koşulların (büyük ölçüde) değişmesiyle yaşandığı da bilinmektedir.

Göç; nedeni, yapısı ve süresine bakılmaksızın insanların bireysel ya da toplu olarak yer değiştirdiği nüfus hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel olarak hemen her ülke siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan göç olgusundan etkilenmiştir. Özellikle 20. yüzyıl toplu nüfus hareketlerine sahne olmuştur. 1970 yılında 84 milyon olan göçmen sayısı 1990 yılında 153 milyona çıkmıştır. 2020 yılında ise dünyada 281 milyonu uluslararası göçmen bulunduğu ve bu sayıların kademeli olarak arttığı belirtilmektedir. Uluslararası göçmenler dünya nüfusunun % 3,6'sını oluşturmaktadır. Uluslararası göçmenlerin % 30.9 ile en büyük kısmını Avrupa, % 20,9 ile Kuzey Amerika bölgesi almıştır. Bu göçmenlerin % 52,1'ini erkekler % 47,9'unu ise kadınlar oluşturmaktadır (International Organization for Migration, 2022). Ülkeden ülkeye göç koridoru olarak dünyada en fazla göçmen veren ve alan ülke başta Meksika - Amerika Birleşik Devletleri olup daha sonra Suriye – Türkiye gelmektedir. Göç hareketleri süreklilik arz etmesine karşın, COVID-19 pandemisi başladığından beri uluslararası göçün yavaşladığı kaydedilmektedir.

Göçmenler, hedef ülkede sosyal, siyasal, ekonomik ve sağlık açısından birçok sorun yaşayabilmektedir (Bajgain vd., 2020; De Haas vd., 2020). Sağlık hizmeti, hizmet kullanıcılarının hayat kalitesini doğrudan etkileyen ve kullanıcının isteğinden çok almak zorunda kaldığı bir hizmettir (Davis vd., 2017). Sosyal, siyasal ve ekonomik faktörler ise göçmenlerin sağlık hizmetine erişme sürecine doğrudan etkide bulunan faktörlerdir. Bu faktörler, göçmenlerin sağlığına olumlu veya olumsuz etkide bulunabildiği gibi göçmenin sahip olduğu bireysel objektif şartlar da bu durumu pekiştirici bir role sahiptir. Ülkelerin sağlık sisteminin yapısı da göçmenlerin sağlığına etkide bulunur. Bu nedenle, göçmen kabulü açısından bütün ülkeler aynı politikalara sahip değildir.

Sınırı aşan bir eylem olarak göç olgusu elbette farklı gerekçelerle ve motivasyonlarla gerçekleşmektedir. Hedef ülkede farklı statülere tabi tutulmaktadır ancak bu onların doğdukları yerden farklı bir ülkede yaşadıkları gerçeğine bir etkide bulunmaz. Göçmenler kendi içinde yasal statü açısından mülteci veya sığınmacı (Çiçekli, 2009) veya yerinden edilmişler gibi birçok alt kırılıma sahiptirler. Ancak bu çalışmada kendilerinden genel

itibarıyla göçmen olarak söz edilecektir. Sosyolojik açıdan göç çalışmalarının iki ana yörüngesi bulunmaktadır. Birincisi nüfus hareketliliği ve ikincisi ise göç sonrası süreçlerden oluşmaktadır. (Amelina & Horvath, 2017). Göçmenler hedef ülkeye ulaştıktan sonra zaman ve mekân bağlamında yapı birey etkileşimi sonucunda değişimlere yol açtıkları gibi kendileri de değişmektedir. Öte yandan değişen sağlık durumları ayrıca bir öneme sahiptir. Sağlığın sosyal belirleyicileri ve sağlık sisteminin yapısı başta olmak üzere göçmenlerin birçok açıdan dezavantajlı gruplar olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın çerçevesini de göçmenlerin hedef ülkede temel olarak sağlığın sosyolojisi açısından incelenmesi oluşturmaktadır.

Göçmenlerin Sağlık Statüsü ve Hedef Ülkenin Hastalık Panoraması

Toplumun sağlık düzeyinin geliştirilmesi ve korunması toplumun refah düzeyini etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Ülkelerin bunun için kaynak ayırması ve kaynakları doğru bir şekilde kullanması öneme sahiptir. Sağlık statüsü, toplumların gelişmişlik seviyesinin bir değişkeni olarak görülmektedir (Nagi & Haavio, 1980). Ortalama yaşam süresi ve hastalıkların görülme sıklığı ve oranı ve sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik temel sağlık statüsü göstergeleridir. Sosyoekonomik statü, bireysel faktörler, sağlık sisteminin yapısı ve çevresel faktörler ise sağlık statüsünü etkilemektedir (Çelik, 2013; Şantaş, 2020). Bunun yanında, göçmenlerin ülkeye kabulüne ilişkin politikalar da sağlık statüsünde etkili olabilmektedir.

Göçmen hareketleri açısından tarihsel arka plana sahip ülkeler, göç sürecinin hedefi ülkesi olması durumunda kendi topraklarına ayak bastığında tespit edilmiş her birey için sağlık taraması yapılmasını öngörmektedir. Bu sağlık taramalarının amacı ülkeye göre değişmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, suçlu kimseleri, çalışamayacak durumda olan engellileri ve bulaşıcı hastalık taşıyan kişilerin girişlerini reddetmeyi mevcut yasaları çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Avustralya ve Kanada gibi ülkeler genel düzenlemeleri yeterli görmüş olup; sağlık taramalarını kendi vatandaşlarını sağlığını risklerden koruyacak ve de kamunun sağlık harcamalarında bir artışa yol açmasını engelleyecek perspektifi öncelemektedir. Dolayısıyla, göçmen kabulü seçici bir süreç olarak ilerlemektedir (Chiswick vd., 2008). Öte yandan, gönüllü göçmenlerin (beyin göçü, vb.) ve hedef ülkeye seçici alınan göçmenlerin gittikleri ülke toplumunun sağlık statüsüne ilk etapta olumlu etkide buldukları ifade edilmektedir (Işık & Çilhoroz, 2021). Türkiye’de de yabancıların sınırdan geçişlerinde sağlık durumlarının kontrolü ve sonrasında sağlık hizmetlerini kullanımlarına ilişkin düzenleyici yasal mevzuat bulunmaktadır. Ancak kayıtlı olmayan göçmenlerle ilgili takip ve kontrol işlemlerinin yapılmadığı sadece acil haller ve salgın hastalıklarla ilgili olarak sağlık hizmetinden yararlanmaları söz konusu (Keleşmehmet, 2018) gündelik hayat içerisinde kayıtdışı göçmenlerin durumu gözlenmektedir.

Göçmenler yaygın olarak buldukları ülkelerde genel gündemin önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar. Türkiye’de de son 10 yıldır göç ve göçmenler olgusu siyasal ve akademik alanda sıkça gündeme gelen bir konu ve neredeyse her yapısal sorunun bir parçası olarak anılır hale gelmişlerdir. 2011 yılında Suriye iç savaşından sonra Türkiye’ye yoğun bir göç süreci yaşanmıştır. 2022 yılına gelindiğinde ise yaklaşık kayıtlı 4 milyon göçmen (sığınmacı vb. dahil) bulunmaktadır (UNHCR, 2022). Türkiye’de, diğer birçok ülkede olduğu gibi, göçmenler belirli bir yerde toplanmamış olup ülkenin gelişmiş ve Suriye sınırına komşu şehirlerine yayılmış durumdadırlar. Türkiye’de 29 şehirde toplam 185 göçmen sağlığı merkezi ve bunlara bağlı 780 birim bulunmaktadır. Büyük ölçüde Suriyeli göçmenlere hizmet veren bu merkezlerde Suriye menşeli hekim, hemşire, Arapça bilen hasta yönlendirme personeli, diğer sağlık personeli ve destek personeli de bulunmaktadır (Habertürk, 2022).

Göçmenlerin sağlık durumu itibarıyla, hedef ülkeye ve kaynak ülkeye göre değişmekle birlikte, hedef ülke yerleşiklerine göre daha sağlıklı oldukları öne sürülmektedir. Bu durum ülkenin sağlık göstergelerinde yarattığı etki nedeniyle “sağlık paradoksu” veya “sağlıklı göçmen etkisi” olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu etkinin; a) seçici göç süreci, b) kaynak ülkenin yaşam tarzı, b) göçmenlerin demografik avantajları (genç yaşta olmak, vb.) gibi faktörlerden kaynaklandığı öne sürülmüştür. Göç sonrası süreçte ise ev sahibi toplumun göstergelerine yaklaşıldığı ifade edilmektedir. Bunun da sebeplerinin; a) iş ve çalışma hayatı, b) diyet ve yaşam tarzı, c) kültürleşme süreci, d) mevcut sağlık sistemi hakkında yetersiz bilgi, e) dil engeli nedeniyle iletişim yetersizliği, f) göçmen olarak yasal hakları hakkında bilgi yetersizliği, g) yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi faktörler olduğuna yer verilmiştir (Chiswick vd., 2008; Hemminki, 2014). Bunlara, yerleşim yeri nedeniyle sağlık erişimde güçlük faktörü eklenebilir.

Türkiye’yi “sağlık paradoksu” veya “sağlıklı göçmen etkisi” açısından değerlendirecek olursak: Türkiye’de sağlık sisteminin yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle göçmenlerin sağlık hizmetinden yeteri kadar yararlanamadıkları gibi göçmenlerin kendi objektif şartlarından ötürü sağlık hizmetine erişimde güçlük yaşadıkları görülmektedir. Gündelik hayatta karşılaşılan örneklerde göçmenlerin yeterli sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olmadıklarından ötürü sağlık hizmetinden etkili yararlanamadıkları da görülmektedir. Bulgulardan anlaşıldığı üzere Türkiye örneğinde başından beri bir “sağlık paradoksu” veya “sağlıklı göçmen etkisi” yaşanmadığı düşünülmektedir. Çünkü Türkiye’ye göçler çok büyük ölçüde bir zorunluluk nedeniyle yaşanmış olup seçici göç süreci oluşturul(a)madığından gelişmiş ülkelerde görülen türden bir etkinin yaşanmadığı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, yapılan bazı çalışmalarda göçmenlerin sağlık göstergelerinin ve de durumlarının zaman içerisinde yerli nüfusa oranla daha kötüye gittiğini göstermiştir (ViruellFuentes vd., 2012; Malmusi, 2015). Örneğin, kalp hastalığından kaynaklı morbidite (hastalık/morbidity) (Badanta vd., 2021) ve mortalite (ölüm/mortality) oranlarının ev sahibi halka göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Öte yandan göçmenlerin bu hastalıklara ilişkin

risklere yatkınlığının göç öncesinden mi kaynaklandığı veya göçün sonucu mu olduğu konusunda bir mutabakat bulunmamaktadır. Ayrıca, kültürleşme sürecinin bir sonucu olduğuna dair tartışmalar da bulunmaktadır (Hemminki, 2014). Göç, çoğunlukla daha iyi şartların bulunduğu hedef ülkelere yönelik olduğundan hedef ülkeye bir takım etkilerde bulunmaktadır. Ayrıca, sağlık sisteminden yararlanma hususunda göçmenlere ilişkin düzenlemelerin ve diğer yapısal koşulların belirleyici olduğu ifade edilebilir. Örneğin, Türkiye’de kayıtlı olarak geçici koruma statüsü altında bulunan ve nüfusları yaklaşık 4 milyona ulaşan Suriyeliler diğer Türk vatandaşları gibi basamak fark etmeksizin kamu sağlık tesislerinden ücretsiz yararlanmaktadırlar. Özel sağlık kurumlarından ise acil haller dışında ücreti mukabilinde yararlanmaktadırlar. Aynı şey temel ve koruyucu sağlık hizmetleri için de geçerli olmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de yasal düzlemde ve sağlık sigortacılığı açısından bir engel bulunamamasına karşın geçici koruma altındaki Suriyelilerin büyük bir kısmı yeterli derecede sağlık hizmeti alamamaktadır (Ünver & Baykal, 2020). Göçmen sağlığı merkezleri haricinde sağlık hizmetlerine erişimde dil bariyeri, karmaşık bürokratik prosedürler ve diğer yasal seyahat kısıtlılıkları nedeniyle güçlük yaşamaktadırlar (Aydın, 2021). Literatür bulguları göçmenlerin sağlık hizmetlerinden ve doktora müracaat sayıları açısından yerleşiklere göre daha az yararlandıkları görülmektedir. Örneğin, Batman şehrinde yapılan araştırmaya göre 2019 yılında yerleşiklerin hekime müracaat sayısı 5.9 iken bu sayı Suriyeli göçmenler için 2.5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı sayı 2021 yılında yerleşikler için 8.4 ve Suriyeli göçmenler için 4.9 olarak gerçekleşmiştir (Demir, 2022).

20. yüzyılda genel bulaşıcı hastalıklardan ölüm oranı çoğu Avrupa ülkesinde önemli ölçüde azalmıştır. Ancak artan göç oranları mevcut durumlarda değişime yol açabilmektedir. Örneğin İtalya’da enfeksiyon hastalıklarından hastaneye yatış oranlarının göçmenlerde daha yüksek olduğu saptanmıştır (Cacciani vd., 2006). Ayrıca, tüberkülozun Avrupa’nın tümünde olmasa da (Carballo, 2009, 53) yeniden yükselişe geçmeye başladığı ve özellikle bazı ülkelerde Avrupa ortalamasından yüksek olduğu görülmeye başlanmıştır; böylesi hastalıkların büyük ölçüde göçmenlerden kaynaklandığına dair yaklaşım söz konusudur. Zira, Fransa, Almanya, İspanya ve Birleşik Krallık’ta tespit edilen vakaların % 75’inin göçmenler olduğu saptanmıştır (Manzardo vd., 2008; Hemminki, 2014; Van der Werf & Zellweger, 2016; Rosenthal, 2018; Boudville vd., 2020).

Göçmenlerin sağlık durumu ilk etapta göç sürecinden etkilenmekte ve sonrasında hedef ülkede değişmektedir. Ayrıca, sağlık sisteminin yapısı ve hastalık örüntüleri de değişmeye başlamaktadır. Göçmenlerin kitleler halinde gelmesinden itibaren Türkiye’de bulaşıcı hastalıkların panoraması değişmiştir. Örneğin, 2010 yılında Kızamık vakaları neredeyse sıfırlanmış iken göçmen akımından sonra yeniden görülmeye başlanmıştır (Kahraman & Kaplan, 2020). Göçmenlerde şark çıbanı ve tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıklar tespit edilmiştir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye geçişlerinde toplam 9.455 şark çıbanı vakası tespit edilmiştir (Küçük, 2020). Oysaki aynı dönemde Türkiye’de toplam Şark Çıbanı vaka sayısı 1.803 idi ve sonraki yıllarda bu sayı artmıştır. 2014

yılından itibaren yine azalmaya başlamıştır ancak 2011 yılından yüksek vaka sayısı söz konusudur (HSGM, 2022). Aynı şekilde, bu süreçte göçmenler arasında yeni tüberküloz vakaları tespit edilmiş (mevcut tüberküloz vaka sayısının % 20'si kadar) (Küçük, 2020) olmasına karşın tedavilerine Türkiye'de başlandığı veya devam edildiği düşünülmektedir. İstatistikler incelendiğinde Türkiye'de 2005 yılında 20.535 olan aktif veremli hasta sayısı 2020 yılına gelindiğinde 8925'e düşmüştür (Sağlık Bakanlığı, 2022). Bu tür durumların sakıncaları görüldüğünden göçmenlerin bağışıklama programına dâhil edildiği ve diğer temel sağlık hizmetlerinden sistematik olarak yararlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Göç, büyük bir zorlu sürece işaret eder ve sadece zihinsel sıkıntıya yol açmaz. Göçmenler daha çok depresyon, anksiyete, göç süreciyle doğrudan ilişkili patolojik haller ve maruz kaldıkları stres gibi sorunları yaşamaktadırlar (Bas Sarmiento, 2017; Debesay vd., 2022). Göçmenlerin en sık karşılaştığı sorunlar ruhsal rahatsızlıklardır. Suriyelilerin % 36'sı savaşta ailelerinden en az bir kişiyi yitirdiğini, % 42'si psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu bildirmiştir. Bu oran kadınlar arasında % 53'e yükselmektedir (Şentürk, 2020). Zorlu göç süreci çocuk ve kadınları daha çok etkilemektedir. Nitekim Bursa şehrinde yapılan çalışmada, genel nüfusa oranla göçmenlerde (mülteci, sığınmacı vb.) depresyon olgusunun yedi kat travma sonrası stres bozukluğunun ise sekiz kat daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Metin, 2022). Göç süreci ve sonrasında yaşanan olaylar, eğitim düzeyinin düşük olması, sosyal destekten mahrumiyet ve geçmiş rahatsızlık deneyimi özellikle kadınlarda ruhsal rahatsızlıkların ortaya çıkışı için riskler olarak görülmüştür (Başterzi, 2017).

Göçmen sağlığına farklı açılardan bakmak gerekmektedir. Birincisi, göçmenler kendi anavatanından bir takım hastalıklar getiriyor olabilir. İkincisi, göç sürecinin kendisi daha sonraki dönemlerde bir takım rahatsızlıklar üretecek denli yıpratıcı ve travmatik olabilir. Üçüncüsü, hedef ülkedeki yaşam koşullarının dikkate alınması gerekmektedir. Zira hedef ülkede sosyal dışlanma ve diğer tür ayrımcılıklara maruz kalabilmektedirler (Fernandes vd., 2009, s. 24). Dördüncüsü, yapısal koşullar nedeniyle yoksulluk sarmalından kurtulamadıkları için hastalık üreten örüntüler sürdürülmektedir. Kayıt dışı göçmenler de halk sağlığı açısından ve bizzat o bireylerin sağlık koşulları açısından dikkate alınmalıdır. Kayıt dışı göçmenler çok sayıda sağlık sorunu ile karşılaşmakta ve sosyoekonomik şartları nedeniyle acil sağlık hizmetleri dışında sağlık hizmetine erişimleri neredeyse bulunmamaktadır (De Vito vd., 2015). Sürecin eşitsizlikle karakterize bir görünüme sahip olduğu ise aşikârdır. Öte yandan, sağlığın sosyal belirleyicileri perspektifinden ele alındığında göç süreci ve sonrası sağlıktaki eşitsizliğin sonuçlarını katmerleştirmektedir.

Sağlıkta Eşitsizlik ve Sağlık Hizmetleri Kullanımında Dezavantajlar

İnsanlar arasında biyolojik olarak farklılıklar bulunmakla birlikte bireyin ortalama yaşam süresi ve sağlıklı geçirdiği ömür büyük ölçüde sosyoekonomik ve çevresel koşullar tarafından belirlenmektedir. Göçmenler hedef ülkede birçok sorunla karşılaşmaktadır. Sorunlar ekonomik, sosyal, kültürel ve etnik ayrımcılık şeklinde görülebilmektedir. Örneğin, dönem dönem göçmenler yabancı düşmanlığının hedefi olabilmektedir. Bu durumda, göçmenlerin “gerçekçi olmayan çatışmaların” bir tarafı haline getirdikleri görülmektedir (Cosser, 1956, s.50). Bu etmenlerin tamamı incinebilir gruplar olmaları nedeniyle dolaylı veya doğrudan göçmen bireylerin sağlığı üzerine etkide bulunmaktadır. Bu etkiler bir yönüyle eşitsizlik olarak ifade edilmektedir.

Sağlıkta eşitsizlik Dünya Sağlık Örgütü tarafından, insanların doğdukları, büyüdükleri, yaşadıkları, çalıştıkları ve yaşlandıkları sosyal koşullardan kaynaklanan, sağlık durumundaki veya farklı nüfus grupları arasındaki sağlık kaynaklarının dağılımından kaynaklanan farklılıklar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, sağlıkta eşitsizliklerin adaletsiz olduğu ve doğru hükümet politikalarıyla azaltılabileceği vurgulanmaktadır. Bir başka tanımda ise sosyoekonomik, siyasal, kültürel ve diğer nedenlerle toplumun farklı sosyal kesimlerinde önlenebilir farklılıkların ortaya çıkması olarak verilmiştir (Demirel & Akın, 2014). Çünkü göçmen nüfus ve yerleşik nüfus arasındaki sağlık eşitsizliklerinin, etnik ayrımcılığın yüksek olduğu ülkelerde en yüksek, çok kültürlü ve asimilasyonist ülkelerde ise en düşük seviyede olduğu belirtilmekte ve bu durumun, tamamen veya çoğunlukla sosyoekonomik düzey ve yaşam tarzındaki farklılıklardan kaynaklandığı ifade edilmektedir (Malmusi, 2015). Bu tanımlarda aslanan bireylerin ve de toplumun sağlığına olumsuz etkide bulunan durumların kabul edilemez bulunmasıdır. Bu yönüyle eşitlik olgusu, sağlığın sosyal belirleyicileri ve sağlık hizmetlerine erişimden kaynaklanan etkenlerin elimine edilmesi anlamına gelmektedir. Eşitlikte optimum seviyeyi yakalamak ise toplumsal ve de hükümet düzeyinde girişimleri gerektirmektedir (Şimşek & Kılıç, 2012).

Sağlığın sosyal belirleyicileri genel olarak gelir durumu, eğitim, toplumsal cinsiyet, fiziksel çevre, sosyal destek, yerleşim yeri, barınma koşulları ve sağlık hizmetlerine erişim ve kullanımı gibi faktörleri içermektedir (Tekingündüz vd., 2016). Bu itibarla, sağlığın sosyal belirleyicileri çerçevesinde bir yaklaşım, tıbbi bakımın yanı sıra sosyal ve ekonomik politikalar ve eşitsizlikler tarafından belirlenen ve sağlık üzerinde önemli etkileri olan yapısal faktörlere odaklanır. Sosyal yapılar (politikalar, kurumlar, ekonomik sistem, vb.) tarafından yeniden üretilen koşullardan kaynaklanan eşitsizlikler nedeniyle sosyal belirleyiciler sağlığın merkezi olarak değerlendirilmektedir. Göç olgusu ise, göçmen statüsüne sahip birey veya gruplar için bu faktörlerin sonucu ve yine alanlarda değişime neden olabilecek bir süreçtir (Castañeda vd., 2015).

Sosyoekonomik açıdan Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenler genel itibarıyla düşük gelirli kategorisine dâhildir. Bu çerçevede, sağlığın sosyal belirleyicileri açısından, geliri etkileyen bir faktör olarak meslek durumu da ev sahibi ülkenin dinamiklerine göre şekillenebilmektedir. Buna göre, Suriyeli göçmenlerin meslek tercihinin etnik kökenlerine göre belirlendiği ifade edilmektedir (Doğan & Karakuyu, 2016). Yapılan saha araştırmalarına göre, gelir durumuna göre farklılaşan konut ve yerleşim yeri tercihi açısından göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun kentlerin sosyoekonomik açıdan düşük gelirli yerleşim yerlerini tercih ettikleri belirtilmektedir (Harunoğulları & Cengiz, 2014). Buradaki tercihlere bakıldığında ise, kamp dışında yaşayanların % 62’si apartmanlarda, % 32’si ise harabe yapılar içerisinde yaşamaktadır (Şentürk, 2020).

Sağlığın sosyal belirleyicilerinden bir diğeri olan eğitim durumu, eşitsizliği artırıcı bir faktördür. Özellikle seçici göç sürecinin işletilemediği ülkelerde eğitim faktörünün önemli bir değişken olduğu düşünülmektedir. Göçmen bireyleri sosyal hayatın birçok alanında etkileyebilmektedir. Türkiye’de göçmenlerin eğitim durumu bulgularına bakıldığında, % 19’nun okur yazar olmadığı, % 61’inin ise ilkökul ve altı düzeyde eğitime sahip olduğu saptanmıştır (Bahadır vd., 2016). Bu durum hiç kuşkusuz göçmenlerin karmaşık sağlık bürokrasisi süreçlerinden kaçınması hallerine yol açan etkenlerden birisi olmaktadır. Ayrıca, Hatay ilinde yapılan çalışmada sağlık hizmetlerinden yeterli ölçüde yararlanamamalarının en önemli sebeplerinden birisi ekonomik olarak yeterli kaynağa sahip olmayışları olduğu yolunda bulgular elde edilmiştir (Babacan vd., 2017).

Göçmenlerin hedef ülke tercihi aynı zamanda gelecek sağlık durumlarının da belirleyicisi olabilmektedir. Zira sağlık üzerindeki etkileri nedeniyle sosyal belirleyicilerin yanında yapısal koşulların da sağlık statüsüne etkisi olduğu bilinmektedir (Blaxter, 1987; Kawachi, 2000). Nitekim gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olduğu toplumlarda yoksul sayısının görece olarak diğerlerine göre daha yüksek olmasının beklendiği ve yoksulluk olgusunun ise sağlık statüsünün kötüleşmesiyle karakterize olduğu belirtilmektedir (Pickett & Wilkinson, 2015). Ayrıca, gelir adaletsizliğinin sadece yoksulların değil varsılların da sağlık durumunu olumsuz etkilediği öne sürülmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik büyüdükçe herkesin sağlık durumunun olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Bu durum, gelir eşitsizliğinin toplum sağlığı üzerindeki bağlamsal etkisi olarak adlandırılmaktadır (Hamilton & Kawachi, 2013).

Literatürde göçmenler ve yerleşikler açısından sağlık hizmetinden yararlanma düzeyinde farklılıklar olduğu saptanmıştır (Leclere vd., 1994; Ku & Matani, 2001; Capps vd., 2005; Derose vd., 2007; Read & Reynolds, 2012). Bu farklılıklar, etnik köken, sosyoekonomik statü gibi temel faktörlerden etkilenmektedir. Ayrıca, bilgi eksikliği, yasal düzenlemeler ve sağlık hizmetine dair kültürel yaklaşımlar da sağlık hizmetlerinin kullanımı ve hizmetlere erişimde eşitsizliğe yol açabilmektedir (WHO, 2022). Sağlık sigortacılığı ve sağlık sektörünün yapısı da kullanımdaki

farklılıkları açıklamada etkili olabilmektedir. Ancak, belirleyici faktörlerin sosyoekonomik faktörlerden olan gelir ve meslek durumuyla ilgili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, genel sağlık sigortası uygulaması bulunsa bile bazı sistemik faktörlerin hizmetlere erişimi güçleştirdiği anlaşılmaktadır (Tzogiou, 2021). Bunun yanında, gerek göçmenlerde olsun ve gerekse yerleşiklerde olsun, yoksulluğun yoğunlaşması, kaynak eksikliği ve çevresel risk faktörlerine maruz kalma yoluyla konut ayrımcılığının fiziksel ve zihinsel sağlığı ve de bakıma erişimi etkilediğini ortaya koymuştur (Viruell Fuentes vd., 2012).

Sağlığın belirleyicilerinden olan cinsiyet faktörü ise bir başka problem alanı ve göçmenlerin dezavantajlı olduğu bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, göçmen kadınlar cinsiyet, menşe ülke veya sosyoekonomik durum ve işgücü piyasasındaki konumlanışı nedeniyle sağlıkta eşitsizlikleri yaşamaktadır (Bonmatí Tomás vd., 2016; Varol, 2018). Literatür bulguları göçmen erkeklere ve çoğunluk nüfusa göre göçmen kadınların sağlık göstergelerinin daha kötü olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında kadın göçmenlerin kanser tarama programlarına daha düşük katılım gösterdikleri bulgusu saptanmıştır (Debesay vd., 2022).

Sağlık statüsü açısından ilk zamanlarında yerleşiklere göre daha avantajlı oldukları halde hedef ülkenin sağlık sigortasının kapsamı ve temel sağlık hizmetlerine erişim noktasında yaşadıkları sorunlar nedeniyle daha kötü sağlık statüsüne sahip hale gelebilmektedirler (Singh vd., 2013). Bu yönüyle, göçmenlerin sağlık hizmetini kullanımını sınırlayan birkaç faktör öne çıkmaktadır; a) kurumların hizmet saatleri, b) karmaşık bürokrasi (Tognetti, 2015) ve c) dil bariyerleri. Özel hastaneleri kullanımları ise maliyetler ve sağlık sigortası kapsamının yetersizliği nedeniyle sorunlu olabilmektedir. İsviçre’de yapılan bir çalışmada, yerleşiklerin, birinci nesil ve kültürel olarak farklı göçmenlere göre doktora müracaatlarının daha yüksek olduğu ve acil servis hizmetlerini kullanma düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tzogiou vd., 2021). Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise, genel sağlık sigortası sisteminin mevcudiyeti halinde bile göçmenlerin sağlık hizmetlerinden eşit yararlanmama durumunun ve acil servise başvuru oranlarının yüksekliği gibi sonuçların da sağlığın sosyal belirleyicileri çerçevesinde açıklanabileceği düşünülmektedir. Buna göre, göçmen bireyin sahip olduğu dil, kültür, ekonomik durumu ve sağlık tesislerinin karmaşık bürokratik süreçleri ve sağlık personeliyle iletişimde yaşanan sorunlar nedeniyle (Koçan, vd., 2017) göçmenlerin zorunluluk halleri dışında sağlık tesislerinde ve zaman alıcı hizmetlerden kaçınması sonucuna yol açabilmektedir. Bu itibarla göçmenlerin sağlıkta eşitsizlik açısından ve sağlık hizmetini kullanmada dezavantajlı olmaları durumunu birkaç noktada özetlemeye çalışacak olursak: Birincisi etnik ve kültürel açıdan ayrımcılığa uğramaları nedeniyle sağlık hizmeti kullanımında dezavantajlı olabilmektedirler. Yerleşiklere göre sağlık hizmetinden daha az yararlanmaktadırlar. İkincisi göçmen grupları içerisinde kadınlar daha dezavantajlı olmaktadır. Üçüncüsü bilgi ve tecrübe eksikliği nedeniyle sağlık hizmetlerinden gerektiği ölçüde yararlanamamaktadırlar. Dördüncüsü kayıt dışı göçmenlerin sağlık hizmetleri

erişiminde diğer göçmenlere nazaran düşük imkânlarla sahip olduğu düşünülmektedir. Beşincisi göç sürecinin (yıpratıcı olması nedeniyle) kendisinden kaynaklanan nedenlerle kötü sağlık durumundan mustarip olabilecekleri düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Göçmen olma ve göçmenlik insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın ürettiği sorunlar tarih boyunca çeşitlilik göstermiştir. Modern toplumlardaki sorunlar skalası ise oldukça geniştir. Eğitim, güvenlik, adalet, sağlık ve diğer sosyal sorunlar alanı tamamıyla göçmenlerle ilişkilendirilebilmektedir. Bu çalışmanın içeriğini göçmenler ve sağlık durumları oluşturmaktadır. Bu nedenle, sağlıkta eşitsizliklerle mücadele yaklaşımları olan “geleneksel tıbbi model”, “epidemiolojik model” ve “sağlığın ve hastalığın sosyo-politik modeli” çerçevesinde (Hexel & Wintersberg 1986) göçmenlerin sorunlarının azaltılması ve onların ev sahibi toplumla entegrasyonunu önceleyecek önerilere yer verilecektir.

Göçmenler ve ev sahibi halk arasında eşitsizliklerin en kristalize olduğu alanların başında sağlık alanı gelmektedir. Sağlık hizmetine erişim, sağlıktaki eşitsizliklerden etkilenme ve bireyin sağlık statüsü gibi unsurlar göçmenlerin hayatını doğrudan etkileyebilmektedir. Öte yandan, sonuçları itibarıyla orta ve uzun vadede sadece göçmenleri etkilemekle kalmayıp ev sahibi toplumu da olumsuz etkileyebilecek özelliklere sahiptir. Sağlık sonuçlarını istedik düzeye ulaştırma süreci ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olmakla birlikte göçmenlere yönelik politikalar, çok katmanlı düzenlenmeli ve meslek edindirme, konut sağlama ve temel eğitim düzeyi kazandırma gibi hususları da içermelidir.

Göçmenler için sağlık hizmetlerine erişim ve aldıkları sağlık hizmetinin kalitesinin iyileştirilmesi hizmet alımlarının önündeki diğer engellerin azaltılması gerekmektedir. Göçmenler ve çocukları için sağlık sigortası kapsamı belirli şartlar getirilerek vatandaşlar ile aynı düzeye getirilmelidir. Toplumun sağlık durumunun stabil ve istedik düzeyde tutulabilmesinin yolunun kayıtlı olmayan göçmenlerin de sisteme dahil edilmesinden geçtiği düşünülmektedir. Düzensiz göçmen olarak da tanımlanabilen bu kişiler (kayıtlı olmayan göçmenler) kısaca, hedef ülkeye yasal olarak giriş yapmamış kimseleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Topcuoğlu, 2016; Göç İdaresi Başkanlığı, 2022;). Böylelikle sağlık sisteminin yapısından kaynaklanan eşitsizliklerin giderilmesi yönünde adım atılmış olunacaktır.

Eğitim olanaklarının tüm göçmenlere sunulması sağlanmalı ve kayıtsız göçmenler de bundan yararlandırılmalıdır. Sağlığın belirleyicilerinden olan eğitim ile bireysel yaşam tarzının getirdiği sağlık sorunlarının maliyetlerinden kaçınılması bir ölçüde azaltılabilecektir.

Sağlık hizmet sağlayıcılarının göçmenlere sunulan sağlık hizmetleri ve göçmenlerin ihtiyaçlarına duyarlılık göstermelerini sağlayacak eğitim programları düzenlenmeli ve dil bariyerlerini aşmak için ihtiyacı olanlar için mümkün olduğunca tercümanlar istihdam edilerek sağlık hizmeti verilmeye çalışılmalıdır.

Türkiye’de göç ve göçmen sağlığı alanında büyük ölçekli yeterli düzeyde araştırmalar bulunmamaktadır. Karşılaştırma yapmayı ve karar alıcıların politikalarını etkili hale getirecek sistematik araştırmalara ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Amelina, A., & Horvath, K. (2017). *Sociology of migration. The Cambridge Handbook of Sociology: Core Areas In Sociology and the Development of the Discipline*, 1, 455-464.
- Aydın, Y. (2021). Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlere Verilen Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi, Sorun ve Öneriler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (18), 227-248.
- Babacan, B., Coşkun, M., Öztürk Dönmez, R., & Mermer, G. (2017). Hatay'a Göç Eden Suriyeli Sığınmacıların Ev Yaşam Koşulları, Sağlık Durumları ve Sağlık Hizmeti Kullanma Özellikleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 9(4).
- Badanta, B., Rodríguez-Burbano, A. Y., López-Tarrida, A. C., Vega-Escano, J., Lucchetti, G., Barrientos-Trigo, S., & de Diego Cordero, R. (2021, December). Health Problems and the Use of Medications and Traditional Therapies among Chinese Immigrants Living in Spain. In *Healthcare* 9(12), 1706, MDPI.
- Bahadır, H., Uçku, R., Sedef Varol, Z., Çiçeklioğlu, M., & Mut, A. N. U. (2016). *Kamp Dışında Yaşayan Sığınmacılar; Çalışma, Gelir, Eğitim, Barınma, Su, Banyo ve Beslenme Koşulları*. Yayına Hazırlayan: Işıl Ergin, Savaş, Göç ve Sağlık içinde (SS. 32-38), Türk Tabipleri Birliği Yayınları,
- Bajgain, B. B., Bajgain, K. T., Badal, S., Aghajafari, F., Jackson, J., & Santana, M. J. (2020). Patient-reported experiences in accessing primary healthcare among immigrant population in Canada: a rapid literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(23), 8724.
- Bas Sarmiento, P., Saucedo Moreno, M. J., Fernández Gutiérrez, M., & Poza Méndez, M. (2017). Mental health in Immigrants Versus Native Population: A Systematic Review of The Literature. *Archives of Psychiatric Nursing*, 31(1), 111-121.
- Başterzi, A. D. (2017). Mülteci, sığınmacı ve göçmen kadınların ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 379-387.
- Blaxter, M. (1987). Evidence on inequality in health from a national survey. *The Lancet*, 330(8549), 30-33.
- Bonmatí Tomás, A., Malagón Aguilera, M. D. C., Bosch Farré, C., Gelabert Vilella, S., Juvinyà Canal, D., & Garcia Gil, M. D. M. (2016). Reducing health inequities affecting immigrant women: a qualitative study of their available assets. *Globalization and Health*, 12(1), 1-10.

- Boudville, D. A., Joshi, R., & Rijkers, G. T. (2020). Migration and tuberculosis in Europe. *Journal of Clinical Tuberculosis and Other Mycobacterial Diseases*, 18, 100143.
- Cacciani, L., Baglio, G., Rossi, L., Materia, E., Marceca, M., Geraci, S., & Guasticchi, G. (2006). Hospitalisation among immigrants in Italy. *Emerging Themes in Epidemiology*, 3(1), 1-11.
- Capps, R., Fix, M., Ost, J., Reardon-Anderson, J., & Passel, J. (2005). *The health and well-being of young children of immigrants*. The Urban Institute.
- Carballo, M. (2009). *Communicable diseases. Health and migration in European Union: Better Health for All in an Inclusive Society*, Instituto Nacional de Saúde Doutor Ricardo Jorge, 53
- Castañeda, H., Holmes, S. M., Madrigal, D. S., Young, M.E. D., Beyeler, N., & Quesada, J. (2015). Immigration as a Social Determinant of Health. *Annual Review of Public Health*, 36(1), 375–392.
- Chiswick, B. R., Lee, Y. L., & Miller, P. W. (2008). Immigrant Selection Systems and Immigrant Health. *Contemporary Economic Policy*, 26(4), 555-578.
- Coser, L. A. (1956). *The functions of social conflict*. The Free Press.
- Çelik, Y. (2013), *Sağlık Ekonomisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çiçekli, B. (2009). *Uluslararası hukukta mülteciler ve sığınmacılar*, Seçkin.
- Davis, K. S., Mohan, M., & Rayburn, S. W. (2017). Service quality and acculturation: advancing immigrant healthcare utilization. *Journal of Services Marketing*, 31(4/5), 362–372.
- De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. J. (2020). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Red Globe Press.
- De Vito, E., De Waure, C., Specchia, M. L., & Ricciardi, W. (2015). *Public health aspects of migrant health: A review of the evidence on health status for undocumented migrants in the European Region*. World Health Organization. Regional Office for Europe.
- Debesay, J., Nortvedt, L., & Langhammer, B. (2022). Social Inequalities and Health among Older Immigrant Women in the Nordic Countries: An Integrative Review. *SAGE Open Nursing*, 8, 23779608221084962.
- Demir, B. (2022). Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Düzeyi ve Zorunlu Göçmenler. *International Congress of Economics, Politics, Humanities and Social Sciences*, Batman.
- Demirel, T., & Akın, B. (2014). Social Justice, Equality and Nursing in Health. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 7(3), 238-245.
- Derosé, K. P., Escarce, J. J., & Lurie, N. (2007). Immigrants and health care: Sources of vulnerability. *Health affairs*, 26(5), 1258-1268.
- Doğan, B., & Karakuyu, M. (2016). Suriyeli göçmenlerin sosyoekonomik ve sosyokültürel özelliklerinin analizi: İstanbul Beyoğlu örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (33), 302-333.
- Fernandes, A., Backstrom, B., Padilla, B., Malheiros, J., Perelman, J., & Dias, S. (2009). *Conceptual Framework*.

Health and migration in European Union: Better Health for All in an Inclusive Society, Instituto Nacional de Saúde Doutor Ricardo Jorge, 24.

Göç İdaresi Başkanlığı, (2022). Düzensiz Göç Hakkında, Erişim tarihi: 26.10.2022. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda>

Gültaç, A., & Balçık, P. Y. (2018). Suriyeli sığınmacılara yönelik sağlık politikaları. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(2), 193-204.

Habertürk, (2022). *Sağlık Bakanı Koca'dan Göçmen Sağlığı Merkezlerine ilişkin açıklama*. Erişim tarihi: 10.09.2022 <https://www.haberturk.com/son-dakika-gocmen-sagligi-merkezlerine-iliskin-onemli-aciklama-3386813>

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2022). *Şark Çıbanı istatistikleri*. Erişim tarihi: 10.09.2022. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/zoootikvektorel-sarkibani/istatistik>

Hamilton, T. G., & Kawachi, I. (2013). Changes in income inequality and the health of immigrants. *Social Science & Medicine*, 80, 57–66.

Harunoğulları, M., & Cengiz, D. (2014). Suriyeli göçmenlerin mekânsal analizi: Hatay (Antakya) örneği. *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*, 23, 24.

Hemminki, K. (2014). Immigrant Health, Our health. *The European Journal of Public Health*, 24(suppl_1), 92-95.

Hexel P.C., & Wintersberger H. (1986), Inequalities in Health: Strategies, *Soc. Sci. Med.*, 22(2): 151 -160.

International Organization for Migration, (2022). *World Migration Report 2022*. Erişim tarihi: 05.09.2022. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>

Işık, O., & Çilhoroz, Y. (2021). Uluslararası Göçün Sağlık Statüsüne Etkisinin İncelenmesi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1389-1402.

Kahraman, S., & Kaplan, F. (2020). Türkiye’de Kızamık Hastalığının Son Yıllarda Artma Nedenleri. *Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 175-183.

Karlsson, M., Nilsson, T., Lyttkens, C. H., & Leeson, G. (2010). Income inequality and health: Importance of a cross-country perspective. *Social science & medicine*, 70(6), 875-885.

Kawachi, I. (2000). Income inequality and health. *Social epidemiology*, 76, 94.

Keleşmehmet, H. (2018). Dünyada ve Türkiye’de göçmen sağlığı. *The Journal of Turkish Family Physician*, 9(4), 119-126.

Koçan, S., Demirci Güngördü, N., Demir, A., & Üstün, Ç. (2017). Bir Grup Sağlık Çalışanının Bakış Açısıyla Göçmen Sorunu: Nitel Bir Çalışma. *Electronic Turkish Studies*, 12(31).

Ku, L., & Matani, S. (2001). Left out: immigrants’ access to health care and insurance. *Health Affairs*, 20(1), 247-256.

Küçük, A. (2020). Türkiye’de Göç ve Sağlık Politikaları Analizi:“Sihhat Projesi” Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 473-496.

- Leclere, F. B., Jensen, L., & Biddlecom, A. E. (1994). Health care utilization, family context, and adaptation among immigrants to the United States. *Journal of health and social behavior*, 370-384.
- Malmusi, D. (2015). Immigrants' health and health inequality by type of integration policies in European countries. *The European Journal of Public Health*, 25(2), 293-299.
- Manzardo, C., Treviño, B., i Prat, J. G., Cabezos, J., Monguí, E., Clavería, I., & Navarro, R. (2008). Communicable diseases in the immigrant population attended to in a tropical medicine unit: epidemiological aspects and public health issues. *Travel Medicine and Infectious Disease*, 6(1-2), 4-11.
- Metin, S., Ekinçi, F., & Taş, T. A. (2022). Savaş Nedeniyle Ülkelerinden Göçen Suriyelilerin Yaşam Koşulları ve Psikososyal Durumları: Bursa Örneği. *Karya Journal of Health Science*, 3(2), 140-144.
- Nagi, S. Z., & Haavio Mannila, E. (1980). Migration, health status and utilization of health services. *Sociology of health & illness*, 2(2), 174-193.
- Pickett, K. E., & Wilkinson, R. G. (2015). Income inequality and health: a causal review. *Social science & medicine*, 128, 316-326.
- Read, J. G., & Reynolds, M. M. (2012). Gender Differences in Immigrant Health: The Case of Mexican and Middle Eastern Immigrants. *Journal of Health and Social Behavior*, 53(1), 99-123.
- Rosenthal, T. (2018). Immigration and acculturation: Impact on health and well-being of immigrants. *Current Hypertension Reports*, 20(8), 1-8.
- Sağlık Bakanlığı, (2022). *Türkiye'de Verem Savaşı 2020 Raporu*. Erişim tarihi: Eylül 2022 <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/tuberkuloz-haberler/turkiye-de-verem-savasi.html#:~:text=2005%20y%C4%B1l%C4%B1nda%2020.535%20olan%20t%C3%BCberk%C3%BCloz,%56%2C5%20azalma%20olmu%C5%9Ftur>.
- Singh, G. K., Rodriguez-Lainz, A., & Kogan, M. D. (2013). Immigrant health inequalities in the United States: use of eight major national data systems. *The Scientific World Journal*, 2013.
- Şantaş, G. (2020). İç Göç, Sağlık Hizmetleri Kullanımı ve Sağlık Statüsüne İlişkin Kavramsal Bir İnceleme, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 1-7.
- Şentürk, C. (2020). Türkiye şehirlerinde Suriyeli göçmenler. Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Vakfı (ZfTI).
- Şimşek, H., & Kılıç, B. (2012). Sağlıkta eşitsizliklerle ilgili temel kavramlar. *Turkish Journal of Public Health*, 10(2), 116-127.
- Tekingündüz, S., Kurtuldu, A., & Işık, T. E. (2016). Sağlık hizmetlerinde eşitsizlik ve etik. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 32-43.
- Tognetti, M. (2015). Health inequalities: access to services by immigrants in Italy. *Open Journal of Social Sciences*, 3(04), 8.
- Topcuoğlu, R. A. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, 34, 1-20.

- Tzogiou, C., Boes, S., & Brunner, B. (2021). What explains the inequalities in health care utilization between immigrants and non-migrants in Switzerland?. *BMC public health*, 21(1), 1-15.
- UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü). Erişim tarihi: 15.09.2022. <https://www.unhcr.org/tr/>
- Ünver, G. T., & Baykal, Ü. Ana Vatan ve Ana Dilden Uzakta Sağlık Hizmeti Sunumu. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 51-60.
- Van der Werf, M. J., & Zellweger, J. P. (2016). Impact of migration on tuberculosis epidemiology and control in the EU/EEA. *Eurosurveillance*, 21(12), 30174.
- Varol, Z. S. (2018). Toplumsal Cinsiyet, Göç ve Sağlık. *Toplum ve Hekim*, 33(4), 297-305.
- Viruell Fuentes, E. A., Miranda, P. Y., & Abdulrahim, S. (2012). More than culture: structural racism, intersectionality theory, and immigrant health. *Social science & medicine*, 75(12), 2099-2106.
- WHO, (2022). *Social Determinat of Health*. Erişim tarihi: 10.09.2022 https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health#tab=tab_1

*Proje Tanıtımı***PIPS: Türkiye’de Entegre Koruma Hizmetlerinin Sağlanması Projesi¹****Umutcan Yüksel²****Öz**

PIPS: Entegre Koruma Hizmetlerinin Sağlanması Projesi, Türkiye’de uygulanan bir insani koruma projesidir. Proje, toplum temelli ve uzmanlaşmış koruma hizmetlerini entegre halde sunarak krizden etkilenen bireylerin haklarına, yükümlülüklerine ve hizmetlere erişimini kolaylaştırmakta, ve bu sayede en hassas mülteci gruplarının iyilik halinin artırılmasını ve korunmasını amaçlamaktadır. Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları tarafından finanse edilen proje, Welthungerhilfe ve uygulama ortakları olan İnsan Kaynaklarını Geliştirme Vakfı, Lider Kadınlar Derneği ve Mülteciler Derneği tarafından Mardin, İstanbul ve Diyarbakır’da yürütülmektedir. Bu proje tanıtımıyla, PIPS’in genel hatları ve projenin önemli çıktıları ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mülteci Koruması, Türkiye’deki Mülteciler, İnsani Yardım, Vaka Yönetimi, Toplum Temelli Koruma

¹ PIPS is a Italian Project implemented by Welthungerhilfe and its partners to address protection issues and concerns of conflict affected population. The project is funded by the European Union Civil Protection and Humanitarian Aid Operations.

² Koruma Koordinatörü, Welthungerhilfe (WHH), umutcan.yuksel@welthungerhilfe.de, ORCID NO: 0000-0002-3565-3568

*Project Presentation***Provision of Integrated Protection Services (PIPS³) in Türkiye⁴****Umutcan Yüksel⁵****Abstract**

PIPS: Provision of Integrated Protection Services is a humanitarian protection project implemented in Türkiye. It aims to improve the well-being and protection of the most vulnerable refugees by facilitating access to rights, entitlements, and services, through the provision of comprehensive community-based and specialised protection services delivered via close collaboration with and capacity building of local actors, including statutory service providers and duty-bearers. The project is funded by the European Union Civil Protection and Humanitarian Aid Operations and implemented by Welthungerhilfe and its implementing partners, namely Human Resource Development Foundation, Leader Women Association, and Refugees Association in Mardin, Istanbul and Diyarbakir. This presentation provides the general feature and the important outcomes of PIPS.

Keywords: Refugee Protection, Refugees in Türkiye, Humanitarian Assistance, Case Management, Community-Based Protection

³ This document covers humanitarian aid activities implemented with the financial assistance of the European Union. The views expressed herein should not be taken, in any way, to reflect the official opinion of the European Union, and the European Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

⁴ PIPS is a humanitarian Project implemented by Welthungerhilfe and its partners to address protection issues and concerns of conflict affected population. The project is funded by the European Union Civil Protection and Humanitarian Aid Operations

⁵ Protection Coordinator, Welthungerhilfe (WHH), umutcan.yuksel@welthungerhilfe.de, ORCID NO: 0000-0002-3565-3568

The war in Syria, which began in 2011, continues to be the cause of the largest number of refugees and internally displaced persons (IDPs) in the world. According to the Presidency of Migration Management (PMM) of Türkiye, 3,652,234 million Syrian refugees are registered under Temporary Protection.¹ In addition, Türkiye's geographic location makes it a key transit and destination country for mixed migration from other countries in the wider region. UNHCR estimates that 324,596 people of other nationalities, the majority of whom are from Afghanistan, Iraq, and Iran, are registered under International Protection (IP). This large presence has significant adversities on host communities and public services. Türkiye has been making commendable efforts in receiving and hosting a high number of refugees and continues to address the humanitarian and development needs of refugees and persons eligible for subsidiary protection.

Despite the presence of social assistance programs (e.g., Emergency Social Safety Net – ESSN²), as well as the availability of access to rights and basic services granted through respective laws and regulations such as health, education, employment, refugees still encounter various challenges due to attitudinal, environmental, and structural barriers and vulnerabilities such as lack of language, poverty, lack of documentation, etc. In response to these challenges, NGOs play a vital role in providing necessary services and humanitarian assistance to address refugees' vulnerabilities and protection risks and support statutory services for refugees. Welthungerhilfe is one of those leading humanitarian agencies carrying out a protection project: “*Provision of Integrated Protection Services*” Project (hereafter PIPS). The project aims to improve the well-being and protection of the most vulnerable refugees by facilitating access to rights, entitlements, and services, through the provision of comprehensive community-based and specialised protection services delivered via close collaboration with and capacity building of local actors, including statutory service providers and duty-bearers.

The project is funded by the European Union Civil Protection and Humanitarian Aid Operations³ and implemented by Welthungerhilfe and its implementing partners, namely Human Resource Development Foundation, Leader Women Association, and Refugees Association in Mardin, Istanbul and Diyarbakir.

¹ Statistics on Number of Syrians registered under Temporary Protection. (2022). Presidency of Migration Management. Access address: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

² Emergency Social Safety Net Program. (2022). Turkish Red Crescent. Access address: <https://kizilaykart.org/>

³ European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. DG ECHO. (2022). Access address: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/index_en

Focused Target Group

PIPS Project avoids recognising the refugee population in Türkiye as a large community composed of individuals. With this in mind, it aims to identify and reach the most vulnerable refugees living in rural areas and outskirts of urban areas. This group include refugees living around water wells in remote and underserved

agricultural areas, persons with disabilities, Yazidis who have experienced severe protection risks and serious human rights violations in their country of origin, non-Syrian refugees (Afghans, Iraqi, Iranian, Uyghurs, African) who often remain off the radar, survivors of and those at-risk of gender-based violence.

Project Components

Services and humanitarian assistance provided under the project are as follows:

Community-based Protection (CBP)

- CBP, through solidarity groups composed of refugees carrying out peer-to-peer information dissemination, identification, and safe referral of at-risk community members and contributes to protection monitoring and reporting activities at the field level.

Awareness Raising

- Awareness raising on rights and available services, gender-based violence (including male participation sessions), child protection, peer bullying, social assistance schemes, access to registration and civil documentation, and so forth.

Case Management Interventions

Case Management interventions in the form of:

- Facilitative support (translation, transportation, accompaniment, information counselling) to ensure refugees' access to their rights and services provided by state and humanitarian actors.
- Legal counselling and assistance to ensure refugees' legal residence in Türkiye, protection under the law, and enjoy their rights, including access to health, education, social assistance, psychological support, and access to the labour market.
- Field Interpretation Service (FIS) to support refugees who lack adequate Turkish competency, in taking appointments and communicating with state service providers in-person, online, and via phone.

Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS)

- Psychoeducation Sessions for groups on stress management and positive coping mechanisms, self-care for the caregivers of persons with disabilities, and promotion of help-seeking behaviour.
- Structured MHPSS sessions for groups (for 6 weeks) on how to cope with stress, depression, anxiety, and isolation; parenting skills; prevention of and protection from gender-based violence against women and men; and peer bullying.
- Women Support Groups composed of at-risk and vulnerable participants of structured MHPSS group sessions provided a safe and welcoming space for peer solidarity and socialisation.

Capacity Building for Localisation under the Grand Bargain⁴

- System strengthening of statutory and municipal services providers and local and national civil society organisations and NGOs through provision of various supports including trainings on humanitarian protection, protection mainstreaming, disability inclusion, refugee rights, cross-cutting issues of age, gender, and diversity in service provision.
- Placement of trained protection personnel in grassroots CSOs to support the identification of the most vulnerable and at-risk refugees and their safe referral to Welthungerhilfe and its implementing partners for case management interventions.

Protection Monitoring

- Protection monitoring activities aim to inform Welthungerhilfe's project design and response; to support prioritisation of humanitarian needs by inter-agency protection actors, donors, UN agencies; and to contribute to strategy development (i.e., Regional Refugee and Resilience Plan⁵).

Coordination

The project is implemented in coordination with state and humanitarian agencies under respective inter-agency coordination platforms⁶ to ensure harmonisation, and complementarity in humanitarian response and avoid duplication in service provision. To ensure effective coordination, Welthungerhilfe

⁴ The Grand Bargain Workstream on Localization. (2022). International Federation of Red Cross and Crescent. Access address: <https://gblocalisation.ifrc.org/>

⁵ Syria Regional Refugee and Resilience Plan. (2022). UNHCR and UNDP. Access address: <https://www.3rpsyriacrisis.org/>

⁶ Inter-Agency Coordination Structure in Türkiye. (2022). Access address: <https://www.refugeeinforturkey.org/img/images/OrganigrammeUpdatedEN.png>

joins and initiates inter-agency needs assessment studies, provides inputs to 3RP, inter-agency information management system on a monthly basis, and initiates and supports harmonised and quality service provision through workshops and trainings, participates in Provincial Migration Board meetings and Protection Working Group meetings at local and national levels and donor consultation meetings. Welthungerhilfe does not only attend all local, regional and national interagency coordination meetings but also initiates decentralised and localised coordination with relevant actors. The approach of establishing localised working groups and task forces greatly contributes to the coordination of activities and advocating on behalf of the refugees.

Project Achievements

The project has been filling a significant gap in the humanitarian response in Mardin, Istanbul and Diyarbakir, playing a bridge role between statutory service providers and refugees, as well as further contributing to the protective environment building through system strengthening efforts.

PIPS have contributed to increasing the awareness of the targeted communities on their rights, services available for them and how to reach those services, as well as providing tailored case management interventions to the most vulnerable members. While the project is ongoing until 21 September 2023, Welthungerhilfe and its partners reached 18,939 individuals between August 2020 and June 2022 through different components of the PIPS Project:

Community-Based Protection

143 community members have actively participated in women, community and youth solidarity groups in contributing to project activities. This component empowered communities to play a leading role in protection by taking an active role and taking responsibility for the design, planning, implementation and monitoring of most needed activities. Solidarity groups also played an important role in facilitating protection in urban and rural areas. With the CBP and the whole-of-society approach, solidarity groups promoted sustainable and durable solutions, considering communities' existing capacity and resources and speaking up for various groups. At the same time, solidarity groups supported the planning of strategies to prevent and reduce the protection risks of individuals and communities, to address and mitigate the consequences of violence, coercion and deprivation, to address root causes and to use the capacity of local resources and community resilience effectively. These groups led to a participatory process for the project.

Awareness Raising

5,027 individuals have been provided with awareness-raising and group information dissemination activities. Subjects included but not limited to access to the Conditional Cash Transfer for Education, COVID-19 Information, Access to and Navigation through E-Government Platform, Access to the ESN, Temporary Protection, ID

Verification procedure, Gender-Based Violence, Early/Forced and Child Marriages, Procedures to Obtain Travel Authorization and its Importance, Women's Human Rights, Child Labor, Marriage and Divorce procedures, Issuing Rental Contract, Procedures of New Born Registration and Its Importance and, Family Reunification.

Case Management Interventions

7,502 individuals have been supported through case management interventions, including direct provision of specialised services and referrals to statutory and humanitarian service providers. Specific actions included protection information counselling, legal counselling, MHPSS services, facilitative support to access health services, and rent assistance. Out of 7,502 individuals, a total 3,013 were referred to external service providers.

Table-1: Major protection risks of individuals supported by Welthungerhilfe's case management team

Protection Risks of Individuals supported with Case Management Interventions	Frequency
Denial of resources, opportunities or essential services (including access issues)	84%
Psychosocial distress	7%
Neglect	4%
Violence (physical abuse)	3%
Abuse (sexual abuse)	2%

Table-2: Major vulnerabilities of individuals supported by Welthungerhilfe's case management team

Vulnerabilities of Individuals supported with Case Management Interventions	Frequency
Limited Turkish proficiency	48%
Inability to meet basic needs and extreme poverty	24%
Chronic Disease and Disability	12%
Single Parent	8%
Lack of registration and civil documentation	8%

Mental Health and Psychosocial Support

1,032 individuals have been supported with individual psychological counselling. The MHPSS activities were structured in a way to enable participants to benefit from the social support system, encourage them to share emotional well-being, identify their needs, and develop self-confidence. The needs and requirements of each case were considered when planning the session schedule and adapted as needed during the psycho-social support cycle. With the upsurge of COVID-19, the need for MHPSS support has increased, thus, MHPSS teams strived to ensure to provide the necessary modules for support. In the event of cases that surpassed the skills of

mental health (such as needing psychiatric care), the individuals were referred to mental health facilities. 1,072 individuals participated in group counseling sessions to increase participants' knowledge on economic, physical, sexual, and psychological problems by emphasising the importance of experience-sharing and peer solidarity for coping with stress and problems.

Capacity Building

This component is the unique activity of PIPS, as the system strengthening in the forms of trainings and sensitisation greatly contributed to protective environment building efforts. 310 individuals have participated in capacity building activities and reported increased knowledge on international standards, principles and framework with regards to the refugee protection, it is often linked to the findings of protection monitoring reports which enabled Welthungerhilfe and partners to identify protection risks and the nature of threats that resulted in mitigating the attitudinal risks and barriers. Furthermore, the capacity building activities also contributed to the localisation agenda through strengthening the technical know-how capacity of stakeholders. Acknowledging the role of local actors (particularly local authorities, mukhtars, and local CSOs) in reaching most vulnerable groups, capacity building activities resulted in utilising the recipients as safe identification and referral points, hence diversified the beneficiary identification sources for case management interventions.

Protection Monitoring

Ten protection monitoring reports have been produced with a prior focus on protection risks and access issues on social assistance, health, livelihood, and education, social cohesion and empowerment. These reports have contributed to the review of the project activities and development of new strategies and measures to protect the most vulnerable refugees accordingly.

Accountability

PIPS Project seeks to ensure high-quality responses that meet refugees' needs and have the highest level of accountability towards the served individuals and the communities. In adhering to the "Accountability to Affected Populations" (AAP) commitments, Welthungerhilfe has a robust Complaint and Response Mechanism (CRM) adapted to the context. To ensure a wholesome and systematic implementation of AAP, there are various tools and channels in place across all areas of operation. These include:

- Standard Operating Procedures on safe and confidential handling of complaints and feedback
- Safe and Accessible Channels: Hotline number, email, WhatsApp/Telegram
- Portable and Center-based Complaints Boxes
- Child Protection Policy and Procedures

- Policy Against Sexual Violence
- Posters to promote reporting procedures and channels for complaints and feedback
- Mandatory introduction Welthungerhilfe's commitment to ensure AAP in all project activities
- Regular beneficiary satisfaction surveys

More about the Project and its achievement can be found at the website of Welthungerhilfe: www.welthungerhilfe.org

